

<i>Uvodna riječ</i>	5
---------------------------	---

U I OKO ZAJEDNICE

<i>1. Jaša Alfandari (1946-2018)</i>	6
<i>2. Shalom Jašo</i>	7
<i>3. Rebbe, Ma Nisma?</i>	8

AKTIVNOSTI ZAJEDNICE

<i>4. Aktivnosti u Jevrejskoj zajednici Crne Gore između dva Almanaha</i>	11
<i>5. Posjeta Briselu, EJA</i>	23
<i>6. Rabinska konferencija u Turskoj</i>	24
<i>7. Eli Vzel</i>	27

ČITAOCI NAM ŠALJU

<i>8. Sudbine nekoliko Jevreja u Pljevljima u II svjetskom ratu</i>	30
<i>9. U Jerusalimu, u grdu vječnog cara</i>	33
<i>10. Kajezi drevnih naroda</i>	35

OD DOPISNIKA IZ EVROPE I IZ IZRAELA

<i>11. Kibuc</i>	37
<i>12. Kratka istorija Jevreja u Mađarskoj</i>	48

KKL-JNF JEVREJSKI NACIONALNI FOND

<i>13. Treća decenija (1921-1930), Četvrta decenija (1931-1940)</i>	55
---	----

TEKSTOVI NAGRAĐENI NA KONKURSU SJOS-a

<i>14. Biblija je bila u pravu, Aron Albahari</i>	88
---	----

PREUZETO IZ STRANE ŠTAMPE

15. <i>WJC, European Jewish Press, EAJC</i>	127
---	-----

STVARALAŠTVO

16. <i>Amos Oz-Intervju</i>	133
17. <i>Rabini sa područja Balkana - Rabin Mojsije Moše Danon</i>	139

VREMEPLOV

18. <i>Dva cara i jedna kraljica</i>	141
19. <i>O Teodoru Herclu</i>	150

JEVREJSKA KULTURA I TRADICIJA

20. <i>Status Jevreja u osmaniskom i habzburškom Beogradu</i>	163
21. <i>Istorija Jevreja -Hasmonejci / Judeja pod Rimskom vlašću</i>	175
22. <i>Jevrejski simboli i predmeti</i>	180

JEVREJSKA KUHINJA

23. <i>Riba za Šabat</i>	181
--------------------------------	-----

IN MEMORIAM - Dr Juraj A. Bujanič	184
--	-----

Uvodna riječ

Poštovani čitaoci,

Nastavljamo dalje i u novom broju prenosimo dešavanja u Zajednici, pratimo zbivanja u jevrejskom svijetu, pišemo o istoriji, kulturnom radu, o elanu i stvaralačkom duhu ovog vrijednog naroda.

Ipak, ovo je prvi Almanah koji objavljujemo poslije smrti Jaše Alfandarija, prvog predsjednika Jevrejske zajednice Crne Gore. Nažalost, više ne možemo čuti njegove savjete, niti nam može pomoći iskustvom na raznim poljima našeg rada, ali uspijevamo sa onim što nam je dao.

Sama svijest o značaju Almanaha i Mahara koje je pored ostalog pokrenuo Jaša, podstrek je da nastavimo njegov put, da se brinemo o Jevrejskoj zajednici. Zato, ovaj broj neka bude jedan od znakova zahvalnosti za sve što je učinio ne samo za Jevrejsku zajednicu Crne Gore već i mnogo šire.

**Uređivački odbor
Podgorica, avgust 2019.**

Dear Readers,

We keep moving forward bringing you in new issue the Community activities as well as the current events in the Jewish world. In addition we will present the history, cultural and creative spirit of this unique people.

This Almanah will be the first one published after the death of Jasha Alfandari, the first President of the Jewish Community of Montenegro. Unfortunately, we can no longer receive his advice in various areas, but his influence is with us eternally.

The very knowledge of „Mahar“ and Almanah significance, among the others, established by Jasha, is our stimulus to continue in his path as well as to keep caring of the Community.

May this double edition of Almanah will be a sign of gratitude for all that Jasha did.

U i oko Zajednice

**IN MEMORIAM
JAŠA ALFANDARI
28. VIII 1946 – 12. VII 2018.**

Jasa Alfandari "Mahar 2017", foto Pierre Lavi

Svako živi i odlazi na svoj način... Neko tiho, neko da svi čuju. Jaša je otišao bez najave, bez pozdrava, u tišinu starog jevrejskog groblja u Subotici. Možda, kako bi nas mučio pitanjem – Zašto?

I poslije godinu dana praznina je ista, golema. Pričamo, prepričavamo, sjećamo se i sve nekako mislimo da će iznenada doći i nastaviti tamo gdje je stao.

Shalom Jašo ...

... bilo je to u Hreceg Novom jednog Juna, okupili se Jevreji i oni koji sebe smatraju Jevrejima u želji da stvore organizaciju ... Neke sam ljude prvi put vidio, nisam iskreno vjerovao da u Crnoj Gori ima Jevreja sem moje Hadasse i mene ... Imam osjećaj da je sami skup imao važnost kao i kada je Ben Gurion proglasio stvaranje Države Izrael jer za nas nekoliko konačno okupljanje je značilo novi početak...

Formirala se Zajednica Jevreja Crne Gore i na njenom čelu smo izabrali Jašu Alfandarija, kojeg sam prvi put vidio ... imali smo nešto zajedničko, Izrael i Hebrejski jezik ...

Vrijeme je prolazilo, ja iskreno nisam imao nikakva očekivanja od Jaše, ni od Zajednice... Crna Gora je izuzetno surova sredina jer ako niste pripadnik Plemena teško možete uspjeti. ... Međutim, manje od dvije godine je trebalo Jaši da Zajednicu postavi na noge i to sa temeljima koje zemljotres ne može uništiti ... Proslavilo se po prvi put Pesah, Roshashana, Jom Kipiur, Hanuka ... počeli smo da učimo osnove naše vjere ... A Jaša je bio izuzetno fleksibilan, znao je da 99% Zajednice nema pojma o Vjeri, o običajima, o jevrejstvu ... nije forsirao, nije nametao, znao je da bude umjeren ... Prvih godina on je bio i predsjednik i Rabin ... učio je Zajednicu kako, što, zašto, kada ...

Bio je i izuzetan političar jer je Vladu i svu političku elitu Crne Gore doveo kod sebe u Zajednicu, uspio u rekordnom roku ostvariti da Jevrejska vjera bude ravnopravna sa ostalima u Crnoj Gori, obezbjedio je zaštitu za Jevreje sa najvećeg nivoa, osigurao temelj za gradnju Sinagoge (iako je bio skeptičan kao i ja u vezi njene gradnje – za koga, zbog koga ...).

Sve je Jaša radio, uveo Zajednicu na velika vrata u Svjetski Jevrejski Kongres, zatim postao jedna od vodećih figura u Evro-Azijskom Jevrejskom Kongresu ... oformio Zajednicu Jevreja

na Kosovu, pomogao obnavljanje Zajednice u Albaniji ...

Međutim, nije bio cijenjen unutra Zajednice, veoma mali broj ljudi je ostao u Zajednici, većina je napustila istu ... zamjerali su mu aroganciju, samovolju, stav, ponašanje ... gotovo sve ... Često smo bili u dosluhu ja i Jaša i u vezi tog pitanja smo bili na istoj liniji ... nisam ni ja bio za dodvoravanje kako bi nas bilo što više na proslavama ... svaki pojedinac odgovara za svoje postupke ...

Iskreno ja i Jaša smo dugo bili na ratnoj nozi, ali bio sam uz njega kada je to bilo najpotrebnije, kada su se unutar Zajednice stvarale nove struje, kada su iz Jevrejskih centara Regiona radili sve da unište našu malu Zajednicu.

Znao je Jaša kako dišem, znao je da možda ishitreno reagiram ... znao sam i ja da je izuzetno samovoljan ali sam poštovao ono što je uradio za Zajednicu u kratkom vremenu, poštovao sam njegov rad ... a nesuglasice smo i ja i on ostavili po strani ...

Jaša me je poslao u Izrael ... nakon 20 godina sam ponovo imao priliku da budem kod svojih, preporučio me za delegata Evro-Azijskog Kongresa (iskreno se nadam da sam još uvijek predstavnik Zajednice) ... govorio je ti si Levi iz Haleba, ko ima više prava da bude tamo nego ti ... hvala mu na tome.

Isti taj Jaša kojeg smo voljeli i mrzili je imao i najteži zadatak ... u Zajednici se desila i prva smrt ... sticajem okolnosti umrla je moja Hadasa ... osnivač Zajednice, osoba koja je u Crnu Goru došla 1973. godine ... prva Izraelka udata za Jugoslovena u bivšoj SFRJ ... dostojno je ispratio moju mamu, po jevrejskim običajima, bio je Rabin i prijatelj tog dana ... Sada su negdje gore skupa ...

Zajednica se razvijala, članovi su bili na istoj meti i na istom odstojanju, polovina u Zajed-

nici, polovina u nekakvom udruženju protiv nas ... Zajednica je rasla, razvijala se, dobijala priznanja, organizovala konferencije ...

I onda ponovno smrt, ode Jaša na vječni počinak iako mislim da nije planirao ... imao je on još dosta toga na umu, trebalo je dosta toga napraviti ... Vijest o smrti Jaše je uzdrmala Zajednicu ... kako to inače biva odma su počele špekulacije ko će biti zamjena ... to je surovost i realnost života ...

Subotica je njegova rodna i posljednja kuća ... volio bih kada budem u prolazu posjetiti njegov grob, staviti kamen i cvijet ... nadam se da će mu Zajednica postaviti prigodan spomenik ... na kojem će pisati ... osnivač, prvi predsjednik, čovjek koji se voli i mrzi, Jevrej, Izraelac, otac, suprug, djed ...

Otišao si Jašo, nekako je Zajednica prazna bez tebe ... bez Hadasse ... nego novi ljudi ... nove generacije nastavljaju dalje ... ako ti ja za utjehu a znam da nije, polovina odbjeglih se vratila ... sada smo „velika sretna obitelj“ ... iako znamo i ja i ti da od toga nema ništa ...

Hvala ti za onaj 30. Jun 2015. godine kada je sve ono što nas je razdvajalo nestalo ... Sada je govorim Kadiš ...

Jašo ponovno si u svojoj Subotici među svojima ... odmori ... zaslužio si ...

Shalom Jašo ...

Slaven Radimiri Levi

“Rebe, Ma Nisma?”

- Rabi, šta ima?

Tačno 7 časova ujutro.

Zvoni telefon. Hana dobacuje: - *To je sigurno Jaša! Ko bi te drugi mogao zvati u ovo vrijeme.* I potpuno je bila u pravu...

- *Rabi... Šta ima?*

Ja odgovaram:- *Jašo, je li sve dobro? Jesi li dobro? Nešto se desilo?* (što će reći: - Zašto ovako rano...?)

A ti odgovaraš: - *Zašto, rabi, spavao si? Došao si u Crnu Goru da spavaš?!*

O, Jašo, Jašo...Nedostaju mi ovi razgovori, nedostaju mi tvoje životne priče, naši susreti, naši razgovori, naše rasprave, naše polemike. NEDOSTAJES MI!

Rodio si se u Subotici odmah nakon rata, od oca Nisima i majke Rahel Alfandari, rođene Engler. Od tvoje nekada brojne porodice samo nekoliko članova preživjelo je holokaust.

Zvali su vas djeca rata jer si i ti, kao i ostala jevrejska djeca, pokupio sve, sav užas rata/ šoe/ holokausta. Nikada nijesam sreo nijednog Jevreja iz tog perioda koji je bio opušten. Imali ste najgore djetinjstvo.

Nakon mladosti provedene u Jugoslaviji, u Subotici, Novom Sadu i Beogradu odlučio si da uradiš nešto što tada i nije bilo baš popularno, imigrirao si u Izrael. Novi početak. Otišao si da živiš u kibucu. Naporno si radio kako bi pomogao mlađoj, ali drevnoj domovini. Potom, kao i svaki Izraelac, otišao si u vojsku da daš ono najbolje što si mogao Bogu, naciji i zemlji predaka. I odlično si to uradio!

Tri decenije službovanja, rata, borbe protiv

kriminala, službe u specijalnim jedinicama zaštite unutar i van „Svete zemlje“.

Ali, sve ovo tebi nije bilo dovoljno. Morao si da uradiš nešto posebno i učinio si to. Po dolasku u Crnu Goru odlučio si da osnuješ Jevrejsku zajednicu, da gradiš jevrejski život na Balkanu. Pokazao si svima da čak i mala zemlja kao što je Crna Gora može postati svetionik cijelom regionu. Cijeli svijet sada zna za Jevrejsku zajednicu Crne Gore, za Jašu Alfandarija, za Mahar...

Tokom života nijesi bio samo svjedok preobražaja jevrejskog naroda – od vremena zatrašujućeg mraka do jarke i uzvišene svjetlosti, već si učestvovao u tom stvaranju.

Postali smo bliski, veoma bliski... Upoznao sam drugačiji karakter od onog što sam na početku opažao – mislio sam da ti nikad ne slušaš, da ne prihvataš drugačije mišljenje, da si previše grub itd. Pogrešna procjena! Bio si pun nježnosti i topline. Često si brinuo za ljude koje nijesi ni poznavao. Da, ponekad si bio toliko zahtjevan, i previše... ali si mislio dobro, želio si da ljudi oko tebe budu kao tvoja porodice i prijatelji, kao što je to bilo prije 60-70 godina.

Jašo, imao si običaj da mi kažeš da ti nije ostalo još puno vremena... a ja bih ti odgovorio:-

Jašini prijatelji u Subotici, 29 Tamuz 5779 (1. 8. 2018.)

Ne govori to. Bio sam siguran da imamo još puno godina ljubavi, prijateljstva i partnerstva! Mnogi su imali priliku da uče i nauče od tebe, mnogi su tražili tvoj savjet, pomoć, mnogi ti duguju njihov judaizam, mnogima nedostaješ puno....

Jašo, nedostajće mi tvoje: - Rabi, Ma Nishma? Nedostaje mi tvoje fizičko prisustvo, naši razgovori, tvoje biće, mnogo više nego što to mogu da iskažem.

Ipak, parafraziraću stihove iz „Pjesme nad pjesmama“ jer sam siguran da („Shesiftotekha dovevot min hakever aillie l'olam“) će tvoje riječi čak i iz groba zauvijek dopirati do mene.“

Volim te.

Yeii Zihreho Baruh!

Rabi Ari Edelkopf

“Rebe, Ma Nisma?”

Exactly seven o'clock in the morning...

The phone rings. Hana tells me, it's definitely Jasa. Who else can call you at this time? And she was absolutely right.

“Rebe... Ma Nisma? (Rabbi, how are you?), and I answer: “Jasa, is all good?” Are you OK? Something happened? Meaning: why so early..?”

And you answer: “Why Rebbe you were sleeping?? You came to Montenegro to sleep!?”

Ah, Jasa, Jasa... I miss those conversations, I miss your life stories, I miss our meetings, I miss our arguments, I miss our disagreements, I miss your experience, I miss your controversy, I miss you!!

You were born in Subotica right after the war

to Nissim and Rachel Alfandari (nee Engler), a small family of Holocaust survivors that was once very very big Mishpacha.

Everybody called you kids the children of the war. Because you and Jewish kids your age, absorbed everything this horrible war/shoa/holocaust had to offer. I never met any Jews of that period who were easy going. They had the worse of childhoods. They were always so controversial.

After spending your young years in Yugoslavia: Subotica, Novi Sad and Belgrade, you decided to do something really unpopular for those days. Immigrate to Israel. Start anew. You joined the Kibbutz starting working hard to help the young but ancient historical birth land. And then, like every young Israeli, you joined the forces to give your very best to the GD, nation and the land of your forefathers. And you did it well! 30 years of service, wars, crime fighting and special service of protection inside and outside of the holy land.

But that wasn't enough for you. You needed to do something extra special, and boy did you do it. After moving to Montenegro you decided to form and build Jewish life in the Balkans. Albania, Kosovo, Serbia, Bosnia and more... You proved to all that even a small country like Montenegro can become a beacon and a light-house for the whole region. The whole world today knows about the Jewish community in Montenegro, about Jasa Alfandari, Mahar ...

In your lifetime, you did not only witness such a transformation for the Jewish People – from a time of terrifying darkness to a bright and noble light – you helped to create it!

We became close, very close. I got to know a different character I perceived in the beginning – I thought you never listened, never accepted another's point of view, too harsh etc... I was wrong. You were so loving and warm inside,

cared sometimes for people you never knew. Yes, you were demanding sometimes maybe too much... But you meant well, you wanted people around you to be like your family and friends 60-70 years ago.

Jasa, you used to tell me that you don't have too much time to go...and I would respond: "Don't talk like that." I was sure we had so many years more together of love, friendship and partnership!

Many, many people learned a lot from you, many people would seek advice and help from you, many people owe you their Judaism, many people miss you so.

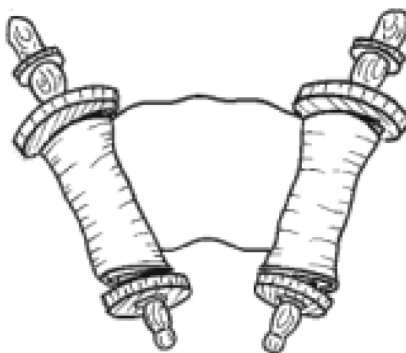
Jasa, I will miss your "Rebbe, Ma Nishma?" I miss your physical presence, our conversations, your being, more than I can possibly say. And yet, I know, in the paraphrase of a commentator on Song of Songs, "Shesiftotekha dovevot min hakever ailie l'olam," (Your words will speak to me from beyond the grave forever).

I love you.

Yei Zihreho Baruh!

(May your memory be a blessing)!

Rabbi Ariyeh Edelkop

Aktivnosti Zajednice

ROŠ HAŠANA

10. septembar 2018.

Jevrejska Nova godina, jevrejski praznik Roš Hašana, radosna je prilika koju su proslavili članovi i prijatelji Jevrejske zajednice Crne Gore. Praznik je proslavljen u skladu sa tradicijom uključujući molitvu i duvanje u šofar napravljen od ovnujskog roga.

Ukusna, slatka hrana koju je pripremila Hana bila je važan aspekt Roš Hašane koja je ova godine počela 9. septembra, a završila se 11. septembra. Slatka hrana simbolizuje nadu u slatku i srećnu nastupajuću godinu.

L'Shana Tova U'Metuka / Srećna i slatka Nova godina!

KONFERENCIJA „MAHAR 2018“

25-29. oktobar 2018.

Nažalost, počinjem priču o „Maharu 2018“ sa izvjesnom dozom tuge zbog smrti Jaše Alfandarija. Jaša je bio stub Mahara i sigurna sam da nam je svima nedostajao, posebno njegov autoritativan glas koji se nije mogao čuti tokom konferencije. Njegova energija, entuzijazam i stručnost snažili su ne samo Jevrejsku zajednicu u Crnoj Gori već i zajednice u regionu. Sa njim su sve aktivnosti bile efikasnije, između ostalog obezbijedio je i saradnju sa svjetskim jevrejskim organizacijama: WJC, KKL-JNF, EAJK, JDC....

„Mahar 2018“, održan po šesti put u Budvi u hotelu Avala od 25. do 29. oktobra pod temom „Matzal Tov Israel 70“, podržali su: KKL-JNF,

EAJK, SJK, Ambasada Izraela u Beogradu, JDC.

Ovogodišnji „Mahar“ bio je mjesto okupljanja preko 400 Jevreja iz regiona, jugoistočne Evrope i šire. Uz obilježavanje 70. rođendana države Izrael, učesnici su imali priliku da čuju kako je zemlja očajnih izbjeglica kojoj je većina stručnjaka predviđala kratak životni vijek prerasla u regionalnu velesilu - jednu od tehnološki najnaprednijih i poljoprivredno najrazvijenijih država na svijetu. Imali su priliku i da vide kako su Jevreji iznenadili svijet, Arape, a i same sebe.

„Mahar“ 2018, otvaranje, foto: Pierre Lavi

Konferenciju je otvorio g. Branimir Gvozdenović, potpredsjednik Skupštine Crne Gore i predsjednik Grupe parlamentarnog prijateljstva sa državom Izrael. Učesnike su pozdravili takođe:

- gospodin Đorđe Raičević, predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore,
- gospođa Karine Bolton, KKL-JNF direktorica za međunarodne odnose,
- gospodin Eyal Melamed, specijalni savjetnik potpredsjednika i izvršnog direktora SJK g. Roberta Sngera,
- Njena ekscelencija Alona Fišer-Kam, am-

basadorka Izraela u Srbiji i nerezidentna ambasadorka u Crnoj Gori,

- gospodin Aleksej Obolenets, direktor pravnog sektora u EAJK-u,
- rabin Moše Prelević, Vrhovni rabin Crne Gore.

Zahvaljujemo se predavačima na nadahnutim, edukativnim i korisnim predavanjima:

- general-major Avigdor Kahalani,
- gospodin David Levy, direktor Izraelskog centra za nauku i kulturu u Bugarskoj,
- gospođa Neomi Izhar, istoričarka jevrejskog naroda,
- general-major Yosi Baidac,
- gospodin Eyal Melamed, specijalni savjetnik izvršnog direktora SJK Roberta Zingera,
- rabin Josef Mendelevich,
- dr Mordehay Yushkovsky, akademski direktor Međunarodnog centra Jidiš kulture, jezika i nasleđa u Vilnjusu, SJK-a,
- dr Mirjana Kranjac i prof. Olga Kamenović iz Novog Sada.

Otvorene su i tri izložbe:

- „KKL-JNF ispunjava san više od 70 godina“ – gospođa Karine Bolton, KKL-JNF direktorica za međunarodne odnose;
- „Izrael 70“ – Beit Hatfutshot – Muzej jevrejskog naroda – Izložbu je otvorila Nj.E. Alona Fišer-Kam, ambasadorka Izraela u Beogradu i nerezidentna ambasadorka u Crnoj Gori;
- Izložbu posvećenu Jaši Alfandariju „Prvih 25 godina države Izrael“ otvorila je gospođa Neomi Izhar, istoričarka iz Izraela.

Hor Jevrejske zajednice iz Makedonije „Mois Hason“, kao čuvar sefardske i ladino pjesme, pod upravom maestra Tomislava Šopova, održao je dva koncerta.

Takođe, u nedjelju večer uz Kadiš i zapaljenu svijeću odali smo počast stradalim žrtvama u sinagogi u Pitsburgu.

AMBASADORKA IZRAELA ALONA FIŠER KAM POSJETILA JZ CRNE GORE

Novembar 2018.

Đorđe Raičević, predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore, razgovarao je sa nerezidentnom ambasadorkom Izraela u Crnoj Gori Nj.E. Alonom Fišer-Kam.

Razgovarano je o brojnim aktuelnim temama važnim za funkcionisanje Zajednice. Ocijenjeno je da je ovogodišnji „Mahar 2018“, pored obilježavanja 70. godine postojanja države Izrael, potvrdio vrijednosti zbog kojih je prije šest godina i osnovan.

H.E. Alona Fišer Kam i Đorđe Raičević, predsjednik JZCG, foto Pierre Lavi

Istaknuto je da je potrebno, kako bi se sjećali žrtava holokausta na odgovarajući način, podstaći i podsjetiti državne institucije Crne Gore da je obaveza, po Rezoluciji Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, da se 27. januar obilježava i u našoj zemlji.

Sadržajna i dobra dosadašnja saradnja će se dodatno unaprediti kroz razne oblasti.

Predstavljena monografija „Minevrinim tragom“

22. novembar 2018.

U Jevrejskoj zajednici Crne Gore 22. novembra predstavljena je monografija „Minervinim tragom“ autorke doc. dr Sofije Kalezić-Đuričković. Sofija Kalezić je prvi doktor metodike nastave jezika u Crnoj Gori. Autorka je više stručnih i naučnih radova. Zaposlena je na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost na Cetinju.

O prvoj knjizi koja na crnogorskoj literarnoj sceni kritički analizira stvaralaštvo naših književnika, govorila je mr Dragana Kršenković-Brković koja i potpisuje pogovor. Govoreći o kvalitetu i značaju Kršenković-Brković je istakla: „Knjigu takođe karakteriše i poštovanje različitosti. Tako su u njoj zastupljene književnice bez obzira na njihovu vjersku, nacionalnu, starosnu, političku, ideološku ili neku drugu pripadnost. Osnovni je, dakle, estetski kriterijum od koga je Kalezić pošla u svom izboru spisateljica.“

Doc. dr Sofija Kalezić

Monografija ispunjena širokim tematsko-motivskim okvirom gdje žene pišu o vlastitim slabostima, nasilju, odnosu prema raznim pojavama, borbi protiv brojnih životnih zamki afirmiše prozno stvaralaštvo književnica na prostoru Crne Gore.

Ovaj prvi tom literarnog triptiha objavljen je u izdanju Fakulteta za crnogorski jezik i književnost i Crnogorskog kulturnog foruma sa Cetinja.

Analiza romana „Iskorak“ dr Vere Pavićević, članice Jevrejske zajednice Crne Gore, našla je mjesto u veoma širokom sadržajnom registru.

Program su upotpunile mlade članice Zajednice, Ksenija i Marina, izvođenjem pjesme Hava Nagila kao i čitanjem odlomka iz romana „Iskorak“.

Proslavljena Hanuka na glavnom podgoričkom trgu

3. decembar 2018.

Povodom Hanuke, praznika svjetlosti, Jevrejska zajednica Crne Gore organizovala je proslavu u ponedjeljak, 3. decembra na Trgu nezavisnosti u Podgorici. Proslavi su prisustvovali članovi Zajednice, zvaničnici i brojni gosti. Generalni sekretar predsjednika Crne Gore g. Slavoljub Stijepović zapalio je drugu svijeću.

Rabin Jevrejske zajednice Crne Gore Ari Edelkop pročitao je blagoslov, a predsjednik Zajednice Đorđe Raičević pozdravio je prisutne, ističući da je svjetlost univerzalni simbol mudrosti i tolerancije.

Predsjednik Parlamenta Crne Gore g. Ivan Brajović i predsjednik Vlade Crne Gore g. Duško Marković uputili su čestitke Jevrejskoj zajednici povodom Hanuke.

Pobjeda o proslavi Hanuke

Proslava Hanuke u Podgorici

Na Trgu nezavisnosti obilježen jevrejski praznik

Proslavljena Hanuka

Slavoljub Stjepović pali prvu svijeću

Jevrejska zajednica Crne Gore sinoć je na Trgu nezavisnosti organizovala proslavu Hanuke, čime je taj praznik slobode i svjetlosti, koji se proslavlja na gradskim trgovima širom Evrope i svijeta, prvi put obilježen u Podgorici.

Prvu svijeću zapalio je generalni sekretar predsjednika Crne Gore, Slavoljub Stjepović, a svečanosti je prisustvovao i gradonačelnik Ivan Vučković.

Predsjednik jevrejske zajednice u Crnoj Gori, Dordje Raičević kazao je da je Hanuka jedan od najznačajnijih jevrejskih praznika.

- Ovaj praznik se proslavlja već 2.200 godina i predstavlja simbol prijateljstva svih naroda svijeta sa svojim jevrejskim prijateljima i sunarodnicima. Organizaciju proslave pomogli su Glavni grad, predsjednik države i Vlade, koji nas prate u svim akcijama. Ovo je bio početak obilježavanja Hanuke i relativno je skromno, ali se nadamo da ćemo ovaj praznik ubuduće obilježavati sa mnogo bogatijim programom - kazao je Raičević.

Pored paljenja svijeće, svečanost je pratio blagoslov Arija Edelkopa, rabina jevrejske zajednice u Crnoj Gori, kao i muzički dio programa i tradicionalno posluženje. **M.N.**

Osam dana slavlja

Osam dana Hanuke Jevreji slave u znak sjećanja na pobjedu jednog od petorice Hakoheovih sinova, vojskovođe zvanog Makabi nad Sirijcima i ponovnog osvećenja hrama u Jerusalemu. Prema legendi, poslije razaranja jerusalimskog hrama u njemu je nadeno ulje za menoru (svijećnjak), koje je bilo dovoljno samo za dan. Ulje je, međutim, gorjelo punih osam dana, što se u judaizmu smatra čudom. U Izraelu se svijeće pale na svim trgovima i pred Gradskom kućom. Prvog dana se pali jedna svijeća, a kasnije svakog dana po još jedna i tako do osam. Iz ovih razloga su nastali osmokraki svijećnjaci, koji se danas nazivaju hanukija, da bi se razlikovali od sedmokrakih menora.

Jevrejska zajednica obilježila Međunarodni dan sjećanja na žrtve holokausta

25. januar 2019.

Međunarodni dan sjećanja na žrtve holokausta, 27. januar obilježen je prigodnim programom u petak, 25.1.2019. u sali DODEST KIC-a „Budo Tomović“ u Podgorici.

Molitvom za dušu i paljenjem šest svijeća za šest miliona ubijenih Jevreja – djece, žena i muškaraca, zauvijek nestalih u genocidu bez presedana, počelo je obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na žrtve holokausta.

Impresionirana prisustvom mladih ljudi, gospođa Alona Fišer-Kam, nerezidentna ambasadorica Izraela u Crnoj Gori, podsjetila je na važnost širenja znanja među njima. Crna Gora koju inače karakteriše dobra „klima“, otvorenost, vjerska i kulturna tolerancija olakšava obnovu jevrejskog života. „Danas, kada obilježavamo Međunarodni dan sjećanja na žrtve holokausta, Crne Gora može da bude ponosna na svoju istoriju, dok antisemitizam širom Evrope podiže svoju glavu. Zato je važno što je Crna Gora prihvatila inicijativu da obilježi ovaj datum i zvanično u Parlamentu.“

Gospođa Alona Fišer-Kamm, nerezidentna ambasadorica Izraela u Crnoj Gori, na komemoraciji u Podgorici

Njegujući antifašističko nasleđe već više od sedam decenija, predstavnici SUBNORA i anti-fašista Crne Gore istakli su značaj širenja znanja među mladim generacijama, posebno danas kada su antisemitizam, homofobija, rasizam i druge devijantne pojave u porastu. Slobodan Simović i Slobodan Bato Mirjačić, predstavnici ovog pokreta prenijeli su nam njihovu duboku posvećenost stalnoj borbi kako bi se ovakvim pojavama stalo na kraj.

Sjećajući se ubijenih iskazali smo poštovanje i preživjelim, bez čijih svjedočenja ne bismo ni znali šta se tačno događalo. Kako ih je svakim danom sve manje, obavezni smo graditi most sjećanja za naraštaje koji dolaze da se lekcija nikada ne zaboravi, što je mr Vesna Kovačević, profesorica istorije u Gimnaziji „Slobodan Škerović“ u Podgorici, učinila kroz sjećanja na Elija Vizela.

Možda bi istorija drugačije izgledala da nije bilo ignorantnog ponašanja građana kao i zvaničnih institucija koji su ćutali i okretali glave pred tolikim obimom zločina, istakla je prof. Biljana Babović koja je učestvovala u programu sa svojim učenicima.

Programom i obraćanjem naših uvaženih gostiju sjećali smo se holokausta, najvećeg zločina u istoriji čovječanstva nad jednim narodom, jer:

„Bez pamćenja, nema kulture,
Bez pamćenja, ne bi bilo civilizacije,
Ne bi bilo društva, ne bi bilo budućnosti.
Na kraju krajeva, Bog je Bog zato što pamti.“

Eli Vizel

Književno veče Dragane Kršenković-Brković

18. mart 2019.

U ponedjeljak 18. marta 2019. u Jevrejskoj zajednici Crne Gore organizovano je književno veče Dragane Kršenković-Brković. Kroz razgovor sa književnim kritičarem i publicistom Vlatkom Simunovićem, autorka je predstavila svoje književno ostvarenje „Izgubljeni pečat“. Kršenković-Brković pronašla je temu za ovaj roman u drevnom Jerusalemu, gdje njeni junaci sanjare čutljivi, a istovremeno strastveno žive život ispunjen legendama koje dolaze do njih. Roman je koncipiran kroz tri priče međusobno povezane legendom o postojanju Asgardskih pečata i mjesta na „kome su sve naše nade i snovi mogući“.

Kršenković-Brković odslikava Jerusalema najljepšim bojama, predstavlja nam njegove vrijednosti, ljepote i tajne, približava ga vjerno i dok sklapamo mozaik prateći njene junake jedva možemo povjerovati da ga nije nikada posjetila.

„Meka, blistava koprena već je uspela da prekrije i zatomi visoku, nekoliko stoleća staru, zgradu sa leve strane, njene uske prozore uokvirene kamenim reljefima i nešto viši toranj sa isturenim, polukružnim prostorom na njegovom dnu, potom tunel sa uskim prolazom koji je, kroz vijugave uličice Starog Grada popločane glatkim, oblim kamenjem, izlazio na Herodovu Palatu, kao i tek procvetale grane prastare masline koja je, stešnjena okolnim zidovima, odolevala vremenu i novim navikama ljudi.“

Iako je svijet u kome živimo ispunjen mržnjom, nasiljem, težnjom za moći, traganje za univerzalnim vrijednostima, za ljepotom i dobrim je važan sloj romana i jasna poruka čitaocima bez obzira na boju kože, rasu, vjersku pripadnost.

Razlike postoje u kulturama i u književnostima,

Mr D. Kršenković-Brković u razgovoru sa Vlatkom Simunovićem

razlike postoje među ljudima, a zajedno čine neiscrpni izvor bogatstva. Cilj bogatstva je da spaja, a ne da nas razdvaja, jasna je poruka ove književne večeri.

Pored „Izgubljenog pečata“ Dragana Kršenković-Brković je napisala i roman „Atelanska igra“, dvije zbirke pripovjedaka „Gospodarska palata“ i „Vatra u Aleksandriji“, zbirku dramskih tekstova „Iza nevidljivog zida“ i knjige za djecu „Tajna plavog kristala“, „Duh Manitog jezera“, „Tajna jedne Tajne“ i „Muzičar s cilindrom i cvetom na reveru“.

Kršenković-Brković je diplomirala na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Dramaturgiju na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu. Magistrirala je na Filozofskom fakultetu Univerziteta Crne Gore. Bila je gost rezidencijalnih programa za pisce u Njujorku i državi Njujork, Beču i Pečuju, stipendista vlada SAD i Austrije. Zastupljena je na evropskom portalu za književnost Traduki sa romanom „Izgubljeni pečat“. Za književnu nagradu „Meša Selimović“ selektovana su oba njena romana, a dobitnica je više nagrada za knjige i dramski tekst za djecu.

PESAH

19. april 2019.

Nešto više od 150 Jevreja prisustvovalo je proslavi Pesaha ove godine. Nakon priprema, čišćenja, obezbjeđenja Košer hrane, Seder večera za članove i prijatelje Jevrejske zajednice održana je u Jaht klubu, Porto Montenegro.

Seder večera u Tivtu

Ponovo su tako okupljeni pričali kako je Mojsije izveo jevrejski narod iz egipatskog ropstva. Četiri osnovne zapovijesti praznika su ispunjene: čitanje Hagade, konzumiranje određene količine macesa, degustacija gorkih trava i obaveza da svaki član popije propisane četiri čaše vina.

Seder je vodio rabin Jevrejske zajednice Crne Gore Ari Edelkopf.

The activities within the Community in the time between last two „Almanah“ magazine releases

Rosh Hashanah 2018

September 9th 2018.

The Jewish New Year, the Jewish festival of Rosh Hashanah, a joyous occasion was celebrated by members and friends of the Jewish Community of Montenegro.

The festival was celebrated in accordance to the tradition including prayer service and blowing of an ancient horn called a Shofar, made from a ram's horn.

Delicious sweet foods prepared by Hanna were one of the most anticipated aspects of Rosh Hashanah that starts this year on the evening of September 9 and ends on Tuesday September 11. Sweet food symbolizes the hope for a sweet and happy year ahead.

L'ShanaTovaU'Metuka / Have a happy sweet New Year."

THE "MAHAR" 2018

October 25-29th, 2018.

Unfortunately I have to start the story of the "Mahar" 2018, on a sad note, due to JashaAlfandari's death. Jasha was a pillar of the „Mahar“, hence I'm sure all of us missed him very much especially when we could not hear his voice of authority during the conference. His energy, enthusiasm and proficiency have fueled Jewish Community of Montenegro and Communities over the region as well. Particularly, he has made all the activities much more efficient, providing, among other things, the cooperation with WJC, KKL-JNF, EAJC, JDC...

The “Mahar” conference 2018, that took place in Budva from October 25th-29th, 2018. Under the theme „Mazal Tov Israel 70“ supported by KKL-JNF, WJC, EAJC, JDC, Embassy of Israel in Belgrade is organized for the sixth time in a row by the Montenegrin Jewish community.

The “Mahar” 2018, was a gathering place for more than 400 Jews from the region, South-east Europe and beyond. Besides the marking of the 70th anniversary of state of Israel, this was an opportunity for the participants to be acquainted with the country that once was a land of desperate refugees which most experts speculated to be of short shelf life, has become a regional superpower, the world's most technologically advanced and one of the biggest agricultural industry, as well. Thus Jews surprised the world, the Arabs and themselves, as well.

The “Mahar” Conference 2018, Credit: Pierre Lavi

The Conference is opened by Mr. Branimir Gvozdenović, the Vice President of the Parliament of Montenegro as well as the President of the Parliamentary Friendship Group with the State of Israel. The participants were welcomed by:

- Mr. Djordje Raicević, President of the Jewish Community of Montenegro,
- Mrs. Karine Bolton Laor, KKL-JNF Director of International Relations,
- Mr. Eyal Melamed, Special adviser of the WJC CEO Mr. Robert Singer,
- H.E. Alona Fisher Kamm, Israeli Am-

bassador to Serbia and non-resident Ambassador to Montenegro,

- Rabbi Josef Mendelevich,
- Mr. Aleksey Obolenets, EAJC Legal Director
- Rabbi Moshe Prelević, Chief rabbi of Montenegro.

We would like to express our gratitude for inspiring, marvelous and useful lectures as well as for the opportunity to have lecturers such as:

- Major General Avigdor Kahalani,
- Mr. David Levy, Director of the Israel Center for Science and Culture in Bulgaria,
- Mrs. Neomi Izshar, Historian of the Jewish people,
- Major General Yosi Baidac,
- Dr. Mordehay Yushkovsky, the Academic Director of the WJC Yiddish Centre Vilnius,
- Dr. Mirjana Kranjac and Prof. Olga Kamenković from Novi Sad.

Three exhibitions were opened:

- “For over 70 years KKL-JNF fulfills dreams”- Mrs. Karine Bolton Laor, KKL-JNF Director of International Relations
- Israel 70” Unique Photo Display in Honor of Israel’s 70th Anniversary The Museum of the Jewish People at Beit Hatfutsot, opened by H.E. Alona Fisher Kamm, Israeli Ambassador to Serbia and non-resident Ambassador to Montenegro,
- An exhibition dedicated to Jascha Alfandari “The First 25 Years of the State of Israel” was opened by Neomilzhar, an Israeli historian.

The Mois Hason Choir – choir of the Jewish Community of Macedonia, the preserver of Ladino and Sephardic songs, under the baton of maestro Tomislav Šopov, performed two concerts.

Tributes have been paid to the victims of the synagogue in Pittsburgh by a candle lighting and Kaddish prayer on Sunday evening.

Scientific Monograph “Minerva’s Trace” presented in the Jewish Community of Montenegro

November 22nd, 2018.

A scientific monograph “Minerva’s trace/prose work of Montenegrin writers” by Dr. Sofija Kalezić-Đuričković was presented in the Jewish Community of Montenegro on November 22nd 2018.

Sofija Kalezić, the Doctor of Literary Science is an author of several scientific and professional papers. She is employed at the Faculty of Montenegrin Language and Literature in Cetinje.

The discussion of the first critical study on women writers in Montenegro was held by Dragana Kršenković Brković, who signed a foreword to this book. In her review of monograph’s quality and importance as well, she pointed out the following: “The textbook content promotes respect for diversity. The female writers are included in the monograph no matter of ideology, as well as religious, national, aging, political or other affiliations. Basic is the aesthetic criterion from which Kalezić make up the choices of writers.”

Filled by broad thematic and motivational framework where female writers pen about frailties, violence, the various attitude, combat against numerous obstacles as well, Monograph is to affirm the prose of work by the Montenegrin female writers.

The first part of literary triptych is published by the University for Montenegrin Language and Literature and Montenegrin Culture forum from

Cetinje alike.

One of the presented authors in the reach content of Sofija Kalezić’s monograph is Dr Vera Pavićević, member of the Jewish Community of Montenegro who has earned a spot analysis of her novel “A Step Forward”.

Marina and Xenia, the members of the Jewish community of Montenegro took part in program.

H.E. Alona Fisher – Kamm payed visit to the JCMNE

November 2018.

President of the Jewish Community of Montenegro Mr. Djordje Raicević hosted non-resident Ambassador of Israel to Montenegro H.E. Alona Fisher – Kamm. The numerous important topics concerning the functioning of the Jewish community of Montenegro were discussed. Apart from the marking of Israel’s 70th anniversary, as they pointed out - the purpose of the Conference established six years ago the “Mahar” 2018, itself has confirmed.

To honor appropriately the memory of Holocaust victims on 27.January, we need to take the initiative with Montenegrin authority to organize an official commemoration event in order to fulfill its obligation towards international community and UN Resolution, they concluded.

Good partnership and cooperation will be strengthen and pursued through various fields.

Hanukkah candles lit in Podgorica's main square – Independence Square

December 3rd, 2018.

The Jewish Community of Montenegro held a candle lighting ceremony on the second night of Hanukkah on Monday, December the 3rd, 2018. along with the guests and dignitaries gathered at the Square of Independence in Podgorica, the capital city of Montenegro.

The giant menorah lit up for Hanukkah, the Jewish festival of lights, The Independence Square in Podgorica

Secretary General to the President of Montenegro Mr. Slavoljub Stijepovic, lit the Shamash candle.

The blessing, were said by Ari Edelkop, Rabbi of the Jewish Community of Montenegro.

President of the Jewish Community of Montenegro Mr. Đorđe Raicević delivered the speech pointed out that light is a universal symbol of wisdom and tolerance.

Montenegrin Parliament President Mr. Ivan Brajović and Prime Minister Mr. Duško Marković extended their best wishes to the Jewish Community of Montenegro.

The Jewish Community of Montenegro marked International Holocaust Remembrance Day

January 25th, 2019.

The 2019 International Holocaust Remembrance Day on 27 January is being marked in the Jewish Community of Montenegro by memorial event on Friday, January 25th 2019, at DODEST hall, KIC "BudoTomović" Podgorica.

By praying and lighting six candles in memory of the six million Jews; children and adults, whose lives were extinguished in the unprecedented genocide, the commemoration of the International Holocaust Remembrance Day has begun.

Impressed by the presence of young generation, H.E. Alona Fisher Kamm, non-resident Israeli Ambassador to Montenegro, pointed out the importance of sharing the knowledge of Holocaust among them. "Montenegro has a good "climate" featured by openness, religious and cultural tolerance are to facilitate the revival of Jewish life. This special commemorative day can be also a source of pride for Montenegro due to its history, while anti-Semitism rises all over Europe. This is why, it is important that Montenegro took the initiative to organize an official commemoration event here in the Parliament."

Nurturing the heritage of being anti-fascists for more than seven decades The Union of the Associations and Veterans and Antifascists of Montenegro stresses the importance of spreading the knowledge among the future generations, especially now while anti-Semitism, racism, homophobia and other deviant phenomena are on the rise. Slobodan Bato Mirjacić and Slobodan Simović, the representative of the Union have conveyed deep commitment to the struggle to put on end these phenomena.

International Holocaust Remembrance Day,
Commemoration

Remembering those killed we paid tribute to survivors, on the basis whose testimony we know what exactly has been happened. As the number of survivors are dwindling every day, we are obliged to build a bridge of memories for coming generations to never forget the lessons, Mr Vesna Kovačević, Professor of History at the "Slobodan Škerović" Gymnasium in Podgorica, pointed out through the memories of Elie Wiesel.

Probably the world history would be different if there were not ignorant behavior of both the citizens and official institutions when they had faced so much crime remained silent and turned a blind eye, said prof. Biljana Babović, a partaker at the program along with her students.

We are remembering the Holocaust, the worst genocide over one nation in human history through the program and the addresses of our distinguished guests as well, because of:

"Without memory, there is no culture,

Without memory there would be no civilization,
No society, no future,

After all, God is God because he remembers."

Elie Wiesel

Promotion of the book "The Lost Seal" by Dragana Kršenković-Brković at the Jewish Community of Montenegro

March 18th, 2019.

The Jewish Community of Montenegro organized promotion of the book "The Lost Seal" by Dragana Kršenković-Brković, on Monday, March 18th 2019, at 6 p.m. Vlatko Simunović, a journalist, literary critic and the author as well spoke at the promotion.

The theme of Kršenković-Brković's novel is set in ancient Jerusalem. The characters are sensitive dreamers, but at the same time they are passionately living a life filled with legends that reaching them. The novel The Lost Seal by Dragana Kršenković-Brković, is composed of three rounds cyclic narrative, interconnected by the legend of Asgard seals as well as the places in which "all our hopes and dreams are possible to come true".

Kršenković-Brković depicted Jerusalem in the most beautiful colors, faithfully presents us with its values, beauties and secrets. While we assemble mosaic following her characters it is hardly to believe that she has never paid visit to Jerusalem.

Even if a world that we live in is full of hatred, violence and aspiration for power, the pursuit for universal and communal values, beauty and goodness as well constitute the important layers of the novel regardless of the skin color, race and religious affiliation. There are the differences in cultures and literatures as well as among people, but together they represent an inexhaustible source of a wealth. The goal is to help connect people not separate them.

Besides "The Lost Seal" Dragana Kršenković-Brković is the author of the novel "The Atellan

Farce, fiction collections: The Master's Palace and The Fire in Alexandria, collection of plays "Behind the Invisible Wall", as well as children's books "The Secret of a Blue Crystal, The Genie of the Manito Lake" Secret s Secret" and „Musician with a Cylinder and Flower on His Lapel”.

She graduated from the Faculty of Dramatic Arts, department of dramaturgy (University of Arts in Belgrade) and Faculty (University of Belgrade). Master's degree at the Faculty of Philosophy, Science of Literature, at the University of Montenegro.

Krsenkovic-Brković was a guest writer in residential programs in the United States, (the apexart New York City Fellowship, New York City, 2014), Hungary (Pecs Writers Program, Pecs, 2013), and Austria (Writers in Residence program, KulturKontakt Austria, Vienna, 2011). Her book "The Lost Seal" is regularly published at the literary portal Traduki. Both novels have been nominated for Meša Selimović Award. She has won a few prestigious awards.

The Seder in the Jewish Community of Montenegro was excited and lively

April 19th, 2019.

More than 150 Jews partook in this year's Pesach celebration. After the preparation, the cleaning, providing Kosher food, the Seder night for the members of the Jewish community of Montenegro took place in the Yacht club, Porto Montenegro.

By sitting around the Seder tables Jews from Montenegro recounting how Moses led the Jewish people out of Egypt slavery. The four basic Commandments of the holiday are fulfilled: reading of the Passover Haggadah, eating the proper amount of matzah, tasting of

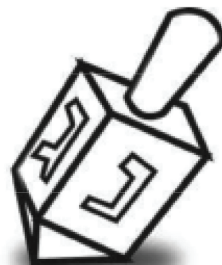
maror and haroset. All the participants drank the four cups of wine.

The youngest members of the Community

The Seder was led by Rabbi Ari Edelkopf.

Translated by: Ms. Ljiljana Vuković,
Professor of the
English language and literature,

Predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore Đorđe Raičević i Ari Edelkopf, rabin Jevrejske zajednice Crne Gore boravili u Briselu na poziv rabina Menahema Margolina, predsjednika Evropske jevrejske asocijacije

7. mart 2019.

Predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore Đorđe Raičević i rabi Ari Edelkopf boravili u Briselu na poziv predsjednika Evropske jevrejske asocijacije, rabina Menahema Margolina. Sastanku Borda Evropske jevrejske asocijacije prisustvovao je i predsjednik Crne Gore Milo Đukanović, gdje je govorio o crnogorskom modelu međuetničkih i međureligijskih odnosa. Na svečanoj ceremoniji predsjedniku Đukanoviću uručena je specijalna nagrada "Kralj David", najviše priznanje koje Asocijacija dodjeljuje istaknutim ličnostima.

Brisel, dodjela nagrade „Kralj David“ predsjedniku Crne Gore

Ponosan na činjenicu da je Crna Gora prepoznata kao bezbjedno mjesto za život pripadnika svih vjera i nacija, g. Đukanović je istakao: "Od 2011. u našoj zemlji postoji Jevrejska zajednica. Sa pijetetom sjećamo se svi njenog osnivača i prvog predsjednika Jaše Alfandarija. Ova zajednica je vrijedan pokazatelj napretka nove

Crne Gore. Drago mi je što su sa nama danas ovdje i novi predsjednik Zajednice g. Raičević i rabi Edelkopf."

Događaj je posvećen velikim dostignućima crnogorskog naroda u izgradnji tolerantnog društva zasnovanog na principima uzajamnog poštovanja i zajedničkog života. Ova nagrada je priznanje za ogroman doprinos crnogorskih građana bezbjednom životu Jevreja u Crnoj Gori.

Događaju su prisustvovali istaknuti jevrejski zvaničnici i predstavnici poslovnog jevrejskog svijeta u Evropi.

President of the Jewish Community of Montenegro, Mr. Djordje Raicevic and rabbi Ari Edelkopf in Brussels

March 7th, 2019.

President of the Jewish Community of Montenegro Djordje Raičević and Rabbi Ari Edelkopf departed for Brussels at the invitation of the President of the European Jewish Association, Rabbi Menachem Margolin, for the meeting of the Board of this Association. The guest of honor Mr. Milo Đukanović, the President of Montenegro, invited by the President of the European Jewish Association, Rabbi Margolin, spoke at the meeting of the Board of this association on the Montenegrin model of inter-ethnic and inter-religious relations.

At the official ceremony in Mr. Đukanović honor, Rabbi Menachem Margolin, the President of the European Jewish Association, as well as the representatives of the Jewish Community of Montenegro, Mr. Dj. Raičević, the President of the Jewish Community of Montenegro and rabbi A. Edelkopf, presented President Đukanović the "European King David Award",

the highest recognition by the European Association to prominent figures.

The guest of honor Mr. Milo Đukanović, the President of Montenegro at the meeting of the Board of the European Jewish Association

Proud of the fact that Montenegro is recognized as a safe place for all people and all religion, Mr. Đukanović said: "In 2011, our state got the first Jewish community in its long history. We all gladly remember the founder of this youngest Community, Mr. Jasha Alfandari. The Community is a valuable indicator of the progress of the new Montenegro. I am glad that the new President Mr. Raičević and Rabbi Edelkopf are here with us today."

This event is dedicated to the Montenegrin people's great accomplishments of building a tolerant society based on the principles of mutual respect and coexistence. This is the recognition of a huge contribution in safeguarding Jewish life in Montenegro.

The event is attended by dignitaries from across Europe, MEP's and senior representatives of European Jewry.

RABINSKA KONFERENCIJA U TURSKOJ

9. maj 2019.

Regionalna rabinska konferencija koja okuplja rabine iz malih jevrejskih zajednica Evrope i Afrike održana je prošlog mjeseca u Istanbulu. Čast da budemo učesnici imali smo Hana i ja (fotografije sa konferencije možete pogledati na Facebooku, uključujući i našu posjetu Aškenazi i Neve Šalom sinagogi).

Ova konferencija se bitno razlikovala od njujorške, tradicionalne konferencije koja se održava svakog novembra, čiji sam redovan učesnik kao i 3.500 rabina iz čitavog svijeta. Istanbulska konferencija bila je mnogo manja, namijenjena rabinima i njihovim suprugama iz malih i udaljenih zajednica.

Rabi Ari na konferencij

Zanimljive radionice, inspirativna predavanja, susreti sa prijateljima i kolegama koji se

suočavaju sa sličnim izazovima, razmjena ideja, ohrabrenja bili su izvor snage i motivacije. Organizovan je susret sa Glavnim rabinom Jicakom Halivom. Bila je ovo dobra prilika da sretnemo Erola Kohena, predsjednika Jevrejske zajednice Turske, koji nas je upoznao sa bogatom istorijom zajednice koja seže do vremena Hrama. No, iako je Turska vjekovima predstavljala dinamičan centar jevrejskog života, njena zajednica se značajno smanjila tokom 20. vijeka, tako da u Izraelu sada živi četiri puta više Jevreja turskog porijekla nego turskih Jevreja u Turskoj.

Turska, Grčka, Angola, Monako, Srbija, Gana, Mauricijus, Kongo, Maroko, Hrvatska, Sjeverni Kipar, Rumunija, Nigerija, Kipar, Bugarska, Island, Obala Slonovače, Danska, Irska, Finska, Švedska, Zanzibar, Češka, Luksemburg, Slovačka, Španija, Malta, Uganda, Portugal i jedinstvena Crna Gora... neke su od učesnica „Jedinstvene konferencije rabina malih jevrejskih zajednica“ iz Evrope i Afrike koja je održana u Istanbulu.

Zamolili su i Hanu i mene da održimo predavanja, da započnemo konferenciju riječima ohrabrenja, savjetima, da ispričamo priču o Jevrejskoj zajednici Crne Gore.

Uspjeh nekog događaja često mjerimo brojem učesnika. Ali ono što je zaista bitno jeste da li je događaj dotakao i inspirisao polaznike, da li su ponijeli nešto bitno, životno. Jedna od najinspirativnijih poruka koju sam ja ponio sa konferencije je da su ljudi, a ne brojevi ono što je zaista važno.

Slijedi priča koju ste možda imali priliku da čujete i ranije, ali neće smetati ako vas s vremena na vrijeme na nju podsjetimo:

Šetajući obalom, čovjek je primijetio dječaka kako često zastajkuje, saginje se i baca nešto u more.

- Šta to radiš? – upitao ga je.

- To su morske zvijezde koje su se nasukale na pijesku. Ako ih ne vratim nazad u more, umrijet će.

Začuden, čovjek je odgovorio: - Ali, mnogo ih ima nasukanih na ovoj, kao i na mnogim drugim plažama širom svijeta. Ne možeš ništa učiniti.

Dječak se nasmijao, opet se sagao, uzeo još jednu zvijezdu i bacio je u okean: - Učinio sam nešto za jednu, rekao je.

Svakako, dobro je organizovati događaj ispunjen velikim prisustvom. Ali, ono što je ključno za pamćenje, posebno za male zajednice je snaga i značaj svakog pojedinca.

Vratio sam se pun energije, privilegovani i srećni što sam dio ove nevjerovatne, predane grupe entuzijasta koji su posvećeni očuvanju i razvoju jevrejskog života čak i u najmanjim i najudaljenijim zajednicama na svijetu.

Neka svako od nas da svoj doprinos i napraviće razliku. Svako po jedna morsku zvijezdu u isto vrijeme!

Conference of Rabbis –Turkey

May 9th, 2019.

Last month, Chana and I attended the Rabbis Regional conference Europe/Africa, which took place in Istanbul. (You can see pictures on our Facebook page, including our visits to the Ashkenazi and the Neve Ahalom synagogue).

This conference was very different than the one I usually attend every year in November in New York, which gathers 3500 (!) Rabbis from all over the world. It was much smaller, as it was geared for Rabbanits and rabbis in small or remote communities.

The lectures and workshops were very interesting and thought-provoking. Meeting friends and colleagues dealing with smaller challenges and exchanging ideas and encouragements was also a boost of strength and motivation. The group met with Chief Rabbi Yitzhak Haliva and community president Erol Kohen, who shared details of Turkish Jewish history, which dates back to the Temple era. While Turkey was a dynamic center of Jewish life for centuries, its Jewish community has truncated significantly during the course of the 20th century; there are now four times as many Jews of Turkish descent in Israel that there are Turkish Jews in Turkey. Turkey, Greece, Angola, Monaco, Serbia, Ghana, Mauritius, Congo, Morocco, Croatia, North Cyprus, Romania, Nigeria, Cyprus, Bulgaria, Iceland, Ivory coast, Denmark, Ireland, Finland, Sweden, Zanzibar, Czech, Luxembourg, Slovakia, Spain, Malta, Uganda, Portugal and the one and only Montenegro.. are some of the countries that were represented by my fellow Rabbis, the unique "Conference for Rabbis of small Jewish communities" from Europe and Africa taking place in Istanbul.

Women emissaries serving remote communities also attended conference

Both Chana and I were asked to give a presentation and to start the conference with the words of encouragement, advice and to tell the story of The Jewish Community of Montenegro. But the most inspiring message I was remind-

ed of and took away from the conference is that what really matters is people, not numbers.

Many times, we measure the success of an event by the amount of people who attended it. But what really counts is if the event or class actually touched and inspired the attendants. If they walked away with something that they will take along in their lives.

You may have heard the following story before, but it doesn't hurt to be reminded of it every once in a while:

A man walking on the beach noticed a young boy stopping every few steps, bending down and throwing something into the sea. "What are you doing?" he asked him. "There are starfish stranded in the sea. If I don't throw them back to the sea, they will die". Puzzled, the man replied: „But there are thousands of a starfish stranded on this beach, and on many other beaches in the world. You can't make any difference“. The young boy smiled, bent down, took another starfish and threw it back into the ocean: „I made a difference for that one“, he said.

It is certainly more fulfilling to organize events with a big attendance. But what is crucial to remember, especially in smaller communities, is the power and importance of each individual. I came back full of energy, feeling privileged and lucky to be part of this amazing, devoted and enthusiastic group of people, devoted to preserving and developing Jewish life in the smallest and furthest Jewish communities in the world.

May each of one of us do our share and make a difference in the world, one starfish at a time!

Rabbi Ari Edelkopf
Montenegro

Mr Vesna Kovačević, profesorica istorije u Gimnaziji „Slobodan Škerović“, u Podgorici

Eli Vizel

Eli Vizel, rođen je 30. septembra 1928. godine u jevrejskoj porodici u Rumuniji. Sa 15 godina je deportovan u nacistički logor Aušvic. Tamo mu je istetoviran broj A-7713, koji mu je cijelog života ostao kao živa uspomena na užase koje je preživio. Njegova majka i mlađa sestra ubijene su u Aušvicu, dok su on, njegov otac i dvije starije sestre preživjeli. Godine 1945. i njegov otac umire u nacističkom logoru Buchenwald, dok je on sa svojim sestrama uspio da preživi. Nakon oslobođenja svo troje poslati su u francusko sirotište za djecu.

Nakon završetka rata, od 1948. do 1951. studirao je filozofiju, sociologiju i književnost na Sorboni. Siromaštvo ga je primoralo da napušti studije i počne da radi. Tada postaje novinar i pisac. Radio je u Parizu za izraelske novine Yediot Ahronoth – Najnovije vijesti.

Najpoznatije njegovo djelo je „A svet je ćutao“. Danas je ta knjiga, uz Dnevnik Ane Frank, jedno od najčitanijih pisanih svjedočanstava o Holokaustu. Godine 1963. postaje američki državljanin. Šest godina kasnije se oženio Merion Rouz koja je takođe preživjela Holokaust.

„Nekako je zlo uvek prisutno u ljudima. Uveren sam da i danas ima tragedija koje predstavljaju nepravdu ovog sveta, ali da se vratimo u vreme da imamo geta, da imamo sistem koji dozvoljava koncentracione logore, bodljikavu žicu,

gasne komore, sistem u kome bi zakon dozvoljavao uništenje čitavih naroda – tako nešto ne verujem da se može ponoviti – sve dok smo tu s našim sećanjima. S druge strane, ako bismo to zaboravili, zaborav bi bio ista takva tragedija, . Dio njegovog intervjua beogradskoj novinarki.

Ovo su neke od njegovih misli po kojima će ga svijet pamtiti:

„Bez pamćenja nema kulture. Bez pamćenja, ne bi bilo civilizacije, ne bi bilo društva, ne bi bilo budućnosti. Na kraju krajeva – Bog je Bog zato što pamti.“

„Neke pobjede su pobjede duha i duše. Ponekad, čak i ako gubiš, dobijaš.“

„Vjerujem da svjedoci, oni koji su preživjeli, imaju vrlo važnu, najvažniju ulogu. Oni jednostavno mogu da izgovore riječi proroka: ja sam bio tamo.“

„Samo su krivci krivi. Njihova djeca nijesu.“

„Suprotno od ljubavi nije mržnja, već ravnodušnost. Suprotno od umjetnosti nije ružnoća, već ravnodušnost. Suprotno od vjere nije jeres, već ravnodušnost. I suprotno od života nije smrt, već ravnodušnost.“

„Pjesma sazdana od trenutaka čini naš život i određuje cijelo naše postojanje.“

„Vjetrovi ludila još vladaju ovim svijetom.“

„Prijateljstvo obilježi život čak dublje od ljubavi. Ljubav može da se pretvori u opsesiju, a prijateljstvo uvijek ostaje na dijeljenju.“

„Nikad neću zaboraviti tu noć, prvu noć u logoru koja je pretvorila moj život u jednu dugu noć, sedam puta prokletu i sedam puta zapečaćenu. Nikad neću zaboraviti taj dim. Nikad neću zaboraviti malena lica djece, čija tijela sam vidio

kad su se pretvorila u vijence dima pod nijemim plavim nebom. Nikad neću zaboraviti te plamene koji su zauvijek progutali moju vjeru.

Nikad neću zaboraviti tu noćnu tišinu koja mi je oduzela, za svu vječnost, moju želju da živim. Nikad neću zaboraviti te trenutke koji su ubili mog Boga i moju dušu i pretvorili moje snove u prašinu. Nikad neću zaboraviti te stvari, čak i ako sam proklet da živim dugo kao i sam Bog. Nikad.“

„Današnji fanatizam, pothranjivan globalnim strahom, strahom od nepoznatog, rađa novi terorizam, koji više nema veze s terorizmom kao gotovo romantičnom idejom s kraja XIX i početka XX vijeka. Tada su teroristi i bez dogovora znali da ne mogu da podmetnu bombu jer su u crkvi djeca. Danas samo ubijaju i idu tako daleko da su spremni da ubiju i sebe, samo da mrtvih bude što više.“

„Zloupotreba religije je prava tradicija. Šta su bili drugo kršćanski ratovi do zloupotreba vjere u političke svrhe.“

„Ljudska je dobrota sama sebi nagrada.“

„Ljubav sve zamrsi. Mržnja sve pojednostavi.“

„Svako se nađe u situaciji kad je nemoćan spriječiti nepravdu, ali to nas ne bi trebalo spriječiti da ukažemo na nju.“

„Kad bismo svi mi željeli da govorimo, bili bismo najbolji učitelji na svijetu. Ali ljudi ipak ne bi shvatili. Ne bi razumjeli ubicu, žrtvu, ne bi shvatili zlo, ne bi shvatili kako neko može da stvori logore smrti, da vidi smrt i da bude normalan.“

„Kad god i gdje god ljudska bića trpe patnju i poniženje, zauzmite stranu. Neutralnost pomaže ugnjetaču, nikada žrtvi. Tišina ohrabruje mučitelja, nikada mučenog.“

„Religija je kao ljubav, zavisi od toga kako s

njom postupate.“

Eli Vizel, dobitnik Nobelove nagrade za mir, život je posvetio očuvanju sjećanja na žrtve nacizma u Drugom svjetskom ratu i borbi protiv netolerancije, nepravde i ravnodušnosti prema žrtvama. Umro je 2016.god.

Izvor :

haver.rs-kratka-istorija-jevrejskog-naroda

Priredila mr Vesna Kovačević

Citati iz knjige “DNEVNIK ANE FRANK”

Anne Frank

Dnevnik Anne Frank ispovijest je djevojčice za vrijeme Drugog svjetskog rata. Za trinaesti rođendan Anna dobija dnevnik, a 14.6.1942. zapisuje prve rečenice. Iako ima mnogo prijatelja i svoju porodicu, Anna se često osjeća usamljeno i taj osjećaj da je niko ne može u potpunosti razumjeti često je muči.

DARIJA RAIČEVIĆ

1. Kako je divno to da niko ne mora čekati ni trenutak da bi počeo svijet činiti boljim.

2. Samo je jedno pravilo koje trebaš zapamtiti: smij se svemu i zaboravi sve ostale! Zvuči egoistično, ali to je zapravo jedini lijek protiv samosažalijevanja.

3. Zbilja je čudo da nisam odustala od svih

svojih ideala jer se čine tako apsurdnima i nemogućima za ostvariti. Ipak, ne odustajem od njih jer, uprkos svemu, i dalje vjerujem da su ljudi dobri.

KSENIJA VIDA KOVIĆ

4. Ljudi ti mogu reći da začepiš, ali to te ne sprječava u tome da imaš vlastito mišljenje.

5. Uspomene mi znače više od haljina.

6. Sjeti se sve ljepote koja je oko tebe i budi sretan.

JOVAN SRBLJANOVIĆ

7. Veličina čovjeka ne leži u bogatstvu i moći, nego u karakteru i dobroti. Ljudi su samo ljudi, i svi ljudi imaju mane i nedostatke, ali svi se mi rodimo dobri.

8. Shvatila sam da ljepota uvijek negdje postoji – u prirodi, zracima sunca, slobodi, u tebi samom; to ti sve može pomoći.'

9. Roditelji mogu dati dobar savjet ili usmjeriti dijete na pravi put, ali konačno formiranje nečijeg karaktera leži u njegovim vlastitim rukama.

IVA VUKČEVIĆ

10. Svako ko je sretan, činit će i druge sretnima.

11. Na duge staze, najoštrije oružje od svih jest dobra i nježna duša.

12. Tamo gdje postoji nada, postoji i život. Ona nas puni svježom hrabrošću i ponovo nas čini jakima.

NIKOLA STANKOVIĆ

13. Svi živimo sa željom da budemo sretni. Naši životi su svi različiti, a opet isti.

14. Možeš biti usamljena čak i onda kada te mnogi ljudi vole, ako nikome nisi jedna i jedina.

15. Sreća se zaslužuje čineći dobro i radeći, ne spekulirajući i ljenčareći. Lijenost možda jest privlačna, ali samo rad pruža istinsko zadovoljstvo.

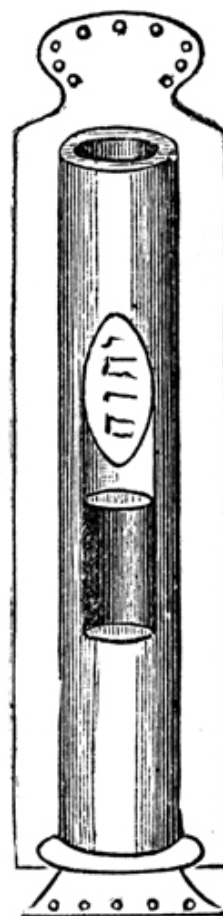
DAMJAN LALOVIĆ

16. Duboko u sebi, mladi su usamljeniji od starijih.

17. Zašto neki ljudi moraju gladovati, dok u drugim dijelovima svijeta postoji višak? Oh, zašto su ljudi tako ludi?

18. Ne želim živjeti uzalud, kao većina ljudi. Želim biti korisna i donositi zadovoljstvo svim ljudima, čak i onima koje nikada nisam upoznala. Želim nastaviti živjeti i nakon smrti!

UNA MUGOŠA

Čitaoci nam šalju

Članak Sudbine nekoliko Jevreja u Pljevljima u II svjetskom ratu, objavljen u listu „Pljevaljske novine“ 1. marta 1998, poslala nam je prof. Bela-Velinka Aritonović iz Pljevalja, uz molbu da uz članak objavimo sledeće:

Kod moje mame Vasiljke Aritonović, izbegla je iz Sarajeva imućna četvoročlana porodica Baruh, supružnici sa dva sina.

Kod Vasiljke su preživeli i napad 1. decembra 1941. godine, bez ikakvih posledica. Niko ih nije uznemiravao. Zajedno sa grupom Pljevljaka napustili su Pljevlja 1943. kada je Italija kapitulirala.

Po oslobođenju, saznala sam da su se u Sarajevo vratila dva sina što znači da roditelji nijesu preživjeli, vjerovatno kao stariji, umrli su. Nadam se da ćete ovim dopuniti vaše podatke kako su prošle jevrejske porodice za vrijeme rata u Pljevljima.

Prof. Bela-Velinka Aritonović

SUDBINE NEKO LIKO JEVREJA U PLJEVLJIMA U II SVJETSKOM RATU

Pre rata u Pljevljima skoro da nije bilo Jevreja. Izuzetak čini nekoliko ličnosti o kojima ćemo mi ovom prilikom govoriti, uglavnom po sećanju. Izuzetak je priča o Adolfu Rehтеру (ili Rehtoru) koja u prilogu sadrži izvornu dokumentaciju.

VIDA ALKALAJ, profesor francuskog jezika

Vida Alkalaj došla je u Pljevlja pred II svjetski rat kao diplomirani profesor francuskog jezika,

koji se u pljevaljskoj Gimnaziji predavao od I do VIII razreda. Tako je gospođica Alkalaj francuski predavala svim razredima.

Kao profesor, veoma prijatne spoljašnosti i vrlo ljupka i neposredna osoba, osvojila je naklonost ne samo učesnika i kolega profesora nego i drugih ljudi sa kojima se izvan Gimnazije družila.

Profesorica Alkalaj je stanovala kod jedne ugledne pljevaljske porodice Popović, čija se kuća nalazila na Varoši. Pljevaljski momci su često, izvečeri, ispod prozora simpatične profesorice, uz pratnju gitare, tiho pjevušili. Bile su to serenade, koje su verovatno godile gospođici Alkalaj. U to vreme živelo se srećno i zadovoljno.

Rat koji je usledio izmenio je život stanovnika Pljevalja a posebno Vide Alkalaj protiv čijeg naroda je otpočeo neviđen genocid. Pljevlja su potpala pod italijansku okupacionu zonu. To je bilo značajno jer se smatralo da Italijani ne sprovode progon Jevreja kao što čine Nemci i ustaše. I pored toga, profesoricu je snašla nepritilika. Ostala je bez posla. Umesto francuskog jezika, u Gimnaziji je uveden italijanski jezik. Vida Alkalaj je ostala bez sredstava za život. Međutim, pritekli su mnogobrojni prijatelji koje je profesorica imala u Pljevljima. Delilo se ono što se imalo, a imalo se još uvijek dovoljno.

Početkom ustanka u Crnoj Gori, pogotovo poslije Pljevaljske bitke 1. decembra 1941. godine, nastupili su teški dani za sve pa i za profesoricu Alkalaj. Za nju je usledila još jedna opasnost u proleće 1942. godine kada je u Pljevlja došao, u specijalnu misiju, nemački poručnik KURT VALDHAM, sa pratnjom i specijalnom radio stanicom. Tada je u Pljevljima bila itali-

janska divizija PUSTERIJA sa 2000 vojnika. Pojava K.valdhajma predstavljala je za sve žitelje veliku opasnost. Italijani su uveli policijski čas, vršili su hapšenja i ubistva. Tako su 4. maja 1942. godine na Senjaku streljana 34 taoca, rodoljuba. Sve je to stvorilo veliku psihozu straha i nesigurnosti.

To je sve sa svojim poznanicima i prijateljima doživljavala i profesorica Vida Alkalaj. Nervi su popustili i ona je jednoga jutra nađena mrtva u krevetu svoje sobe. Bila je mlada, zdrava, nikad bolesna. Verovatno da je u čitavom tom košmaru i neizvesnosti digla ruku na sebe.

Smrt drage profesorice Vide Alkalaj sa tugom je primljena u Pljevljima. Do večne kuće ispratili su je njeni đaci, kolege profesori, prijatelji, svi oni koji su je voleli, poštovali i cenili. U pratnji su bili i oni koji su joj nekada, izvečeri, ispod prozora, uz gitaru pevušili. Pljevaljski momci sad su jecali.

Na Varoškom groblju, sa desne strane, u samom dnu do ograde, i dans počivaju zemni ostaci Vide Alkalaj, sa skromnim nadgrobnim obeležjem i Davidovom zvezdom.

SIDA ĐORĐEVIĆ (udato prezime)

Nije nam poznato Sidino devojačko prezime. Znamo samo da je bila Jevrejka. U Pljevlja je došla pred početak II svetskog rata kao supruge kapetana Đorđevića koji u 48.pešadijskom puku bio komandir čete za veze. Stanovali su u kući Begovića kod zgrade Vojnog okruga (Krstata kasarna). Nisu imali dece.

Posle kapitulacije Jugoslavije Đorđević je odveden u internaciju u Nemačku. Dalja njegova sudbina nije nam poznata. Supruga Sida je još neko vreme ostala u Pljevljima.

Niko je nije uznemiravao zbog jevrejskog porekla. Teško je sama živela pa je jednog dana otišla za Srbiju, kod rodbine svoga

muža. Uspela je da u krugu rodbine svoga muža preživi rata.

JEVREJSKE IZBEGLICE U PLJEVLJIMA

Krajem leta 1941. godine u Pljevljima je došla jedna grupa Jevreja izbeglih iz Sarajeva. To je bilo napuštanje opasne okupacione zone, u kojoj su Jevreje proganjali i pljačkali, i dolazak u područje gdje Italijani ne sprovode ili manje sprovode genocid.

Grupa izbeglih Jevreja bila je, uglavnom, smeštena u hotelu „Srpski kralj“, današnja „Zelengora“. U grupi je bilo i starijih a i mlađih osoba. Svi su bili lepo obučeni, delovali su gospodstveno. Stariji su, uglavnom, boravili u hotelu, mlađi su se mogli videti na ulicama Pljevalja. Nekoliko omladinaca-rodoljuba iz Pljevalja uspelo je da ostvari kontakt, da im se približi i ponudi svoju pomoć. U razgovoru sa njima saznali smo šta se sve po Sarajevu radi sa Jevrejima. Pričali su nam kako su uspeli pobeći, te kakvi su i adlji planovi. U Pljevljima žele ostadidok se ne ukaže prilika da produže dalje preko Crne Gore. Cilj je bila morska obala, a odatle prebacivanje u neku sigurniju zemlju. Verovatno da su raspolagali novcemza ostvarenje ovih planova.

Krajem septembra 1941. godine ova grupa Jevreja napustila je Pljevlja. Ne znamo da li su došli do mora, da li su uspeli da otputuju ili su nastradali? Znamo samo za jednog koji je zbog bolesti ostao u Pljevljima, u hotelu „Srpski kralj“.

Naredna priča je o njemu.

ADOLF REHTER (ili REHTOR)

Političke prilike u Crnoj Gori, pa i Pljevljima, iz osnova su se promenile zbog ustanka koji je počeo 13. jula 1941. godine. Italijani su postali pravi okupatori, počela su hapšenja i streljanja rodoljuba, i ne samo rodoljuba. Zavladała je

opšta nesigurnost.

U takvoj situaciji Adolf R. iako teško bolestan je otišao na lečenje u sresku bolnicu, koja je istovremeno bila bolnica i za italijanske vojnike, već je ostao u hotelu i za lečenje angažovao tadašnjeg sreskog lekara dr Svetozara Milatovića. To je bilo rizično ne samo za dr Milatovića nego i za Branka-Brana Nenadića koji je bio vlasnik-zakupac hotela „Srpski Kralj“, oko nege bolesnog Adolfa R. i njegove sahrane bilo je angažovano više ljudi. Iz računa za lečenje počivšeg vidi se da je dr Milatović angažovao za pregled u konzilijumu i druge lekare. A iz iskaza o potraživanju od poč. Adolfa R. koji je sačinio B. Nenadić, pored troškova za hranu, piće i prenoćište u hotelu, isplaćeno je:

- Ozrenu Bojoviću za sanduk mrtvački 750 dinara,
- Za oblačenje leša i skidanje sa sprata 240 dinara,
- Za kopanje rake 300 dinara,
- Borišiću za voće i biskvite 148 dinara,
- Stojkanoviću za popravke odela i peglanje 100 dinara,
- Mirkoviću za brijanje 100 dinara,
- Draganu za vanjsku poslugu 150 dinara,
- Kočijašu za prevoz leša 50 dinara.

Brane Nenadić,
zakupac hotela „Srpski kralj“ u Pljevljima. Organizator zbrinjavanja i svake druge pomoći obolelom Rehteru, pa i nje gove sahrane, što je i tada bilo rizično.

Dr Svetozar Milatović,
sreski lekar u Plevljima. Slao sanitetski materijal partizanima, gde mu je bio i sin Momo, Nosilac spomenice 1941.god. da bi i on stupio u njihove redove i lečio ranjenike. Bio je upravnik saniteta u najvećim vojnim sastavima.

Svi troškovi oko smeštaja, ishrane, lečenja i sahrane prema ovom iskazu B. Nenadića iznosili su 7.005 dinara.

„Kod počivšeg Rehtora nađeno je 300 franaka (4.935 din) 1.100 dinara, sitnih i metalnih 225 dinara.“

Pojavila se razlika koju je od nekoga trebalo naplatiti. Pretpostavljamo da je nadoknadila opština Pljevlja čiji je predsednik tada bio Bogdan Nenadić, blizak rođak B. Nenadiću.

I kao što se iz ovog dokumenta vidi, čitava grupa ljudi se angažovala oko živog i umrlog Adolfa R. Prema riziku kojem su se izložili zaslužuju da se ne zaborave.

Adolf R. umro je u oktobru 1941. godine. Sahrnjen je na gradskom groblju na Varoši, gde verovatno i danas počiva, samo se ne zna gde. Sahrana je, verovatno, obavljena bez pogrebne povorke i bez oznake da se radi o pokojniku Jevreju. Takvo je bilo vrijeme. Čoveka je trebalo dostojno sahraniti i pri tome sačuvati svoju glavu.

BATINO RAFAEL

Rođen je u Bitolju 1910. godine. Bio je intelektualac. Ne znamo koje je škole završio. Rano se opredijelio za komunistički pokret pa je pre rata primljen u KPJ. Hapšen je više puta. Neko vreme boravio je u nekoj od latino-američkih

Batino Rafael

država. Rat ga je zatekao na izdržavanju kazne u sremsko-mitrovačkom kazamatu, zajedno sa mnogim komunistima. Iz tog zatvora su 1941. godine, kroz prokopani tunel, pobjegli mnogi među kojima je bio i Batino Rafael. Posle prebacivanja na slobodnu teritoriju, Batino je dobio zadatak da pođe u Sandak gde je već bio pristigao Vrhovni štab NOVJ.

Batino je prvobitno bio postavljen za sekretara Sreskog komiteta u Novoj Varoši. Kasnije je došao na dužnost sekretara Oblasnog komiteta za Sandak, boraveći u pljevaljskoj gerilskoj grupi.

U jednoj iznenadnoj akciji četnika iz tog kraja 23. maja 1942. godine, zarobljeni su dva borca pljevajske gerile: Kažić T. Velimir, đak VIII razreda pljevaljske Gimnazije i Batino Rafael. U Pljevljima je dugo prepričavano junačko držanje Velja i Rafaela prilikom odvođenja na streljanje.

Autori:
Dragi Delibašić,
Mirko Nenadić

„U Jerusalimu, u gradu vječnog cara”

Aba Isi je rekao u ime Samuela Lesera:

„Svijet je kao očna jabučica.

Bijelo u oku je okean koji okružuje svijet,

dužica je ovaj kontinent.

Zenica je Jerusallim,

a odraz u zenici je Sveti Hram“

Dereh Erec Zuta 9

Mr Miloš Gačević,
JU Zavičajni muzej Pljevlja

Rabi Nahman je rekao: „Gdje god da krenem, na putu sam za Jerusallim.“

Ta izreka važi za svakog Jevrejina. Svaki Jevrej teži da se u Jerusallimu obistini prorečeno. On oplakuje Jerusallimski hram koji je privremeno oduzet njegovom narodu. Jerusallim je blizu 4000 godina, od trenutka kada ga je posvetio kralj David sve dok ga Rimljani nisu razorili, predstavljao duhovno žarište jevrejskog naroda. Određeni obredi su mogli da se odigraju samo u Jerusallimu. Da bi ih obavio, Jevrejin je, bez obzira na to gde je živio, morao otići u Jerusallim.

Naprijed rečeno nam pomaže da razumijemo „zašto je mjesto koje je izabrao Bog“ moralo da bude grad. Šta je grad? Osim prostog skupa ljudi, to je mjesto gdje se razvijaju ljudi i rastu civilizacije. Posledice okupljanja ljudi u gradu su, između ostalog, razmjena i širenje ideala, dok su seoska područja obezbeđivala hranu. Kao što ističe rabin Sampson Rafael Hirš, hebrejska riječ za grad (ir) dolazi od iste osnove kao i riječ (ur) što znači „probuditi“. Ovo se odnosi na grad koji budi ljudski rod i na svijetlo dana izvlači njegove najbolje stvaralačke porive. Središnje usmjerenje jevrejskog društva bilo je razvijanje odnosa sa Bogom što je takođe zahtjevalo postojanje grada.

Jerusallim je postao mjesto gdje su se okupljali Jevreji iz cijelog svijeta da razmijene ideje i

razviju društvo koje će učvrstiti taj odnos. Znači sve u svemu, Jerusolim je bio taj „buditelj“ grad koji podstiče Jevrejina u pravcu njegove misije. Žrtve su mogle da se prinose samo na jednom mjestu, u Svetom hramu (Bejit Hamikdaš) u Jerusolimu. Od kada je u Jerusolimu podignut hram, žrtve se ne mogu prinijeti ni na jednom drugom mjestu u svijetu. Prinošenje žrtava izvan Jerusolimskog hrama smatra se najozbiljnijim prestupom. Prema tome, kad god bi osoba počinila grijeh koji je zahtijevao prinošenje žrtava, ona je praktično bila primorana da krene na hodočašće u Jerusolim i da tamo potraži iskupljenje. Jedino u Jerusolimu, vjernik može iznova postati duhovno ceo, jačajući svoju odlučnost da izbjegava buduća sagrešenja. Jerusolim i do dan danas zadržava mjesto duhovne žiže judaizma. Sam Bog je odredio Jerusolim da bude Sveti grad, a što Bog odredi to se ne opovrgava. Zato je Jerusolim do danas zadržao status glavnog grada. Jerusolim i dalje služi kao duhovno stecište jevrejskog naroda i kao sabirno odredište njegovog poslanja. Bog je unaprijed znao da, ako jevrejski narod treba da bude uobličen u narod vrijedan ostvarenja misije koja mu je dodeljena, onda on mora imati jedan grad kao svoje sabiralište. Kada sve to imamo u vidu, jasno je da je zemlja Izrael doslovno bila raskršće civilizacije. Jerusolim, glavni grad i duhovna matica, bio je središte tokova koji su pred Jevreje dovodili razne narode omogućujući im da, stupajući u dodir sa njima, upiju mudrost drevnih svijetova, ali i da u isto vrijeme dotaknu svaku veliku civilizaciju mudrošću Tore. Zato se govorilo i učilo da je „Jerusolim centar svijeta“. Bog je rekao proroku: Ovo je Jerusolim koji postavih usred naroda i optočih ga zemljama (Jez.5,5). Imajući u vidu njegov položaj i njegov duhovni uticaj kroz istoriju, uopšte ne čudi to što većina ljudi širom svijeta smatra Jerusolim svetim gradom. Kolika je u suštini žudnja i želja svakog čovjeka da ode na to mjesto, metaforički ćemo prikazati kroz sledeći primjer.

Riješio mrav da ide na poklonjenje svetinja-

ma u Jerusolim. Tu svoju namjeru objavi svim životinjama na jednom velikom životinjskom zboru. Zaprepaste se svi od reda. Pa kako je koja dohvatila riječ, a prvo su govorile velike životinje, krenu da ga kore i grde:

- Baš si ti, tako mali i slabašan, riješio da ideš za Jerusolim. Mi, veliki i snažni, ne usuđujemo se da krenemo. Pa znaš li ti koliko je mora i gora do tamo. Pa koliko je opasnosti.

Ređali se diskutanti tako čitavog dana, a mali mrav je pokušavao da dobije riječ, ali kako je bio najmanji od svih nikako nije uspevao. Poneko ga primjeti pa se još jače bregnu na njega:

- Gle ti njega, tolika brda i planine, a on će sve to da pređe.

Kada dođe večer i svi su već završili sa svojim govorima, dozvoliše i malom mravu da kaže nešto. A on počeo:

- Eto, ja znam da sam mali i najmanji od svih vas. Znam da ima mnogo opasnosti na tom putu i da je mnogo mora i gora do tamo. Ja znam da je Jerusolim daleko. Pa čak i ako ne stignem u Jerusolim, na tom putu ću i umrijeti. Svoje prvo iskustvo u Jerusolimu nikada neću zaboraviti.

Prebivati na jednom takvom mjestu, gdje se nalaze najveće svetinje sve tri monoteističke religije, jedino se može sa oduševljenjem opisati. Nema čovjeka a da ne doživi na tom svetom mjestu svoj lični preporod, bio on Jevrejin, hrišćanin ili musliman. Jerusolimsko sunce svojim zracima dočekuje i ispraća svoje putnike, mameći nas svojim zracima i veličanstvenom slikom ogoljenog pejzaža da mu se ponovo vratimo. Kada sam kročio na aerodrom Ben-Gurion u Tel Avivu, već sam mogao da osjetim Božije prisustvo na tom mjestu. Moj pogled i iskustvo koje sam doživio u Jerusolimu mogu da iskažem samo kroz riječi čuvenog

pisca Dezrelija:

- Kao da me je grom udario. Pred sobom sam ugledao naizgled božanstveni grad. U prvom planu veličanstvena džamija podignuta na mjesto Hrama, s divnim vrtom i nestvarnim kapijama i mnoštvom kupola i kula. Ne može se zamisliti ništa zamamnije, strašnije i ogoljenije od tog predjela. Nikada nisam vidio ništa tako suštinski upečatljivo.

Ka jeziku drevnih naroda

Hebrejski jezik jedini je u historiji čovječanstva, koji je poput ptice Feniks oživeo, nakon perioda kada skoro da nije ni postojao, niti su se ljudi njime služili u konverzaciji. Pripada grupi semitskih jezika, u koju se svrstavaju i arapski, aramejski, ali i jezici nekih afričkih država. Ukoliko ste levoruki, obradovaće Vas činjenica da se hebrejski jezik piše sdesna na lijevo, i da stoga ne morate brinuti da ćete tokom pisanja zamrljati tragove mastila olovke, povlačenjem ruke. Takođe, pre ovladavanja ovim jezikom, moraćete savladati pisanje 22 slova koja čine hebrejski alfabet – Alefbet, od kojih se 5 drugačije pišu, ukoliko se nađu na kraju riječi.

Biblija je data od strane Boga pobožnim ljudima drevnog Izrailja na hebrejskom jeziku. Hebrejski jezik nije samo jezik starih Izrailjaca, već originalni jezik cijelog čovječanstva koji je bio korišćen od samog Tvorca tokom stvaranja svijeta. Jedanaesto poglavlje Knjige postanja kaže da je prije pobune ljudi protiv Boga, tokom građenja Vavilonske kule, "Bio na cijeloj zemlji jedan jezik i jednake riječi" (1.Mojs. 11.1). Kao posledica pobune drevnih Vavilonjana protiv Boga, Bog je pomeo, razdjelio jezik cijele zemlje. (1.Mojs. 11.9) Od tada, čovječanstvo je podjeljeno na brojne narode, sa svojim jedinstvenim jezicima koji su nerazumljivi drugim narodima (1.Mojs. 11.7).

Originalni jezik kojim se govorilo prije pobune u Vavilonu bio je hebrejski jezik (možda se tada

zvao nekim drugim imenom). Sam Bog je koristio hebrejski jezik kada je stvarao svijet. Prvog dana stvaranja rekao je na hebrejskom jeziku "JEHI OR" ili "Neka bude svjetlost", a onda je nazvao svjetlost prema hebrejskoj riječi "JOM" (dan), a tamu je nazvao prema hebrejskoj riječi "LAJLA" (noć). Kada je stvorio prvog čovjeka od praha zemlje, nazvao ga je "ADAM", na osnovu hebrejske riječi za zemlju "ADAMA" (1.Mojs. 2.7) To je jezik svetih tekstova i zato se često za hebrejski kaže da je to LASHON HA KODESH (sveti jezik).

Izučavajući jevrejske spise, djela kao i samu Toru, probudila mi se želja ka samom izučavanju ovog drevnog, božijeg jezika. Zahvaljujući Jevrejskoj zajednici oragnizovan je prvi kurs hebrejskog jezika u Crnoj Gori koji je vodio Šai Kohen, gostujućeg profesora iz Izraela. Kurs se održavao dva puna nedeljno. Na časovima pored koncentracije i zapažanja koji su potrebni sticali smo znanje i poznanstvo jedni sa drugima. ŠALOM, ANI MILOŠ. MI ATA? ANI MIPLJEVLJA. MEAJN ATA? Tako smo počinjali naše prvo upoznavanje i razgovore sa Šaijem.

Za održavanje kursa sam saznao preko Facebook stranice Jevrejske zajednice Crne Gore. Interesovanje prema ovom jeziku koje se

Prof. Š. Kohen sa polaznicima kursa

održavalo u Podgorici, privuklo me je sa sjevera Crne Gore. Iako je grupa bila malobroj-

na kurs je bio intenzivan. Svakodnevnim radom, marljivo smo učili dan za danom bitne stavke hebrejskog jezika. Nephodno je svaki dan raditi pređeno gradivo, jer jezik nije lak za naučiti pošto nema nikakve veze sa evropskim jezicima. Ali, mi smo imali jednog vrhunskog profesora koji je znao da nam olakša učenje, nasmeje nas i motiviše za rad. Naravno, posle pređenog gradiva i završenog semestra imali smo priliku da polažemo za sertifikat kod Šaija. I sa ponosom mogu reći da je naša grupa koja je brojala 7 polaznika, položila bez problema A, A1 nivo.

Dr Šai Kohen je odličan predavač i učitelj, omogućavao nam je da se fokusiramo na teme koje se odnose i na život u Izraelu, okruženje i kulturne događaje.

Na samom kraju bih istakao da sam jako zadovoljan, i svima bih, koji su zainteresovani, preporučio da upišu hebrejski jezik. Razloga

za učenje ima pregršt. Neki bi rado posjetili Izrael, kao i sveti grad Jerusalem, drugi bi voljeli da svoju karijeru započnu u Tel Avivu, finansijskom i ekonomskom centru Izraela, u kome su veoma razvijene oblasti poput informacionih i vojnih tehnologija. Drugi bi, pak, jednostavno voljeli da izučavaju Tanah (Stari zavet), Talmud ili Kumranske spise i upoznaju se sa istorijom i kulturom jevrejskog naroda.

Krenuti u izučavanje jezika i postepeno ga upoznavati, dok se pred Vama otkrivaju nova znanja, odmotavajući se poput svitka, nevjerovatan je osjećaj, kažu oni koji su to već učinili. Samo je jedan način da se i sami u to uvjerite.

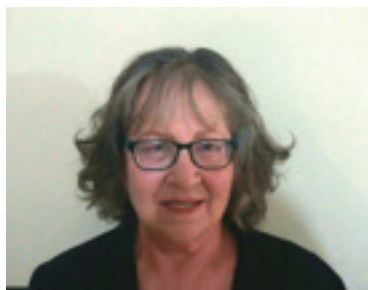
Lehitra'ot! Do viđenja!

Miloš Gačević,

Pljevlja

Od dopisnika iz Izraela i Evrope

Neomi Izhar, istoričarka jevrejskog naroda

Kibuc

Neomi Izhar

Cioninističke ideje praktično su primijenjene i sprovedene kroz jevrejska poljoprivredna naselja koja predstavljaju najjaču sponu sa državom Izrael. Kroz povezanost sa sopstvenim korijenima, stvara se vezanost za jevrejski identitet, istoriju, kulturu i naciju. To su komponente koje čine snagu jednog naroda.

Da Teodor Herzl nije oživio plamen cionizma, da pokret „Hovevei Zion“ i pioniri prve, druge i treće imigracije-alije (Aliya), nijesu slijedili njegovu ideju o otkupu zemljišta i formiranju poljoprivrednih naselja gdje će se izgraditi ekonomski jaka, kulturno i naučno prosperitetna domovina jevrejskog naroda u Erez Izraelu, danas bi granice države Izrael bile drugačije.

Kibuc je naselje koje karakteriše zajednički način života zasnovan na jednakim radnim i društvenim vrijednostima, zajedničko vlasništvo nad proizvodima, puno uzajamno povjerenje i demokratija. Svi aspekti života su zastupljeni kao i kod svake porodice: obrazovanje, zdravstvena zaštita, hrana, pranje rublja i kulturni život. Svako ko odluči da živi u kibucu i prihvati takav način života, pravila ponašanja

i ideje, postaje njegov član. Takođe, svako je slobodan da napusti kibuc kada god to zaželi. Sve što se proizvede pripada članovima kibuca. Blagajnik kibuca se brine o pitanjima finansija. Sve plate i ostali prihodi sakupljaju se na mjesečnom nivou tako da svi članovi dobijaju jednak iznos novca, bez obzira gdje rade i koliko novca zarađuju.

Panorama kibuca, 1940.g. foto arhiv kibuca Gan Šmuel

Odjeljenje za ljudske resurse u kibucu ima obavezu da za svakog svog člana pronađe odgovarajuće radno mjesto. Većina ih radi u kibucu i to u raznim oblastima: industriji, poljoprivredi, obrazovnom sistemu – predškolskim ustanovama i školama, kuhinjama i u zdravstvu. Članovi koji se nalaze na rukovodećim pozicijama u zajednici, kao npr. sekretar, finansijski direktor, blagajnik, rukovodilac ljudskih resursa, direktor industrijske proizvodnje kao i članovi raznih odbora, izabrani su demokratskim putem od svih članova kibuca.

Organizacioni sistem kibuca sastoji se iz dva dijela, socijalnog i ekonomskog. Dužnost sekretara kibuca je da vodi brigu o socijalnim pitanjima. Takođe, odgovoran je za funkcionisanje kibuca u skladu sa pravilima koja su dogovorena od strane svih članova kibuca. Finasijski direktor kibuca brine o ekonomskim pitanjima, a odgovoran je i za sva pitanja u vezi sa poljoprivredom i industrijom.

Danas u Izraelu postoji 265 kibucim u kojima živi 171 000 stanovnika. Tokom 90 godina postojanja (prvi kibuc „Dgania“ osnovan je 1910) kibucim se dijele prema političkoj pripadnosti. To se mijenja 2000. kada se kibucim ujedinjuju u zajednički pokret pod nazivom Takam – centralni štab, tijelo koje će ih predstavljati pred državnim organima. Glavni zadatak Takam štaba je da ojača kibuc, finasijski, društveno i moralno. Svakako, tu spada i podrška obrazovnom i visoko-obrazovnom sistemu, unapređenje i obezbjeđenje zdravstvene zaštite kao i staranje o jevrejskim praznicima, kulturi i tradiciji u kibucu.

Pitanja kojima ću se baviti u članku vezano za naseljavanje i odbranu kibuca (Rat za nezavisnost), razvoj poljoprivrede, društvene ideje odnose se i na mošav (kooperativno izraelsko naselje).

Granice, naselja i Rat za nezavisnost (1947-1949)

Skupština UN prihvatila je plan podjele Erec Izraela između Jevreja i Arapa 29. novembra 1947. Kako bi spriječili osnivanje države Izrael, lokalni Arapi, zajedno sa arapskim dobrovoljcima iz ostalih zemalja, počinju već sljedećeg dana sa napadom na sva jevrejska naselja. Šest mjeseci kasnije, 14. maja 1948, posljednjeg dana Britanskog mandata, David Ben Gurion proglašava nezavisnost Izraela, države jevrejskog naroda. Armije Jordana, Sirije, Egipta i Iraka već sledećeg dana napale su Izrael i rat je počeo. Od samog početka bilo je jasno da kibucim predstavljaju stratešku liniju odbrane što potvrđuje i Ben Gurionova izjava: „Granična naselja su više čuvala nas nego što smo mi čuvali njih.“ Rat za nezavisnost je završen u januaru 1949.

U prvih trideset godina naseljavanja kibucim, u periodu između 1910. i 1940. godine, izraelska omladina se pridružila pionirima alije kada je zajedničkim snagama izgrađeno 117 kibucim.

Naselja su birana na osnovu strateških odluka o budućim granicama. Rat za nezavisnost je bio ogromno iskušenje za kibucim. Svi stanovnici ovih naselja regrutovani su u snage „Hagane“ (preddržavna vojna formacija). Tokom rata, u mnogim mjestima kibucim postaju borbene linije fronta. Arapi su direktno napali dvadeset kibucim. Pet ih je osvojeno i ostavljeno na arapskoj strani granice. Stanovnici su se povukli nazad u Izrael. Nakon dugih borbi četrnaest kibucim je evakuisano, ali nakon završetka rata članovi su se vratili svojim kućama i obnovili ih. Tokom rata osnovano je ukupno 61 kibucim i 19 mošavim. Odlična pozicija kibucimuticala je na ishod ovog rata što je i odredilo nacrt državnih granica.

Tokom nekoliko prvih godina postojanja države Izrael, veliki broj imigranata preživjelih iz holokausta, i mladih ljudi došli su da žive u kibucim.

Poljoprivreda i industrija

Poljoprivreda u kibucim i mošavim zasnivala se na mješovitoj poljoprivrednoj proizvodnji: proizvodnja povrća, citrusnog voća, uzgoj ratarskih kultura, gajenje krava, živine, uzgoj ribe i odatle je obezbjeđivana hrana kako za stanovništvo iz kibucim tako i za lokalno tržište. Tokom Prvog svjetskog rata, 1916. godine kibucim i mošavim osnivaju kooperativnu poljoprivrednu organizaciju– „Hamashabir“ s ciljem da se proizvodi plasiraju u svim djelovima zemlje, pogotovo u Jerusalimu i Tel Avivu.

U ljeto 1919. godine, kada je završen Prvi svjetski rat i kada je počela treća alija, organizacija „Hamashabir“ počinje da pomaže svim pristiglim imigrantima, tako što im je obezbjeđivala građevinski materijal, poljoprivredne mašine, sjemena i sadnice. Organizacija „Hamashabir“ finasira zadrugu „Tnuva“ 1926. koja će upravljati proizvodnjom i prodajom svih svježih poljoprivrednih proizvoda, proizvedenih u mošavim i kibucim. Zadruga „Tnuva“ prodana je 2014. „Bright Food“ grupi za više od 2 milijarde eura.

Od samog početka kibucim i mošavim vode izraelsku poljoprivredu putem velikih dostignuća i napretka, te se ona danas svrstava među vodeće u svijetu. Industrijska proizvodnja u kibucim počinje 30-tih godina prošlog vijeka, i to u vidu male lokalne proizvodnje. Trenutno u njima postoji 276 fabrika. Broj stanovnika u kibucim čini manje od 2% stanovništva Izraela, dok industrijska proizvodnja istih čini 9% ukupne industrijske proizvodnje u Izraelu (nijesu uključeni dijamanti).

Industrijska proizvodnja je ugledna i jedinstvena jer su radnici istovremeno i vlasnici „sredstava za proizvodnju“. Dobro je poznata po inovacijama, kvalitetnom upravljanju i ubrzanom razvoju izvoza. „Industrijsko udruženje kibucim“ osnovano je 1962. sa ciljem da brine o interesima fabrika i da ih zvanično predstavlja pred državom.

Industrijska proizvodnja u kibucim može se podijeliti na tri glavna područja: plastika i guma (čini preko 60% ukupne proizvodnje plastike i gume u Izraelu), hrana i piće, metal i mašine. Preko 50% proizvodnje u kibucim ide na izvoz. Glavno tržište je Evropa i Sjeverna Amerika sa ukupnom stopom prodaje od preko 10 milijardi evra godišnje.

OBRAZOVANJE

Ideje kolektivnog obrazovanja (kolektivni obrazovni sistem u kibucim) proistekle su iz suštinskih ideja pionira kibucim. Povremeno, ovo obrazovanje je bilo ograničeno životnim okolnostima. Od vremena osnivanja prvog kibuca Dgania (1910) pa sve do početka 1980-tih, kolektivno obrazovanje je sprovedeno u kibucim. „Dječija kuća“ bila je kuća gdje su djeca živjela, učila i spavala. U njoj su bile spavaće sobe, kupatila, učionica, kuhinja i trpezarija. Svaka generacijska grupa imala je svoju kuću. Svaka grupa je imala svog učitelja i medicinsku sestru koji su se starali o svim životnim potrebama djece. Svakog dana u poslijepodnevni satima djeca su odlazila u roditeljski dom, a

onda su se ponovo vraćala u školu.

Dječija kuća u kibucu, početak četrdesetih godina prošlog vijeka, foto arhiv Gan Šmuel kibuca

Prva škola napravljena je u kibucu Dgania, gdje je i prva beba rođena. Bebina mama je insistirala da nastavi sa radom u štali, u skladu sa ideološkim vrijednostima radne jednakosti za žene. Omogućen je nastavak njenog posla otvaranjem kuće za djecu i obezbjeđenjem medicinske sestre koja se brinula za bebu. Zbog teških životnih uslova u to vrijeme, bolesti (uglavnom malarija i tifus), vremena i sigurnosti (odbrana od naoružanih pljačkaša i napada pobunjenika), djeca su smještena u posebno boravište – sklonište ili izgrađena kuća, dok su roditelji i ostali članovi kibucim živjeli u šatorima. Djeca su svjesno uvijek dobijala najbolju hranu koja je bila na raspolaganju, dok su ostali članovi kibucim imali manje hrane (npr. svako dijete je dobijalo čitavo jaje, a ostali polovinu, ukoliko je bilo preostalih jaja).

S jedne strane, oblikovanje i stvaranje kolektivnog obrazovanja u kibucim bilo je zasnovano na istim socijalnim vrijednostima na kojima je i sam kibuc izgrađen. S druge strane, zasnivao se na otporu tradicionalnom konzervativnom obrazovanju. Kolektivno obrazovanje je bilo izgrađeno na osnovama filozofije i pedijatrijskih istraživanja s kraja 19. i početka 20. vijeka, kao i obrazovnih i psiholoških metoda. Kibuc je obrazovao svoju djecu prema idejama

i vrijednostima zajedničkog društvenog života gdje su svi jednaki i svaka osoba doprinosi koliko može i prima prema potrebama.

Kibucim osnivaju dva obrazovna centra, „Kibucim seminar“ (1939) u Tel Avivu i „Oranim seminar“ (1951) blizu Haife. Danas, oba semina predstavljaju visoko cijenjene akademske ustanove za sve studije.

Kultura i umjetnost

Od samog početka postojanja kibucim postojali su i umjetnici među njegovim članovima koji su bogatili svakodnevni život unutar njih uključujući i praznike. Mnogi su kasnije postali veoma poznati. Tokom vremena Nacionalni pokret kibucim osnovao je Institute kulture i umjetnosti. „Asocijacija slikara i skulptora“ (osnovana 1934) ujedinila je sve umjetnike plastične umjetnosti. Prvi muzej umjetnosti izgrađen u kibucu 1937. godine otvoren je u „Ein Harod“. Sada postoji 68 muzeja u 66 kibucim: 6 umjetničkih, 11 muzeja arheologije, 3 prirodna, 6 holokaust muzeja, 23 muzeja istorije Izraela, 13 muzeja istorije kibucim i 5 drugih.

Takođe, dvije izdavačke kuće osnovane su u kibucim, Ein Harod i Merhavia 1939. godine. Prve objavljene knjige bile su ideološke knjige o socijalizmu, cionizmu i o kibucim, kao i knjige poezije i proze. Ove dvije izdavačke kuće ujedinile su se 2001. godine i postale „Hakibbutz Hameuchad – Sifriat Poalim Publishing Group“ – danas jedna od najvećih izdavačkih kuća u Izraelu. Kulturni centar „Tzavta“ i teatar sa sjedištem u Tel Avivu, osnovan je 1946. u cilju promovisanja ideja kibucim i socijalizma. „Tzavta“ (u značenju „svi zajedno“) organizuje izložbe, predstave i koncerte tokom čitave godine i jedan je od glavnih i najcjenjenijih centara u Izraelu.

Pored ovoga, kibuc National Organization osnovao je „Kibucim Theater“ početkom 1930-tih. Dva „Kibutzim hora“ osnovana su pedesetih

godina – jedan od njih i danas nastupa širom svijeta. „Israel Kibbutz Orchestra“ (osnovan krajem pedesetih godina) ujedinio se sa „Netanya Orchestra“ 1970. Danas je ovaj orkestar jedan od najcjenjenijih orkestara u Izraelu.

Kibuc uveče, credit: Gil Oren kibbutz Gan-Shmuel

„Kibbutz Contemporary Dance Company“ (osnovan 1973) smatra se jednim od najboljih plesnih grupa na svijetu. Plesači žive i stvaraju u međunarodnom plesnom selu, u kibucu Ga'aton, a uključeni su u posebne plesne, društvene i arapsko-izraelske projekte.

Hor „Gevatron“ osnovan je 1948. godine i svi članovi hora su pripadnici kibuca Geva. Svi oni su zaposleni, a tokom večernih časova idu na probe. Pjevajući stare izraelske pjesme, „Gevatron“ hor uspijeva da ih sačuva i održi taj važan dio kulturne baštine. Većina tih pjesama napisanih u periodu 1900-1960. opisuje cionizam, naseljavanje i poljoprivredni život. Hor je izdao preko 20 albuma od kojih su neki zlatni, odnosno platinasti. Hor „Gevatron“ nagrađen je „Israel Prize“ nagradom – što je najveće priznanje za kulturu države Izrael.

Četiri velika festivala u organizaciji kibucim održavaju se svake godine: „Keshet Eilon Kibbutz Festival“ – klasična muzika, Kibuc Kfar Blum „Upper Galilee Voice of Music Festival“ i „Ein Gev Kibbutz Festival“ – izraelska muzika i Kibuc Genosar „Jacob's Ladder Festival“ – američka folk i irska muzika.

Jedan od najvećih doprinosa kibucim jevrejskom narodu je stvaranje tradicionalne svetovne kulture, oživljavanje poljoprivrednih sadržaja, pisanje svetovnih tekstova i kreiranje svetovnih običaja.

Holokaust – sjećanje i istraživanje

Nakon Drugog svjetskog rata veliki broj preživjelih iz holokasta koji su imigrirali u Izrael, pridružili su se kibucim. Kibuc „Lohamei HaGeta'ot (Borci geta) osnovali su preživjeli holokausta. Kibucimsu osnovali 4 instituta, svaki od njih sadrži muzeje, archive, odjel za istraživanje i proučavanje: „Lohamei HaGeta'ot" u kibucu Lohamei HaGeta'ot, „Moreshet" u kibucu Givat Haviva, „Beit Terezin" u kibucu Givat Haim i „Massuah" u kibucu Tel Yitzhak. Drugi muzej holokausta nalazi se u kibucu Yad Mordehai, nazvan po Mordehaju Anielevicu, vođi jevrejskog ustanka u Varšavskom getu.

Svi ovi instituti su uključeni u obrazovanje o holokaustu kroz srednje škole, univerzitete, društvene organizacije, vojsku, zvanične delegacije i mnoge druge grupe i organizacije širom svijeta.

Kibuc danas

Početkom osamdesetih godina prošlog vijeka, nakon 70 godina prosperiteta u kibucim se javljaju prvi znaci krize. U promjenljivom političkom okruženju (uzdizanje desnog krila, 1977) kibucim i mošavim više nijesu bili ideja nacionalnog interesa u očima vlade. Pogrešna ekonomska politika obje strane dovela je do političke krize. Po prvi put u istoriji kibucim desila se negativna stopa rasta stanovništva, samo par njih je osnovano tih godina. Kriza počinje da se rješava početkom devedesetih godina kada se dešavaju velike promjene u kibucim, kako u strukturi tako i načinu života. Za razliku od tradicionalnog kibuca „novi kibuc" je manje zajednički. Svaki član kibuca je odgovoran da obezbijedi sredstva za svoju porodicu i da plati porez za

jednici. Demokratskim glasanjem na Skupštini kibuca članovi odlučuju o tome koja životna pitanja će biti subvencionirana, npr. obrazovanje i zdravstvo. „Novi kibuc" je kreirao zajednički fond za pružanje pomoći članovima kibuca. Kada je potrebno, Fond pomaže i podržava članove koji imaju zdravstvene probleme, probleme vezane za životnu egzistenciju i sl. Odjeli za poljoprivredu i industriju u kibucim povjerili su većinu svojih prihoda ovom Fondu. Pojedini „novi kibucim" podigli su nova naselja za članove kibuca i nove doseljenike koji su željeli da se nastane u njima.

Od 265 kibucim koliko ih sada ima u Izraelu, tradicionalnih ih je 40. Pored toga, postoji i deset urbanih kibucim koji su smješteni u nekoliko gradova u Izraelu. Članovi ovih kibucim rade u gradu u kojem žive, a uglavnom se bave društvenim i obrazovnim pitanjima u svom gradu.

Naselja oko pojasa Gaze

Naselja oko pojasa Gaze ili „naselja u pojasu Gaza" su pogranična područja smještena na izraelskoj južnoj obalskoj ravnici i u zapadnom dijelu Negeva. Prva linija naselja leži 0,7km od granice Gaze i uključuje 23 kibucim, 20 mošavim i grad Shderot. Druga linija naselja, na udaljenosti od 7-20 kilometara od granice, sadrži 9 kibucim, 60 mošavim i 2 grada - Ashkelon i Netivot.

Od druge „Intifade" (Palestinski ustanak) 2000. „naselja u pojasu Gaze" trpe brutalne terorističke napade iz pojasa Gaze: minobacačke bombe, „Kasam" rakete i upade palestinskih terorista. Objе izraelske vojne operacije – „Operation Cast lead" 2008-2009. i „Operation Protective Edge" 2014. donijele su samo kratak predah, kratkotrajno olakšanje ovom području. Od marta 2018. godine, pored stalnih terorističkih napada, palestinske vlasti u Gazi počele su da organizuju demonstracije nasilja duž granice. Tokom ovih demonstracija Palestinci šalju Molotovljeve koktele preko granice u Izrael.

el čime je uzrokovano veliko razaranje u obimu od 27.000 duna (oko 7.000 hektara) spaljenog zemljišta što uključuje polja pšenice, pašnjake, prirodne rezervate i šumu.

Snažna pozicija kibucim i mošavim odražava pravu cionističku ideju o naseljavanju zemlje Izraela u vidu poljoprivrednih naselja. Danas, više nego ikada, kibicim i mošavim živi su dokaz strateškog značaja ovih naselja za odbranu i zaštitu državnih granica.

Nema sumnje da su kibucim, tokom 109 godina postojanja, dokaz da je socijalistička ideja o jednakim ljudskim vrijednostima dostižna. Kao pojedinci, članovi kibucim nemaju ušteđevine i velikih bankovnih računa, ali kao društvo oni su snažna finansijska zajednica koja je sposobna da se obezbijedi i može da podrži svoje članove u svim segmentima života.

Moja porodica napustila je grad 1953. godine, tako da ja od svoje četvrte godine živim u tradicionalnom kibucu. Kao odrasla osoba živjela sam u Njujorku i Lionu (Francuska) tri godine, ali sam ipak odlučila da se vratim u kibuc. Moj kibuc Gan-Shmuel je moj dom, dom koji ispunjava životne vrijednosti humanosti, socijalizma i cionizma, slijedeći put mojih predaka koji su kao pioniri došli u Erez Izrael 1906. godine.

Kibbutz

Neomi Izhar

Practical Zionism means Jewish agriculture settlements, which expresses the strongest connection to the land of Israel. This connection to our roots creates connections to our identity, history, culture and nation. These are the components national strength builds of. If Theodor Herzl had not revived the flame of Zionism, and if "Hovevei Zion" movement and the pioneers of the first, second and third Aliya would not have followed his idea to build a homeland to the Jewish people in Eretz Israel by redemption of the land in the form of agriculture settlements - the state of Israel would have not risen in its current borders, with such economic strength and great cultural and science prosperity.

Kibbutz is a communal way of life, based on equality of work values, social values, sheared ownership of the production measures, full mutual guarantee and direct democracy. All aspects of life, are organized like any extended family functions: Education, health care, food, laundry and culture life. Every person who choose to live in the kibbutz and embrace its way of life, manners and ideas, becomes a kibbutz member. Each member is free to leave his kibbutz whenever he or she wishes. All the production measures own by the kibbutz members. Finance issues and aspects are trusted by the kibbutz treasurer. Each month, all salaries and other incomes are collected to the kibbutz's treasury and all the members are then given an equal amount of money, regardless to where they work or how much money they earn.

The human resources unit of the kibbutz is obligated to find an appropriate work place for each and every one of the members. Most of the members are working inside the kibbutz, in the different department: industry, agricul-

ture, education system – children gardens and schools, kitchen and dining hall and health care system. The members who fill the senior executive jobs in the community, such as community secretary, economic director, treasurer, head of human resources, industry director and all the varied committees' members, are chosen democratically by all kibbutz members.

White eucalyptus and logo at the entrance to the kibuc Gan-Shmuel, Credit: Gil Oren kibbutz Gan-Shmuel

The kibbutz organization system, contains two parts: social and economic. The social matters are managed by the kibbutz secretary, who is responsible for the Kibbutz social function according to the rules pre-agreed by all Kibbutz members. The economic matters are managed by the economic director of the Kibbutz, who is responsible for all agriculture and industry aspects.

Today, there are 265 Kibbutzim in Israel, with a total population of 171,000 members. Over the course of 90 years – since the first kibbutz, Dganias, was found in 1910 - the Kibbutzim were divided according to the political party they belonged to. In the year of 2000, all these deferent Kibbutzim movements were united under one national Kibbutzim movement: the "Takam" - central headquarter that represents the Kibbutzim in front of the state authorities. The main mission of the "Takam" is to reinforce the Kibbutzim financially, socially and morally. Including backing the education and higher ed-

ucation systems, health care providing, Jewish holidays and culture in the Kibbutzim tradition. Many issues that will be discussed in this article regarding the Kibbutzim's settlements and defense (concerning war of independence), agriculture development and social ideas, are also true concerning the Moshav (cooperative Israeli settlement).

Borders, settlements and war of independence 1947-1949

In November 29th 1947, the UN assembly accepted the dividing plan of Eretz Israel between the Jewish and the Arabs. The next day, local Arabs, alongside Arab volunteers from other countries start to attack every Jewish settlement, in order to prevent the Jewish state establishment. Six month later, on May 14th 1948, the last day of the British mandate, David Ben Gurion declared the independence of the Jewish state of Israel. The following day, the armies of Jordan, Syria, Egypt and Iraq – invented the state of Israel and the war started. The war of independence ended on January 1949. From the very beginning of the war it was clear that the Kibbutzim makes a crucial strategic defense line. Ben Gurion said: "More then we guarded the border settlements, the border settlements guarded us".

In the first thirty years of the Kibbutzim settlement, between the years 1910-1940, the Israeli youth joined the Aliya's pioneers and together they have built 117 Kibbutzim. Choosing a settling place, derived from strategic decisions regarding the future state borders. The war of independence, was a tremendous trial to the Kibbutzim. All Kibbutzim members were recruited to the "Hagana" forces (the pre-state military organization). During this war, in many places, the Kibbutzim became a battle front line. Twenty Kibbutzim faced direct attacks of Arab forces. Five Kibbutzim were conquered and left at the Arab side of the border, while their members withdraw back to Israel. Later on, the members

of those five Kibbutzim have rebuilt them within the borders of Israel. Fourteen Kibbutzim were evacuated, after long fights. These Kibbutzim's members eventually returned to their homes and rebuilt them. During the war, 61 new Kibbutzim and 19 Moshavim were found. The strong standing of the Kibbutzim, had a great influence on this war outcomes and determined the state borders outline.

In the first years of the Israeli state, many groups of holocaust survivors, new Aliya comers and group of Israeli youth, joined the Kibbutzim and became Kibbutz members.

Agriculture and industry

The agriculture in Kibbutzim and Moshavim, was based on a mixed farm system (vegetables gardens, citrus orchard, field crops, cowshed, Farm Poultry and fish farm) which provided the Kibbutz or the Moshav itself and the local market as well. Cooperative agriculture organization - "Hamashbir" was established by the Kibbutzim and Moshavim in 1916, during the 1st world war, in order to assist the Kibbutzim and Moshavim marketing their products and convey them to all parts of the country, mainly to Jerusalem and Tel Aviv.

In the summer of 1919, at the end of the 1st world war and the beginning of the third Aliya, the "Hamashbir" organization started to help all the arriving pioneers by providing building materials, agricultural machines and seeds and seedlings. In 1926 the "Hamashbir" fund "Tnuva" – a cooperative who will manage production and marketing of all the fresh agriculture products provided by the Kibbutzim and Moshavim. In 2014, "Tnuva" cooperation was sold to "Bright Food" group, for over 2 billion Euro.

Since the beginning, the Kibbutzim and Moshavim led the Israeli agriculture to great achievement and advancement, which are

leading world's agriculture today. The Kibbutzim industry started as a small local manufacture, in the early 1930's. Today, the Kibbutzim's industry includes 276 factories. The Kibbutzim population makes less than 2% of Israel population. Nevertheless, the industry production of the Kibbutzim makes 9% of Israel's industry production (not including diamonds).

The Kibbutzim industry is deferent and unique because the owners of the Means of production are the workers themselves. The Kibbutzim industry is very well known for its innovation, high quality management, and accelerated development of exportation. In 1962 the "Kibbutz industry association" was fund. This association is in charge on the Kibbutzim's factories interests and it's their official representation in front of the state.

Milking the cows, early 1930,
photo archive, Gan-Shmuel Kibbutz

The Kibbutzim industry can be divided to three main fields: plastics and rubber (makes over 60% of total Israel's manufacture of plastics and rubber), food and beverage, metal and machinery. Over 50% of the total Kibbutzim's industry products goes to export. The main markets of export are Europe and North America, and the overall sales rate is over 10 billion Euro a year.

Education

The ideas of the collective education (Kibbutz communal education system), derived from the very essence ideas of the pioneer Kibbutz. The practice of this education was, at times, bend to life's constraints. Since the first Kibbutz, Dgania, was established (1910) until the early 1980's, the collective education was practiced in the Kibbutzim. A "children house", was a house where the children lived, studied and slept in. It contained bedrooms, bathrooms, classroom, kitchen and dining room. Usually, each age group had their own house. Each group of children had their own teacher and nurse, who took care of all life necessities. Every day in the afternoon, the children would go to their parent's house, and then came back to sleep in the children's house.

The first children's house was built in Kibbutz Dgania, when the first baby was born. His mother insisted on caring on with her work at the cowshed, according to the ideological value of work equality for women. The kibbutz enabled her work continuance by creating a children's house and providing a nurse who took care of the baby. Due to life's hard conditions at the time: disease (mainly malaria and typhus), weather and security (defending from armed robbers and rioters attacks), the children were placed in a separate residence – a shed or a built house, while their parents and all other Kibbutz members were living in tents. The children, knowingly, always had the best food that was available, while the Kibbutz members had less food (for example, each child would be given a whole egg, while each Kibbutz member would be given half an egg, if there would be any eggs left).

On one hand, creating and shaping the Kibbutz collective education, was based on the same social values the Kibbutz itself was built on. On the other hand, it was based on resisting the traditional conservative education. The col-

lective education was constructed on the base of the end of the 19th century and early 20th century philosophies and pediatric research, as well as on education and psychology methods. The Kibbutz educated its children according to its ideas and values of communal social society, where all are equal, and each person contribute as much as he can and receiving all he needs.

The Kibbutzim established two educational teaching centers: the "Kibbutzim seminar" (est. 1939) in Tel Aviv and the "Oranim seminar" (est. 1951) near Haifa. Today, both of them are highly appreciated leading academic collages for all education studies.

Culture and art

From the very beginning of the Kibbutzim, there were artists among the Kibbutz members, who enriched the Kibbutzim's everyday life and holidays. Many of the Kibbutzim members became very well-known artists. During the years, the National Kibbutzim Movement established institutes of culture and art. The Kibbutzim "Painters and Sculpture Association" (fund 1934), united all plastic art artist of the Kibbutzim. In 1937, the first art museum to be built in a Kibbutz, was opened in Kibbutz Ein Harod. 66 Kibbutzim own 68 museums: 7 art museums, 11 archeology museums, 3 nature museums, 6 Holocaust museums, 23 history of Israel museums, 13 history of the Kibbutzim museums and 5 others museums.

Two book publish houses were established in 1939 in Kibbutz Ein Harod and in Kibbutz Merhavia. At first, the published books were ideology books about socialism, Zionism and the Kibbutz, as well as books of poetry and literature. In 2001, the two publish houses merged and became "Hakibbutz Hameuchad - Sifriat Poalim Publishing Group" - one of the biggest book publishing houses in Israel today. "Tzavta" cultural center and theater, located in Tel

Aviv, established in 1946 in order to promote the ideas of Kibbutz and socialism. "Tzavta" (meaning "all together"), is one of the central and most appreciated cultural centers in Israel, and hosts exhibitions, comedy shows, theater shows and concerts all year round.

Alongside all of these, the Kibbutz National Organization established the "The Kibbutzim Theater" in the early 1930's, two "Kibbutzim choir" established in the 1950's – one of them is still performing today all over the world. The "Israel Kibbutz Orchestra" (est. late 1950's), merged with the "Netanya Orchestra" in 1970. Today, the "Israel Netanya Kibbutz Orchestra" is one of the highly appreciated orchestras in Israel. The "Kibbutz Contemporary Dance Company" (founded 1973) considered to be one of the best dance groups in the world. The dancers live and create in the international dance village in Kibbutz Ga'aton, and involved in special dance based social and Arab-Israeli projects.

The "Gevatron" choir (est. 1948). All the choir singers are members of kibbutz Geva. They all have a day job, and are getting together in the afternoons to rehearse and perform. By singing old Israeli songs, the "Gevatron" choir succeeded to keep these songs alive and maintain this piece of historical culture. Most of these songs were written between 1900-1960, and describe Zionism, settling and agriculture life. The choir has more than 20 albums, some of them have been certified gold and platinum records. In 2007 the "Gevatron" choir was awarded the "Israel Prize" – state of Israel highest cultural honor.

Four big festivals are taking place annually, organized by the Kibbutzim: the "Keshet Eilon Kibbutz Festival" of classical music, Kibbutz Kfar Blum's "Upper Galilee Voice of Music Festival", the "Ein Gev Kibbutz Festival" of Israeli music, and Kibbutz Genosar's "Jacob's Ladder Festival" of American folk and Irish music. One of the biggest donations of the Kibbutzim to

the Jewish nation, is the creation of traditional secular culture, by re-elevating agriculture contents, writing secular texts and creating secular customs.

Holocaust – memory and research

Many Holocaust survivors joined the Kibbutzim, when they made Aliya, after the 2nd World War. One Kibbutz, Lohamei HaGeta'ot (The Ghetto Fighters), was founded by Holocaust survivors. The Kibbutzim established 4 Holocaust institutes, all contain museums, archives, research and study departments: "Lohamei HaGeta'ot" in Kibbutz Lohamei HaGeta'ot, "Moreshet" in Kibbutz Givat Haviva, "Beit Terezin" in Kibbutz Givat Haim and "Massuah" in Kibbutz Tel Yitzhak. Another Holocaust museum located in Kibbutz Yad Mordechai, named after Mordechai Anielewicz, the chief commander of the Jewish uprising in the Warsaw Ghetto.

All of these institutes are highly involved in Holocaust education among high schools, universities, social organizations, IDF forces, official delegations and many other groups and organizations from around the world.

Kibbutz today

In the early 1980's, after 70 years of Kibbutzim prosperity, first signs of crises started to occur. In the changing political landscape (rising of the

Wedding at kibbutz, Credit: Gil Oren kibbutz Gan-Shmuel

right wing, 1977), the Kibbutzim and Moshavim were no longer a national interest idea, in the eyes of the government. Wrong economic policy of both sides, led to a financial crises. For the first time in the history of the Kibbutzim there was a negative population growth, and only a few new Kibbutzim were fund in those years.

The end of this crises started at the beginning of the 1990's, alongside great changes in the Kibbutzim structure and way of life. Unlike the traditional Kibbutz, the "new Kibbutz" is less of a commune. Each Kibbutz member is solely responsible to provide his family, and have to pay community taxes. By democratic vote in the Kibbutz assembly, the members decide which life matters will be Subsidies, such as health and education. The "new Kibbutz" creates a mutual guarantee fund which provides help to the Kibbutz members. Some of the "new Kibbutzim", built new neighborhoods for Kibbutz members and new residences, who wishes to join the Kibbutz.

Of the 265 Kibbutzim existing in Israel today, 40 remained traditional Kibbutzim. In addition, there are over 10 urban Kibbutzim. These urban Kibbutzim are placed in several cities in Israel. Their members are working in the city they live in, and are highly involved, mainly with social and educational matters of their city.

The settlements around the Gaza strip

The settlements around the Gaza strip, or "Gaza envelope settlements", is a geographic border area located in the southern Israeli coastal plain and in the western part of the Negev. The first line of settlements lays 0-7 Km from the Gaza strip border and includes 23 Kibbutzim, 20 Moshavim and one city - Shderot. The second line of settlements, located 7-20 Km from the border and includes 9 Kibbutzim, 60 Moshavim and 2 cities: Ashkelon and Netivot.

Since the second "Intifada" (Palestinian uprising) in the year of 2000, the "Gaza envelope settlements" is suffering from a brutal terror attacks from Gaza strip: mortar bombs, "Kassam" rockets and military penetrations of Palestinian terrorist. Both Israel military operations - "Operation Cast Lead" in 2008-2009 and "Operation Protective Edge" in 2014 - brought only a short period of relief to the area.

Neomi with her son and daughter at the "Mahar" conference 2018, credit: Pierre Lavi

Since March 2018, alongside continues terror attacks, the Palestinian authorities in Gaza, have started to organize violence demonstrations along the border. During these demonstrations, the Palestinians started sending Molotov-Balloons across the board to Israel. These Molotov-Balloons has created a great destruction in the form of 27,000 Dunams (about 7,000 acres) of burned land: agriculture fields of wheat, pasture, nature reserves and forests.

The strong standing of the Kibbutzim and Moshavim is reflecting the genuine Zionist idea of settling the land of Israel with agriculture settlements. Today, more than ever, the Kibbutzim and the Moshavim are a living proof to the strategic importance of these settlements to define and protect the state borders.

There is no doubt that the Kibbutzim, in their

109 years of existence, have proven that the socialist ideas of equality of human value are attainable. As an individuals, Kibbutz members have no financial savings or big bank accounts, but as a society, they are a strong finance community, who is able to provide itself and is able to support its members in all aspects of life. I live in a traditional Kibbutz since I was four years old, when my family left the city to join the Kibbutz in 1953. As an adult, I lived three years in New York City and Lyon (France), and made a choice to return to the Kibbutz. My Kibbutz, Gan-Shmuel, is my home. My home who is fulfilling life values of humanity, socialism and Zionism, following the path of my ancestors who came to Eretz Israel as pioneers in 1906.

Andras Gyertyanos,
Savjetnik predsjednika Federacije
Jevrejskih zajednica Mađarske - MAZSIHISZ

Kratka istorija Jevreja u Mađarskoj

Jevreji po prvi put naseljavaju teritoriju današnje Mađarske u II vijeku naše ere i to Panoniju, rimsku provinciju. Sa ovog područja tri legije su poslate u Judeju da učestvuju u gušenju jevrejske pobune (132-135) koju je predvodio Bar Kohba. Pobjedničke trupe su dovele jevrejske zarobljenike u Aquincum (danas sjeverozapadni dio Budimpešte) i Savariu (danas Szombathely). Pored robova, pretpostavlja se da su i jevrejski trgovci iz Rima dolazili u Panoniju. Svjedočanstvo o prisustvu Jevreja na ovom prostoru nalazimo u vidu natpisa i nalaza na mjestu rimskih vojnih logora. Jedan od njih je i spomen obilježje koje je podigao „Cosimus, šef carinske stanice, perfekt jevrejske sinagoge“.

Pisani dokumenti koji datiraju iz 11. vijeka ukazuju na dolazak Jevreja, naseljavanje i stvaranje jevrejskih zajednica u kasnije osnovanoj Mađarskoj. Pošto se sve veći broj Jevreja naseljava u gradovima, dolazi do osnivanja „istorijskih jevrejskih zajednica“ u Budimu, Esztergomu, Sopranu, Tati i Starom Budimu.

Pored ograničenja koja su postojala u vrijeme vladavine Arpadijanske dinastije, Jevreji u Mađarskoj su ipak živjeli pod znatno bezbjednijim uslovima nego u drugim djelovima Evrope. Čuvenu povelju o privilegijama koju je izdao kralj Bela IV 1251. kasniji vladari su u više

navrati potvrđivali. Prema povelji, Jevreji su bili „sluge Dvora”, kralja, plaćali su porez direktno u državnu blagajnu, a zauzvrat su dobijali kraljevu zaštitu. Bavili su se trgovinom i finansijama – često im se kraljevski dvor obraćao kako za novac tako i za savjete. Međutim, bez obzira na kraljevsku zaštitu bili su izloženi brojnim neprijateljskim dekretima crkve i plemstva. Protjerani su iz Mađarske 1349. godine pošto je postojalo vjerovanje da su Jevreji odgovorni za epidemiju kolere (crna smrt), ali su uspjeli da se vrate 1364. godine.

Nakon osvajanja Mađarske 1541. Otomansko carstvo dozvoljava Jevrejima da praktikuju svoju vjeru i aktivno učestvuju u trgovini. Sa prilivom sefardskih Jevreja iz Male Azije Budim postaje jedan od najvažnijih jevrejskih zajednica u Otomanskom carstvu. Jevreji su naseljavali i Kečkemet u centralnoj Mađarskoj.

Nakon protjerivanja Turaka iz zemlje, Mađarska je krajem 17.vijeka postala dio Habsburške imperije, kada počinje ponovno naseljavanje devastirane zemlje. Jevreji se prvo naseljavaju u većim centrima, a kasnije i u gradovima koji su se nalazili na raskrsnicama velikih trgovačkih puteva. Uglavnom su se bavili trgovinom poljoprivrednih proizvoda (vino, žito, koža itd.) velikih imanja i sela. Često su bili izloženi antisemitskom progonu. Bilo im je zabranjeno da žive u većim gradovima. No ipak, usled priliva Jevreja iz Poljske i Moravske broj jevrejske populacije u Mađarskoj raste, od 11.600 koliko ih je bilo 1735. broj se popeo na 20.000 Jevreja 1769. godine. Za vrijeme vladavina Josipa II kao Svetog rimskog cara (1740-1790) i vladara Habsburške imperije (1780-1790), Jevreji su doživjeli znatno poboljšanje uslova koje je krunisano izdavanjem carskog Edikta Tolerancije 1782, čime im je dozvoljeno naseljavanje u slobodnim carskim gradovima, kao i osnivanje sopstvenih škola. Ediktom je dozvoljeno da se uključe u trgovinu i da posjeduju zemlju. Oko 81.000 Jevreja živjelo je u Mađarskoj 1787. godine.

Devetnaesti vijek je vrijeme asimilacije i emancipacije za mnoge mađarske Jevreje koji su dobili širi spektar građanskih prava, a malo-brojne dobrostojeće, urbane porodice su bile njihovi glavni predstavnici. Međutim, od 1830. veliki broj siromašnijih Jevreja iz Evrope stiže u Mađarsku. Mnogi mađarski Jevreji su učestvovali u kampanjama i bitkama 1848/1849. čime je njihov društveni i ekonomski standard porastao. Emancipacija je stigla tek nakon mira 1867.

Dakle, mađarski Jevreji dostižu potpunu emancipaciju 1867. godine, imaju ista politička i građanska prava kao i hrišćani. Pola vijeka prije Prvog svjetskog rata za mađarske Jevreje je bio period prosperiteta i dostignuća. Pojavio se veliki broj obrazovanih intelektualaca, dobro obučениh profesionalaca i trgovaca koji su Mađarsku smatrali svojom zemljom i nijesu imali problem u pomirenju mađarskog i jevrejskog nasleđa. U narednim godinama, Jevreji su dali veliki doprinos mađarskoj kulturi i nauci, a odigrali su i posebno značajnu ulogu u sportu. Pored toga, imali su i ključnu ulogu u stvaranju i razvoju industrijske proizvodnje u Mađarskoj, a najuticajniji među njima bio je Manfred Weiss koji je sa svojom porodicom osnovao najveću fabriku mašinske proizvodnje. Vremenom, prerasta u najveću fabriku mašina i municije u Mađarskoj, zapošljava desetine hiljada radnika u Cespelu, u Budimpešti, a proizvodi se izvoze širom svijeta.

Među mađarskim Jevrejima sve je više bankara, ekonomista, naučnika, inženjera i investitora. Imena jevrejskih pisaca, pjesnika, umjetnika, glumaca i režisera zauvijek su upisana u istoriju mađarske kulture. Što se tiče religije, u ovom periodu rođen je Neološki (Konzervativni) judaizam u Mađarskoj, sa mađarskim jezikom koji se koristi kao primarni jezik za religiozne službe u Neološkim sinagogama. Liberalna atmosfera s kraja 19. vijeka dovela je do velike asimilacije, pa su krajem vijeka neki Jevreji izabrali mađarske ili njemačke supružnike ili su

čak krstili svoju djecu kao hrišćane.

Nakon poraza i raspada Austrougarskog carstva u Prvom svjetskom ratu Jevreji iz Mađarske, uključujući i brojne članove ortodoksne i hasidske zajednice iznenada su se našli u granicama Čehoslovačke, Rumunije ili Jugoslavije. Kada je 1919. propala Mađarsko-sovjetska republika (mađarski komunisti jevrejskog porijekla su prikazani kao strana prijetnja) nastao je period „Bijeli teror“, tokom koga je pobijeno 3000 Jevreja.

Tokom 1920. situacija se stabilizuje, ali krajem tridesetih godina prošlog vijeka donesena je prva serija antisemitskih zakona, čime su ograničene socio-ekonomske aktivnosti Jevreja u Mađarskoj. Prema popisu iz 1941. godine 6,2% od 13.644,000 ukupnog mađarskog stanovništva, tj. 846.000 smatra se Jevrejima prema rasnim zakonima koji su tada postojali. Od toga 725.000 po religiji identifikovanisu kao Jevreji – 184.000 u Budimpešti, 217.000 u provincijama prije 1938, 324.000 ukupno u sjevernoj Transilvaniji, Karpatskoj Ruteniji, južnoj Slovačkoj i Bačkoj – teritorijama koje su povratili u posjed.

Drugi svjetski rat, njemački fašizam i vladavina terora mađarske partije Arrow Cross, donijela je nezamislivu patnju mađarskim Jevrejima. Nakon što su njemačke trupe okupirale Mađarsku u martu 1944, odmah su počele velike deportacije u nacističke logore smrti. Iako je deportacija počela tako kasno, sprovedena je zastrašujućom brzinom. Sa mađarskog govornog područja, iz „Velike Mađarske“ u holokaustu je nestalo 600.000 od ukupno 900 000 Jevreja. Mađarski Jevreji se još nijesu oporavili od tog gubitka.

Poslije rata obnovljeno je oko 200 jevrejskih zajednica, od kojih su mnoge nestale zbog migracija u Budimpeštu i emigracije iz zemlje. Antijevrejsko osjećanje ponovo dovodi do pogroma u Kunmandarasu, Miškolcu i drugdje. Pod

komunističkom vlašću zatvorene su mnoge jevrejske institucije i pohapšeni jevrejski aktivisti. Mnogi su protjerani iz Budimpešte, kasnije im je dozvoljen povratak. Počeo je prilično kontroverzan proces: neki Jevreji koji su preživjeli holokaust, prisilni rad, geta okrenuli su se cionističkom pokretu, dok su ostali – kao rezultat patnje i poniženja kroz koja su prošli – željeli da zaborave svoju vjeru i porijeklo. Počev od 1949. pod sve većim pritiskom ateističke države, religiozni život koji je bio privremeno ožvjljen, ponovo je prigušen; kasnije su preduzete anticionističke akcije protiv više jevrejskih vođa i određenih članova mlađe generacije.

Tokom pobune protiv komunističke vlasti tokom 1956. godine, oko 20.000 Jevreja odlučilo je da napusti zemlju. Pod režimom Kadara rukovodstvo Zajednice koje je bilo strogo kontrolisano od strane Ureda državne crkve nastojalo je da održi centralne institucije zajednice i barem privid religijskog života. Međutim, poslije pobune situacija sa mađarskim Jevrejima počinje da se poboljšava krajem 1950-tih. Zajednici je dozvoljeno da obnovi veze sa jevrejskim svijetom, a sa padom komunizma sva ograničenja u vezi sa Izraelom su takođe ukinuta.

Od perioda političkih promjena koje je donio pad komunizma 1989-1990. Jevrejska zajednica u Mađarskoj opet je aktivna, posvećena vjeri i kulturi. Desila se renesansa jevrejskog života. Cionističke organizacije sada ponovo imaju uticaj, zajedno sa civilnim i kulturnim udruženjima u kulturi, obrazovanju i sportu. Jevrejska zajednica reorganizuje svoju obrazovnu i organizacionu mrežu, obnovljeni su i ojačani diplomatski odnosi i međunarodne veze. Zajednica je nedavno reorganizovana u gradovima u kojima dugi niz godina nije bilo jevrejskih porodica. Ponekad se kontradikcije i tenzije koje prate promjene mađarskog društva osjete i u Jevrejskoj zajednici Mađarske. Nakon političkih promjena osjećaj međuzavisnosti je pojačan povremenim izlivom antisemitizma. Sada smo svjedoci nastajanja Jevrejske za-

jednice koja, slično svojim kolegama na Zapadu, drži do svoje vjere i tradicije, ponosna je na dostignuća države Izrael i ima jake veze sa matičnom zemljom. Jevrejska zajednica u Mađarskoj, kako se procjenjuje ima između 75.000 i 100.000 članova i najveća je u centralnoj Evropi. Najveći broj Jevreja živi u glavnom gradu Budimpešti koji ima 24 aktivne sinagoge (među njima je Dohani sinagoga, druga po veličini u svijetu), kao i mnoštvo drugih jevrejskih institucija: Memorijalni centar holokausta, Istraživački centar, geto muzej, pozorišta, klezmer bendovi, horovi. Postoje i brojne male zajednice u provincijama kao što su Debrecen, Miskolc i Nyiregyhazand Szeged sa aktivnim vjerskim i kulturnim životom.

Uprkos povremenim antisemitskim incidentima, danas Jevreji u Mađarskoj imaju prostora da izraze svoje jevrejsko nasleđe i da praktikuju svoju vjeru. Najveće predstavničko tijelo mađarskih Jevreja je Federacija mađarskih jevrejskih zajednica (MAZSIHISZ) koja je članica Svjetskog jevrejskog kongresa. Ortodoksni i reformistički Jevreji, kao i Habad zajednice su takođe prisutne u multikoloritnom životu Jevreja u Mađarskoj danas.

A Short History of the Jews in Hungary

The first Jews living in what is today Hungarian territory were inhabitants of the Roman province Pannonia, settled there in the 2nd century of the Common Era. Three legions were sent to Judea from Pannonia to beat the Jewish revolt (132–135) led by Bar Kochba. The victorious troops brought Jewish slaves to Aquincum (today the northwestern part of Budapest) and Savaria (today Szombathely). Apart from the slaves, Jewish merchants from Rome are also assumed to have travelled to Pannonia. Several inscriptions and finds from the area of Roman military camps and settlements attest to a Jewish presence; one of these is a memorial stone erected by "Cosimus, chief of the custom station, prefect of the Jewish synagogue".

Written documents from the 11th century indicate the settlement of Jews and the creation of Jewish communities in the recently founded Hungarian state. Increasing number of Jews settled in the towns, leading to the establishment of the 'historical Jewish communities' in Buda, Esztergom, Sopron, Tata and Old Buda.

Under the Árpadian Dynasty the Jews of Hungary, albeit curtailed by several restrictions, lived under considerably safer conditions than elsewhere in Europe. The famous charter of privileges, issued by King Béla IV in 1251, was repeatedly confirmed by subsequent rulers. According to the charter the Jews were "servants of the Chamber" to the king, paying their taxes directly to the Treasury, and receiving royal protection in exchange. The Jews were engaged in commerce and in finance – the royal court often turned to them for money, as well as for advice. However, despite the royal protection, they were subjected to numerous hostile decrees from the Church and nobility. In 1349, they were expelled from Hungary, believed to be responsible for the epidemics of cholera (Black Death), but they were able to return in 1364.

After the occupation of Hungary by the Ottoman Turks in 1541, Jews under occupation were allowed to practice their religion and participated actively in commerce. With an influx of Jewish immigration of Sephardic Jews from Asia Minor, Buda became one of the major Jewish communities in the Ottoman Empire. Jews also settled in the city of Kecskemet in central Hungary.

Following the expulsion of the Turks from the country, Hungary became part of the Habsburg Empire in the late 17th century, and the re-settlement of the devastated country was begun. The Jews first settled in the larger estate centers and, later, in towns and cities that lay at the intersection of major trade routes. They were mostly engaged in commerce of agricultural

produce (wine, grain, leather, etc.) of the large estates and the villages. They were often subject to anti-Semitic persecution and were prohibited from living in major cities. Nevertheless, there was an influx of Jews from Poland and Moravia and the Hungarian Jewish population grew from 11,600 in 1735 to 20,000 in 1769. The reign of Joseph II as Holy Roman Emperor (1740-1790) and Ruler of the Habsburg domains (1780-1790) saw a dramatic improvement in conditions for Hungarian Jews, capped by the Emperor's issuance of his Edict of Toleration in 1782, allowing their settlement in the free royal towns, as well as the establishment of their own schools. It also enabled the Jews to engage in trade and commerce and to possess land property. By 1787, the Jewish population of Hungary had increased to around 81,000.

The 19th century was a time of assimilation and emancipation for many Hungarian Jews who were granted a wider range of civil rights. A small number of wealthy, urban families were the main representatives of Hungarian Jewry during that period. However, from the 1830s, poorer eastern European Jews began moving to the country in greater numbers. Many Hungarian Jews participated well above their ratio in the campaigns and battles of the 1848/1849 revolution, and their social and economic standing rose, however, their emancipation only came after the Conciliation of 1867.

In 1867, Hungarian Jews were fully emancipated, and were granted the same political and civil rights as their Christians compatriots. The half-century preceding World War I was a period of prosperity and achievement for Hungarian Jewry. There emerged an extensive layer of educated intellectuals, well-trained professionals and merchants, who regarded Hungary as their homeland and had no problems in reconciling their Hungarian and Jewish heritage. In successive years, Jews made enormous contributions to the development of Hungarian culture and science, and played a particularly

outstanding role in sports. They also played a key role in the creation and development of the Hungarian industry, one of the most notable of them being Manfred Weiss with his family, who established the largest engineering industry plant. It became the largest machine and munitions factory in Hungary, employing tens of thousands of workers at its vast plant in Csepel, Budapest, and exported its products all over the world.

Bankers, economists, scholars, engineers and inventors swelled the ranks of Hungarian Jewry. Jewish writers, poets, artists, actors and directors have indelibly inscribed their names into the history of Hungarian culture. Religiously, this period saw the birth of Neologic (Conservative) Judaism in Hungary, with Hungarian used as the primary language for religious services in Neologic synagogues. The liberal atmosphere of the late 19th century led to large scale assimilation and, at the turn of the century, some Jews chose Hungarian or German spouses or even had their children baptized as Christians.

After the defeat and dissolution of the Austro-Hungarian Empire in World War I, Hungarian Jewry—including many members of the Orthodox and Chassidic communities—suddenly found themselves living within the borders of Czechoslovakia, Romania, or Yugoslavia. In 1919, when the short-lived Hungarian Soviet Republic (in which Hungarian Communists of Jewish origin were depicted as a foreign menace) collapsed, a period of "White Terror" ensued, during which some 3,000 Jews were murdered.

In the 1920s, the situation became more stable, but by the late 1930s, the first of a series of anti-Semitic laws was enacted, restricting socio-economic activities of Jews in Hungary. According to a 1941 census, 6.2 percent of the Hungarian population of 13,644,000, i.e., 846,000, was considered Jewish according to

the racial laws in place at that time. 725,000 of them were identified as Jewish by religion: 184,000 in Budapest, 217,000 in the pre-1938 provinces, and a total of 324,000 in Northern Transylvania, Carpatho-Ruthenia, Southern Slovakia and Bácska—territories retrieved from neighboring countries.

World War II, German Fascism and the reign of terror brought on by the Hungarian Arrow-Cross brought unimaginable suffering to Hungarian Jewry. Large-scale deportation to the Nazi death camps began after German troops occupied Hungary in March 1944, but even though deportations began so late in the war, they were carried out with frightening speed. Up to 600,000 of the 900,000 Hungarian-speaking Jews from "Greater Hungary" perished in the Shoah. Hungarian Jewry has still not recovered from the losses caused by the deportations and the conscriptions into forced labor battalions.

After the war, some 200 Jewish communities were rebuilt, but most dwindled rapidly due to migration to Budapest and emigration from the country. In 1946, anti-Jewish sentiment led to the pogroms in Kunmadaras, Miskolc and elsewhere. Communist rule resulted in the closure of many Jewish institutions and the arrest of Jewish activists. Many Jews were expelled from Budapest, but later allowed to return. A rather controversial process began: some of the Jews who survived the ghetto and returned from the camps and labour battalions turned to the Zionist movements, whilst others – as a result of the suffering and humiliation they had gone through – wanted to forget their faith and their origins. Beginning in 1949, under increasing pressure from an atheist state, religious life, that had temporarily been reanimated, was dampened; later anti-Zionist actions were taken against a number of Jewish leaders and certain members of the younger generation.

During the 1956 uprising against Communist

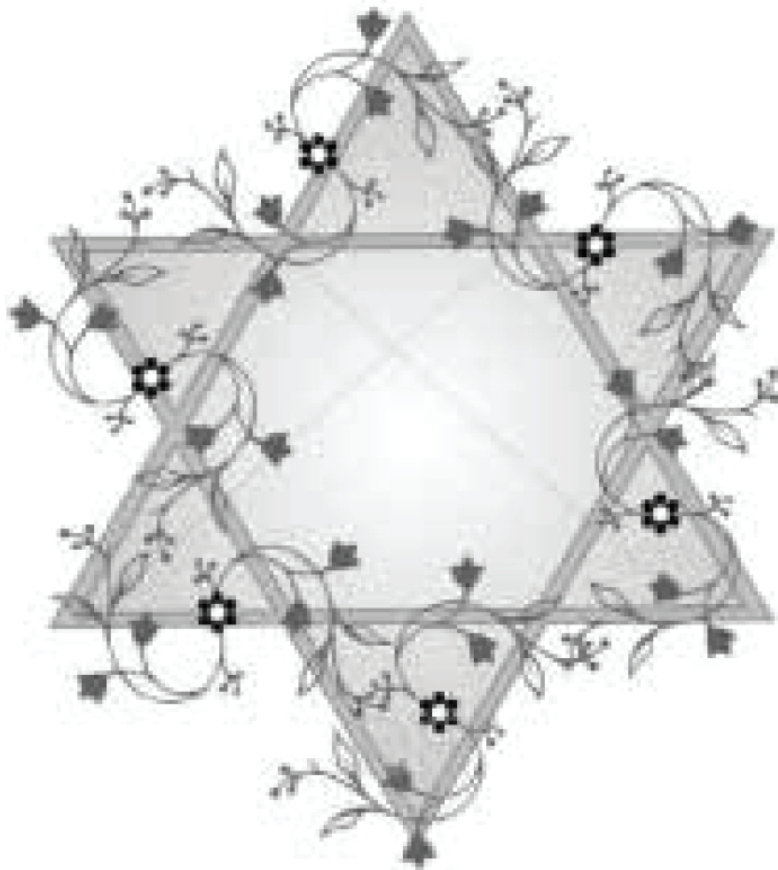
rule, some 20,000 Jews opted to leave the country. Under the Kádár regime the community leadership that was strongly controlled by the State Church Office strove to maintain the central institutions of the community and at least a semblance of religious life. However, after the uprising, the situation of Hungarian Jewry began to improve in the late 1950s. The community was allowed to reestablish links with the Jewish world, and with the collapse of Communism, all restrictions on ties with Israel were also lifted.

Since the political changes brought by the fall of Communism in 1989-1990., the Hungarian Jewish community again has become active and committed religiously and culturally. We see a renaissance of Jewish life. Zionist organizations are now again exerting an influence, together with civil and cultural associations, in culture, education and sports. The Jewish community re-organized its educational and organizational network, diplomatic relations and international ties were also rebuilt and strengthened. Congregations have recently been reorganized in towns, where there have not been living Jewish families for long decades. Sometimes however, contradictions and tensions accompanying the changes in Hungarian society are also felt by the Hungarian Jewish community. Following the political changes, the feeling of interdependence is bolstered by occasional outbursts of anti-Semitism.

We can now witness emerging a Jewish community that, similarly to its counterparts in the West, clings to its faith and traditions, is proud of the achievements of the State of Israel and has strong ties to its homeland. The Hungarian Jewish community, estimated today at between 75,000 and 100,000, is the largest in Central Europe. Most Hungarian Jews live in the capital, Budapest, which has some 24 active synagogues (among others the Dohány Synagogue, second largest in the world!) and a plethora of other Jewish institutions, both re-

ligious and cultural, among others schools, a Jewish Museum, Jewish community centers, a Shoah Memorial and Research Center, a Ghetto Museum, theaters, klezmer bands and choirs. There are also a number of smaller Jewish communities in provincial cities, including Debrecen, Miskolc, Nyiregyhaza and Szeged, with active religious and cultural life.

Despite some occasional anti-Semitic incidents, Jews in Hungary today have every facility to express their Jewish heritage and practice their religion. The largest representative body of the Hungarian Jewry is the Federation of the Hungarian Jewish Communities (MAZSIHISZ) – an affiliate of the World Jewish Congress. Orthodox and Reform Jewry as well as the Chabad Chassidic community are also present in the multi-color Jewish life of today's Hungary.

KKL-JNF Jevrejski nacionalni fond

TREĆA DECENIJA: 1921-1930

- Jehošua Hankin kupuje velike parcele zemljišta u dolini Jezreel i Nahalalu, osniva se prvi mošav (zadružno selo).
- Menahem Usiškin, dinamični lider Cionističke organizacije, izabran je za predsjednika KKL-JNF-a. Glavno sjedište se trajno seli u Jerusaleim.
- Veliki dio zemljišta kupljen je u zalivu Haife, Zebulon i Jezreel dolini.
- Počinje pošumljavanje Balfour i Mišmar HaEmek šuma.
- Osnovano je KKL-JNF udruženje učitelja čime je započeto širenja cionističkih ideja u školama.

Isušivanje rijeke Fuara u zalivu Haifa, 1929.
KKL-JNF foto arhiva

Uprkos jasnoj politici KKL-JNF-a postavljenoj na konferenciji u Londonu 1920. godine i činjenici da su imigranati trećeg talasa, zahtijevali da im se dodijeli zemljište za osnivanje kibucim i kvutcota, predsjednik Fonda Nehemia de Lieme zatražio je da se ograniči kupovina zemljišta i osnivanje naselja kao i da se smanje troškovi. Nema sumnje da su mu u srcu bili najbolji interesi zemlje, ali kao banker De Lieme je

insistirao na razboritom upravljanju budžetom. U isto vrijeme Jehošua Hankin vraća se iz kratkog turskog izgnanstva i još jednom kreće prema dolini Jezreel i njenim zemljoposjednicima. Bilo je to još jedno u nizu brojnih putovanja i sastanaka na kojima je pokušavao da kupi istovrni dio zemlje. Prkoseći svakom poslovnom smislu, putovao je u Haifu kako bi se sastao sa predstavnicima Sursuk familije iz Bejruta koji su posjedovali zemlju u Dolini. Bez penija u džepu i saglasnosti od cionista njegova duša je vapila za zemljom. Dobro se poznao sa vlasnicima zemlje i nakon 20 godina napornih pregovora, znao je da ne smije propustiti zadnju priliku.

Rukovodstvo KKL-JNF-a u Erez Israelu (Menahem Usiškin, Akiva Etinger i Artur Rupin) odlučuje da kupi zemlju u Dolini koju je inače Hankin pokušavao da obezbijedi bez odobrenja Borda iz Haga. U to vrijeme delegacija iz Haga na čelu sa predsjednikom De Liemeom dolazi da posjeti Palestinu, sa namjerom da se procijene aktivnosti Fonda kao i da izvrše obilazak Doline. Samo dva dana prije njihovog dolaska, 15. oktobra 1920. Hankin je potpisao ugovor o kupovini 50.000 duna. Usiškin im je, kao što je kasnije napisao u memoarima, odmah rekao: „Mi smo to učinili kako bi prije vašeg dolaska završili posao, tako da ne biste mogli da se miješate...“

U stvari, Odbor je savjetovao da se smanji kupovina zemljišta u Palestini, iako je Hankinovu kupovinu Doline odobrio retroaktivno. De Lieme je iskoristio pravo veta da se suprostavi kupovini, ali je bio nadglasan od strane izvršne vlasti tako da su uklonjene sve smetnje transakciji. Usiškin i njegove kolege mogli su lakše da dišu, „borba za Dolinu“ je završena. Dva puta veća od ukupne površine zemlje koju je

KKL-JNF u to vrijeme imao, nova imovina zajedno sa drugim kupovinama u Kiryat Anavim i drugdje u Judei u samo jednoj godini utrošila je posjed Fonda na 65.384 duna.

Kupovina Doline, najveća kupovina koju je do tada Fond imao, dovela je do ostavke De Lieme u ljeto 1921. dvije godine nakon što je preuzeo predsjedavanje, kao i do oštre rasprave na Dvanaestom cionističkom kongresu održanom te jeseni u Karlsbadu.

Odbacujući De Liemeov napad zbog kupovinu doline, Rupin, direktor kancelarije u Palestini koji je obezbijedio novac za posao, odgovorio je da bi on i njegove kolege zanemarili svoje dužnosti da nijesu odobrili tu transakciju. Menahem Ušiškin, popularno poznat kao „čovjek od čelika“, održao je vatren govor primijetivši da je zemlja zaista skupa ali u Erez Izraelu vrijeme je bilo još skuplje: „Ako treba da biramo između skupog kupovanja danas ili jeftinog sutra, biram danas!“ rekao je. „Ako mislite da je zemlja skupa, možete reći da su Ušiškin i Rupin očajni biznismeni. Da smo propustili priliku za kupovinu imali biste pravo da nas smatrate kriminalcima.“ Završavajući, dodao je: „Izbacite me iz rukovodstva, ali Dolina će ostati u našem vlasništvu.“ Iako nije bilo sumnje u De Liemeovu cionističku strast i odanost, rekao je: „Ako treba da biramo između prekida lojalnosti De Liemeu ili Erez Izraelu – ja biram De Liemea i vjerujem da će se svi složiti sa mojim mišljenjem.“

Na kraju svi delegati su se složili sa njim, a kupovinu zemlje potvrdili gromoglasnim aplauzom. Izgledalo im je da su rukama koje su podigli radi glasanja utisnuli cionizam još dublje u Erec Izrael, posebno u regionu koji je bio tako dalek.

Ušiškin je imenovan za četvrtog predsjednika KKL-JNF-a nekoliko mjeseci kasnije, a četvrto sjedište iz Londona preseljeno je na stalno odredište u Jerusalim. Preseljenje iz dijasporu u domovinu trajao je oko godinu dana. Kada

je sve završeno, Fond je počeo da upravlja poslovima otkupa zemlje u Erec Izraelu. Tokom dvije naredne decenije Ušiškin je usmjerio Fond ka najvećoj kupovini zemlje od osnivanja. Neposredno prije preseljenja Fonda u Jerusalim, Generalna skupština Fonda u Pragu donosi odluku o njegovom budućem imenu, Keren Kayemet Lelsrael. Ušiškin je smatrao da je otkup zemljišta najvažniji čin cionizma kao i da Fond treba da kupuje samo poljoprivredno zemljište te da se uzdržava od sticanja urbanih površina: „Naš glavni cilj je da vratimo ljude poljoprivredi.“ Njegove pristalice su se složile, „...u suštini, poljoprivreda je strana našem narodu, a nedostaju i unutrašnji resursi koji bi doveli do velike revolucije... Ako ne stvorimo dobre uslove za naseljavanje poljoprivrednog zemljišta ljudi će jednostavno otići u gradove...“ Međutim, protivnici su tvrdili da Fond u obavezi da kupuje svu zemlju, uključujući i urbana područja kako bi se racionalno naseljavali i gradovi i spriječile razne špekulacije. Citirali su predsjednikovu sopstvenu naklonost prema tome: „Duna ovdje, duna tamo,“ što će reći da nije važno koja vrsta zemlje je kupljena u Izraelu, samo da se kupuje.

Na kraju je odlučeno da se kupuje i urbano zemljište. Kupljeno je veliko parče zemljišta u južnom Jerusalimu na kome je izgrađeno naselje Makor Haim. Fond je kupio zemljište u blizini Tel Aviva za podizanje naselja za Jevreje koji su bili prisiljeni da se isele iz Jafe nakon arapskih nereda 1921. g. Tu je niklo naselje Nordia, nazvano po cionističkom lideru Maksu Nordau. Pored Tel Aviva, prvog hebrejskog grada, kupljeno je skoro 300 duna gdje će se smjestiti radnici i zanatlije. Izgrađena je i četvrt Borchov, nazvana po Dovu (Ber) Borochovu, guru Poalei Zion (radni cionizam). U Haifi, na padinama planine Karmel, obezbijeđeno je 66 duna za gradnju urbanog naselja. Prvo bitno poznato kao Yehiel kvart, po dr Yehielu Zelenovu, lideru ruskog cionizma i Svjetske cionističke organizacije, danas ovo naselje predstavlja srce Hadar HaKarmel u Haifi. Fond u

Jerusalimu ponovo kupuje zemlju u Rehaviji gdje su nacionalne institucije, uključujući i KKL-JNF, izgradile svoje centrale. Takođe, izgrađena je i srednja škola HaGymnasia Halvrit.

Tokom ove decenije Fond je preduzeo opsežne radnje u cilju poboljšanja zemljišta koje je otkupio, ukupni troškovi melioracije, uključujući i opsežno isušivanje močvarnog zemljišta su pokriveni. Često je mnogo mašte trebalo uključiti kako bi se mogla zamisliti obrađena polja i divni pejzaži umjesto zapuštenih, malarijom zagađenih močvara. A za pretvaranje mašte u stvarnost zemljište se moralo i moglo jedino oživjeti sa krampom i vilama. Ustajala voda se morala isušiti u Dolini i umjesto nje dovesti zdrava, čista voda. Trinaesti cionistički kongres upućuje poruku delegatima: „Keren Kayemeth ne smije predati malaričnu zemlju svom narodu.“

Traktor u Jezrel Dolini, KKL-JNF foto arhiv

Isušivanje Doline započeto je 1922. sa do tada nezampamćenim intenzitetom radova u Erez Izraelu. U istočnom dijelu Doline isušeno je 16 000 duna, dok je za 50 000 radnih sati oko 35 000 duna zemljišta pripremljeno za upotrebu. Suzbijeno je razmnožavanje komaraca pa su se gnojne boginje pretvorile u zemlju što cvjeta. Kao na filmu, žuti okviri predjela zamijenile su boje – bijele kuće, crveni krovovi, zelena polja. Mašta je dobila krila pa je čak predložena i izgradnja luke u Dolini. Voda je počela da teče

kroz cijevi i prskalice tako da je Dolina postala žitnica preddržavne jevrejske zajednice u Erec Izraelu.

Pinhas Rutenberg, cionistički inženjer, osnivač i direktor Elektroprivrede koji je zbog lokacije objekta bio poznat kao „starac iz Nahari-ma“, napravio je precizan pregled područja za izgradnju puta radi povezivanja Doline sa Haifa-Nazaret putem. Uskoro je pjesnik Abraham Šlonski mogao da napiše, „Obruči jedre kroz Dolinu, bijeli šatori – onda kolibe – od Nahalala“.

U KKL-JNF-u, sada sa sjedištem u Jerusalimu, prvo u iznajmljenoj zgradi u Grčkoj koloniji, zatim u ulici Luntc i konačno na svom stalnom sjedištu u sklopu nacionalnih institucija u Rehaviji, izdvajale su se tri figure. Svako od njih je bio integralno uključen u rad Fonda u narednim godinama pomažući Usiškinu da kupi što više zemlje, čime se povećavao broj novih odredišta na mapi Glavne kancelarije.

Prvi od njih bio je Etinger, agronom i direktor odjela za pošumljavanje. On je ispitivao vrstu i kvalitet zemljišta koje je bilo u ponudi za prodaju Fondu. Drugi je bio dr Avraham Granovski (Granot) koji je upravljao ekonomskim aktivnostima Fonda, plodan pisac, izdao je brojne knjige i članke sa nacrtima zemljišne politike KKL-JNF-a u narednim decenijama. Granovski je bio i predsjednik KKL-JNF-a.

Treći je bio Jozef Weic „otac šuma“. On je tokom treće decenije postojanja KKL-JNF-a radio zajedno sa Etingerom učeći od njega o drveću. Period velikog pritiska na zemlju Weic je kasnije nazvao „osvajanjem Doline“. Po njemu je treća decenija bila najznačajnija i odlučujuća za „širenje radničkih naselja, za razvoj intenzivne poljoprivrede i jačanje mješovite poljoprivrede.“ Ideja o sopstvenoj zemlji je postala konkretna činjenica – zemlja više nije bila pusti, udaljeni pojas doline, već vlažna, sa smeđim brazdama opojna poslije kiše. „Na tlu kupljenih polja, žita

će zvonko pjevati,“ napisao je pjesnik Natan Altermann; „u Dolini, rosa će blistati“, riječi pjesme postale su simbol obnovljenih izvora koje je KKL-JNF doveo u predjele koje su otkupili.

Pored rada na melioraciji i isušivanju zemljišta, KKL-JNF kreće sa pošumljavanjem. I zaista pošumljavanje će tokom godina postati zaštitni znak Fonda možda i više nego kupovina zemlje. Od svih šuma koje je Fond zasadio u periodu prije Prvog svjetskog rata – pošto su Turci posjekli stotine hiljada stabala za gorivo za lokomotive – početkom treće decenije preostalo je nešto oko 14.000 stabala.

Ova žalosna statistika potakla je ljubitelje šuma da okite zemlju drvećem. Plan formiranja budućih šuma startuje 1920. gdje KKL dobija zadatak da locira područja koja nijesu bila podesna za uzgoj žitarica, tjs. kameniti teret i obronke, ali da budu dovoljno plodna za korijenje stabala koja nijesu davala jestive plodove. „Šume su vjesnici planina“, rekao je Weic, a vodeći koncept koji se u to vrijeme oblikovao u KKL-JNF-u bio je da je bolje da se zasadi što više drveća na nekoliko mjesta nego malo drveća na mnogim mjestima. Za razliku od tla koje je kupovano brazda po brazda, šume nijesu stvarane tako što se sadilo stablo po stablo već su planine prekrivane nepreglednim ogrtačima drveća.

Jedan od razloga za sve veći zamah pošumljavanja KKL-JNF-a tokom ovog perioda, bila je ozbiljna ekonomska situacija i nedostatak radnih mjesta. Rad na pošumljavanju – obezbjeđivanje sadnica i sama sadnja – omogućio je život mnogim ljudima, baš kao i trideset godina kasnije tokom velikog talasa imigracije u tek stvorenu državu. Najveći projekat pošumljavanja bio je Kiryat Anavim, čime je ova tačka na putu za Jerusalem pretvorena u zelenilo u Judejskim brdima. Mnogi od imigranata Treće alije zarađivali su za život pošumljavanjem.

Šume su tokom petogodišnjeg perioda

zasađene na devet lokacija širom zemlje kao i 357.000 stabala u pješačkim zonama blizu Rišon LeCiona. U to vrijeme zasađene su dvije najveće šume 1928, Balfour šuma, blizu Ginegar Kibuca, sa oko 300.000 stabala. Prvo stablo zasadio je Lord Plumer, visoki britanski komesar. Druga šuma zasađena je u znak sjećanja na kralja Petra od Jugoslavije. Blizu kibuca Sarid, koji su osnovali imigranti iz Čehoslovačke zasađeno je 13 000 stabala u znak sjećanja na Tomasa Masarika, predsjednika države. Bio je to početak običaja sadnje drveća u čast svjetskih lidera koji su podržavali cionizam.

KKL- JNF kupuje 1926. godine 4 000 duna zemlje južno od Galilejskog mora i poljoprivrednih zajednica Kinareta i Deganiye osnovanih na prvom kupljenom zemljištu u ovom području. Četiri godine kasnije, na samom kraju decenije, Jehošua Hankin uspio je da kupi dodatnih 3 000 duna zemlje u Beit She'an Dolini. Tačka po tačka na mapi glavne kancelarije pokazivale su kupljenu zemlju KKL-JNF-a kao i šumske oblasti gdje je početo sa pošumljavanjem. Zaposleni u Fondu su govorili da kad god bi Hankin prošao pored zida sa mapom njegove oči bi zasijale sa ponosom pri pogledu na sve veći broj boja.

Foto: KKL-JNF arhiva

U decembru 1926. KKL-JNF proslavlja 25 godina postojanja kada sa zadovoljstvom sumira svoja dostignuća. Za razliku od ranijih godina

kada je bilo malo otkupljenog zemljišta, od ovog jubileja dodavano je na desetine hiljada novih duna.

Na zemljištu Fonda koje je pripadalo jevrejskom narodu postojalo je 38 zajednica, isušene su brojne močvare i zasađeno oko pola miliona stabala. Zemljištu od 200 000 duna kupljenog tokom prvih 25 godina dodato je još 18 000 naredne godine u Kfar Hasidimu u dolini Jordan i oko brda Šeik Abreik na zapadnoj strani Jezreel doline. Ovo područje povjereno je na čuvanje Aleksanderu Zeidu, legendarnom gardisti HaŠomer organizacije. Slika hebrejskog gardiste koji čuva zemlju na ulazu u Jezreel dolinu ovjekovječena je u pjesmi, „Zemlja, moja zemlja,“ od Aleksandera Pena i Mordehaja Zeira: „Evo pjesme maslinovih kruna, evo doma moga...”

Rad Fonda opisan je i u mnogim drugim pjesmama za koje je napisana i muzika 20-ih i 30-ih godina. „Požurite, požurite krampe, od stijena isijecajte blokove! Drobilice, požurite, sitnite pijesak za put! („Na kamenu,“ Avraham Šlonski); „Ori, ori, moje ralo, razori moju brazdu, sada...” za kameni šljunak za cestu (Pjesma orača, Oded Avisar); „Domovini vinograda... vodi put, u dola i dolove, za praznik prirode, danas...” (Pjesma plantažera, Šmuel Bass).

Tih godina u kasu KKL-JNF-a slivaju se doprinosi od jevrejskih zajednica sa istoka i zapada i ne samo iz velikih centara gdje je bio najviše Jevreja, Poljske i Amerike, već i iz Kine i Japana, Maroka i Tunisa, Argentine i Čilea, itd. Fondov svitak časti, Zlatna knjiga, dokumentuje poklone iz svake jevrejske zajednice na svijetu, t.j. činjenicu da jevrejski svijet kroz donacije smatra sebe partnerom u radu Fonda u Erec Izraelu. Novac koji se slivao u Plave kutije kao i kupovinom markica za KKL-JNF bio je najvažniji izraz povezanosti jevrejskog naroda sa Erec Izraelom. Slika Erec Izraela koja se pojavila na markici putovala je zajedno sa pismom od jedne obale do druge stižući do najudaljenijih mjesta. I u tim udaljenim predjeli-

ma svako jevrejsko dijete moglo je „dodirivati“ daleku zemlju i učestvovati u njenom otkupu. Kako bi reklamirali rad Fonda izaslanici KKL-JNF-a išli su u dijasporu gdje god je bilo Jevreja. Na konferencijama i sastancima govorili su o radu Fonda u Erec Izraelu, o naseljima Jevreja i o uspjehu čitavog poduhvata.

Ušiškin je 1925. obišao zajednice istočne Evrope. Njegovo putovanje koje je štampa okarakterisala kao, „propagandno putovanje,“ ohrabrilo je cioniste da podrže rad Fonda. Godinu dana kasnije bio je na sastancima u zapadnoj Evropi. Narod je trčao da čuje čovjeka koji je bio na čelu cionističke organizacije. Neki su osjetili miris Erec Izraela u njegovim riječima. Drugi su govorili da su samo dvije njegove riječi „Erec Izrael“ vrijedjele više od hiljadu slika. Natan Bistricky - Agmon, direktor Odsjeka za oglašavanje i mlade, takođe je prenosio poruke Fonda do jevrejskih zajednica širom svijeta. Na jednom od njegovih putovanja po Evropi, pisao je svojim nadređenim u glavnoj kancelariji u Jerusalimu da posvete posebnu pažnju „obrazovanju masa o cionističkoj svijesti organizaciono i u konkretnom radu u ime Keren Kayemet. Njegova predavanja i nastupi podigli su cionističku svijest, a „konkretna posao“ onih što su izabrali da ostanu u dijaspori bio je da doniraju što više za kupovinu zemljišta. Bistricky-Agmon je znao kako da „istjera“ novac ne samo iz džepova, novčanika ili sa bankovnih računa, već i iz srca. Za mnoge svaki novčić je predstavljao brazdu zemlje, blok za zidanje ili cijev za vodu.

Zahvaljujući brzom protoku informacija, Plavim kutijama i markicama KKL-JNF-a, Jevreji širom svijeta su vidjeli Fond ne samo kao organizaciju koja kupuje i kultiviše zemlju u Erec Izraelu, već i kao nekoga ko mora učiniti više od bilo kog drugog tijela cionističkog pokreta za obrazovanje i informisanje. Taj glas, kao i glas lidera cionističkog pokreta u to vrijeme, bukvalno je stigao do svakog Jevreja. Kao dio informativnog rada Fond je snimio glas Nahuma

Sokolava, novinara i „Oca Naselja“, Avrahama Harzfelda (na hebrejskom); Zalmana Šazara – zatim Rubašova – (na Jidišu); i Ze'eva Jabotinskog (na hebrejskom, ruskom i italijanskom).

U jednom slučaju, u jevrejskom gradu u Litvaniji „ovlašćeni“ predstavnik Fonda čak je i štampao poster kojim je pozivao sve stanovnike na sastanak sa vođstvom cionističkog pokreta.

Na toj večeri ljudi su se okupili u lokalnoj sinagogi kako bi dočekali istaknute goste. Kada su se aktivisti pojavili, pitali su ga gdje su svi obećani gosti. On je pokazao na malu kutiju ispod ruke koju je potom stavio na sredinu hola. Krenule su snimljene riječi. I tako se dogodilo da jedan udal-

jeni grad ugosti sve cionističke vođe u samo jednom danu, stigli su na „gramofonskoj ploči“. Kada su začuli „glas“ Erec Izraela, krenule su donacije da se pomogne zemlji da procvjeta. Saznanje da zemlja prema kojoj su se okretali u molitvi može biti izgrađena od njihovih sopstvenih donacija bilo im je posebno važno.

Jevrejska štampa je u ovoj deceniji zabilježila neke veoma originalne inicijative KKL-JNF-a za prikupljanje sredstava na lokalnom nivou. U Beču je napravljena igra za djecu sa 44 sličice koje kada se sastave formiraju sliku nove poljoprivredne zajednice u Erec Izraelu. Djeca uče da se zajednica koja se formira pred njihovim očima gradi sredstvima Fonda, novcem koji je došao i od kupovine igrice. U mnogim mjestima održavani su koncerti i prikazivani filmovi, a prihod od njih je slivan u Fond. Trgovci u Galiciji su odredili da procenat od jednodnevnog pazara za vrijeme Hanuke odvoje za KKL-JNF. „Moramo se truditi,“ napisao je aktivista KKL-JNF-a, „da Plava kutija bude na stolu svake jevrejske kuće svih osam noći praznika.“

Glavna kancelarija u Jerusalimu počinje da izdaje bilten u martu 1924. koji se štampa na pet jezika. Pod nazivom „Naš Fond“ (Karneinu) cilj je bio da podstakne „osjećaj povezanosti među onima koje je ujedinio rad za Jevrejski nacionalni fond... i ojača vezu između zemlje i ljudi sa jedne strane i među ljudima sa druge strane.

Međutim, obrazovanje i informativni rad KKL-JNF-a uglavnom je bio usmjeren na djecu u Erec Izraelu. Brojni plakati su distribuirani školama i omladinskim pokretima pomoću kojih su mladi iz radničkih naselja i gradova saznavali o aktivnostima Fonda.

Tokom Hanuke 1925. pisci se okupljaju u Kiryat Anavimu kako bi osmislili način za siguran uspjeh budućih projekata i ciljeva Fonda – kupovina dodatnih 100.000 duna zemlje. Dogovor je, kako je pisala štampa, predstavljao istorijski iskorak usmjeren na okupljanje jevrejskih intelektualaca oko Nacionalne institucije koja je nastojala da stvori kopnenu bazu za naseljavanje nacije i masovnu imigraciju.

Kada je Berl Kacnelson, urednik Davara i lider Radničkog pokreta, upitan kao intelektualac o njegovoj vezi sa KKL-JNF-om, odgovorio je: „Da li jevrejska kultura danas ima veće uporište i utočišta od zemlje koju je narod otkupio i koja mu je stavljena na raspolaganje?“ Ima li naša generacija važnije kulturno dobro od životnog koncepta naseljenja naroda, njihovog ukorjenjivanja na zemlji, obezbjeđivanja zemlje za radnike? Postoji li prosvjetljeniji oblik obrazovanja od vrijednosti javne službe, obrađivanja zemljišta, izdvajanja novca i rada u ime jevrejskog naroda?“

Konferencija u Kiriyat Anavim izrazila je nadu da će poziv intelektualaca Erec Izraela probuditi jevrejske pisce u dijaspori – a preko njih, čitav narod – „što će dovesti do mogućnosti za otkup zemlje Izraela.“ Nakon kampanje pisača i autora u ime KKL-JNF-a, rečeno je da će

napornim radom zemlja koja je često izgledala siva i teška, biti pretvorena u pjesmu i poeziju. Drugi su govorili da Fond nije kupovao samo zemlju, već je postavljao temelje za šire segmente jevrejskog društva i u Erec Izraelu i u dijaspori.

Učitelj i vaspitač Solomon Šiler, aktivista KKL-JNF-a, izjavio je da, „djeca moraju biti uključena u novi rad koji se oblikuje na nacionalnoj zemlji... i djeca moraju biti angažovana u posao otkupa zemlje za spas naroda. Da bi škole imale nacionalni obrazac, učitelji ne samo da moraju povoljno gledati na prikupljanje sredstava, već ga trebaju organizovati kao obrazovni projekat i obavezati djecu na otkup zemlje kao nacionalnu dužnost.“

Kao rezultat ovih riječi nastavnici su se okupili 1927. u dječijem selu u podnožju Givat Hamoreh u Jezrel dolini kako bi osnovali Savjet nastavnika KKL-JNF. Baruh Ben Jehuda, direktor gimnazije Herzlilija, bio je predsjednik novog obrazovnog vijeća. Savjet je promijenjeno ime u Pokret nastavnika KKL-JNF nekoliko godina kasnije. Obraćajući se nastavnicima na osnivačkoj konferenciji u Dječijem selu, Menahem Usiškin je rekao da će djeca koja upravo oživljavaju hebrejski jezik kupovati i zemlju. Konferencija je prepoznala praktične aspekte otkupa zemljišta kao važne osnove obrazovanja mlade generacije. Pjesnik Haim Nahman Bialik, rekao je da jevrejske škole ne bi trebale da se zadovolje razvojem nacionalnog društva, već da moraju da drže do dječijeg nacionalnog dostignuća kako je konkretizovano od strane KKL-JNF-a. Upućen je apel da Fond bude dio jevrejskog obrazovanja. Konferencija je prepoznala važnost uključivanja škole u otkup zemljišta kao „osnovni faktor u obnovi jevrejskog obrazovanja i važnu tačku za nacionalne i humane ideale hebrejskog renesansnog pokreta.“ U tom cilju Pokret nastavnika Keren Kayemeth počeo je da priprema informativne materijale za predstavljanje aktivnosti Fonda. Dvije godine kasnije na drugoj konferenciji Pokreta nastavnika u Ben Šemenu, Usiškinovo

obraćanje je postalo istorijsko: „Novac koji dijete daje ili sakuplja za kupovinu zemljišta sam po sebi nije važan, niti se od toga može izgraditi Keren Kayemeth niti kupiti zemlja Erec Izrael. Novac je važan kao obrazovni element, ovdje dijete ne daje Fondu, već Fond daje djetetu. Daje mu doživotno uporište i uzvišen ideal.“

Usiškin je podsticao hebrejske nastavnike da obrazuju djecu u Erec Izraelu i u dijaspori u pogledu otkupa zemlje. Bialik je rekao, „ideja o otkupu zemlje mora postati simbol našeg nacionalnog preporoda. Riječi „Keren Kayemeth“ i „zemlja otkupa“ moraju biti tako uzvišene da omogućavaju višestruko tumačenje.“ Jedan od učinaka Konferencija bio je da se KKL-JNF nađe u svakoj učionici, sa Plavom kutijom u centru. Na inicijativu Pokreta nastavnika škole su oživjele poljoprivredne festivale, (Šavuot) donosili su Omer – pšenicu – i prve plodove proljeća, (Sukot) praznik žetve u jesen i naravno Tu Bišvat, „Nova godina drveća“, koji je postao praznik sadnje drveća. Kako bi olakšali svoj posao, Pokret nastavnika je angažovao ilustratore, pisce i pjesnike kako bi napisali pjesme i priče o ljubavi prema zemlji i kultivaciji tla.

U saradnji sa Izdavačkom kućom Omanut, KKL-JNF izdaje seriju ilustrovanih knjiga na hebrejskom jeziku o ranim kolonijama i njihovim protagonistima. Autor Moshe Smilansky od Rehavota – koji nije bio samo intelektualac već čovjek zemlje, napisao je tada svoju Mishpahat haAdama (Porodicu zemlje), kao i druge knjige. Bialik, koji je takođe bio uključen u rad Fonda, zatražio je tokom jednog od svojih pojavljivanja da se 613 micvot doda nova micva za naseljavanje i otkup zemljišta.

Na 25. rođendan KKL-JNF-a 1926, Bialik je skovao svoju poznatu izreku, „Za naciju nema boljeg neba od tla ispod nogu.“ Bialik je pričao o profesoru koga su pitali koliko je zemlje potrebno jednoj osobi da bi se osjećala sigurnom. Objasnjeno je „komad zemlje na koji može stati“, ali profesor je ustrajao – a šta je sa osobom

koja stoji na planini ili na nekom drugom uzvišenju: „Koliko zemlje mu je potrebno da mu se noge i koljena ne tresu od straha od pada?“ Bialik je ponovio, „Potrebno mu je onoliko zemlje kolika je njegova težina, a ako se spotakne i padne, biće na čvrstom tlu.“ Potom, Bialik je rekao auditorijumu: „Gledam na zemlju koju je otkupio KKL-JNF i pitam sebe, da li je zemlja koja je otkupljena srazmjerna ugledu jevrejskog naroda? Može li ga ugušiti strah od pada? Odgovor na to mora biti „ne“. Za 16 miliona ljudi, za hiljadugodišnji svjetski ugled – do sada otkupljena zemlja nije dovoljna čak ni za njegova stopala. Doći će dan kada će površina otkupljene zemlje odgovarati punom ugledu jevrejskog naroda.“

Obrazovni i informativni rad KKL-JNF-a nije samo produbio cionističko obrazovanje, već je i obezbijedio sredstva za izdržavanje mnogim imigrantima, posebno fotografima i snimateljima. Poslani su u poljoprivredna naselja koja su osnovana na zemljištu Fonda kako bi dokumentovali farmere na radu kao i zajednice koje su nikle na mjestima gdje je do samo nekoliko godina unazad bila prašina i prljavština. Ti filmovi su bili među prvim snimljenim u zemlji čime je započeto poglavlje filmske umjetnosti u Izraelu.

Ceremonija prve proslave voća u Shefaya, 1930, običajkojije obnovio Pokret nastavnika KKL-JNF. KKL-JNF Fotoarhiva

Krajem decenije KKL-JNF nastavlja da kupuje zemljište sa pojačanim entuzijazmom pod Usiškinovim motom, „Ne govorite kupićemo sutra, sutra može biti kasno,“ koji je štampan na posteru i distribuiran školama. Bez obzira na ozbiljnu ekonomsku krizu u zemlji koja je posebno pogodila stanovništvo u gradskim sredinama i dostigla vrhunac sa povećanom imigracijom, aktivnosti Fonda su se proširile: kupljene su još dvije doline – prostor Acre zaliva sjeverno od Haife (KKI-JNF je nešto kasnije nazvao Zebulon dolina) i Hefer dolina u Šaronu kao i zemlja u dolini Jordan.

I ovu zemlju kupio je Jehošua Hankin za KKL-JNF, vraćajući Zebulonsku dolinu jevrejskom narodu 25 godina nakon što je započeo pregovore. Novac koji je bio na raspolaganju za kupovinu Doline od 1924, korišćen je ne samo za otkup dodatne zemlje, već i za čuvanje privatnih, urbanih transakcija preduzetnika i kompanija koje nijesu mogle da ispune svoje obaveze zbog ekonomske krize.

KKL-JNF koji je bio manji partner u kupovini zemlje u luci Haifa i u blizini urbanog naselja, brzo je zaključio posao uz pomoć doprinosa američke cionističke organizacije žena, Hadaša. Tu je izgrađen Krayot. Avraham Granovsky je podržao kupovanje urbanog zemljišta jer „kupovina zemljišta u zalivu Haifa je pružala šansu KKL-JNF-u da kontroliše razvoj Haife usmjeravanjem cijena zemljišta, sprečavanjem špekulacija nekretninama i uticajem na stambene uslove.“

Usiškin je u memarima napisao da je tokom svoje prve posjete Palestini 1901. kupovinu doline već smatrao (ovaj poduhvat će biti završen u trećoj deceniji) velikim projektom jevrejskog naroda. Međutim, brojne prepreke su stajale na putu kupovine dolina Zebulon i Hefer. Dolina Hefer je postala vlasništvo Fonda tek u maju 1929. kada je Fond već imao otkupljenu značajnu površinu zemljišta.

Da bi obezbijedio sredstva za kupovinu Hefer doline, Usiškin je 1927. otišao u Kanadu. On je prisutnima rekao da ima šansu da otkupi još jednu dolinu, gdje bi se kada zemljište bude oporavljeno a močvare isušene izgradila nova sela za smještaj hiljadu porodica. Kanadski Jevreji su odgovorili donacijama za novi projekat. Kada se Usiškin vratio sa početnim sredstvima i obećanjima da će prikupiti dodatna sredstva za kupovinu Hefer doline, napisao je J. Hankinu: „Ja sam uradio svoje na vama je sada da dovedete stvar u red.“ Usiškin je bio dobro upoznat sa sitnicama od kojih je zavisio ishod ove akcije. Jasno je stavio do znanja: „Ovo je samo početak mnogo većih stvari koje će se desiti u drugim zemljama uključujući SAD, inače, Bože sačuvaj, sve je izgubljeno... Keren Kayementch će potpuno nestati sa scene, a time i sav otkup zemljišta.“

Drugim riječima Hankinu je rekao da sada sa prvim sredstvima u ruci njegov posao je bio da obezbijedi Hefer dolinu, ali takođe bilo je važno osigurati i dobru reputaciju samog Fonda. Ukoliko bi transakcija propala, teško bi bilo obezbijediti sredstva u budućnosti. Nakon višegodišnjih pregovora i kompleksnih i složenih pravnih problema između vlasnika i nasljednika, hipotekarnih dužnika, između njih i njihovih nasljednika, Hankin je dobro upoznao Hefer dolinu i zemljoposjednike koje je često posjećivao u šatorima. Imenovan za arbitra, tako da je bio prodavac u ime vlasnika zemljišta i kupac u ime Fonda. Činilo se da prenosi zemlju iz jedne u drugu ruku, ali prvenstveno u ruke KKL-JNF-a. Na kongresu cionista koji je održan u Cirihi 1929, Usiškin je objavio da je Hefer dolina u „našim rukama“, poklon Fondu od Jevreja iz Kanade za 25 godina postojanja. Tako je Hefer dolina, nekada cionistički san postala realnost KKL-JNF-a. Plan Fonda je bio da je tokom naredne decenije stavi u funkciju kao dio svog projekta „Naselje za hiljadu.“

U januaru 1930. grupa od 30 ljudi – članova Vitkin i HaEmek organizacija – naseljava

se u Hefer dolini. Zauzeli su staru kuću dok su isušivali močvare i oporavljali zemljište. Isušivanje je trajalo tri godine. Tek početkom naredne decenije postojanja KKL-JNF-a, izgrađeno je njihovo selo Kfar Vitkin, nazvano po učitelju drugog imigracionog talasa.

ČETVRTA DECENIJA (1931-1940)

- Josef Weic, „otac izraelskih šuma“ postavljen je za direktora KKL-JNF odjela za šume i zemljište.
- Zemljište je kupljeno u Heferu, Beit She'anu i Jezrel dolini. Započeto je isušivanje Hefer doline.
- Naseljavanje u Erec Izraelu se nastavlja uprkos arapskim ispadima 1936 - 39. KKL-JNF pomaže da se podignu tornjevi i organizuju straže.
- „Usiškin tvrđave“ – Kibuci Dan i Dafna – osnovani su na sjevernoj granici Izraela. Kupuje se zemljište u gornjoj Galileji.
- KKL-JNF se bori protiv britanskog ograničenja iz Bijeke knjige kojom se zabranjuje prodaja zemljišta Jevrejima u većini područja zemlje, kao i u Negevu i Jerusalamu.

Rukovodstvo KKL-JNF-a u akciji kupovine zemljišta, april 1938. KKL-JNF foto arhiva

Tokom 1931. i 1932. godine, osam novih zajednica niče na zemljištu KKL-JNF-a. Prva tri naselja su podignuta u dolini Hefer (Ein Ha-Horeš, Givat Haim i Avihayil), zatim još tri u podnožju Judeje (Kfar Avraham, Neta'im i Tirat

Šalo). Kfar Javec je osnovan u Šaronu, a kibuc Afikim u dolini Jordan. Nakon niza pritužbi zemljoradnika zakupaca u vezi zemljišta Hefer doline, Fond je usmjerio svoju pažnju na isušivanje močvara i regulisanje korita rijeka, pa su se prvi doseljenici naselili u Kfar Vitkinu 1933.g.

Petnaest novih naselja osnovano je nedaleko od Kfar Vitkina i duž čitave Šaron ravnice, kao dio projekta poznatog pod nazivom „Naselje hiljadu“, pošto se glavna kancelarija nadala da će na tom zemljištu naseliti hiljadu porodica. Plan je bio da se to područje pretvori u jedan veliki poljoprivredni rasadnik koji bi snadbijevao velike gradove poljoprivrednim potrebštinama. Takođe, u zemlju stižu brojni imigranti 1933. izbjeglice iz nacističke Njemačke. KKL-JNF pruža pomoć prvim zajednicama koje su osnovali došljaci i kao novi organ mlade alijs, prihvata jevrejsku mladež da ih obuča za rad u poljoprivredi.

Među ovom grupom bili su i brojni fotografi čije talente koristi KKL-JNF tako što ih šalje u najudaljenije djelove zemlje da dokumentuju rad Fonda i osnivanje naselja na njegovom zemljištu. Fotograf Jakov Ben Dov producirao je film, „Buđenje Palestine“, u kome je pratio jevrejskog turistu kroz oživljenu zemlju. Pored slike zemljišta sa novim brazdama i šumama, animirani su segmenti novčića koji su padali u Plavu kutiju.

Cionistički kongres, osamnaesti po redu koji je održan u Pragu u ljeto 1933, pohvalio je rad KKL-JNF-a kao i Menahema Usiškina, predsjednika povodom njegovog sedamdesetog rođendana. „Cijeneci (njegov) pedesetogodišnji neumoran rad u ime nacije, zemlje i jezika“, Kongres je donio odluku da se u njegovu čast osnuje selo. Međutim, osnivanje je bilo odloženo zbog teških špekulacija zemljom u Palestinu u tom periodu. Umjesto toga, dvije zajednice u Galiljskom Panhandleu su bile poznate kao „Usiškinove tvrđave,“ Dan i

Dafna na sjevernoj granici.

Uprkos početnim preprekama koje je britanska Vlada postavila na putu kupovine zemljišta u Bet She'an dolini, hiljade duna je kupljeno u toj vreloj, isušenoj regiji tokom 1934. i 1935. godine. Na tom zemljištu, kao i na zemljištu koje je kupljeno pred kraj prethodne decenije podignuta su nova naselja, a znakovi trajnosti tako očekivani od strane ranih stanovnika brzo su stigli u obliku cvrkutavih ptica koje su počele da se gnijezde u Bet She'an dolini koja je praktično bila pustinja. Kibuc Kirat Zvi osnovan je 1937. naselje Tower & Stockage tada najjužnije naselje u zemlji. Uslijedila je dodatna gradnja naselja što je činilo kontinuirani lanac kibucim i mošavim u regiji.

Otkup zemljišta nastavljen je tokom ove decenije. Smanjivao se broj vlasnika koji su željeli da prodaju zemljište a i status preostale zemlje je bio problematičan zbog pravnih pitanja. Pojavljuju se ljudi tvrdeći da je zemlja koju je KKL-JNF kultivisao i naselio pripadala njima a ne stranci koja je zemlju prodala Fondu. U cilju prevazilaženja ovakvih prepreka koje su prijetile da uspore rad Fonda i napredak cionističkog poduhvata, KKL-JNF angažovao je brojne advokate da ispituju prava preostalih prodavaca i da utvrde da je sve bilo validno i nesporno.

Fond je takođe promijenio način kupovine zemljišta. Umjesto da ovaj osjetljivi posao, posao kupovine zemljišta, ostavi u rukama kompanija kao što su; Hakšarat Ha Jišuv (PLDC) Joseph Weic, (koji je 1932. zamijenio Akiva Etingera, direktora Odjela za zemlju) osnovao je poseban Odjel na nivou cijele države da kupuje zemlju za Fond. Na ovaj način on je vodio na desetine poduhvata, neke tajno i daleko od očiju Britanaca, te je tako uspio da otkupi dosta zemlje koja je bila pjeskovita i kamenita. Nakon toga uslijedila je simfonija sa zemlje – zvuci oruđa na poslu, pijuci i čekići koji su pripremali zemlju za nova polja, domove, prilazne puteve i staze.

KKL-JNF kupuje 1934. novu zemlju na planini Scopus u Jerusalimu. Ovaj put novac za izgrad-

nju univerzitetske bolnice stiže od „Hadasah“ ženske cionističke organizacije iz Amerike. Obraćanje Menahema Usiškina na ceremoniji polaganja kamena temeljca bilo je istorijsko jer, bio je to prvi radio prenos uživo zabilježen u analima Erec Izraela donatorima Hadasah u Vašingtonu,

DC. Usiškinovo obraćanje je bilo moćno, činilo se da vjetar milijima prenosi njegov glas.

Krajem 1935. rezultat „osvajanja dolina“, doba velikog kupovanja zemljišta – bio je 358 hiljada duna u posjedu KKL-JNF-a ili 41% jevrejskog zemljišta u Palestini. Sada je na ovoj zemlji postojalo 108 zajednica, od kojih su tri posljednje Krayot u Zebulon dolini: Kiryat Mockin, naselje srednje klase nazvano po ruskom cionističkom lideru dr Ariyeh-Leon Mockinu; Kiryat Bialik, drugo naselje nazvano po pjesniku, takođe srednje klase čiji naseljenici su došli iz Njemačke i Kiryat Šmuel, nazvano po Šmuel-Haim Lanadau jednom od osnivača Poel HaMizrahi religije cionizma. Te iste godine Fond se mogao ponositi sa dodatnih 7 000 duna šume koja je sada izdaleka blistala, zahvaljujući šumskom zelenom plaštu oko 1.7 miliona stabala, koje je počelo da pokriva gole padine. Ljudi koji su bili upoznati sa pejzažima 10, 20 i 30 godina unazad, odjednom su shvatili da hladovina nije san. Drugi izvor ponosa bio je prihod koji je KKL-JNF zabilježio u to vrijeme. Naredni period započet sa arapskim nemirima 1936-39, pa sve do osnivanja države izrael 1948, Joseph Weic je definisao kao period „oluje i borbe.“ U tom periodu KKL-JNF nije

samo savladao oluju, već je predvodio i bitku. Upravo tada, napisao je u retrospektivi šest decenija kasnije, „Keren Kayemeth je doživio veliko buđenje, udvostručujući napore da izdrži borbu i osujeti lošu volju Muftije i Manadata. Od tada, bili smo svjedoci ohrabrujućeg fenomena prodora izvan zakonskog zida i u zabranjenoj teritoriji važnog otkupa obimnih područja i njihovog razvrstavanja na različite načine.“

Oluja o kojoj je Weic govorio izbila je 19. aprila 1936. Arapi iz Jafe su se pobunili pa se krvoprolivce proširilo na čitavu zemlju i pretvorilo u opšti napad na predjevrejsku državu, posebno na poljoprivredna naselja. Raditi za Fonda u ovom periodu bilo je veoma rizično. Tokom obilaska Bet She'an doline kao bi izvidio zemlju za kupovinu, ubijen je Haim Sturman, član haŠomer Straže. Međutim, ovo nije zaustavilo Musu Goldberga iz Bet Alfa kibuca da uz rizik po život kupuje na hiljade duna u dolini Jordan. U stvari, radilo se o tome da je rad Fonda, umjesto da se zaustavi, proširen uprkos brojnim teškoćama.

Početkom tridesetih godina prošlog vijeka u „trci za zemljom“ sve je više špekulanata koji dopiru do Negeva. Ljudi sa novcem su željeli da kupe zemlju na jugu, pa je veliki dio kupljen u Aslaju (kasnije, Revivim, južno od Beeršebe). Po izbijanju nereda 1936, zemljoradnici i prestupnici su zauzeli zemlju, a Moše Smilanski koji je zbog dobrih odnosa sa Arapima i Beduinima bio poštovan, predlaže KKL-JNF-u da kupuju zemlju prije nego što bude izgubljena. Glavna kancelarija se složila, kolje i ograde su postavljeni čime je još jedno jevrejsko uporište označeno na jugu.

Weicovo „buđenje i borba“ odrazilo se i na 60 novih odbrambenih tačaka koje su uskoro pokrile zemlju i postale poznate kao Tower and Stockage naselja. Utvrđenja na zemlji, podignuta naselja (Tower) okružena zidom (stockage), bila su rezultat ubrzanog procesa započetog u hodnicima i kancelarijama KKL-JNF-a.

Telegrami poslati iz Glavne kancelarije svojim ljudima širom zemlje potvrđuju izliv energije i značaj koji se daje svakom parčetu zemlje. Kvalitet ili vrsta zemljišta nijesu preokupirali tvorce politike u nacionalnim institucijama u Jerusalimu, već političko-bezbjednosna pitanja, gdje je svaki komad kupljenog i naseljenog zemljišta jačao jevrejsku zajednicu – poboljšavajući tako „političke karte“ u očekivanju razgovora o budućnosti Palestine i realizaciji Balfurove deklaracije.

Tokom ljeta 1936. usled svakodnevnih napada na izolovane zajednice i udaljena područja, Usiškin je gnjavio predstavnike cionističkog pokreta: „...morate se pokajati za grijeh...počinjen (protiv)...Erec Izraela zbog zanemarivanja otkupa zemlje do sada.“

Godinu dana kasnije Usiškin je pozvao članove cionističke izvršne vlasti da otkupe svaki mogući komad zemlje. „Moramo danas uložiti sve napore kako bi otkupili zemljište daleko od naseljenih centara čime bi obezbijedili granice naše zemlje u mjeri u kojoj je to izvodljivo,“ rekao je; „poljoprivreda nije ono što nas vodi, već prevenstveno želja da se naciji obezbijedi zemlja širokih granica.“

Abraham Harcfield, jedan od osnivača naselja, rekao je: „Od ovog trenutka kupovina izvan granica mora se smatrati hitnijom nego ikada ranije. Ova granica, dodao je „neće biti konačna granica.“ U stvari, nekoliko godina kasnije, mnogi lideri cionističkog pokreta će priznati da je KKL-JNF u velikoj mjeri odredio granice države – prvo kupovinom zemljišta, zatim naseljavanjem, podizanjem zgrada i ograda, asfaltiranjem puteva i izgradnjom vodovoda.

U periodu nemira, od 1936-1939, kada je normalan život remećen zasjedama na putevima i ubistvima stotina Jevreja, zemlja je praktično bila pokrivena rekordnim brojem novih naselja. Nova naselja su se širila na zemlji KKL-JNF-a kao pečurke poslije kiše. Za razliku od drugih

zajednica gdje se na infrastrukturi radilo više od godinu dana, ovdje je sve to odrađivano munjevitom brzinom, za nekoliko sati sastavljane su kolibe, postavljani šatori, podizani zidovi i kule. Zidovi i tornjevi nijesu bili samo novi element na golom zemljištu na brojnim lokacijama širom zemlje, već i termin korišten za ovaj novi oblik naselja.

Kule su unaprijed pravljene potom kamionima ili vagonima transportovane do novih lokacija pa je veliko oduševljenje vladalo među naseljenicima kada bi se podigle put neba, tako da su odmah bile vidljive u daljini: Gornja Galileja, južna dolina Bet Shean, na granici sa Sirijom, na brdu Menaše i u Negevu. KKL-JNF nije samo obezbjeđivao zemljište za nova naselja, već i posao i život za nove doseljenike od trenutka njihovog dolaska.

Odmah po dolasku Fond je pomagao novim stanovnicima da se tlo pripremi za poljoprivrednu proizvodnju – zemljište koje prije toga nije doticala ljudska ruka – za rad su bili plaćeni. U to vrijeme svako jevrejsko dijete u Palestini i u dijaspori dobro je znalo da iza svakog podignutog naselja na mapi zemlje stoji KKL-JNF. Na trenutak se činilo da je glavni posao Fonda izgradnja puteva, sadnja drveća i polaganje vodovodnih cijevi.

Radnici KKL-JNF-a, bilo da su uključeni u kupovinu zemlje ili u melioraciju, putovali su širom zemlje rizikujući svoje živote u otežanoj bezbjednosnoj situaciji. Tako je petoro članova iz naselja Ba Maaleh, radeći za KKL-JNF na novom putu za njihovu zajednicu i Mercaz Vitkin grupu iz Poljske, ubijeno blizu Kiryat Anavim. Smrt petoro ljudi: Moshe Baumgarten, Aharon Olishevski, Itzhak Migdal, Aryeh Mordechovic i Yehoshua Pochovski, koja je zaprepastila jevrejsku zajednicu, ovjekovječena je u pjesmi, „Pet“, od Moredehaja Zeira i S. Šaloma: „Pettorica... krenula da grade domovinu, petorica... čekići njihovi su kidali brda, kidali brda. Ekipa od pet ljudi, kovači snova, puteva, šina i

svega. Pucanj je razbio jutarnji spokoj. Čekić u ruci, duša odzvanja. Palo je pet tijela...stajali su visoko.“

Iste godine osnovan je kibuc Maaleh HaHamiša koji je dobio naziv po petorici. Direktor Odjeljenja za politiku Jevrejske agencije, sjećajući ih se, rekao je da je njihova krv prosuta po „nedovršenom putu,“ ali i da „taj put neće ostati nedovršen...biće asfaltiran na kraju. Šume će biti zasađene i procvjetaće zahvaljujući vašoj krvi i snazi vaših života.

Dvadeseti kongres cionista održan je u Cirihiu 1937. Pohvalio je rad KKL-JNF-a tokom perioda borbi, naglašavajući da je „pozvan da kupuje zemlju brzo i efikasno kako bi stvorili čvrst temelj svoje buduće domovine. Krajem trogodišnjeg perioda nemira, KKL-JNF je posjedovao dodatnih 140 hiljada duna, u ovom kratkom periodu, od prve kupovine koja je obavljena 1904, imovina Fonda je udvostručena.

Uoči samog dolaska Peel komisije da istraži uzroke nemira, Usiškin je sumirao situaciju. „Danas, dolaskom Kraljevske komisije, suočeni smo sa političkom kampanjom. Ova kampanja može biti najteža do sada. U središtu razgovora stoje dva pitanja: Alija (imigracija) i zemljište. To su potporni stubovi...čitavog poduhvata.“

Peel komisija je objavila svoje preporuke u julu 1937, koje su osmišljene kako bi se okončalo nasilje u Palestini podjelom zemlje na jevrejsku i arapsku državu. Plan podjele je jasno rekao članovima cionističke organizacije i KKL-JNF-a da će politička mapa biti određena činjenicama na terenu. Bilo je jasno da će otkupljeno i naseljeno zemljište ući unutar granica jevrejske države - bilo bi teško oduzeti od cionista naseljena mjesta - a zaključak je bio jasan: treba naseliti što prije veliki dio BetShean doline, gornje Galileje i Negeva, tako da se i oni uključe u sastav buduće jevrejske države.

Usiškin je bio odlučan da nastavi sa kupovi-

nom zemlje izvan teritorije koju je Peel komisija odredila za jevrejsku državu. Često je govorio da mu je bila draža „da vidi Izrael u plamenu“ nego ono što je predložila Peel komisija. Nakon zemljišnog ukaza kojim Britanci ograničavaju prodaju zemlje Jevrejima, Usiškin je izdao proglas pozivajući sa na Jeremiju 32:34: „Zemlja će se kupiti.“ Drugim riječima, naglasio je hitnu potrebu za nastavkom rada na kupovini zemljišta. Proglas je rezultirao projektom HaGalileja, kojim je kupljeno 22 000 duna zemljišta u Gornjoj Galileji.

Izgradnja prve kuće u Maaleh HaHamiša, 1938.KKL-JNF foto arhiva

U pogledu krvavih događaja u Palestini, funkcije raznih cionističkih organizacija nijesu uvijek bile jasno razgraničene tako da je dolazilo do prekoračenja originalnih zaduženja. Time je KKL-JNF pozvan da uradi više ne samo što se tiče povećane kupovine zemljišta, s namjerom se stvori „odbrambeno područje na granicama,“ već i da se obezbijedi prostor za osnivanje naselja. Fond je opredijelio znatna sredstva za osnivanje novih zajednica, izgradnju puteva, ravnanje stjenovitih površina i pješćanih dina kao i za izgradnju sigurnosnih objekata.

U maju 1939, nakon objave britanske Bijele knjige kojom se ograničava imigracija Jevreja u Palestinu, osnovano je 12 novih naselja, od kojih sedam u jednom danu (Mahanayim, Neveh Yam, Kfar Glickson, Tel Zur, Shadmot Devora, HaZorim, and Shorashim). Dok su razgovarali zajednica u Palestini je djelovala brzinom sv-

jetlosti kako bi utvrdila činjenice na terenu. Taj teški period - krvavi danak za jevrejsku zajednicu, za zemljište je, čini se, bio najbolji. Zemlja je obnovljena krvlju palih, po riječima govora u slavu za žrtve nasilja.

Početkom ljeta 1939. na dan kada je u sjevernom dijelu doline Hula osnovan kibuc Dafna, prva Usiškinova tvrđava, Joseph Weic je napisao u svom dnevniku: „Svetionik Tel Amala osvjetlio je Bet Šean dolinu za jevrejsko naselje. Pobijanjem prvog koca u Ein HaŠofet stvoreno je uporište u Efraimovim brdima. Šatori Hanita najavili su oživljavanje zapadne gornje Galileje. Sada je plodna, dobro zalivena dolina od podnožja planine Hermon do močvara sjeverne Hule, otvorena pred jevrejskim doseljenicima.“

Na jednoj od ceremonija povodom osnivanja jedne od Usiškinovih tvrđava, Saul Tchernichowski kao gost i posmatrač ne samo da je vješto spustio rame na tocilo, već i olovku na papir zapisujući svoje utiske:

„Gradilište se pojavilo na sredini polja, niotkuda, naše srce je kucalo tamo.“

Kako smo se približavali, sve je bilo energično i žurno/ bunari iskopani, kočevi postavljeni, bodljikava žica zategnuta /iskreno i radosno, težak dah rada/ zajednički zakivane kolibe, daske dovožene/ malj i sjekira, mjerenje krova...osnova se pojavljuje.“

Druga Usiškinova tvrđava postala je Kibuc Dan, naselje Šomer Ha Cair i dio kibuca Arci pokret.

Poslednje od ovih naselja, Tower-and-Stockage, kibuc Negba, osnovano je 12. jula 1939. u Negevu, tada najjužnijoj tački jevrejskog naselja. Konvoj od 50 kamiona sa 300 ljudi, opremom i drugim stvarima, krenuo je iz Beer Tuvia u gluvo doba noći kako bi se postavio prvi kibuc u Negevu nekih 12 kilometara jugoistočno

od njihove početne tačke. Iznenađenje je bilo potpuno.

Pošumljavanje je bilo jedno od razvojnih planova u kojima je KKL-JNF angažovao stanovnike novih naselja. Trebalo je obaviti novu sadnju kao i rehabilitaciju starih šuma koje su bile spaljene ili posječene tokom nemira 1936-1939. Radio stanica „Glas Jerusalima“ (počela je sa radom 1936), emitovala je svoj prvi prenos uživo izvan studija, radio reporter Mordehaj Zlotnik (kasnije poznat kao Avida) opisao je sadnju na Mišmar HaEmeku i dolazak plantažera na mjesto sadnje.

Na dvadeset prvom kongresu cionista koji je održan u Ženevi u ljeto 1939. (poslednji kongres prije izbijanja Drugog svjetskog rata), delegati su pozdravili postignuti uspjeh KKL-JNF-a tokom perioda nemira i kupovine više od 100 000 duna zemlje, čime je omogućeno podizanje novih naselja. Kongres je, takođe, primijetio da je otkup zemljišta sada više nego ikada bio od najveće političke važnosti i da mora biti prioritet čitavog pokreta.

Aliyat HaNoar nakon dolaska u Erec Izrael:KKL-JNF pomaže da se prilagode novom životu. KKL-JNF foto arhiva

Menahem Usiškin je izrazio nadu da će se i tokom predstojećeg rata, jevrejski narod fokusirati na zemlju i slobodu domovine. Izrazio je zabrinutost za sudbinu svijeta, jevrejski narod i delgate Kongresa koji su trebali da se vrate

kućama u Evropu zamračenu vjetrovima rata. KKL-JNF je bio svjestan potrebe za borbom kao i da postoji samo jedan način da se to postigne, nastaviti sa otkupom zemlje bez obzira na britansku zabranu kako bi se uspostavile dodatne činjenice na terenu i izgradila nova naselja na mjestima gdje nije bilo Jevreja.

Govoreći o zemljišnoj politici, Avraham Granovski naglašava da moraju brzo raditi kako bi zaključili sve moguće transakcije iako ne stignu da pripreme svu zemlju za upotrebu. Bilo još uvijek mogućnosti za kupovinu, rekao je, uprkos britanskom proglasu. Šta više, četrdesetogodišnje iskustvo KKL-JNF-a, 20 godina promišljene zemljišne politike i godine neodlučnosti od proglašenja britanske Uredbe o zemlji ukazali su pravac, da se krene naprijed bez obzira na sve...kako bi se proširila baza nastajanja naselja.

Završetkom Jom Kipura 1939, pjesnik Saul Tchernichovski opisao je dostignuća KKL-JNF-a „Samo s motikom,“ u danima pasije i tempa kada se određivala budućnost zemlje. „Samo sa motikom kojom smo ukopali klin/ pobili ogradu za novi kibuc/ kamenje je odskakalo dok se pjesma orila/ samo sa motikom trasirali smo na suncu/ brazde za budućnost da donose prinos/ staze bez kraja, neotkrivene/ da naše sjeme uspije u tršavom polju/ Kolosjeci utabani snažno u budućnost/ Buđenje-/ samo sa motikom!“ Početkom 1940. kada je britanskim zemljišnim dekretom zabranjena kupovina u više od 90% teritorije zemlje, postojale su nepobitne činjenice na terenu koje su pratile trku Fonda sa vremenom tokom 1930. posebno tokom perioda nemira. Usiškinive riječi tokom debate oko kupovine Jezreel doline krajem ovog burnog perioda činile su se tako važnim: „...da smo propustili priliku za kupovinu, imali biste pravo da nas smatrate kriminalcima.“ U međuvremenu, Evropa je ušla u rat, a Britanci su okovali jevrejsku zajednicu u Palestini. David Ben Gurion, tada na čelu cionista, izjavio je, „Moramo se boriti protiv Nijemaca kao da ne

postoji Bijela knjiga i borićemo se protiv Bijele knjige kao da nema rata.“

Kao dio borbe protiv Uredbe o zemlji, KKL-JNF je donio odluku da promijeni pravac. Nakon više od 20 godina fokusa na kupovinu zemlje na sjeveru, Fond je sada svoju pažnju usredsredio na Negev. Ograničen najjužnijim jevrejskim naseljem, kibucom Negba, zatim Ruhama, Beer Tuvia i Beersheba, bilo je dosta zemljišta na meti jevrejskog rukovodstva u Erec Izraelu. Cilj je bio jasan: zemlja, zemlja i što više zemlje, bez obzira na kvalitet.

Kako se kasnije ispostavilo, čak je i zemljište sušnog Negeva moglo dati znatne količine voća i povrća, što je moglo osigurati život stalnim zajednicama. Rukovodstvo Fonda u to vrijeme novi pomak prema Negevu smatra ne samo kao geografsku promjenu već i novi politički smjer djelovanja. Avraham Granovski je za kupovinu zemljišta u Negevu rekao, „Kupovina zemljišta nije uvijek u skladu sa ekonomijom naseljavanja, pošto ni zemljište kupljeno iz političkih razloga nije pogodno za poljoprivredu.“ Naprotiv, zemlja kupljena iz političkih razloga može ugroziti naseljavanje jer vodi povećanju cijene zemlje i nepotrebnih rashoda. Međutim, Keren Kayemeth je mora kupovati.“

Menahem Usiškin je mislio da je površina zemljišta važnija od kvaliteta. „Teritorija je danas najvažnija za nas,“ i „ako mislimo da se pripremimo za budućnost, opsežna oblas koju držimo će biti primarna osnova.“ Kao da je pred očima vidio mapu podjele koje su Ujedinjene nacije trebale da odobre u novembru 1947, istakao je da je vlasništvo i naseljavanje poljoprivrednog zemljišta moć jevrejskog naroda. „Čak i najpotpuniji jevrejski grad,“ rekao je, „neće imati isti politički značaj kao ruralna naselja.“

Jasno je bilo da je Uredba o zemljištu bila namijenjena borbi protiv kupovine zemljišta. Ben Gurion je, takođe, podržao sve mjere usmjerene na jačanje onoga što je nazvao „naša

stvarna snaga u Erec Izraelu.“ Na konferenciji KKL-JNF-a u Tel Avivu, koja je održana početkom Drugog svjetskog rata, rekao je, „samo sigurne pozicije koje čvrsto držimo mogu biti odlučujuće. Naša snaga leži u ljudima i imovini – zemljištu. Kupovina zemljišta danas nije samo radi povećanja nacionalne imovine, već da se izgradi nova osnova od koje naša sudbina zavisi.“

Ponovo su angažovani advokati da otkriju eventualne pravne praznine, a zemljišne knjige su provjerene da bi se pronašla svaka moguća parcela. Razvijene su i nove i stare mape i sve više tragova je označeno kao važno. Geodeti su još jedanput izašli na teren. Tokom ovog perioda KKL-JNF kupuje i privatnu zemlju koja je već bila u jevrejskim rukama, preuzimajući ne samo vlasništvo nad zemljom, već i mogućnost koju su imali prodavci. Kako bi sakrili transakcije od Britanaca, zemlja kupljena od Beduina registrovana je u beduinskim a ne u britanskim zemljišnim knjigama.

Većina zemljišta u „zabranjenom“ Negevu kupljena je tokom ove decenije, mada bi trebalo da se uredi tek u petoj deceniji KKL-JNF-a. Među pokretačima kupovine zemljišta u Negevu bio je Moše Smilanski, farmer, voćar, pisac i član Borda KKL-JNF-a.

Već krajem decenije svim Jevrejima je bilo jasno da je Fond radio u duhu vizije svojih osnivača 40 godina ranije. Štaviše, KKL-JNF bio je najvažniji šraf u cionističkom pokretu, ne samo za kupovinu zemljišta i naseljavanje, već i u jačanju bezbjednosti jevrejskih zajednica i unapređenju političkih ciljeva. Kao što je jedan od novinara toga vremena napisao: „Keren Kayemeth nije samo postojanje, to je avangarda slavnih djela o kojima će se tek pričati.“

THE STORY OF KKL-JNF

Third Decade: 1921-1930

- Yehoshua Hankin purchases large land tracts in the Jezreel Valley and Nahalal, and the first moshav (cooperative village) is established.
- Hovevei Zion's dynamic leader, Menahem Ussishkin, is appointed KKL-JNF Chairman and the head office moves permanently to Jerusalem.
- Sizable land tracts are purchased in Haifa Bay and in the Zebulon and Jezreel Valleys.
- Planting of the Balfour and Mishmar HaEmek forests starts.
- The KKL-JNF Teachers Movement is launched and begins spreading the Zionist message in schools.

Draining Fuara River at Haifa Bay, 1929.

KKL-JNF Photo Archive

Despite the clear KKL-JNF policy set down at the 1920 London Conference, and the fact that the hundreds of Third Aliya immigration pioneers required land on which to establish kibbutzim and kvutzot, Fund Chairman Nehemia de Lieme demanded that land purchase and settlement be limited, and expenditure curbed. There was no question of his having the land's best interests at heart, but as a banker, De Lieme insisted on prudent budget management.

At the very same time, Yehoshua Hankin returned from a brief spell in Turkish exile and once again, set out for the Jezreel Valley and its landowners in yet another attempt – one of many numerous trips and persuasive sessions – to acquire its eastern lands. Defying all business sense, he travelled to Haifa to meet with a representative of Beirut's Sursuk family, who owned the Valley lands. He had not a penny in his pocket, nor authorization from the Zionist Institutions; but his bones ached for the land. He was well acquainted with the landowners and, after 20 years of convoluted negotiations, he knew that that he could not let a single opportunity go by.

KKL-JNF's Executive in Erez Israel – Menahem Ussishkin, Akiva Ettinger, and Arthur Ruppin – decided to buy the Valley lands which Hankin had labored to obtain, without approval from the Board of Directors in the Hague. The Hague Chairman, de Lieme, headed a committee visit to Palestine to assess the Fund's needs and activities, and to tour the Valley. But on October 15, 1920, two days before the committee's arrival, Hankin signed a contract to purchase 50,000 dunams in the Valley. Ussishkin, as he wrote in his memoirs, had told them outright: "We did it in order to settle the affair before you came, so that you would not be able to interfere..."

The committee in fact did advise decreasing the number of land transactions in Palestine, although it authorized Hankin's Valley purchase retroactively. De Lieme exercised his right of veto to oppose the purchase, and was overruled by the Zionist Executive – removing all threat to the transaction. Ussishkin and colleagues could breathe easy. "The struggle for the Valley" was over. Twice as large as the sum total of KKL-JNF's other lands at the time, the new assets, together with other purchases at Kiryat Anavim and elsewhere in Judea, in a single year tripled the Fund's holdings to 65,384 dunams.

The Jezreel Valley purchase, the Fund's largest, led both to de Lieme's resignation in the summer of 1921, two years after having assumed the Chairmanship, and to sharp debate at the Twelfth Zionist Congress convening in Carlsbad that autumn.

Countering de Lieme's attack on the Valley purchase, Ruppin, the Director of the Palestine Office who had supplied the money for the deal, responded that he and his colleagues would have been derelict in their duties if they had not authorized the transaction. Menahem Ussishkin, popularly known as "the iron man," delivered a fiery speech in which he noted that the land was indeed costly, but in Erez Israel, time was even costlier: "If the choice is between buying dearly today or cheaply tomorrow, I choose today!" he said. "And if the land is expensive, you can say that Ussishkin and Ruppin are terrible businessmen. But had we missed the opportunity for purchase, you would have been entitled to regard us as criminals." Summing up, he added: "Throw me out of the leadership, but the Valley will remain ours." And, he added, while no one doubted de Lieme's Zionist ardor, "if the choice is between breaking faith with de Lieme or with our portion of Erez Israel – I choose de Lieme, and I believe that everyone will agree with me."

Ultimately, all the delegates did agree with him and the land purchase was approved to thunderous applause. It seemed to them that the hands they raised in vote propelled Zionism deeper into Erez Israel, especially into that promising region that had been so far away.

A few months later Ussishkin was appointed KKL-JNF's fourth Chairman, and the Head Office moved from its fourth seat in London to its permanent headquarters in Jerusalem. The move from the diaspora to the homeland took about a year. But, once it was completed, the Fund began to manage its redemptive work in Erez Israel from the soil of Erez Israel. In the

two decades that followed, Ussishkin steered the Fund towards its largest land purchases since its inception.

Shortly before the move to Jerusalem, the Fund's General Assembly meeting in Prague decided that hereafter in the Articles, it would be known solely as Keren Kayemeth Lelsrael; this was to be its only official name.

While Ussishkin regarded land redemption as Zionism's most important act, he believed that the Fund should purchase only agricultural land, and refrain from urban acquisitions: "Our main goal is to revert our People to farmers." His supporters agreed, "...our People on the whole are strangers to farming and lack the inner resources to bring about so great a revolution...if conditions are not found to facilitate agricultural settlement, they will simply make their way to the towns..."

Opponents, however, claimed that it was the Fund's duty to buy up all land, including urban areas, in order to channel settlement to the towns as well and to prevent speculation. They cited the Chairman's own fondness for the tune, "A dunam here, a dunam there," saying that it made no difference what type of land was redeemed in Erez Israel – so long as it was redeemed.

In the end, it was decided to purchase also urban land. In southern Jerusalem, a large tract of land was bought and the neighborhood of Makor Haim was built. Near Tel Aviv, the Fund acquired land for a Jewish neighborhood for residents forced to move out of Jaffa after the Arab riots of 1921. The Nordiya neighborhood rose here, named after Zionist leader Max Nordau. Nearly 300 dunams were procured next to the first Hebrew city of Tel Aviv to house laborers and craftsmen, and the Borochov quarter was built, named for Dov (Ber) Borochov, guru of Poalei Zion (Labor Zionism). In Haifa, 66 dunams were obtained on the slopes of Mt.

Carmel for the construction of an urban neighborhood. Initially known as the Yehiel Quarter, after Dr. Yehiel Czelnow, a leader of Russian Zionism and the World Zionist Organization, it is today the heart of Haifa's Hadar HaCarmel. Again in Jerusalem, the Fund also purchased land in Rehavia, where the National Institutions, including KKL-JNF, built their head offices, and the HaGymnasia Halvrit high school was erected.

During this decade, the Fund undertook extensive amelioration of the lands it had redeemed, defraying all the costs of reclamation, including the wide-ranging drainage of swamps. Much – if not a wild – imagination was needed at times to even envision the many-hued landscape of cultivated fields that would replace foul, malaria-breeding water. To give life to the imagination, life had to be given to the soil as well, with hoe and pitchfork. Stagnant water had to be drained and clear water ducted to the Valley. Guiding the Fund's toil and labor was the call sounded by a delegate at the Thirteenth Zionist Congress in Carlsbad: "Keren Kayemeth must never hand over malaria-ridden land to pioneers."

The drainage of the Valley swamps began in 1922 on a scale of work unprecedented in Erez Israel. In the eastern part of the Valley, 16,000 dunams were drained and 35,000 restored in

Tractor in the Jezreel Valley. KKL-JNF Photo Archive

50,000 man-day units of work. Mosquito-breeding nests were stamped out, the festering bogs turned into blossoming land and, like cinematography, yellowing frames of landscape gave way to color – white houses, red roofs, green fields. Fancy took flight and even the building of a port was suggested for the Valley – there was certainly no lack of water... Water, however, had begun to flow through pipes and sprinklers and the Valley became the breadbasket of the pre-state Jewish community in Erez Israel.

Zionist engineer Pinhas Rutenberg, founder and director of the Electric Company, who was known as “the old man of Naharyim” because of the facility’s location, made a precise survey of the area for the building of a road to join up the Jezreel Valley with the Haifa-Nazareth road. And soon, poet Abraham Shlonsky could write, “sail trimmings have spread through the Valley”; the white tents – and then huts – of Nahalal.

At KKL-JNF, now headquartered in Jerusalem – first in a rented building in the Greek Colony, then on Luntz St. and, finally, at its permanent seat in the National Institutions compound in Rehavia – three figures stood out. All were to be integrally involved in the Fund’s work for years to come, helping Ussishkin buy up more and more land, adding more and more pegs to the Head Office map.

The first was Ettinger, an agronomist and the Director of Land and Afforestation, who examined the type and quality of the soils offered for sale to the Fund. The second was Dr. Avraham Granovsky (Granott), who managed the Fund’s economic activity; a prolific writer, he drafted in numerous books and articles a blueprint for KKL-JNF land policy for the coming decades, he himself serving as Chariman in two of these decades.

The third figure was Joseph Weitz, the “Father of the Forests.” During KKL-JNF’s third decade

he worked alongside Ettinger, learning from him about trees and what was eventually to become an Israeli forest. That period of the great land thrust was later dubbed by Weitz the “conquest of the valleys.” To him, the third decade was the most significant and decisive in “expanding labor settlement, developing intensive agriculture and bolstering mixed farming.”

The idea of one’s own land had become a concrete fact - no longer a ravaged, remote strip of Valley, but moist, brown furrows, intoxicating after the rain. “On the soil of your redeemed fields, grain will make bells sing,” wrote poet Nathan Alterman; the words, “...in the Valley, dew will glisten” became a symbol of the renewed spring KKL-JNF brought to the landscapes it had redeemed from other hands.

Alongside its land reclamation and drainage work, KKL-JNF forged ahead with afforestation. Indeed, over the years, afforestation became its hallmark, even more so than land redemption. But of all the forests that the Fund planted before WWI – after the Turks had felled hundreds of thousands of trees for locomotive fuel – only some 14,000 trees remained by the start of the third decade.

This sorry statistic spurred on forest lovers to recover the land with a plumage of trees. In 1920 planning began of the country’s future forests, with KKL-JNF eyes – and feet – locating areas unfit for crop cultivation, especially on rocky terrain and slopes, but fertile enough ground for the roots of inedible trees. “The forest heralds the mountain,” Weitz said, and the guiding concept that took shape at KKL-JNF at the time was that planting many trees in few places is better than few trees in many places. Unlike the soil, which was redeemed furrow by furrow, forests were not created tree by tree, but by a contiguous mantle of trees that the mountains donned and unfurled over the slopes.

One of the reasons for the increasing momentum of KKL-JNF afforestation during this period was the severe economic situation in the country, and dearth of jobs. Forestry work – mainly preparing tree wells and planting trees – provided many people with a livelihood, just as it was to do again 30 years later, during the great wave of immigration to the newborn State. The Fund's largest afforestation project was at Kiryat Anavim, transforming this settlement dot on the road to Jerusalem into a green spot in the Judean Hills. Many of the pioneers of the Third Aliya made their living planting this forest.

Over a five-year period, forests were planted at nine locations around the country, among them 357,000 trees in the shifting sands near Rishon LeZion. Two of the largest forests of the time were planted in 1928: Balfour Forest, near Kibbutz Ginegar, numbering about 300,000 trees, the first tree being planted by Lord Plummer, the British High Commissioner; and Mishmar HaEmek Forest. Another forest was planted in memory of King Peter of Yugoslavia. Near Kibbutz Sarid, established by immigrants from Czechoslovakia, 13,000 trees were planted in memory of Thomas Masaryk, that country's president. It was the start of the custom of planting groves and forests to honor world leaders who supported Zionism.

In 1926 KKL-JNF purchased 4,000 dunams of land south of both the Sea of Galilee and the farming communities of Kinneret and Deganya that had been established on the Fund's first lands in the region. Four years later, almost at the end of the decade, Yehoshua Hankin succeeded in buying another 3,000 dunams of land in the Beit She'an Valley. Point after point, the Head Office map showed land purchases made and transferred to KKL-JNF, as well as forest areas where planting had begun. A Fund staffer said of those years that whenever he passed the wall with the map, his eyes would light up with pride at the sight of its increasing color.

Photo: KKL-JNF Photo Archive

In December 1926, KKL-JNF celebrated its 25th anniversary and the Fund could take stock of its achievements with satisfaction. As opposed to the early years, when there had been little land purchase, by that landmark 25th year, tens of thousands of dunams were being added each year.

On the Fund lands, owned by the Jewish People, there were now 38 communities; numerous swamps had been drained, and about half a million trees planted. To the 200 thousand dunams of land redeemed during the first 25 years, another 18,000 were added in the 26th year, at Kfar Hasidim, in the Jordan Valley, and around the Sheikh Abreik hills in the western Jezreel Valley. The safekeeping of the Sheikh Abreik area was entrusted to Alexander Zeid, the legendary guardsman of the HaShomer organization. The image of the Hebrew guard (shomer) protecting the lands at the entrance to the Jezreel Valley was immortalized in "Land, My Land," a song by Alexander Penn and Mordechai Ze'ira: "Here, the song of olive crowns, here, my home..."

The Fund's work was also reflected in other poems set to music by Ze'ira in the '20s and '30s. "Hurry, hurry pickaxe, carve out block from rock! Hurry, hurry anvil, rock for road gravel! ("On the Rock," by Avraham Shlonsky); "Plow, plow, my plow, deepen my furrow, now..." ("Sower's

Song,” by Oded Avisar); and “To homeland vineyards...lead the way, to vale and dale, for nature’s holiday, today...” (“Planter’s Hymn,” by Shmuel Bass).

In those years contributions streamed in to KKL-JNF’s coffers from Jewish communities east and west. They hailed not only from the large seats of world Jewry at the time, Poland and the U.S., but also from China and Japan, Morocco and Tunisia, Argentina and Chile, and so on. The Fund’s honor roll, its Golden Books, document both the gifts from almost every Jewish community in the world, and the fact that the Jewish world, through its gifts, saw itself as a partner to the Fund’s work in Erez Israel.

The coins dropped into the Blue Box and the purchase of KKL-JNF stamps were the most meaningful expression of the Jewish People’s bond to Erez Israel. The picture of Erez Israel that featured on the stamp journeyed, along with the letter, from one coast to another, reaching the most far-flung places. There, a Jewish child could hold it, “touching” the far-away land and sharing in its redemption.

KKL-JNF emissaries went abroad to publicize the Zionist enterprise wherever Jews lived. Appearing at meetings and conferences, they told of the Fund’s work in Erez Israel, of Jewish settlement and the momentum it was gathering.

In 1925 Ussishkin toured the communities of eastern Europe. His journey, characterized by the press as a “propaganda trip,” encouraged Zionists to support the Fund’s work. A year later found him in western Europe, addressing meetings. Crowds flocked to hear the man who headed a Zionist organization and was said not only to talk, but mainly to do. Some sensed the fragrance of Erez Israel rising from his words. Others said that two of his words – “Erez Israel” – were worth a thousand pictures.

Nathan Bistrizky-Agmon, Director of KKL-

JNF’s Youth and Propaganda Department, also brought the Fund’s message to Jewish communities throughout the world. On one of his trips to Europe, he wrote to his superiors at the Head Office in Jerusalem that he attached great importance to “educating the masses towards Zionist awareness both organizationally and in concrete work on behalf of Keren Kayemeth.” His lectures and appearances raised Zionist consciousness, and the “concrete work” of those who chose to remain in the diaspora was to donate more funds to redeem the land. Bistrizky-Agmon knew how “to coax” coins not only from pockets, wallets or bank accounts, but from hearts. To many people, each coin was a furrow of earth, a building block or a water pipe.

Thanks to the vivid information trips, the Blue Box and KKL-JNF stamps, world Jewry saw the Fund not only as an organization that bought and cultivated land in Erez Israel, but one that did more than any other Zionist body for education and information. Its voice, and those of the leaders of the Zionist Movement at the time, literally reached out to all Jews. As part of its information work, the Fund recorded on gramophone the voices of journalist Nahum Sokolov and of “the Father of Settlement,” Avraham Harzfeld (in Hebrew); of Zalman Shazar – then Rubashov – (in Yiddish); and of Ze’ev Jabotinsky (in Hebrew, Russian, and Italian).

In one case, in the Jewish town of Aishishok in Lithuania, an “authorized” Fund representative even had a poster printed, inviting the townspeople to a meeting with all the heads of the Zionist Movement. On the appointed evening people gathered in the local synagogue

to await the arrival of the distinguished speakers. When the activist appeared, he was asked where all the promised guests were. He pointed to a small case under his arm, and set it down in the middle of the hall. Out came the recorded words. And so it happened that a remote town hosted all the Zionist leaders in a single day: they arrived on gramophone "plates." After "the voice" of Erez Israel was heard, donations were given to make the land bloom. The knowledge that the land towards which they turned in prayer was being built by their own donations brought it all that much closer to them, making it "flesh of their flesh."

The Jewish press that decade documented some highly original KKL-JNF fund-raising initiatives, on the local level. In Vienna, a children's card game was created: all 44 cards, when joined together, formed a picture of a new farming community in Erez Israel. The children learned that the community taking shape before their eyes was being built with Fund monies, monies that came also from the purchase of the game. In many places concerts were held and films screened, with all proceeds going to the Fund. In Galicia, merchants earmarked a per cent of their income on one day of the Hanukkah festival for KKL-JNF. "We must strive," wrote one Fund activist, "to have a Blue Box on the table of every Jewish home for all eight nights of the festival."

In March 1924 the Jerusalem Head Office started publishing a bulletin in five languages. Entitled Our Fund (Karneinu), it was to foster "a sense of fraternity among all those united by their labors for the Jewish National Fund... and strengthen the dual bond that exists on the one hand between the Land and the People and, on the other, among the People themselves."

Mainly however, KKL-JNF's education and information work was directed at the children of Erez Israel. Numerous posters were distributed to schools and youth movements, from which

youngsters of both labor settlement and towns learned about the Fund's activities.

During Hanukkah of 1925, writers convened at Kiryat Anavim to try to come up with creative ways to ensure the success of the Fund's future projects and goals – the redemption of another 100,000 dunams of land. According to the local press at the time, the conclave was a historic step aimed at rallying the Jewish People's intellectuals around the National Institution that strove to create a land base for national settlement and mass immigration.

When Berl Katznelson, editor of Davar and Labor Movement leader, was asked as an intellectual about his connection with KKL-JNF, which dealt in the material rather than the spiritual, he answered: "Does Hebrew culture have any greater haven and stronghold today than the land being redeemed by the People and placed at their disposal? Does our generation have any more important cultural assets than the vital concepts of settling people, rooting them in the land, [providing] land for workers? Is there a more enlightened form of education than the values of public service, tilling a dunam, [giving] a penny, and working on behalf of the Jewish People?"

The Kiryat Anavim conference expressed the hope that the call of Erez Israel's intellectuals would arouse Jewish writers in the diaspora - and through them, the entire People - "to mighty deeds for the redemption of the land of Israel." After the authors and poets on behalf of KKL-JNF were organized, it was said that the toil on the soil, which had often seemed drab and difficult, had been transformed into song and poetry. Others said that the Fund had not only purchased lands, but had set down roots for broader segments of Jewish society both in Erez Israel and the diaspora.

In 1926 teacher and educator Solomon Schiller, a KKL-JNF activist, declared that, "children

must be involved in the new work taking shape on national land...their souls must be engaged in the redemption of the People through the redemption of the land. In order for schools to don a national form, teachers must not only look favorably upon fund-raising, but organize it as an educational project and charge children with redeeming the land as a national duty."

As a result of these words, in 1927 teachers convened at the Children's Village on the slopes of Givat Hamoreh in the Jezreel Valley to establish the Teachers Council for KKL-JNF. Baruch Ben Yehuda, principal of the Gymnasia Herzlilya high school, was the chairman of the new educational council; a few years later, it changed its name to the Teachers Movement for KKL-JNF.

Addressing the founding conference at the Children's Village, Menahem Ussishkin told the teachers that just as the children were the ones redeeming the Hebrew language, it would be they who would redeem the land as well. The conference recognized the practical aspects of land redemption as the essential foundation for education of the younger generation. Poet Chaim Nahman Bialik said that Hebrew schools were not to rest content with developing a national society, but had to hold up to children national accomplishments, as embodied by KKL-JNF. A call went out to make the Fund's work a part of Hebrew education. The conference acknowledged school involvement in land redemption as a "basic factor in the renewal of Hebrew education and a point of reference for the national and human ideals of the Hebrew renaissance movement." To this end the Teachers' Movement for Keren Kayemeth began to prepare information materials to showcase the Fund's activities.

It was at another conference of the Teachers Movement, two years later at Ben Shemen, that Ussishkin gave what was to become his historic address, "The Voice of the Land." He

said: "The penny that a child gives or collects for land redemption is not important in itself, not by it will Keren Kayemeth be built up nor the land of Erez Israel redeemed. The penny is important as an educational element: it is not the child that gives to the Fund, but rather the Fund that gives to the child. It gives him a life-long foothold and lofty ideal."

Ussishkin exhorted Hebrew teachers to educate pupils in Erez Israel and in the diaspora towards the redemption of the land. Bialik said, "the idea of land redemption must become the symbol of our national rebirth. The words "Keren Kayemeth" and "land redemption" must be so exalted as to allow for multi-faceted interpretation." One result of the conference was that a KKL-JNF corner now graced every classroom, centered on the Blue Box. At the initiative of the Teachers Movement, the schools also revived agricultural festivals: bringing in the Omer - the wheat - and first fruits of spring (Shavuot); the harvest holiday in autumn (Succot) and, of course, Tu Bishvat, "the new year of the trees," which became a tree planting holiday. To help it in its work, the Teachers Movement recruited illustrators, writers, and poets to create songs and stories about the love of the land and the cultivation of the soil.

In cooperation with the Omanuth Publishing House, KKL-JNF issued a series of illustrated books in vowel-pointed Hebrew about the early colonies and their protagonists. Author Moshe Smilansky of Rehovot - who was not only an intellectual but a man of the land par excellence - wrote his *Mishpahat HaAdama* (The Family of the Land) at the time, as well as other books." Bialik, who also enlisted in the Fund's work, asked at one of his appearances, for a new mitzva to be added to the 613 commandments incumbent on Jews, namely, that of settling and redeeming the land.

In 1926, as KKL-JNF celebrated its 25th anniversary, Bialik coined his well-known saying,

that “a nation has no more heaven above it than soil beneath its feet.” Bialik told of a professor who had been asked how much land a person needs to feel that he is on a safe footing. It had been explained to him that a man might make do with “a piece of land on which to place his feet”; but, the professor persisted - what about a person standing on a mountain or some other elevation: “How much land would he need for his legs and knees not to quake from fear of falling?” Bialik had replied, “He needs land equal to his full height, so that if he stumbles and falls, he will be on firm ground.” And then Bialik told his audience: “I look at the land redeemed by Keren Kayemeth and I ask myself, is the land that has been redeemed commensurate with the stature of the Jewish People? Can it quell the fear of falling? And to this, the answer must be ‘no!’ For a people of 16 million, of a lofty world stature of thousands of years - the land redeemed thus far is not even enough for his foot. May the day come that the land redeemed matches the full stature of the Jewish People.”

First Fruits Ceremony at Shefaya, 1930, a custom revived by the Teachers Movement for KKL-JNF.

KKL-JNF Photo Archive

KKL-JNF's education and information work not only deepened Zionist education, but provided a livelihood for many immigrants as well, notably for press and film photographers. They were dispatched to agricultural communities

established on Fund land to document the farmers at work and the communities that had risen at sites that only a few years back had been dust and dirt. Their films were among the first shot in the country, inaugurating the chapter of Israeli film-making.

Towards the end of the decade KKL-JNF continued to redeem lands, with stepped-up momentum and under the banner of Ussishkin's motto, “Don't say we'll redeem tomorrow, tomorrow may be too late,” which was printed on posters and distributed to schools. Despite the severe economic crisis in the country, which hit the urban population especially hard, and peaked with emigration exceeding immigration, the Fund activities expanded: it purchased two additional valleys – the area of Acre Bay north of Haifa (which KKL-JNF's Names Committee later called Zebulon Valley) and the Hefer Valley in the Sharon, as well as land in the Jordan Valley.

These lands, too, were bought by Yehoshua Hankin for KKL-JNF and with its monies, restoring the Zebulon Valley to the Jewish People 25 years after negotiations for it had been begun by Hankin. The money placed at the Fund's disposal for the purchase of the coastal valley was, from 1924, used not only to redeem additional land, but to save private, urban transactions undertaken by businessmen and companies who could not meet their commitments because of the economic crisis.

KKL-JNF, which was a minor partner in the purchase of the land for Haifa Port and adjacent urban neighborhoods, was quick to conclude the deal with the help of a contribution from the American Women's Zionist organization, Hadassah. Here the Krayot workers neighborhoods were built. Avraham Granovsky supported the urban acquisitions because “the purchase of land in Haifa Bay gives Keren Kayemeth a chance to control Haifa's development by directing land prices, preventing real

estate speculation, and impacting on housing conditions.”

In his memoirs Ussishkin wrote that on his first visit to Palestine in 1901, he had already regarded the redemption of the valleys - a task he would complete in the third decade - as the great project of the Jewish People. Numerous obstacles, however, had stood in the way of purchasing the Zebulon and Hefer valleys. Only in May of 1929, the year of the Fund's sizable land purchases, did the Hefer Valley become KKL-JNF property.

In order to obtain funding to purchase the Hefer Valley lands, Ussishkin went on a fund-raising mission to Canada in 1927. He told his audiences about the chance to buy up another valley, where once the lands were reclaimed and swamps drained, new villages would be built, housing thousands of families. Canadian Jewry responded warmly with donations for the new project. When Ussishkin returned with the initial funding and pledges to raise additional amounts to purchase the Hefer Valley, he wrote to Yehoshua Hankin: “Well, I’ve done mine, now it’s up to you to bring the matter to fruition.” Ussishkin was well aware of the minutiae on which these matters could rise or fall. He made it clear: “This is only the beginning of much greater things to come in other countries, including the U.S.; otherwise, Heaven forbid, all is lost...Keren Kayemeth will vanish from the stage completely and, with it, all land redemption.”

In other words, he was telling Hankin that now, with the first funds in hand, it was his job to secure the Hefer Valley, but it was the Fund's good name that hung in the balance. Should the transaction fall through, it would be difficult to obtain funds in the future. Hankin knew the Hefer Valley and the landowners, and was at home in their tents; after years of talks and complex and compound legal problems between owners and heirs, and between them

and their mortgagers, and between the latter and their heirs, Hankin was appointed arbiter. He was the seller, in their name, and the purchaser, in the Fund's name. He seemed to be transferring the land from one hand to the other, but primarily to KKL-JNF hands.

At the Zionist Congress which convened in 1929 in Zurich, Ussishkin announced that the Hefer Valley was in “our hands,” the gift of Canadian Jewry to the Fund on its 25th anniversary. The Hefer Valley, too, thus evolved from a Zionist dream into a KKL-JNF reality. The Fund planned on settling it during the next decade, as part of its project of the “Settlement of the Thousand.”

In January 1930 a group of 30 people - members of the Vitkin and HaEmek organizations – took up residence in the Hefer Valley. They occupied an old house while they drained the swamps and reclaimed the land. The drainage took three years. Only at the start of KKL-JNF's next decade did they set up their village, Kfar Vitkin, named for an educator of the Second Aliya immigration wave.

Fourth Decade: 1931-1940

- Joseph Weitz, “the father of Israel's Forests” is appointed Director of KKL-JNF's Lands and Forestry Department.
- Land is purchased in the Hefer, Beit She'an and Jezreel Valleys, and the draining of the Hefer Valley swamps begins.
- Jewish settlement in Eretz Israel continues despite the 1936-39 Arab disturbances, and KKL-JNF helps establish Tower-and-Stockade outposts.
- The “Ussishkin Fortresses” - Kibbutz Dan and Kibbutz Dafna - are established at Israel's northern border; land is purchased in Upper Galilee.
- KKL-JNF fights the British White Paper restrictions, which forbid the sale of land to

Jews in most areas of the country by acquiring land in the Negev and the Jerusalem Hills.

KKL-JNF staffers out on a land purchasing tour, April 1938. KKL-JNF Photo Archive

In 1931 and 1932, eight new communities rose on KKL-JNF land. The first three were built in the Hefer Valley (Ein HaHoresh, Givat Haim, and Avihayil), and three more in the Judean foothills (Kfar Avraham, Neta'im, and Tirat Shalom). In the Sharon, Kfar Yavetz was founded and in the Jordan Valley, Kibbutz Afikim. Following a series of law suits involving tenant farmers on Hefer Valley lands, the Fund turned its attention to draining the swamps and regulating the riverbeds and in 1933, the first settlers moved into Kfar Vitkin.

Near Kfar Vitkin, and all along the Sharon Plain, another 15 new settlements were established as part of a project known as the "Settlement of the Thousand," so called because of the Head Office hope to settle a thousand families on the land. The plan was to turn the area into one great agricultural hothouse that would supply the big cities with all their agricultural needs.

Also in 1933, numerous immigrants arrived in the country, refugees from Nazi Germany. KKL-JNF assisted the first communities established by these newcomers, as well as the new body of Youth Aliya, which absorbed Jewish youngsters and trained them for agricultural work. Among this group were many photographers

whose talents KKL-JNF utilized by sending them off to the far ends of the country to document its work and the establishment of settlements on Fund land. Photographer Yaacov Ben Dov produced the film, "Palestine Awakening," in which he followed a Jewish tourist through the revived country. Interspersed among photographs of the soil, the cultivation of new furrows, and the forests, were animated segments of coins dropping into the Blue Box.

The Eighteenth Zionist Congress, which convened in Prague in the summer of 1933, commended both the work of KKL-JNF and Menahem Ussishkin, its Chairman, on the occasion of his 70th birthday. "In appreciation of [his] unflagging work for more than 50 years on behalf of the nation, the land, and the language," Congress declared the establishment of a village in his name. Its founding, however, was deferred due to the severe land speculation in Palestine at the time. Instead, two communities in the Galilee Panhandle were to be known as the "Ussishkin Fortresses," Dan and Dafna, on the northern border.

In spite of initial obstacles placed by the British government in the way of land purchases in the Bet She'an Valley, thousands of dunams of land were purchased in that hot, parched region in 1934 and 1935. Both on these lands, and on tracts bought towards the end of the previous decade, new settlements were built and the signs of permanence, so awaited by the early residents, were not long in coming: they came in the form of warbling birds that had begun to nest

in the first trees planted in the Bet She'an Valley, which, till then, had virtually been a desert. In 1937 Kibbutz Tirat Zvi was founded, one of the Tower-and-Stockade settlements, and the Valley's southernmost community then. It was followed by additional settlements, creating a continuous chain of kibbutzim and moshavim in the region.

Land redemption continued unabated during this decade, as well. But the number of land-owners willing to sell was constantly decreasing, and the status of the remaining lands problematic, among other things because of legal issues. People began to show up, claiming that the land being cultivated or settled by KKL-JNF was theirs rather than the property of the parties who had sold it to the Fund. To surmount these hurdles, which threatened to slow down the work of the Fund and the progress of the Zionist enterprise, KKL-JNF employed numerous lawyers to investigate the rights of remaining sellers and ascertain that these were valid and undisputed.

The Fund also changed its methods of land purchasing at this time. Instead of leaving the sensitive work in the hands of buying companies such as Hakhsharat HaYishuv (PLDC), Joseph Weitz (who in 1932 replaced Akiva Ettinger as Director of the Lands Department) set up a special countrywide unit to purchase land for the Fund. In this way, he conducted dozens of endeavors, some in secret and far from British eyes, thereby redeeming more lands of clay and sand and loess and rock. This was followed by the symphony of the land – the sounds of implements at work, of pickaxes and hammers reclaiming soil for new fields, homes, access roads and paths.

In October 1934 KKL-JNF purchased additional land on Mt. Scopus in Jerusalem. This time the funds came from the American Women's Zionist Organization, Hadassah, for the establishment of a university hospital. Menahem

Ussishkin's address at the cornerstone-laying ceremony made history when, for the first time in the annals of Erez Israel, it was transmitted live over radio to Hadassah donors in Washington, DC. So powerful was his address on land redemption that it seemed to have been borne by the wind across the miles.

At the end of 1935, the conclusion of "the conquest of the valleys" - the era of great land purchases - KKL-JNF owned 358 thousand dunams or 41% of all Jewish-owned land in Palestine. On this land, there now stood 108 communities, the most recent being the three Krayot neighborhoods in the Zebulun Valley: Kiryat Motzkin, a middle-class neighborhood named after Russian Zionist leader Dr. Ariyeh-Leon Motzkin; Kiryat Bialik, after the poet, another middle class community whose residents hailed from Germany, and Kiryat Shmuel, named after Shmuel-Haim Landau, one of the founders of Poel HaMizrahi religious Zionism. That same year the Fund could also take pride in the 7,000 dunams of forest that now glistened from afar thanks to a woodland mantle: green plumage, 1.7 million trees, that had begun to cover bald hillsides. People familiar with the landscapes of 10, 20 or 30 years back suddenly realized that blocks of shade were no pipe dream. Another source of pride was the peak income recorded by KKL-JNF at the time.

The next period, which opened with the Arab Disturbances of 1936-39 and lasted until the establishment of the State of Israel in 1948, was defined by Joseph Weitz as the period of "storm and struggle." In those years KKL-JNF not only weathered the storm, but spearheaded the struggle. Precisely then, he wrote in retrospect six decades later, "Keren Kayemeth had a great awakening, doubling its efforts to withstand the struggle and thwart the ill will of both the Mufti and the Mandate. Henceforth, we were to witness an encouraging phenomenon of penetrating beyond the legal wall into forbidden territory, of redeeming important, extensive

areas and settling them in various ways.”

The storm of which Joseph Weitz spoke erupted on April 19, 1936. The Arabs of Jaffa took to rioting, bloodletting and acts of murder, which spread throughout the country and turned into an all-out attack on the pre-State Jewish community, especially on agricultural settlements. The Fund's work was now very dangerous. On a tour of the Bet She'an Valley to scout out land for purchase, Haim Sturman, a member of HaShomer guards, was murdered. Nevertheless, this did not stop Mussa Goldberg of Kibbutz Bet Alfa from risking his life to buy up thousands of dunams in the Jordan Valley. In fact, rather than grinding to a halt, the Fund's work actually expanded despite the numerous difficulties.

In the early 1930s the “land rush” hit a new frenzy with speculators reaching as far as the Negev. People with money were eager to buy lands in the south, and a large tract of land was purchased at Asluj (later, Revivim, south of Beersheba). Upon the outbreak of rioting in 1936, tenant farmers and trespassers occupied

the land, and Moshe Smilansky, whose good relations with the Arabs and Beduins had earned him the respectful appellation of “Hawaja Mussa,” suggested to KKL-JNF that it purchase the lands before

they were lost. The Head Office agreed; stakes were set down and fences went up, marking another Jewish foothold in the south.

Weitz's “awakening and struggle” were also reflected in 60 new defense points that soon covered the land and were known as Tow-

er-and-Stockade settlements. The establishment of facts on the ground, by throwing up a settlement (tower) and surrounding it with a wall (stockade), was merely the culmination of an accelerated process begun in the corridors and offices of KKL-JNF.

The telegrams dispatched from the Head Office to its people all over the country attest to the burst of energy and the importance accorded each additional piece of land. It was not soil quality or type that preoccupied the policy-makers at the National Institutions in Jerusalem, but political and security considerations, for every piece of land purchased and settled strengthened the Jewish community – improving its “political cards” in anticipation of the discussions on the future of Palestine and the realization of the Balfour Declaration.

In the summer of 1936, with attacks on isolated communities and outlying neighborhoods a daily occurrence, Ussishkin harangued the representatives of the Zionist Movement: “... you may beat your breasts for the sin... committed [against]... Erez Israel in neglecting to redeem [its] land till now.”

A year later Ussishkin urged members of the Zionist Executive to buy up every possible bit of land. “We must make every effort today to acquire areas far from population centers in order to secure our country's borders to the extent feasible,” he said; “it is not agriculture that guides us, but primarily the desire to ensure for the nation a country of broader borders.”

Also Abraham Hartzfeld, one of the fathers of settlement, said at the time that “purchases beyond the boundary must hereafter be considered more urgent than ever before. Don't imagine that because a site is beyond the boundary, we have no interest in purchasing land there. This boundary,” he added, “will not be the final border.” Indeed, some years later many of the Zionist Movement leaders acknowledged

that it was KKL-JNF which, to a large extent, had determined the state's borders – firstly, by purchasing and redeeming lands, and then by immediately settling them, erecting towers and stockades, paving roads, and building water towers.

From 1936 to 1939, the period of the Disturbances, when normal life was disrupted by ambushes on the roads and the murder of hundreds of Jews, the country was in fact covered by a record number of new settlements: by more than a third of the number of settlements built in the 54 years between the First Aliya and the outbreak of the Disturbances.

The new settlements sprang up on KKL-JNF land like mushrooms after the rain. Unlike other communities, where infrastructure work had taken more than a year, here the work was done with lightning speed; within hours, huts were knocked together, tents put up, a stockade erected and a tower raised. The tower and stockade were not only a new element in the bare landscape at dozens of locations throughout the country, but also the term used for this new form of settlement.

The towers were pre-fabricated and transported to the new sites on truck or wagon, and great was the excitement that gripped the settlers when they were raised into the air, instantly establishing facts visible in the distance: in Upper Galilee, in the southern Bet She'an Valley, on the Syrian border, in the Menashe Hills, and in the Negev. KKL-JNF provided not only the land for the new settlements, but also work and a livelihood for the new settlers, from the moment they arrived.

After their first night in the field, the Fund helped the new residents prepare the soil for cultivation – soil that only a day before had been untouched by human hands – and it paid them for their labor. Every Jewish child in Palestine and the diaspora at the time knew that

KKL-JNF was behind all the settlements that had arisen on the country's map, so much so that they momentarily forgot the behind-the-scenes pains it took for land redemption. For a moment, it seemed as if the Fund's main work was building roads, planting trees, and laying water pipes.

KKL-JNF workers, whether involved in land purchase or in reclamation, traveled up and down the country, risking their lives in the prevailing security situation. In 1938, five members of the BaMaaleh settlement group, working for KKL-JNF on a new road for their community and that of the Mercaz Vitkin group from Poland, were killed near Kiryat Anavim. The deaths of the five, Moshe Baumgarten, Aharon Olishevsky, Itzhak Migdal, Aryeh Mordechovitz, and Yehoshua Pochovsky, stunned the Jewish community, and was immortalized in the song, "Five," by Mordecai Ze'ira and S. Shalom: Five set out a homeland to build, five... Their hammers hacked hill, hacked hill. Five men a team, pavers of dreams, of roads and rails and all. Shots rent the morning still. Hammer in hand, soul sound. Five bodies fell... stood tall!"

That same year, Kibbutz Maaleh HaHamisha was established and named for the five. Eulogizing them, Moshe Sharett, Director of the Jewish Agency's Political Department, said that their blood had been spilled on "an unfinished road," but that the "road would not remain unfinished... It will be paved to the end. The forest will be planted and it will flourish thanks to your blood and the sap of your lives."

The Twentieth Zionist Congress convening in Zurich in 1937 praised the work of KKL-JNF during the period of struggle, noting that it "is called upon to redeem new tracts of land quickly and energetically for a solid foundation in the establishment of the Hebrew homeland." By the end of the three-year period of unrest, KKL-JNF owned another 140 thousand dunams; in this brief period, its purchases nearly doubled

all its holdings since its first acquisition in 1904.

In the face of the imminent arrival of the Peel Commission to investigate the causes of the Disturbances, Ussishkin summed up the situation. "Today, with the arrival of the Royal Commission, we are faced with a political campaign. This campaign may be the hardest of all. At the heart of the issues up for discussion and resolution are two matters: aliya [immigration] and land. These are the support pillars... of the entire edifice."

In July 1937, the Peel Commission published its recommendations, which were designed to bring about an end to the violence in Palestine by dividing the country into a Jewish state and an Arab state. The Partition Plan made plain to the members of the Zionist Organization and KKL-JNF that the political map would be determined by facts on the ground. It was clear that the areas of the country that had been purchased and settled would fall within the boundaries of the Jewish State; that it would be difficult to take away from Zionism the sites it had settled - and the conclusion was equally clear: more of the Bet She'an Valley, Upper Galilee and, then, the Negev, had to be settled as quickly as possible so that they, too, would be included in the future Jewish State.

Erecting the first house at Maaleh HaHamisha, 1938.
KKL-JNF Photo Archive

Ussishkin was resolved to continue acquiring lands beyond the territory that the Peel Com-

mission had slated for a Jewish state. He often said that he preferred "the scorching fire of all of Erez Israel to the gilded glitter" that the Peel Commission had proposed. In the wake of the Land Edicts imposed by the British limiting land sales to Jews, Ussishkin issued a manifesto referring Zionists to Jeremiah 32:44: "Fields shall be purchased." In other words, he stressed the urgent need to continue the land redemption work. This manifesto resulted in the HaGalila project, in which 22 thousand more dunams of land were purchased in Upper Galilee.

Against the background of the bloody events in Palestine, the functions of the various Zionist institutions were not always clearly demarcated, and overstepped their original brief. Thus, KKL-JNF was called upon to do more than its part, not only in increased land purchases designed to create "defensive areas on the borders," but also in allocations to establish settlements. The Fund allotted considerable amounts of money to establish new communities, build roads, level rocky terrain and sand dunes, and construct security-related facilities.

In May 1939, after the publication of the British White Paper limiting Jewish immigration into Palestine, 12 new settlements were founded; seven of these (Mahanayim, Neveh Yam, Kfar Glickson, Tel Zur, Shadmot Devora, HaZorim, and Shorashim) in a single day, on May 23, when the British Parliament began its deliberations on the restrictions to be imposed on the Jewish community in Palestine. While they talked, the community in Palestine acted, and with lightning speed, in order to establish facts on the ground. These hard years, which exacted such a sanguinary toll from the Jewish community, seemed to be the soil's finest. The land was renewed by the blood of the fallen, in the words of the eulogies for victims of the violence.

In early summer 1939, on the day that Kibbutz Dafna, the first Ussishkin Fortress, was established in the northern Hula Valley by the United

Kibbutz Movement, Joseph Weitz wrote in his journal: "The beacon of Tel Amal lit up the Bet She'an Valley for Jewish settlement. The insertion of the first stake at Ein HaShofet provided a foothold in the hills of Ephraim. The tents of Hanita heralded the revival of western Upper Galilee. Now the fertile, well-watered valley, from the foot of Mt. Hermon to the swamps of the southern Hula, have opened up before the Jewish settler."

Attending the founding ceremony of one of the Ussishkin Fortresses as guest and observer, poet Saul Tchernichowsky not only skillfully put his shoulder to the grindstone, but also his pen to paper, jotting down his impressions:

"A site sprung up in mid-field, out of nowhere / Unsaid, it was our heart beating out there/ By the time we drew near all was hustle and bustle / Wells hollowed, stakes downed, barbed wire fences / Dug in earnest and joy, labored breath, beaded toil/ Huts knocked together, boards driven, converging / Mallet and axe, roofs measured ... base emerging."

The second Ussishkin Fortress was to become Kibbutz Dan, a Shomer HaTza'ir settlement and part of the Kibbutz Artzi Movement.

The last of the Tower-and-Stockade settlements, Kibbutz Negba, was founded on July 12, 1939 in the Negev, then the southernmost point of Jewish settlement. A convoy of 50 trucks carrying 300 people, equipment and supplies set out from Be'er Tuvia in the dead of night to put up the first Negev kibbutz some 12 kilometers southeast of their starting point. The surprise was complete.

Afforestation was one of the development works in which KKL-JNF employed Tower-and-Stockade settlers. There was new planting to be done as well as the rehabilitation of older forests that had been burnt or cut down during the Disturbances of 1936-39. In 1938 the Voice of

Jerusalem radio station (begun in 1936) transmitted its first live broadcast from outside the studio: radio reporter Mordechai Zlotnik (later known as Avida) described the planting at Mishmar HaEmek and the procession of planters approaching the planting site.

At the Twenty-First Zionist Congress that convened in Geneva in the summer of 1939 (the last Congress before the outbreak of WWII), delegates acclaimed the achievements of KKL-JNF for having succeeded during the period of the Disturbances in redeeming more than 100 thousand dunams of land, making new settlement possible. The Congress also noted that, more so than at any other time, land redemption was now of the highest political importance and had to be the top priority of the entire movement.

Aliyat HaNoar youngsters after arriving in Eretz Yisrael; KKL-JNF helps absorb them. KKL-JNF Photo Archive

Menahem Ussishkin expressed the hope that even during the impending war, the Jewish People would focus on the land and establish a free homeland. He also voiced apprehension at the fate of the world, the Jewish People and the Congress delegates, who would be returning home to a Europe darkened by the winds of war. KKL-JNF was well aware of the need for struggle, and that there was only one way to manage it: by continuing to buy up land in

complete defiance of the British ban so as to establish more facts on the ground and build new settlements at sites where there was no Jewish presence.

Writing on land policy, Avraham Granovsky noted that work must proceed quickly to conclude all possible transactions, even if not all the land could be settled. There were still no few opportunities for purchases, he said, despite the British Land Edicts. What's more, the experience of 40 years of Keren Kayemeth work, of 20 years of a deliberate land policy, and of the years of indecision since the promulgation of the Land Edicts, had pointed the way: to move forward no matter what... to broaden the base of the settlement endeavor.

At the close of Yom Kippur in 1939, poet Saul Tchernichowsky described KKL-JNF's accomplishments "Just with a Hoe," in those days of passion and pace when it determined the country's future. "Just with a hoe we dug in our heels / Stuck down a fence for a new kibbutz / Rock sparked and spewed as we answered the peal / Just with a hoe, we laid out in the sun / Furrows a distant future to yield / Paths without end, unwithered each one / Our seed to rise up in an unruly field / Grooves paved in vigor into the future/ Awakening now – / Just with a hoe!"

At the beginning of 1940, when the British Land Edicts prohibited purchase in more than 90% of the country's territory, there were irreversible facts on the ground, bearing out the Fund's race against time throughout the 1930s, and especially during the Disturbances. At the end of this stormy period, Ussishkin's words during the debate over the Jezreel Valley purchase, seemed relevant once more: "...had we missed the opportunity for purchase, you would have been entitled to regard us as criminals." Meanwhile, Europe was sunk in war, and in Palestine, the British shackled the Jewish community. David Ben Gurion, then head of the Zionist Executive, declared, "We will fight the

Germans as if there were no White Paper, and we will fight the White Paper as if there were no war."

As part of its struggle against the Land Edicts, KKL-JNF decided to change direction, in more than one sense. After more than 20 years of concentrating on purchases in the north, the Fund now set its sights on the Negev. Bounded by the southernmost Jewish settlement of Kibbutz Negba, its neighbors of Ruhama and Beer Tuvia, and Beersheba there were many tracts of land targeted by the Jewish leadership in Erez Israel. The goal was clear: land, land, and more land, regardless of its quality.

As it later turned out, even the lands of the arid Negev could give forth fruit and vegetables, and shifting sands could support permanent communities. But, at the time, the heads of the Fund regarded the new drift towards the Negev not only as a geographical change but a new political course of action. The purchase of lands in the Negev, said Avraham Granovsky, "is not always consistent with the economics of settlement, since not all the lands purchased for political reasons are suitable for agriculture." On the contrary, lands purchased for political motives can hamper settlement because they lead to an increase in land prices and undue expenditure. Nevertheless, Keren Kayemeth must purchase them."

Menahem Ussishkin shared the view that quantity was more important than quality. "Territory is of Number One importance today," he said, and "if we mean to prepare for the future, the extensive areas we hold will be the primary basis." As if he saw before his eyes the partition map that the United Nations was to approve in November 1947, he noted that the ownership and settlement of agricultural lands was power to the Jewish People. "Even the most complete Jewish city," he said, "does not have the same political significance as rural villages."

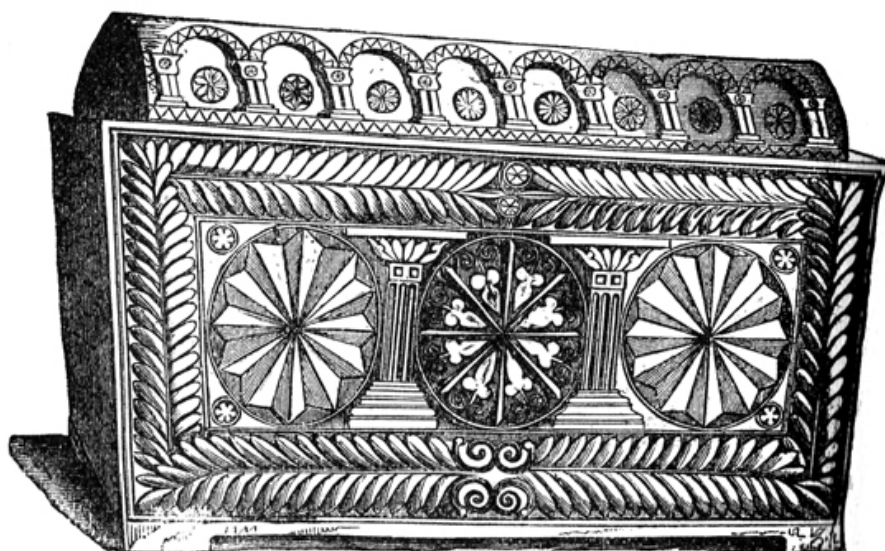
It was clear that the Land Edicts were to be fought by land purchases. Ben Gurion, too, supported any measures aimed at bolstering what he termed "our real strength in Erez Israel." At a KKL-JNF conference in Tel Aviv at the start of WWII, he said, "only the sure positions firmly we hold can be decisive. Our strength lies in people and assets – the land. To purchase land today is not merely to increase national holdings, but to build a new foundation on which our fate hangs."

Once again, lawyers were recruited to ferret out any possible legal loopholes, and land registries were checked to locate any possible plot. New maps and old were unfurled, and more and more tracts earmarked as important. Once again surveyors went out into the field. During this period KKL-JNF also bought private lands already in Jewish hands, taking possession not only of the lands, but also of the options held by the sellers. In order to conceal the transactions from the British, lands purchased from Beduin

were registered in Beduin rather than British land records.

Most of the lands in the "prohibited" Negev, were bought during this decade, though they were to be settled only in KKL-JNF's fifth decade. Among the driving forces behind Negev land purchases was Moshe Smilansky, farmer, fruit-grower, writer and KKL-JNF Board member.

By the end of the decade it was clear to Jews everywhere that the Fund toiled in the spirit of the vision of its founding fathers 40 years earlier. Moreover, KKL-JNF was the Zionist Movement's most important vehicle, not only in land redemption and agricultural settlement, but also in buttressing and securing the Jewish community and furthering its political aims. As one of the newspapers of the time wrote: "Keren Kayemeth does not merely exist (kayemeth), but is the vanguard of deeds of glory whose story will still be told."

Tekstovi nagrdjeni na konkursu SJOS-a

Biblija je bila u pravu...!

ARHEOLOŠKI I DOKUMENTARNI DOKAZI NAVODA IZ BIBLIJE

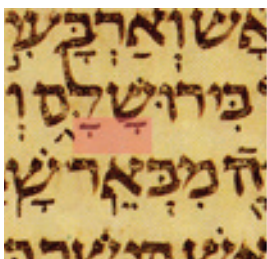
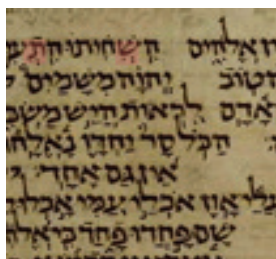
Autor teksta i izbor slika: Aron Albahari

Biblija (Stari zavet) predstavlja osnovni i najpotpuniji pisani izvor istorije Jevreja i Izraela. Ona daje hronološki sled istorijskih događaja koji nam pružaju informacije kako o jevrejskom tako i o susednim narodima, zemljama i carstvima toga vremena, što predstavlja period od oko hiljadu godina.

Najstariji sačuvani tekst ovog rukopisa je tzv. Alepski kodeks (zakonik, zbornik) koji datira iz 930.godine. Pisan je u Tiberijasu (današnji Izrael) od strane učenika Masoretske škole (prepisivača starijih tekstova Biblije), a njegov glavni autor je Aron Ben Moše BenAšer, poslednji učenik ove škole.

Pisan je na hebrejskom jeziku i sadržavao je kompletan kodifikovani prepis tekstova Biblije sa vokalizacijama koji se koriste i u današnjem hebrejskom jeziku. Iz Tiberijasa je prenet u Jerusalem i bio je korišćen od strane tamošnje jevrejske karaitske zajednice, da bi po zuzimanju Jerusalema od strane krstaša, 15. jula 1099. godine (kada je pobijeno nekoliko hiljada Je-

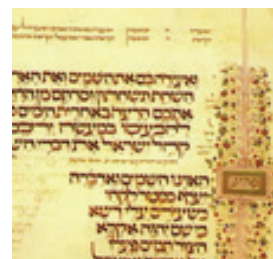

vreja) bio prebačen u Egipat. Tu, između 1160. i 1165. godine, dolazi u posed poznatog i cijenjenog rabina (filozofa, naučnika, lekara) Moza Majmonidesa – Rambama, koji na njega upisuje svoje komentare. Nekoliko stotina godina kasnije, rukopis je prebačen u grad Alep u Siriji gde ga koristi tamošnja jevrejska za-

jednica i otuda mu i ime „Kodeks iz Alepa“. U potpunosti je bio sačuvan sve do 1947. godine kada usled arapskog revolta prema Jevrejima (zbog obnove države Izrael) biva oštećen. Od njegovih originalnih 487 dvostrano pisanih strana – pergamenata, sačuvano je 294 strane. 1958. godine tajno je prebačen u Izrael gde se i danas nalazi.

U kontekstu teme ovoga rada Biblija je značajna kao važno svedočanstvo i dokaz postojanja i autentičnosti određenih istorijskih događaja, ličnosti i mesta koja su pomenuta u njoj, a za koje su pronađeni i drugi istorijski dokazi kao arheološki i/ili pisani artefakti (rukotvorine i dokumenti). Time se neosporno potvrđuje autentičnost bar najvećeg dela istorijskih navoda iz Biblije, bilo da je reč o izraelskim lokacijama, gradovima, ličnostima, događajima ili onima iz susednih naroda, zemalja i carstava.

U Bibliji (Starom zavetu) se ličnim imenom pominje oko 2.889 osoba. Neke od njih se pominju i sa dva imena (slična ili različita), bilo da je reč o jevrejskim ili ličnostima (osobama) iz naroda koji su bili u kontaktu sa Jevrejima. U nekim slučajevima se ne može odrediti da li pomenuto ime predstavlja pojedinca ili porodicu. U više slučajeva imamo i situaciju da ista imena predstavljaju razne ličnosti, pa se tako pominje 30 osoba imenom Zaharija, 27 Azarija,

26 Šemajja, 21 Mešulam, 20 Masaija, itd. Neka imena se susreću i kao lična imena i kao imena gradova (mesta) koja se pominju u Bibliji. Neka imena su simbolična i verovatno ne predstavljaju stvarne ličnosti. Neke osobe su i pomenute u Bibliji, ali ne direktno imenom, nego samo titulom (np. egipatski faraoni koje pominje Bib-

Ilija u vreme Jozefa koji je opisan u Bibliji kako "spasava Egipat od gladi", ili neimenovani faraon za vreme exodusa – jevrejskog izlaska iz egipatskog ropstva preko Crvenog mora i poluostrva Sinaj). Dakle, ti faraoni nisu svi pomenuti direktno imenom u Bibliji, ali se iz drugih izvora tačno zna koji su to faraoni bili, u vreme u koje ih Biblija pominje. Neka imena se susreću i u različitoj interpretaciji, bilo da predstavljaju jedan lik ili se odnose na različite osobe, kao na primer ime; Šebna, Šebnaja, Šebnajahu.

Dosadašnjim arheološkim otkrićima se potvrdila autentičnost oko 80 likova koji se pominju u Bibliji imenom, čime se dobio i materijalni dokaz i potvrda njihovog postojanja.

Kao takvi dokazi se koriste sledeći artefakti: **pisani dokumenti** (na papiru, koži, pergamentu, svitku papirusa, knjizi i sl.); **zidovi** (hramova, slavoluka, palata) na kojima se ispisanim tekstom, reljefom ili slikom prikazuju određeni događaji - pobede, porazi i ličnosti (sudionici tih događaja); **natpisi na nadgrobnim spomenicima i grobnicama, kameni spomenici** (obelisci, cilindri, kupe i sl.) na kojima su zapisani ili opisani određeni događaji i njihovi sudionici; **pisane ploče** (kamene, glinene i druge) pojedinačno ili kao cele arhive, na kojima su ili arhivski dati opisi određenih događaja i ličnosti, ili koje su služile kao sredstvo za "dopisivanje" između osoba, gradova, država, vladara; **pečati** (sami pečati ili njihovi otisci, ukrasni medaljoni) koji su služili za ličnu identifikaciju bilo samih kraljeva ili njihovih visokorangiranih službenika i ličnosti od poverenja; **razni predmeti** (tipa ćupova, ukrasa, ličnih stvari, itd) i drugo.

Prilikom utvrđivanja veze pronađenog artefakta i lika (osobe) pomenute u Bibliji kao dokaz postojanja se uzima ili lično pominjanje te osobe (ličnosti) na samom artefaktu ili posredno. Na primer, artefakt se odnosi na određenu, imenom na njemu pomenutu konkretnu ličnost, ali se u njemu pominje i druga osoba za koju

iz Biblije znamo da je bila u (određenoj) vezi sa osobom za koju je nađen konkretni artefakt. Primer; natpisi na kojima piše: „Vlasništvo Šamaja, Jerovoamovog sluga“, ili „Pripada Ahazu(sinu) Jotamovom, kralju Judeje“. Ovim primerima dobivamo posredan dokaz postojanja i Jerovoama (za koga Biblija i kaže da je bio kralj, a Šemaja njegov služitelj) i kralja Jotama (za koga Biblija i kaže da je bio otac i kralj njegovog naslednika i sina Ahaza).

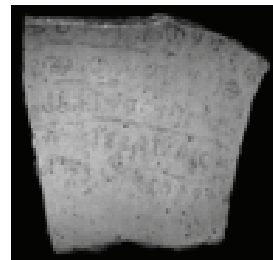
Biblija daje i prikaz velikog broja gradova, mesta, utvrda, luka, oblasti koje su imenom pomenute u njoj, a za koje su pronađeni vanbiblijski dokazi – artefakti, na kojima se spominju upravo ti gradovi i to tim istim imenima, kao i u Bibliji. I to služi za utvrđivanje autentičnosti navoda u Bibliji.

Ovim radom su obuhvaćeni samo oni artefakti do čijih je slika mogao doći autor ovog rada.

Izraelski artefakti kao dokazi tačnosti navoda u Bibliji

Keila ostrakon – 10. vek p.n.e.

Verovatno najstariji dešifrovani hebrejski antički tekst otkriven je 2008. godine u mestu Kirbet Keila, u dolini Elah, blizu Jerusalema. Reč je o glinenoj ploči veličine 15 x 16,5 cm., pisane starohebrejskim, koja datira iz perioda 10. veka p.n.e., što odgovara vremenu vladavine jevrejskog izraelskog kralja Davida (vladao 1010.-970.g.p.n.e.). U pet redova ovoga teksta date su opšte socijalne odrednice ponašanja prema najranjivijim kategorijama ljudi u društvu: siromasima, robovima, strancima, udovicama i siročadi.

Iako je jasno da to nije prepis neposrednog teksta iz Biblije, veoma je interesantna podudarnost tog teksta sa biblijskim.

1. red – „morate poštovati (Boga)“
2. red – „cenite ro(ba), udov(icu) / cenite siro(če)“
3. red – „(i) stranca. Branite dete (bebu)“
4. red – „udovicu. Rehabilitujte (siromašne) u rukama kralja“
5. red – „zaštitite si(romašnog) i roba / (po)mognite strancu“

Oblici riječi koje se koriste u ovome tekstu, kao što su „morate poštovati“ (učiniti da, o.a.), ili „udovica“ karakterističan je za starohebrejski jezik i drugačije se piše u jezicima susjednih naroda. Ove socijalne kategorije, ovakve kakve su, jasnije su iskazane u biblijskim tekstovima (i proročanstvima) nego u propisima kultura susjednih naroda.

U više biblijskih tekstova data su veoma slična socijalna određenja ponašanja prema ovim ranjivim kategorijama ljudi.

- Knjiga proroka Isaije; 1: 17 „Učite se dobro činiti, tražite pravdu, potlačenom pritecite u pomoć, siromašnom pomozite do pravde, branite udovicu“.

- Psalmi; 72: 1- 2, 4 „Bože, sud svoj daj kralju... Nek sudi narodu tvom po pravdi, siromasima po pravici...Nek sudi pravo nevoljnim u narodu, djeci siromaha donijet će spasenje“.

- Knjiga Izlaska (Duga knjiga Mojsijeva); 23: 3 „Siromahu u parnici njegovoj ne gledaj što je siromah“.

Pečat od kosti sa ugraviranim imenom „Šaul“ – 10 vek p.n.e.

U iskopavanjima koja su vršena 2009. godine oko zidina Jerusalemskog nacionalnog parka, arheolozi su pronašli pečat (iz

vremena Prvog jevrejskog Hrama) od kosti, na kome su u dva reda ispisana hebrejska slova - והירלאשל, što se čita kao jevrejsko ime „Šaul“, što je verovatno ime vlasnika pečata. Ovaj ugravirani ispis je dobro očuvan i u celosti čitljiv, a u dnu imena je slika cveta ili sićušnog ploda.

Ovo ime se više puta pominje u Bibliji, kako u opisu prvog izrealskog

kralja Šaula (Saula) - Knjiga Postanka (Prva knjiga Mojsijeva); 36: 37- 38 „...zakraljio se na njegovo mjesto Šaul iz Rehovota...Kada umrije Šaul, zavlada Baal Hanan...“, tako i u Prvoj knjizi o Samuelu; 9: 2 i Prvoj knjizi dnevnika; 4: 24 i 6: 9.

Mali oltar sa „rogovima“ – 10.- 9. vek p.n.e.

1926. godine u blizini antičkog (i današnjeg) grada Megido u Izraelu pronađen je tzv. „Mali oltar sa rogovima“. To je bio samo jedan od više takvih koji su kasnije pronalazeni na arheološkim lokalitetima gradova Arad, Lakiš i Ekron. Oni su najčešće bili klesani

od jednog komada krečnjačke stene, dimenzija od 20 do 40 cm, i visine do 80 cm. Za razliku od ovih manjih, Biblija na par mesta pominje postojanje tzv. „Velikih oltara sa četiri roga“, kao u Drugoj knjizi kraljeva; 23: 12 „I oltare na krovu...koje bijahu načinili carevi Judini, i oltare koje bijaše sagradio Manasije u oba predvorja Hrama Gospodnjeg, kralj je srušio i uklonio ih odatle...“

Pomenuti oltari korišteni su za prinošenje žrtve u vidu neke životinje. „Mali oltari“ nisu direktno pomenuti u Bibliji, ali jesu posredno i služili

su za prinošenje žrtve u vidu vina, mirisnih ulja (tamjana), žita i jestivog ulja. Biblija to pominje u Levitskim zakonima (Treća knjiga Mojsijeva); 7: 12 „Ako se prinosi u zahvalu, neka se zajedno sa žrtvom zahvalnicom prinesu i beskvasne pogače uljem zamiješane, beskvasne prevrte uljem namazane i kolači od bijelog brašna, zamiješani uljem.“ Oltar prikazan na slici gore nalazi se u Orijentalnom institutu Univerziteta u Čikagu.

Gezerski kalendar – oko 925.g.p.n.e.

1908. godine u iskopavanjima na lokalitetu antičkog kananitskog grada Gezera, 30 km severozapadno od Jerusalema, pronađena je kamena tabla od mekog krečnjaka sa 7 linija ispisanog teksta i kratkim znakovima na marginama. Ova kamena ploča – tabla, visine 11,1 cm. i širine 7,2 cm., sadržavala je tekst na paleohebrejskom jeziku (veoma sličan feničanskom) pisano sa desna na levo, sa kalendarskim ispisom mesečnih perioda na koje se odnose obaveze i rokovi vezani za žetvu i berbu ječma, sađenje lana, gajenje useva, obrezivanje vinove loze.

Hebrejski tekst		Prevod	Tumačenje kada se šta radi
אסף ירחו ירחו	1	Dva meseca žetve, dva meseca setve	Avgust–Septembar Oktobar–Novembar
רע ירחו לקש	2	Dva meseca prolećnog rasta	Decembar–Januar
ירח עזר פשת	3	Mesec dana branja lana	Februar
ירח קצר שערם	4	Mesec žetve ječma	Mart
ירח קצורכל	5	Mesec žetve i gozbe	April
ירח זמר	6	Dva meseca obrezivanja vinove loze	Maj–Juni
ירח קץ	7	Mesec letnjeg voća	Juli
אביה	Ciklus	Avija	Ovo je ime pisca teksta

Opise pomenutih poljoprivrednih vrsta i njihovo

korišćenje susrećemo na više mesta i u tekstovima u Bibliji.

Starost „Gezerskog kalendara“ datira oko 925.g.p.n.e., ne mnogo nakon podele izraelske monarhije posle Solomonove smrti. Ovaj kalendar se danas nalazi u Arheološkom muzeju u Istambulu.

Ono što je posebno interesantno u vezi sa njim je velika sličnost u nazivima meseci jevrejskog i vavilonskog kalendara

	Vavilonski	Jevrejski	Julianski kalendar
𐎶𐎵𐎺𐎠	Nisanu	Nisan	Mart/April
𐎶𐎵𐎺𐎠	Ajaru	Ijar	April/Maj
𐎶𐎵𐎺𐎠	Simanu	Sivan	Maj/Juni
𐎶𐎵𐎺𐎠	Du'ūzu	Tamuz	Juni/Juli
𐎶𐎵𐎺𐎠	Ābu	Av	Juli/Avgust
𐎶𐎵𐎺𐎠	Ulūlu	Elul	Avgust/Septembar
𐎶𐎵𐎺𐎠	Tašritu	Tišri	Septembar/Oktobar
𐎶𐎵𐎺𐎠	Arahsamna	MarHešvan	Oktobar/Novembar
𐎶𐎵𐎺𐎠	Kislimu	Kislev	Novembar/Decembar
𐎶𐎵𐎺𐎠	Tebētu	Tevet	Decembar/Januar
𐎶𐎵𐎺𐎠	Šabatu	Ševat	Januar/Februar
𐎶𐎵𐎺𐎠	Adaru	Adar	Februar/Mart

Arhiva iz Arada – 9. – 6. vek p.n.e.

Antički (i današnji) grad Arad nalazi se 30 km severoistočno od tadašnjeg (i današnjeg) grada Ber Ševa na granici izraelske pustinje Negev. On je predstavljao vrlo jako i važno upravno i vojno uporište jevrejskih kraljeva u periodu od oko 350 godina iz koga su se štitili putevi kroz pustinju Negev, i ka luci Eilat, što je bilo važno za odbranu jugoistočnih granica jevrejske države.

Ukupno šest puta je građena i obnovljena vojna tvrđava u Aradu od strane jevrejskih kraljeva. Prvu tvrđavu podigao je izraelski kralj Solomom (vladao 970.- 930.g.p.n.e.), a pet godina posle njegove smrti 926.g.p.n.e., za vreme vladavine judejskog kralja Rovoama (vladao 930.- 913.g.p.n.e.) razara je egipatski faraon Šosenk I (945.- 924.g.p.n.e.- u Bibliji poznat pod imenom Šišak), što je zapisano i u Bibliji u Prvoj knjizi kraljeva; 14: 25, i u Drugoj knjizi dnevnika; 12: 2 i 4 „Ali pete godine Rovoamova kraljevanja navali egipatski kralj Šišak (Šošenk, o.a.) na Jerusalem...Osvojivši tvrde judejske gradove, dopro je do Jerusalema.“ I na egipatskom Šosenkovom trijumfalnom natpisu na zidu hrama Karnak u Tebi na dva mesta piše da je u svom vojnom pohodu osvojio utvrđenje i grad Arad.

Drugo utvrđenje podigli su judejski kraljevi Asa (910.- 869.g.p.n.e.) i Josafat (869.- 848.g.p.n.e.), a njega su osvojili i srušili Edomci (Edomejci) u pobuni protiv judejskog kralja Jorama (848.- 841.g.p.n.e.), preuzevši kontrolu nad pustinjom Negev. Biblija nam to beleži u Drugoj knjizi dnevnika; 21: 8 i 10 „Za njegova vremena (misli se na judejskog kralja Jorama, o.a.) odmetnu se Edom da ne bude pod Judom, i postavi sebi cara“.

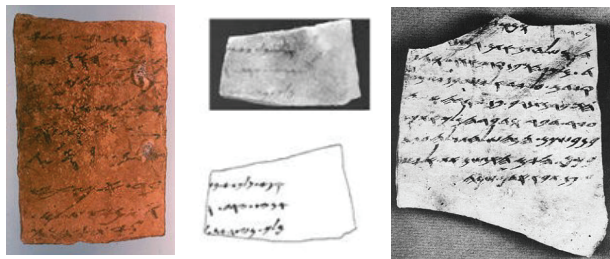
Treće utvrđenje je obnovljeno za vreme judejskog kralja Ozija (Azarija, Uzija – vladao 52 godine od 792.-740.g.p.n.e.) koji je povratio kontrolu i nad Negevom i nad lukom Eilat. Utvrđenje je ponovo izgubljeno za vreme vladavine judejskog kralja Ahaza (735.-715.g.p.n.e.) u zajedničkom napadu Edomejaca i Filistejaca. Četvrto utvrđenje u Aradu obnavlja judejski kralj Jezeckija (715.- 686.g.p.n.e.), kao i utvrđenje u Ber Ševi, gradu na ivici pustinje Negev, kao deo svoje ukupne vojne pripreme za odbranu od očekivanog asirskog napada. Ipak tvrđava u Aradu biva osvojena i uništena od strane asirskog kralja Sanheriba (705.-681.g.p.n.e.) koji osvaja 46 gradova u Judeji (što je prikazano i na Sanheribovoj listi osvojenih gradova).

Jezeckijev sin i nasljednik Manasija (686.- 641.g.p.n.e.) obnavlja tvrđavu u Aradu (po peti put). Njega, međutim, odvodi u zarobljeništvo asirski kralj Esaradon (676.g.p.n.e.), ali ga iz zarobljeništva pušta asirski kralj Asurbanipal (oko 648.g.p.n.e.) i kao svog saveznika koristi u borbi sa pobunjenim narodima iz susedstva Judeje. 587.g.p.n.e. svoju vojnu kampanju i pohod na Judejuzapočinje vladar novog carstva - vavilonski kralj Nabukodonosor II (Navuhodonosor, 605.-562.g.p.n.e.) koji ruši utvrđenje u Aradu.

Njegov vazal i poslednji judejski kralj Sedekija (597.- 586.g.p.n.e.) u četvrtoj godini svoje vladavine, po poslednji, šesti put od strane jevrejskih vladara, obnavlja utvrđenje u Aradu, da bi ga poslednji put razorili ponovo Edomejci u invaziji na Negev, koristeći jevrejsku slabost usled stalnih pretnji Vavilona što će konačno i rezultirati padom judejskog kraljevstva 586.g.p.n.e., kada Nabukodonosor II razara Jerusalem, ruši Hram u njemu i odvodi jevrejsko stanovništvo u pedesetogodišnje vavilonsko ropstvo. Biblija to opisuje u Obadiji /Avdiji, o.a./; 10-14 i Psalmima; 137: 7 „Ne zaboravi, Gospode, sinovima Edoma kako su u dan kobni Jerusalemov vikali oni: “Rušite! Srušite ga do temelja“.

U arheološkim iskopavanjima koja su vršena u vremenu od 1960. do 1984. godine na lokalitetu antičkog grada Arad, tokom kojih je otkrivena ova lokacija utvrđene jevrejske citadele (tvrđave), otkriveno je oko 100 glinenih ploča (ostrakona) koji su pisani na starohebrejskom pismu (kao opozit kasnijem tzv. kvadratnom hebrejskom pismu). Ovo je najveća i najbogatija pisana građa iz biblijskog vremena jevrejske istorije koja obuhvata dugogodišnji vremenski period od oko 350 godina i koja je simbolično i nazvana „Arhiva iz Arada“. Ona daje najpotpuniji hronološki pisani pregled događanja iz tog vremena pominjući određene datume, događaje, geografska imena i imena samih ljudi koja susrećemo i u Bibliji (prva slika levo je

tablica broj 18 koja sadrži natpis: „kuća JHVH (Jahvina, o.a.) je dobro“ - „kuća Gospodnja (Božija) je dobro“.

Ovo ujedno potvrđuje značaj i važnost koje je ovo utvrđenje u Aradu imalo za jevrejske kraljeve i odbranu granica njihovog kraljevstva. Samo ime grada Arad, Biblija pominje tri puta: u Knjizi brojeva (Četvrta knjiga Mojsijeva); 21: 1, i 33: 40 i u Jošui; 12: 14.

Osim Arada pominju se i gradovi Bet Ševa, Ramat Negev, oblast Negev i Bet Šemeš (Druga knjiga dnevnika; 28:17-18), Eilat i narod Edomljani (Edomejci) (Druga knjiga kraljeva; 16: 6), sama kraljevina Judeja (i njen kralj), lična imena koja Biblija pominje kao sveštenike Pašhur (Pashor – sin Imerov) i Merimot (sin Urijin) (Jeremija; 20: 1, Ezra; 8; 33). Dakle govorimo samo o imenima koja se pominju i u Bibliji, mada tablice sadrže neuporedivo više, posebno ličnih imena.

Tako tablica broj 1 sadrži pisanu naredbu komadantu garnizona u Aradu, Eliašib ben Ašijahu da dâ Kitijima (ne može se tačno odrediti ko su oni bili, o.a.) 3 porcije vina, brašna za hleb i ulje. Pretpostavlja se da su oni vojnici koji služe u utvrđenju u Negevu.

Tablica broj 24 govori o potrebi slanja pomoći vojnom garnizonu u Ramat Negevu koji je u očekivanju napada Edomljana (Edomejaca) - „da ne bi Edomljani došli“, a tablica broj 40 da „kralj Judeje treba da zna da oni ne mogu da pomognu“ i da je „zlo ono što Edom čini“.

Tablica broj 24, iz vremena tzv. „Drugog utvrđenja“ (vreme vladavine judejskog kralja

Josafata) sadrži više ispisa imena grada Arad, dok je isto ime grada upisano i na manjoj tablici broj 48 iz vremena tzv. „Četvrtog utvrđenja“ (vreme judejskog kralja Jezekija).

Posebnu važnost i pažnju izaziva tablica broj 18 koja sadrži natpis: „kuća JHVH (Jahvina, o.a.) je dobro“ - „kuća Gospodnja (Božija) je dobro“. Ovo je prvi pisani trag o postojanju hrama i van Jerusalema. Arheološka iskopavanja u severozapadnom delu tvrđave u Aradu otkrila su arheološku strukturu trosobne prostorije koja je očito služila kao bogomolja. To je prvo utvrđenje za koje su pronađeni dokazi da je imalo takav hram koji je trebao služiti kako prolaznicima tako i posadi samog garnizona i ostalim njegovim žiteljima. Da je to bio jevrejski hram govori tip hebrejskih slova na pronađenoj tablici koja upućuju na oblik imena jevrejskog Boga – „Jahve“. Na to upućuju i jevrejska imena, lična i porodična, koja su ispisana na pojedinim pronađenim glinenim tablicama u sobi pored glavnog oltara. Dva imena iz sveštenečkih porodica su već ranije pomenuti; Pašhur (Pashor – sin Imerov) i Merimot (sin Urijin) (Jeremija; 20: 1., Ezra; 8; 33 i Prva knjiga dnevnika; 9: 12), a pored njih su i lična imena Natanijahu i Ešijahu koja sadrže karakteristični nastavak imena „jahu“ koji ukazuje na jevrejsko poreklo imena. Ove tablice su očito služile i za neko „izdavanje zadataka“ ili pravljenja liste službe u hramu za ljude čija su imena pomenuta na njima. Hram u Aradu je uništen prilikom prvog rušenja utvrđenja od strane egipatskog faraona Šosenka I, ali je i obnovljen prilikom podizanja drugog utvrđenja.

Hram u Aradu je konačno porušen koncem 8. veka p.n.e., verovatno kao rezultat verskih reformi koje je sproveo judejski kralj Jezekije.

Natpis na tabli judejskog kralja Joasa – 9. vek p.n.e.

Joas je bio kralj Judeje koji je vladao četrdeset godina (835.- 796.g.p.n.e.), sin kralja

Ahazja (vladao 841.g.p.n.e.). Na presto ga je državnim udarom protiv carice Gotolije doveo prvosveštenik Jodaj, koji ga je i sakrivao od zle carice u Hramu. Gotolija je bila ćerka kralja Ahava (vladao 873.- 853.g.p.n.e.), vladara severnog izraelskog kraljevstva, a udajom za judejskog kralja Jorama (848.- 841.g.p.n.e.), po njegovom ubistvu, samoprolašava se za caricu Judeje (vladala 841.- 835.g.p.n.e.) pritom pobivši sve članove judejske loze kralja Davida, osim skrivenog sedmogodišnjeg Joasa.

2003. godine prilikom iskopavanja u blizini brda Hrama u Jerusalemu, arheolozi otkrivaju crnu kamenu ploču sa ispisom 16 redova staro hebrejskog teksta, iz vremena Prvog Hrama (pa otuda i njen drugi naziv „kamena ploča kralja Solomona“). Natpis govori o Joasovom preduzimanju uspešnih opravki u Solomonom Hramu.

U prva četiri reda piše: „Ja sam Joas, sin Ahazja, k(ralja Ju)deje, i izvodim op(rav)ke“.

Od petog do trinaestog reda je opis prikupljanja sredstava za ovaj rad, kao i sam opis radnji u Hramu (uz pominjanje i samog Hrama), au poslednja tri reda piše: „Neka (natpis sa ovog kamena) bude svedok uspešnog rada (i) neka Bog uvede (dosudi, o.a.) svom narodu blagoslov (milost, sreću, dobročinstvo, o.a.).“

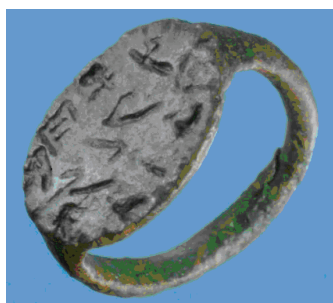
Biblija nam o kralju Joasu i o radovima u Hramu govori u Drugoj knjizi kraljeva, u celom poglavlju 12; 1 – 21. U odeljku 1 govori se o ustoličenju Joasa: „...poče carevati Joas, i careva četrdeset godina u Jerusalemu...“, a o njegovoj smrti (ubistvu, o.a.) u odeljku 20 – 21 „A sluge njegove podigoše se i pobuniše se, i ubiše Joasa...te umrije; i sahraniše ga kod otaca njegovih u gradu Davidovu (Jerusalemu, o.a.)“.

O radovima u Hramu u istom poglavlju (12) piše u odeljku 5- 15 „Joas reče sveštenicima: Sav novac od posvećenih darova što se donosi u dom Jahvin (Gospodnji)...novac nametnut procenom...i novac što ga ko od svojevolje donese...neka sveštenici uzimaju, svaki od svojeg znanca...i neka se tim novcem popravi dom Jahvin (Gospodnji, o.a.), što je trošno u Domu, gde god se nađe koje oštećenje...Potom davahu gotove novce onima koji upravljaju poslom..., a oni ih izdavahu drvodeljama i graditeljima koji opravljahu dom (Gospodnji, o.a.), i zidarima i klesarima kamena...“

Prsten sa pečatom izraelskog kralja Ahava – 9. vek p.n.e.

Potpunu potvrdu autentičnosti postojanja već pomenutog izraelskog kralja Ahava (vladao od 873.- 853.g.p.n.e.), kao ličnosti koju pominje Biblija, istorija je dobila kroz dva „dodatna“ izvora: sa zapisa bazaltne statue iz Partiana (otkrivene 1903.g.) asirskog cara Salmanazara III (859.- 824.g.p.n.e.) koji u opisu bitke u Karkaru, na reci Oront, 853.g.p.n.e., među ujedinjenih 12 neprijateljskih kraljeva sa kojima se borio navodi i: „2.000 bojnih kola i 10.000 vojnika Ahava kralja Izraela“, kao i sa pronađenog aretefakta, ličnog prstena - pečata kralja Ahava, od bronz, na kojem piše: „Od Ahava kralja Izraela“.

Lako je moguće da je upravo to onaj prsten koji pominje Biblija u Prvoj knjizi kraljeva; 21: 8 „I napisala ona (misli se na njegovu ženu Jezabel, o.a.) pisma u ime Ahava i zapečati ih kralje-“

Ahav sin Omrijeva počeo carevati nad Izraelom...i careva Ahav sin Omrijeva nad Izraelom u Samariji dvadeset i dvije godine“.

Ahavov život je odlikovalo često ratovanje, nekad uspešno, nekad manje uspešno, što Biblija opisno beleži i u poglavljima 18 do 22. Bio je prvi izraelski kralj koji se sukobio sa Asircima, i prvi čije se ime pominje i u asirskim izvorima. Konačno i poginuo je u bitci sa Asircima, ponovo iste 853.g.p.n.e., kod Ramot Gileada.

Pronađeni Ahavov bronzani prsten danas se nalazi u muzeju Univerziteta u Haifi.

Jezabelin (Izabelin) pečat – 9. vek p.n.e.

1964. godine izraelski arheolozi su pronašli pečat od opala na kojem je na starohebrejskom jeziku pisalo žensko ime „Jezabel“. Na njemu prikazani simboli - crteži, upućuju da je pripadao osobi kraljevskog položaja, a obzirom na njegovu starost (9 vek p.n.e.) i mesto gde je nađen, nesumljivo ukazuje da je pripadao kraljici Jezabel, ženi izraelskog kralja Ahava (vladao 873.-853.g.p.n.e.).

Jezabel je bila Feničanka, kćerka Etbaala od Sidona i Tira, kralja Fenicije. Iako žena jevrejskog kralja, praktikovala je paganska verovanja u boga

vskim pečatom...”

Biblija Ahava pominje na više mesta u Prvoj knjizi Kraljeva, 16: 28- 29 „...a na njegovo se mesto zacari Ahav, sin njegov (kralja Omrija, o.a.),...I

Baala i Ašera. Imala je jak uticaj na svoga muža, kralja Ahava, kojeg je navela da i on priđe kultu Baala.

To se ogledalo i u njegovoj spremnosti da u Samariji (delu severnog izraelskog carstva) gradi oltare paganskim bogovima Baalu i Ašeru.

Biblija je pominje kao vrlo zlu i negativnu ženu, a pronađeni pečat sa njenim imenom nam

potvrđuje da je neosporno bila istorijska ličnost. U Prvoj knjizi kraljeva; 16: 31, 32, Biblija govori o njenom poreklui njenom paganskom uticaju na muža: „...nego se (misli se na Ahava, o.a.) još oženi Jezabelom,

kćerju Etbaala kralja Sidonskoga,...te služaše Baalu i klanjaše mu se”; „I načini oltar Baalu... koji sazida u Samariji.“

Njena spremnost na uplitanje i u političke poslove svoga muža, korišćenjem njegovog kraljevskog pečata, upućuje i na verovatno njenu potrebu da ima i sopstveni pečat.

Biblija nam o tome govori u Prvoj knjizi kraljeva; 21:8 “I napisala ona pisma u ime Ahava i zapečati ih kraljevskim pečatom i posla ih stariješinama i glavarima...u gradu njegovu (misli se na Nabota Jizraelca koji je imao vinograd kraj palate Ahavove, o.a.)...”

Posle pogibije kralja Ahava u bitci sa Aramejcima, izraelskim kraljevstvom je vladao njegov sin Joram, dvanaest godina. Svo vreme njegove vladavine Jezabel je bila jaka politička figura. Ipak,

kao vrlo nepopularna u narodu konačno je doživela tragičnu sudbinu da bude ubijena od strane jevrejskog kralja Jehua (Juja). Biblija to opisuje u Drugoj knjizi kraljeva; 9:30-37. Odeljak 33: "A on (misli se na Jehua, o.a.) im reče: "Bacite je dolje". I baciše je, i pršte krv njezina po zidu i po konjima, koji je pogaziše".

Pečat kraljice Jezabel pohranjen je u fundusu Izraelskog muzeja u Jerusalemu.

Palata „od slonove kosti“ – 9. – 8. vek p.n.e.

Otac kralja Ahava, izraelski kralj Omri (vladao 880.- 875.g.p.n.e.) proglasio je Samariju (hebrejski Šomron, latinski Sebastia) glavnim gradom severne jevrejske kraljevine Izrael. U njoj je podigao kraljevsku palatu koju je njegov sin i naslednik kralj Ahav dovršio i ukrasio je elegantnim rezbarijama od slonove kosti. Prilikom arheoloških iskopavanja na lokalitetu Ahavove palate u Samariji pronađeno je na stotine ukrasa od slonove kosti (oko 500 fragmenata). Na njima izrezbareni motivi su pod jakim egipastkim kulturnim uticajem, ali i feničanskim jer su majstori koji su to radili verovatno bili Feničani.

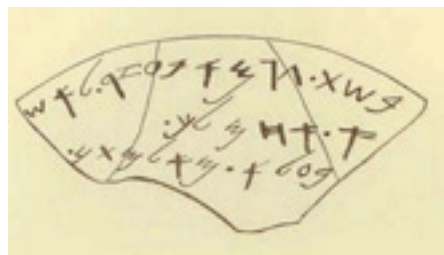

Ovu činjenicu o ukrašenosti Ahavove palate reljefima od slonove kosti pominje i sama Biblija u Prvoj knjizi kraljeva; 22: 39 „A ostala djela Ahavova i sve što je učinio, i za kuću od slonove kosti koju je izgradio, i za sve gradove što je sagradio, nije li to zapisano u dnevniku kraljeva Izraelskih“.

Tablice iz Samarije – 8. vek p.n.e.

Istraživač sa Harvardskog univerziteta Džordž Rajzner je 1910. godine prilikom iskopavanja u Samariji, glavnom gradu severne kraljevine Izrael, otkrio kraljevsku arhivu od 102 glinene tablice (ostrakona) od kojih su 63 bile čitljive, pisane tinkturom (tintom, crnom bojom) i ispisane starohebrejskim pismom. Ova dokumenta koja su obuhvatala period od oko 870. do 722.g.p.n.e., predstavljala su dvorske priznanice o primitku vina i ulja iz okolnih sela i susednih regija. Vino i ulje, kao roba, su u to vreme bili tradicionalni proizvodi kojima se plaćao porez i taksa kralju i to u meri koja se iskazivala količinom čupova (krčaga). Obzirom na starost pronađenih tablica i na svakoj od njih na početku upisanog datuma „devete, desete, petnaeste godine (vladavine kralja...)...“ verovatno je da su iz vremena izraelskih kraljeva Joasa (798.- 781.g.p.n.e.) i njegovog sina, kralja Jerovoama II (781.- 753.g.p.n.e.). Te takse su češće bile propisane za klanove (porodice, rodove) nege za same pojednice, tako da mesta koja su pomenuta u nekim od tih tablica i imena tih klanova ustvari predstavljaju kolektivnu taksu (porez) za ceo taj klan (rod, porodicu) iz tog mesta (sela) i vremenski period obaveze njihovog plaćanja. Reč je o klanovima koji su pripadali privilegovanoj eliti iz kraljeva okruženja, ali ipak sa obavezom plaćanja poreza (takse).

Od 17 naselja koja se pominju u tablicama, imena dva mesta se susreću na više tablica, a ta imena se pominju i u Bibliji. To su Šekem i Kerm ha Tel odnosno Kerm Jahu. Kerm znači „selo (ili vinograd)“, a tel „brežuljak“. Šekem i

Tul Karm su i danas mesta u Samariji. Sedam od imena navedenih na tablicama; Abi Ezer, Asriel, Helek, Šekem, Šemida, Noah i Hogla pripadaju jevrejskoj plemenskoj porodici Manaše (Menahem) koji se spominju i u Bibliji u Knjizi brojeva (Četvrta knjiga Mojsijeva, o.a.); 26: 28- 34 i u Knjizi o Jošui (Isususu Navinu, o.a.); 17: 2 „Dobili su svoj dio i ostali sinovi Manašeovi po svojim porodicama: sinovi Abiezerovi, sinovi Helekovi, sinovi Asrielovi, sinovi Šekemovi...sinovi Šemidini. To su muški potomci Manašea...A Selofhad sin Hefera... sina Manašeova, nije imao sinova, nego samo kćeri. Evo im imena:...Noah, Hogla...”

Pored imena ovog poznatog klana (porodice) na tablicama se susreću i druga imena koja Biblija poznaje kao: Heles, Ahinoam, Ahimelek, Ha'nan, Meribal, Gedaliah (Gedalijau), Šemariah (Šemarijau), Abiba'al, Ahaz, Šeba, Eliša, Uza, Gera, Rafa, Natan, i ženska imena Ba'ara, Gomer, Ela...

Na tablicama se susreću i brojna druga imena, ali njih nema u Bibliji, pa ih ovde i ne navodimo.

Šamajin pečat od jaspisa – oko 788.g.p.n.e.

1904. godine na lokaciji antičkog grada Megido (i današnjeg grada u Izraelu) pronađen je dobro očuvani pečat od jaspisa (obojene varijante kvarca). Pečat sadrži lik lava i starohebrejski natpis: „Vlasništvo Šamaja, Jerovoamovog sluga“. Prema obliku hebrejskih slova nesumljivo je da je pomenuti predmet iz vreme vladavine izraelskog kralja Jerovoama II (vladao 781.- 753.g.p.n.e.).

I samo mesto pronalaska potkrepljuje ovu činjenicu, jer je u Megidu kralj Jerovoam II imao vojnu postaja sa konjanicima i 300 borbenih kola. Jerovoam II je bio uspešan vladar koji je vladao četrdeset i jednu godinu. Bio je i suvladar sa svojim bolesnim ocem Joasom od 793. do 781.g.p.n.e. Lav, čiji lik se pojavljuje na pečatu, je bio simbol južnog jevrejskog

kraljevstva Judeje („Juda“ na hebrejskom znači „lav“), ali Judeju je još Jerovoamov otac, kralj Joas, porazio i njene teritorije pripojio Izraelu, pobeđivši judejskog kralja Amasiju (vladao 796.- 767.g.p.n.e.) i prigrabivši njegova blaga. Biblija nam to pominje u Drugoj knjizi kraljeva; 14: 12 – 14 „Ali Judu razbi Izrael...A Amasiju cara Judina... uhvati Joas car Izraeljev u Bet Šemešu; potom dođe u Jerusalem i obori zid Jerusalemski...I uze sve zlato i srebro i sve posuđe što se nađe u domu Gospodnjem i u riznicama doma careva, i taoce, pa se vrati u Samariju“. Otuda i simbol lava na pečatu zvaničnika („sluga“) kralja severnog izraelskog carstva.

Biblija Jerovoama II (i njegovog oca kralja Joasa) pominje više puta, od njegovog ustoličenja do smrti, u Drugoj knizi kraljeva; 13:13, 14:16, 23, 27, 28, 29, 15:1, 8 „I počinu Joas kod otaca svojih, a Jerovoam sjede na presto njegov...“ i „...a na njegovo se mjesto (misli se na kralja Joasa, o.a.) zacari Jerovoam sin njegov“, te u Knjizi proroka Osije; 1: 1, i u Knjizi proroka Amosa; 1: 1.

Ozijevo ploča – sredina 8. veka p.n.e.

Kamena nadgrobna ploča sa imenom Ozija (Azarija, Uzija) kralja Judeje, kojeg pominje i Biblija u Drugoj knjizi dnevnika; 26: 1, 3, 23. I Biblija i tekst na ploči, osim tačnog navođenja njegovog imena, pominju i njegovu bolest (lepru).

- Odeljak 1. - „Tada sav Judejski narod uze Oziju, kome bijaše šesnaest godina, i postaviše ga za kralja na mjesto njegova oca Amasije.“

- Odeljak 3. - „Oziji bijaše šesnaest godina kada posta kralj, a kraljevao je pedeset i dvije godine u Jerusalemu.“

- Odeljak 23. - „I počinu Ozija i sahraniše ga kraj njegovih otaca na polju kod kraljevske grobnice, rekavši: „Gubav je.““

Činjenica o njegovoj gubavosti pominje se u Bibliji na još jednom mestu - u Drugoj knjizi kraljeva; 15: 5 „Ali Jahve (Bog, o.a.) udari kralja, te bi gubav do smrti svoje i življaše u odvojenom domu...“

(Odeljak 1, 3)

Ozija je bio kralj Judeje 52 godine od 792.-740.g.p.n.e. Od toga, 25 godina je delio vlast sa svojim ocem Amasijom, a po očevoj smrti narod ga imenuje za samostalnog vladara. Poslednjih 12 godina svoje vladavine sve do svoje smrti zbog bolesti od lepre 740.g.p.n.e. i on deli vlast sa svojim sinom Jotamom. Bio je uspešan vladar. Obnovio je judejski grad i luku Eilat u Akabskom zalivu, porazio Filistejce, sagradio utvrđenja u pustinji, izgradio sistem cisterni za vodu čime je unapredio poljoprivredu. Unapredio je i sprave za bacanje strela i velikog kamenja (što spominje i grčki istoričar iz 1. veka Diodor Sicilijski u svom istoriografskom delu Biblioteca historica, knjiga XIV.42.1.).

(Odeljak 23) 1931. godine u kolekciji Ruske crkve na Maslinovoj gori arheolozi pronalaze nadgrobni natpis na kamenoj ploči veličine 35

x 34 cm, na kojoj na aramejskom jeziku piše: „Ovde su prenete kosti Ozija kralja Judeje. Ne otvarati“ (što karakteriše grobna mesta umrlih od zarazne bolesti). Pronađena tabla se danas nalazi u Izraelskom Muzeju u Jerusalemu.

Na autentičnost postojanja kralja Judeje Ozija (Azarija, Uzija) kao stvarnog istorijskog lika upućuje i pronađeni pečat iz tog vremena na kojem je na starohebrejskom jeziku pisalo: „Abiav služitelj (službenik, o.a.) Ozija“. Iako se ime samog imaoca pečata (Abiava) ne pominje u Bibliji, pečat posredno potvrđuje postojanje kralja Ozija, koga Biblija više puta pominje. Nesumnjivo je da je ovde reč o visokom kraljevom zvaničniku, koji je uživao privilegiju i pravo korišćenja ličnog pečata.

Zatvarač sa pečatom judejskog kralja Jotama—sredina 8.veka p.n.e.

Jotam je bio sin kralja Ozija (Azarija, Uzija), koji ga je nasledio. Delio je vlast sa svojim ocem tokom njegove bolesti od 752. do njegove smrti 740.g.p.n.e., a sam je dalje vladao Judejom do 735.g.p.n.e.

Pronašao ga je 1940. godine američki arheolog Nelson Glik prilikom istraživanja koja su vršena u akabskom zaljevu na Crvenom moru.

Bakarno bronžani prsten sa pečatom i hebrejskim natpisom: „pripada Jotamu (YTM)“. Ovakvi

zatvarači su najčešće služili za zaptivanje – zatvaranje posuda sa vinom, uljem ili žitom. Grb na njima imali su pravo da koriste ili samo visoko rangirani kraljevi zvaničnici i ljudi od poverenja, ili sam kralj. Pečati su njihovim autoritetom potvrđivali sadržaj, kvalitet i količinu u zapečaćenoj posudi. Ne može se tačno znati da li pomenuti pečat pripada Jotamu još dok je bio sin Ozijev, kao njegovo lice od poverenja, ili u vreme kada je on i sam već bio kralj.

U svakom slučaju i samo mesto njegovog pronalaženja u akabskom zaljevu gde je bila i antička judejska luka Eilat, koju je njegov otac Ozija povratio Judeji i dao je obnoviti, govori o smislenosti, pa samim tim i autentičnosti teksta iz Biblije koji ovo pominje u Drugoj knjizi dnevnika; 26: 2 „On (misli se na kralja Oziju, o.a.) sazida Eilat povrativši ga Judeji...”

Biblija kralja Jotama, kao i njegovog oca kralja Ozija, poimenično pominje u Drugoj knjizi dnevnika; 26: 23 „I počinu Ozija kod otaca svojih...I zacari se na njegovo mjesto Jotam sin njegov“, i u poglavlju 27: 1- 2 „Dvadeset i pet godina bijaše Jotamu kada poče carevati, i careva šesnaest godina u Jerusalemu...On činjaše što je pravo Gospodu kako je činio Ozija otac njegov...”

Otisak Jotamova pečata

Prorok Isaija – 8 vek p.n.e – „Isaijini svitci“ – oko 120.g.p.n.e.

Prorok Isaija, sin Amosa, počeo je svoju sveštenu službu 740.g.p.n.e., one godine kada je umro judejski kralj Ozija (Azarija, Uzija). Za svog života prorokovao je u vreme vladavine judejskih kraljeva Jotama, Ahaza i Jezekije. O ovome u Bibliji piše u Knjizi proroka Isaije; 1:1 „Viđenja (vizije, o.a.) Isaije, sina Amosova,

koje je imao o Judeji i Jerusalemu u dane (vladavine, o.a.) Ozija, Jotama, Ahaza i Jezekije, kraljeva judejskih.“

Ubijen je za vreme vladavine judejskog kralja Manasije.

1947. godine beduinski pastir po imenu Muhamed ed Dib („Vuk“) je u pećini blizu Kumrana (1,5 km od zapadne obale Mrtvog mora) otkrio nekoliko keramičkih čupova u kojima su se nalazili stari ispisani svitci. Ubrzo je postalo jasno da je došlo do veoma značajnog arheološkog otkrića. Ukupno je otkriveno 11 pećina u kojima je pronađeno oko 25.000 fragmenata rukopisa, od kojih je sastavljeno 670 vanbiblijskih tekstova i 215 zapisa svih knjiga iz Starog zaveta (što je činilo oko 34% ukupnog teksta Starog zaveta), osim Knjige o Esteri (Jestiri) i Knjige Nemijine. Rukopisi, koji dobivaju simboličan naziv „Rukopisi sa Mrtvog mora“, su datirali iz perioda od 250.g.p.n.e. do 68.g. nove ere i vremena zauzimanja Kumrana od strane Rimljana.

Samo jedan od pronađenih rukopisa, u dužini od 7,3 metra, sadržavao je kompletan rukopis

biblijskog teksta. Bila je to Knjiga proroka Isaije, sa procenjenom starošću od oko 120.g.p.n.e.

Isaijin dugi sve- štenički i proročki rad obuhvatao je njegova obraćanja ne samo narodu Judeje u pozivu na očuvanje čistote vere u jevrejskoga Boga, već i verska ali i politička obraćanja jevrejskim vladarima u njihovom ponašanju i delovanju bilo prema svom narodu ili spoljnom protivniku. Biblija beleži više takvih njegovih političkih i proročkih obraćanja jevrejskim vladarima i narodu.

Tako za vreme vladavine kralja Ahaza, 734.g.p.n.e. Judeju i Jerusalem napadaju, kao saveznici, aramski (sirijski) kralj Resin i izraelski Pekah, na što je Isaija reagovao proročkim obraćanjem Ahazu i narodu Judeje, kao ohrabrenjem u njihovoj odbrani. Biblija to beleži kao Božije obraćanje kroz reči Isaije u Knjizi proroka Isaije; 7: 3-7 i 13-14 „I Jahve reče Isaiji: Izađi pred Ahaza...Reci mu:...smiri se, ne boj se, i nek ti ne premire srce...jer Aram...i sin Remalijin (kralj Pekah, o.a.) smisliš tvoju propast...(ali, o.a.) to se neće zbiti: toga biti neće!...Tada reče Isaija: Čujte, dome Davidov...sam će vam Gospod dati znak“.

Isaijino drugo proročko delovanje u političkom događanju desilo se između 713. i 711.g.p.n.e. To je predstavljalo predskazanje pobeđe Asiraca nad Egiptom i Etiopijom. Biblija to pominje u Knjizi proroka Isaije u poglavlju 20 „...u to vrijeme reče Jahve (Bog, o.a.) po Isaiji...skini kostrijet sa sebe i obući izuj s nogu...I učini tako (Isaija, o.a.) i iđase gol i bos...tri godine...“ Ovo simbolično ponašanje Isaije, predstavljalo je maskaradu „zarobljenika rata“ i trebalo je biti opomena Egiptu i Etiopiji, ali pre svega jevrejskom narodu i njegovim političkim vođama i onima unutar njih koji su zagovarali savezništvo sa Egiptom (protiv narastajuće političke i vojne

moći Asirije) šta im se može desiti (što se već desilo Jevrejima severnog kraljevstva Izraela koji su bili poraženi, pokoreni i prognani od Asiraca).

Poslednja Isaijina politička intervencija kroz proštvo desila se 701.g.p.n.e. Asirski kralj Sargon II (722.-705.g.p.n.e.) umire 705.g.p.n.e., a nasleđuje ga njegov sin, kralj Sanherib (705.-681.g.p.n.e.). On započinje vojnu kampanju protiv Judeje, pokorava 46 utvrđenih judejskih gradova, a judejskog kralja Jezequiju opkoljava u Jerusalemu, šaljući mu glasnika za predaju. Jezequija se tada obraća proroku Isaiji za pomoć kroz njegovu veru u Boga. Biblija to beleži u Drugoj knjizi kraljeva; 19: 20, 32-34 i u Knjizi proroka Isaije u poglavlju 37: 5-7,21 i 33-35 „Kad su sluge kralja Jezequije stigle k Isaiji, on im reče: Kažite svome gospodaru: Ova-ko veli Jahve (Bog, o.a.): Ne boj se riječi koje si čuo kada su me hulile sluge kralja asirskoga. Udahnut ću u njega duh, i kad čuje jednu vijest, vratiće se u svoju zemlju. I učinit ću da u svojoj zemlji pogine od mača.“; „Tada Isaija poruči Jezequiji: Ovako veli Jahve, Bog Izraelov: Uslišah molitvu koju mi uputi (kralj Jezequija, o.a.) zbog Sanheriba, kralja asirskoga. Evo riječi što je Jahve objavi protiv njega...Neće ući u ovaj grad, niti će baciti amo strijele, neće se primaći k njemu sa štitom, niti će iskopati opkopa oko njega. Vratitiće se putem kojim je došao, a u grad ovaj neće ući – Jahvina je riječ. Grad ću ovaj štititi, spasiti ga, sebe radi i radi Davida sluge svojega“.

Istorija beleži da Sanherib zaista nije napao Jerusalem i da se vratio u Ninivu. Grčki istoričar Herodot piše (Istorija 2.141) da je on otišao u Pelusijum na egipatsku granicu. Činjenica da je na zidovima svoje palate u Ninivi izabrao da bude predstavljeno njegovo osvajanje judejskog grada Lahiša (jednog od 46osvojenih jevrejskih utvrda), a ne Jerusalema, ukazuje da je nešto zaista krenulo naopako u njegovom napadu na glavni grad Judeje, posle čega je i napustio ovu regiju.

Isajiina proročanstva su se primarno fokusirala na veru u Boga (Jahvu), radije nego na saveznička nedostojnog poverenja naroda. Radovao se novom, mesijanskom dobu, i kralju poreklom od Davida koji će vladati u pravednosti: „Gospodnji pravedni sluga od Boga će biti mučen i ranjen“. Ovo njegovo prorokovanje učinilo ga je izuzetno interesantnim sledbenicima kasnijeg Novog zaveta (hrišćanima), naročito zbog njegovih proroštava datih u Knjizi proroka Isaije; 7: 13-15 „Tada reče Isaija: Čujte, dome Davidov...sam će vam Gospod dati znak: Evo, začet će djevica i roditi sina, i nadjenut će mu ime Emanuel!

Maslom i medom on će se hraniti dok ne nauči odbacivat zlo i birati dobro...;9:6 Nadaleko vlast će mu se prostirat i miru neće biti kraja nad prestoljem Davidovim, nad kraljevstvom njegovim: Učvrstit će ga i utvrdit u pravu i pravednosti. Od sada i do vijeka...; 53; 4-5, 11-12 A on je naše bolesti ponio, naše je boli na se uzeo, dok smo mi držali da ga Bog bije i ponižava. Za naše grijehe probodeše njega, za prijestupe naše njega raniše. Na njega pade kazna radi našeg mira, ranom njegovom mi se iscijelismo...Zbog patnje duše svoje vidjet će svijetlost i nasititi se spoznajom njezinom. Sluga moj pravedni opravdat će mnoge i krivicu njihovu na sebe uzeti. Zato ću mu mnoštvo dati u naslijeđe, i sa silnima će dijeliti plijen, jer sam se ponudio na smrt i među zlikovce bio ubrojen, da grijehe mnogih ponese na sebi i da se moli za zločince.“

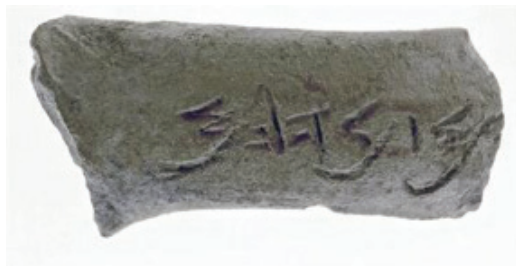
Za sledbenike hrišćanstva, koje će se kasnije pojaviti, ovo je neosporno bio opis Božijeg sina, pamazanika, Isusa Hrista.

Zbog svega ovoga otkriće „Rukopisa sa Mrtvoga mora“ i među njima pronađeni, u celosti očuvani rukopis iz biblijske Knjige proroka Isaije, daju pisanu potvrdu o Isajiinom istorijskom postojanju, životu i prorokovanju, što ima veliki značaj u ukupnoj potvrdi autentičnosti velikog dela zapisa u Bibliji.

Drška (ručka) sa imenom Menajim (hebrejski Menahem) - 8. vek p.n.e.

Kamena ploča sa hebrejskim ispisom imena Menajim (hebrejski Menahem), imenom izraelskog kralja koji je vladao od 752.-741.g.p.n.e. Ovaj artefakt, koji je otkriven u Jerusalemu smatra se jednim od najstarijih pronađenih natpisa na hebrejskom jeziku.

Biblija kralja Menajima spominje u Drugoj knjizi kraljeva; 15: 17 „Godine trideset devete kraljevanja Azarijina nad Judom (misli se na jevrejski narod, o.a.) posta kraljem nad Izraelom Menajim, sin Gadijev i kraljeva deset godina u Samariji.“

Predmet sa koga je ova drška (ručka) nije nađen i ne može se tačno odrediti koji je to predmet bio. Natpis uključuje i delimično vidljivo hebrejsko slovo „lamed“ što znači „za“ (pripada, vlasništvo je), što upućuje da je ta posuda ili predmet čiji je ovo deo bio, namenski pravljen za onoga čije je ime napisano.

Vreme vladavine kralja Menajima (Menahema) karakteriše narastajuća moć asirskog kralja Tiglat-Pilesera III (746.- 727.g.p.n.e.) kojem je pod pritiskom plaćao i danak, usled njegovih stalnih političkih, vojnih i teritorijalnih aspiracija prema Izraelu i Judeji.

Otisak pečata izraelskog kralja Pekaha – druga polovina 8. veka p.n.e.

Izraelski kralj Pekah (Fekaj, vladao 739.- 731.g.p.n.e.) bio je osamnaesti kralj severnog jevrejskog kraljevstva Izrael. Nije bio kraljevske loze (bio je vojni zapovednik i dvoranin) i na presto je došao silom – ubistvom kralja Pekahja (Fakija, vladao 741.- 739.g.p.n.e.). Biblija ga pamti kao zlog vladara, otuđenog od jevrejske religije i sklonog idolopoklonstvu. Zbog stalnog vojnog pritiska Asirije, kojoj je morao plaćati danak, formirao je koaliciju i savezništvo sa aramejskim kraljem Resinom (kraljem Damaska) protiv Asirije u koju je pokušao uključiti i judejskog kralja Ahaza (vladao 735.- 715.g.p.n.e.). Ovaj to odbija, nakon čega Pekah i Resin napadaju Judeju i Jerusalem. Judejski kralj Ahaz se tada za pomoć obraća asirskom caru Tiglat-Pileseru III (746.- 727.g.p.n.e.) plativši mu za tu „uslugu“ srebrom i zlatom iz jerusalemskog Hrama. Asirski kralj osvaja Damask 732.g.p.n.e., potom svrgava Pekaha i na njegovo mesto postavlja sebi lojalnog kralja Osiju (Hošea, vladao 731.-722.g.p.n.e.), poslednjeg jevrejskog kralja i vladara severnog jevrejskog kraljevstva Izrael. Biblijska Druga knjiga kraljeva; 15: 30 čak navodi da je Osija taj koji u pobuni i ubija Pekaha.

Pronađeni glineni čup u gradu Hazor, na severu Izraela, iz vremena kralja Pekaha, sa utisnutim otiskom pečata i napisanim imenom „Pekah“, upućuje na izraelskog kralja, kojeg Biblija pominje u Drugoj knjizi kraljeva; 15: 25, 27- 37 „Njegov vojvoda (dvoranin) Pekah, sin Remalijin, uroti se protiv njega (kralja Pekahja-Fakija, o.a.) i ubi ga...u kraljevu dvoru...i postade kraljem u Samariji (Izraelu, o.a.) Pekah, sin Remalijin. On je činio što je zlo u očima Jahvinim (Božijim)...U vrijeme izraelskog kralja Pekaha došao je asirski kralj Tiglat Pileser i

zauzeo...svu zemlju... Hošea (Osija)...uroti se protiv Pekaha...i ubi ga.“

Hošeo (Osijin) broš – druga polovina 8. veka p.n.e.

Iako je pomenuti artefakt poznat pod ovim imenom on zapravo pripada Abdiji (Obadiji) službeniku (služitelju, slugi) poslednjeg jevrejskog vladara severnog kraljevstva Izrael, Hošei (Osiji). Hošea dolazi na presto Izraela 732. godine postavljenjem od strane asirskog kralja Tiglat-Pilesera III (746.- 727.g.p.n.e.), koji u svojoj vojnoj kampanji protiv izraelskog kralja Pekaha (Fekaja, vladao 739.- 731.g.p.n.e.), zbog pobune, ubija Pekaha (Fekaja) (Biblija beleži da je to u njegovo ime učinio sam Hošea) i na njegovo mesto postavlja Hošea (Osija) koji će vladati narednih devet godina do 722.g.p.n.e. Hošea se, kao vazalni upravitelj, čije je kraljevstvo uključeno u Asirsko carstvo, obavezuje da asirskom kralju isplati danak (porez) od 10 talenata (mera za težinu) zlata i 1.000 talenata srebra. Ovo je zabeleženo u analima Tiglat-Pilesera III - tzv. „Kalah analima“ iz grada Nimruda, nove prestolnice Asirije.

Biblija beleži nasilno ustoličenje Hošea (Osija) i njegovu devetogodišnju vladavinu u Drugoj knjizi kraljeva; 15: 30 i 17: 1 „Tada se pobuni Hošea (Osija, o.a.) sin Elin (Ilin, o.a.) na Pekaha (Fekaja, o.a.)...i ubi ga i pogubi ga, i zacari se na mesto njegovo“ i „Dvanaeste godine carevanja Ahaza u Judeji, zacari se u Samariji nad Izraelom Hošea (Osija, o.a.) sin Elin (Ilin, o.a.) i careva devet godina.“

Tzv. Hošeo (Osijin) broš je, dakle, broš njegovog služitelja i na njemu piše: „Abdi (Obadija) služitelj (sluga) Hošein“, ali nam i to potvrđu-

je i na ovaj način, postojanje izraelskog kralja Hošea, čiju vladavinu Biblija i opisuje

Otisak pečata judejskog kralja Ahaza – druga polovina 8. veka p.n.e.

Judejski kralj Ahaz vladao je od 735.-715.g.p.n.e. Slovio je za nepopularnog i okrutnog vladara, sklonog paganskim običajima i sujeverju. Uklonio je obredne umivaonike sa bronzanih postolja i bronzano „more“ sa nosača, postavivši ih na kameni pod, a oltar u Hramu uredio po uzoru na asirski u Damasku, sklonivši i subotnji baldahin sa ulaza u Hram, što su proroci Isaija i Mihej tumačili kao znak njegovog udaljavanja od Gospoda. Može se reći da je i politički pokušavao biti saveznik Asirije u njenim aspiracijama na prostoru Izraela (Samarije) i Judeje, pa i šire prema Egiptu.

Istorijska autentičnost njegovog postojanja potkrepljena je navođenjem njegovog imena u pisanom dokumentu asirskog kralja Tiglat-Pilesera III (746.- 727.g.p.n.e.), u „Kalah (Nimrud) analima“ i na „Ušnijinom pečatu“ gde piše: „Ušnjiaslužitelj (sluga) Ahazov“. Ali svakako najjasniji dokaz njegovog istorijskog postojanja je otkriće samog otiska Ahazovog pečata. Reč je o dobro očuvanom crvenkasto-smeđem glinenom pečatu sa ispisom njegovog imena i imena njegova oca Jotama. U trorednom zapisu na starohebrejskom jeziku piše: „Pripada Ahazu (sinu) Jotamovom, kralju Judeje“. Antički kraljevi tog vremena i njihovi visoki

zvaničnici markirali su (označavali su) službenu poštu i dokumenta, najčešće pisanu na papirusu (svitku), otiskom svojih pečata, što je trebalo da potvrđuje autentičnost autora i pošiljaoca tih pisama ili dokumenata.

Biblija nam veoma jasno i opširno predstavlja vladavinu kralja Ahaza i njegova oca u Drugoj knjizi dnevnika; 27: 9 „I počinu Jotam kod otaca svojih...a na njegovo se mjesto zacari Ahaz sin njegov“ i u Drugoj knjizi kraljeva; 16: 1- 2 „...zacari se Ahaz sin Jotamov car Judin...Dvadeset godina bijaše Ahazu kad poče carevati...“

Lični pečat Natanijahua ben Jaosa – 8.- 6. vek p.n.e.

U iskopavanjima obavljenim 2006. godine na lokalitetu severozapadnog dela platoa Zapadnog zida (Zida plača), na samo sto metara od Zida, arheolozi su pronašli dobro očuvani poludragi kamen, koji je očigledno bio deo prstena, sa starohebrejskim slovima i ispisom: „(pripada) Natanijahu ben Jaos (sinu Jaosovom, o.a.)“. Ovaj elipsasti kamen koji se koristio kao pečat, bio je veličine 1,1 x 1,4 cm, izdijeljen dvojnim (duplim) linijama u tri reda, sa ispisom imena svoga vlasnika Natanijahua i njegova oca Jaosa. Iz Biblije nam nije poznata autentično (određeno) baš ova ličnost sa imenom ovoga oca i to se ime, u ovoj kombinaciji, prvi put na ovom pečatu susreće.

Ali samo ime „Natanijahu“ se pominje mnogo puta u Bibliji u Knjizi proroka Jeremije; 40; 8, 14-15,...41; 1, 6, 7, 10, 12, 16 i Drugoj knjizi dnevnika; 35; 9, dok je ime njegovog oca Jaosa poznato iz pisama (tablica) iz La-

hiša. Obzirom na utvrđeno vreme starosti ovog artefakta (između ostalog i po karakteristikama hebrejskih slova kojima je ispisan) uzima se da on odgovara vremenu između kasnijeg perioda Prvoga Hrama judejskog kraljevstva i vremena njegovog razorenja 586.g.p.n.e. (od strane Vavilonaca). Obzirom da su ovakve pečate koristili samo istaknuti i kralju bliski visoko rangirani velikodostojnici, a da se u Bibliji upravo takva osoba, tog vremena i sa imen-

om Netanija (Natanijahu) pominje kao: „...roda kraljevskog...knez carev...“, za pretpostaviti je da se pronađeni pečat možda odnosi na taj lik iz Biblije.

Medaljon – sa hebrejskim imenom Hagab – 7. vek p.n.e.

Prilikom arheoloških iskopavanja koja su vršena 2008. godine na lokalitetu severozapadnog dela platoa Zapadnog zida (Zida plača) u Jerusalemu, pronađen je veoma redak medaljon koji datira iz kasnijeg perioda Prvog (jevrejskog) Hrama.

Reč je o crnom kamenu elipstastog oblika, veličine 1,2 x 1,4 cm. Na njemu je ugraviran crtež bosonogog strelca koji odapinje strelu i hebrejski ispis slova LHGB, što znači „za Hagaba“. Verovatno je da je pronađeni

artefakt pripadao pojedincu, privatnoj osobi čije je ime i ugravirano. Ime je jevrejsko, ali je prikazani crtež rađen sa očiglednim asirskim likovnim uticajem. Jevrejsko ime Hagab pominje se i u „Pismima iz Lahiša“, koja takođe datiraju iz vremena Prvoga Hrama.

U Bibliji se ime Hagab pominje u Knjizi Ezrinoj; 2: 46. Reč je o delu knjige koja govori o spisku Judejaca (Jevreja, o.a.) povratnika iz vavilonskog ropstva predvođenih Zerubabelom, Ješuom, Nehemijom, itd. U popisu ljudi od naroda Izraelova navode se i „Hagabovi sinovi“.

Jezekijeva tabla iz Šiloamskog tunela u Jerusalemu –701.g.p.n.e.

Jevrejski kralj Judeje, Jezekije (715.-686.g.p.n.e.) je u očekivanju napada asirskog kralja Sanheriba (705.-681.g.p.n.e.).

701.g.p.n.e., poduzeo niz graditeljskih poduhvata da bi ojačao odbranu Jerusalema. Osim utvrđenja postojećih i gradnje novih gradskih bedema izgradio je značajan vodovodni sistem je podzemnim tunelima dugim 533 metra obezbedio vodu u gradu sa izvora van gradskih zidina.

Tunel je otkriven 1836.godine, a 1880.g. u tunelu je pronađena i ploča sa natpisom na paleo-hebrejskom alfabetu iz koga se vidi da su tunel kopale dve ekipe, počev sa oba kraja tunela, i da su se sreli negde u sredini.

O ovom Jezekijevom građevinskom poduhvatu, u Bibliji u Drugoj knjizi kraljeva; 20:20 piše: „A ostala djela Jezekijina i sva junaštva njegova, i kako je načinio jezero i vodu doveo u grad, nije li zapisano u dnevniku careva Judinih?“

Ova kamena ploča se danas nalazi u arheološkom muzeju u Istanbulu.

Pečat judejskog kralja Jezekije – oko 700.g.p.n.e.

Još jedan arheološki dokaz neosporno potvrđuje istorijsku tačnost navoda iz Biblije, a u vezi sa postojanjem pomenutog judejskog kral-

ja Jezequije (vladao od 715.- 686.g.p.n.e.), kao i njegovog oca, judejskog kralja Ahaza (vladao od 735.- 715.g.p.n.e.). Jezequija je preuzeo tron u 25 godini svoga života i vladao je 29 godina. Suprotno njegovom ocu Ahazu koji je bio okrutan i sklon paganskim obredima i sujeverju, Jezequije je uneo versku reformu i povratio izvorno jevrejsko verovanje i praksu, koncentrišući versku važnost Jerusalema. Uklonio je žrtvenike i svetilišta idola kako u gradu tako i po provincijama. Polomio je i bronzanu zmiiju koju je Mojsije načinio u pustinji i koja je bila predmet obožavanja. Obnovio je praksu hodočašća u Jerusalem za praznik Pesah, pozivajući narod iz provincije da uzme učešća u ovom prazniku u Jerusalemu. Osećalo se da ima i težnju političkog ujedinjenja Judeje i severne kraljevine Izrael, ponovo u jednu jevrejsku državu. Bio je u stalnom političkom i vojnom angažovanju usled pretnji narastajuće moći i osvajачkih težnji asirskog kralja Sanheriba (705.-681.g.p.n.e.), stalno se pripremajući za otpor Asiriji, sa kojom je na kraju i ratovao. Pronađeni glineni pečat sadržavao je hebrejski natpis, sa oblikom hebrejskih slova koja su se koristila pre vavilonskog ropstva. Na pečatu je pisalo: „Pripada Jezequiji (sinu) Ahaza, kralja Judeje“.

Biblija nam isto ovo, nedvosmisleno pominje u Drugoj knjizi dnevnika; 28:27 „I počinu Ahaz...u gradu Jerusalemu...I zacari se na njegovo mesto Jezequija, sin njegov.“

Pečat je zanimljiv, ne samo što pripada dobro znanom jevrejskom judejskom kralju, već i što pored hebrejskog natpisa pokazuje neobičnu sliku (reljefnu rezbariju) dvokrilatog kukca koji gura grumen blata (ili balege), što upućuje na nesumljivi feničanski uticaj sadržaja ove slike

na kraljevom pečatu.

Šebnina (Somnina) greda- oko 700.g.p.n.e.

Šebna (Somna) je bio pisar, ekonom i nadzornik (upravitelj) dvora judejskog kralja Jezequije. Vrlo uticajna ličnost. Zagovarao je političku opciju izraelskog (judejskog) savezništva sa Egiptom protiv narastajuće političke i vojne moći Asirije. Biblija ga pominje u Knjizi proroka Isaije; 22:15-2, 36:3,11,22, 37:2, i u Drugoj knjizi kraljeva; 18:18,26,37, 19:2. U Siloamu u Jerusalemu, 1953. godine je među grobnicama koje pripadaju kraljevim ljudima visokog ranga pronađena i grobnica sa kamenim nadvratkom nad ulazom, sa antičkim hebrejskim natpisom koji, obzirom na vreme iz kojeg datira, upućuje da je reč o grobnici kraljevog ekonomu Šebnina (Somnina) (usled oštećenja čitljiva su samo zadnja dva slova imena).

Tekst kaže: “Ovo je grobnica (praznina i dva slova hv – što upućuje na ime Šebnin-jahu) koji je kraljev dvorski upravitelj (ekonom-dvorski nadzornik, o.a.). Ovde nema srebra ni zlata. (praznina) umro sa njim. Proklet onaj ko otvori ovo“.

Interesantno je da Biblija u Knjizi proroka Isaije; 22: 15-16 govori tačno o Šebni(jahu) kao dvorskom upravitelju, koji sebi gradi (kleše) grobnicu: “...idi ka onom dvorjaninu, Šebni(jahu, o.a.), dvorskom upravitelju koji kleše sebi grob na uzvisini i u stijeni sebi prebivalište usijeca“.

Ova grobnica je izvorno prvi put otkrivena 1870. godine od strane francuskog diplomate, naučnika i arheologa Čarlsa Klermonta, koji zbog svog nepoznavanja starohebrejskog jezika nije umeo da prevede otkriveni tekst.

Međutim, on je isekao tu kamenu grobnu gredu sa tekstom i poslao je u Britanski muzej, gde je prevedena i gde se i danas nalazi kao ek-sponat.

Šebnini (Somnini) otisci pečata- oko 700.g.p.n.e.

Još jedan pronađeni artefakt potvrđuje postojanje pomenutog Šebni(jahua) kao ličnosti koju pominje Biblija, kao kraljeva služitelja (upravitelja i nadzornika).

U iskopavanjima koja je na arheološkom lokalitetu grada Lahiša vršio izraelski arheolog Johanan Aharoni, u vremenu od 1966. do 1968. godine, njegov kolega i nadzornik iskopavanja Volmar Fric, otkrio je grnčarski čup u kome se nalazilo 17 komada glinenih pločica na kojima su bili otisci pečata, većinom ispisani na hebrejskom jeziku (slika desno).

Na jednom od otisaka pečata, u dva reda pisalo je: „Šebnajahu....kralj“. Pošto je nedostajao komad otiska bilo je nejasno koja je veza između imena Šebnaja(hua) (Šebne) i kralja, da li je on njegov sin ili njegov službenik (slika desno u sredini).

42 godine kasnije, 2007.g., pronađen je još jedan sličan pečatni otisak sa istim imenom „Šebna“ ali ovaj put sa napisanom „nedostajućom“ reči „službenik-služitelj kralja“(slika dole).

Oblikom otiska pečata i paleografskim (nauka o starim spisima i slovima) poređenjem reči i slova koja su ispisana na otiscima ovih peča-

ta i na ranije pomenutom natpisu na „Šebninoj nadgrobnoj ploči – gredi“, utvrđeno je da oba ova otiska - artefakta, potiču iz istog vremenskog perioda – kasnog 8. i početka 7. veka, i da pripadaju istom istorijskom liku - Šebni

(Šebnijahu, Sobni), kojeg Biblija pominje u već citiranoj Knjizi proroka Isaije; 22: 15- 16, kao kraljevog služitelja i visokog dostojanstvenika kraljevog dvora.

Pečat judejskog kralja Manasija – 7. vek p.n.e.

Izraelskog kralja Jezekiju na prestolu nasleđuje njegov sin Manasija (vladao od 686.- 641.g.p.n.e.). Autor biblijske Druge knjige o kraljevima opisuje kako je Manasija u početku svoje 55 godina duge vladavine „činio zlo u očima Gospodnjim“ i bio sušta suprotnost svom pobožnom i jevrejskom Bogu posvećenom ocu Jezekiji. On je ponovo izgradio mesta za molitvu na „visinama“, podigao je oltar paganskom bogu Balu, bavio se vraćanjem i gatanjem, napravio je oltare paganskim bogovima u jevrejskom Hramu u Jerusalemu gde je čak i svog prvorodenog sina žrtvovao u vatri. Okaljao je ruke krvlju mnogih nevinih. U zarobljeništvo ga odvodi asirski kralj Esaradon 676.g.p.n.e. Iz zarobljeništva ga pušta njegov sin i naslednik kralj Asurbanipal oko 648.g.p.n.e., ali njemu plaća danak, a on ga koristi i kao svog saveznika u svom osvajачkom pohodu na Egipat 668.-

667.g.p.n.e. Po povratku iz zarobljeništva, moguće preplašen i sklon verovanju da ga je „Bog kaznio“ zbog idolopoklonstva, uklonio je likove stranih božanstava, uključujući i paganske oltare iz Hrama u Jerusalemu, i ponovo ustanovio službu Božiju po propisima Judaizma.

Pronađeni pečat sa njegovim imenom upisanim na starohebrejskom jeziku (i sa motivom krila koja su bila karakteristična za asirsku i egipatsku kulturu) potvrđuje navode iz Biblije o njegovom postojanju u Drugoj knjizi kraljeva; 21: 1- 18 i u Drugoj knjizi dnevnika; 33: 1- 20 koje počinju rečima: „Dvanaest godina bejaše Manasiju kada poče carevati, i careva pedeset i pet godina u Jerusalemu. Majci mu bješe ime Efsiva (Hefsi-Bah, o.a.)“.

Azalijin pečat - imeđu 639. i 609.g.p.n.e.

1991. godine otkriven je pečat iz vremena vladavine jevrejskog judejskog kralja Josia (vladao 639.-609.g.p.n.e.). On je pripadao ocu kraljeva pisara (sekretara Šafana, o.a.) Azaliji. Na njemu je starohebrejskim slovima pisalo: „Azalija ben Mešulam“ – „Azalija sin Mešulamov“.

Oba ova imena Biblija jasno pominje u Drugoj knjizi kraljeva; 22: 3 i Drugoj knjizi dnevnika; 34: 8 „Osamnaeste godine svoga kraljevanja Josija posla svoga pisara (sekretara) Šafana, sina Azalijina, sina Mešulamova, u Dom Jahvin...“

Obzirom na jasno pominjanje Azalije kao sina Mešulamova na pečatu, kao i utvrđene godine starosti pečata (poslednje dekade 7. veka - što odgovara i godinama kraljevanja Josija), te činjenice da su kraljevi pisari (sekretari) poticali iz uglednih porodica koje su imale pravo na svoje pečate, dobivamo još jedan artefakt koji nam daje potvrdu postojanja dveju istorijskih ličnosti navedenih u Bibliji - Azalije i Mešalama.

Otisak pečata iz vremena Prvog Hrama – 7. – 6. vek p.n.e.

Ovaj otisak pečata u glini pronađen je 2005. godine prilikom prosijavanja arheološkog materijala oko Brda Hrama u Jerusalemu. Otisak je crn i izgoreo, očito usled požara i nedostaje mu deo (i deo teksta). Iz postojećeg teksta (ispisa) može se zaključiti da je na njemu pisalo: „Pripada Galiahu sinu Imerovom“.

Sveštanička porodica Imer je vrlo poznata iz vremena kraja Prvog Hrama i pominje se na

više mesta u Bibliji u delu spiska Judejaca (Jevreja, o.a.) povratnika iz vavilonskog ropstva u Knjizi proroka Jeremije; 20: 1 „... sin Imerov sveštenik, koji bijaše stariješina u domu Gospodnjem...“; u Knjizi Ezrinoj;

2: 37 i 59 „sinovi Imerovi...“ i 10: 20 „...i od sinova Imerovih: Ananije i Zevadija“; Knjiga Nehemijina; 3: 29 „Za njima je Sadok, sin Imerov...“, 7: 40 i 61, 11: 13, Knjiga Dnevnika; 9:12 i 24:14. Obzirom na njihovu upućenost življenja u blizini Hrama u Jerusalemu, deluje sasvim logično i mesto gde je ovaj artefakt i pronađen.

Ostrakon iz Mezad Hašavijahua – 630.g.p.n.e.

1960. godine, južno od Tel Aviva na mediteranskoj obali na lokalitetu antičke utvrde iz druge polovine 7. veka p.n.e. (danas poznate pod imenom Mezad Hašavijahu), pronađeno je sedam ispisanih glinenih ploča (ostrakona) od kojih su 6 bile na starohebrejskom pismu. Na jednoj od njih se nalazi tekst kojim se radnik na polju obraća lokalnom upravitelju da ga zaštiti u skladu sa propisom (koji susrećemo i u Bibliji) od kazne kojom je oštećen.

Na ostrakonu piše: „Neka moj gospodar poglavar čuje slučaj svoga sluga. Kao tvoj sluga berem žito u Hazar-Susimu. Kao tvoj sluga završio sam branje žita i njegovo uskladištenje kao obično prije Šabata. Ali pošto nisam ispunio (nedeljnu, o.a.) kvotu branja, nadzornik me kaznio oduzimanjem ogrtača (haljina, o.a.). Molim upravitelja da učini da mi se ogrtač vrati“. Obzirom na hebrejski jezik kojim su tablice ispisane, kao i na činjenicu jevrejskih imena koja se susreću na njima, iako u samom citiranom tekstu nisu navedena lična imena pisca ovog apela, kao ni ime upravitelja kojem je upućen (moguće i zbog oštećenosti i nedostajanja delova same tablice - ploče), vrlo je verovatno da utvrdi naseljavaju Jevreji i da je ovde reč o jevrejskom najamniku, koji se poziva na Šabat i biblijski propis zabrane kažnjavanja oduzimanjem ogrtača (haljine). Natpis je zanimljiv sa dva aspekta u odnosu na Bibliju.

Prvo: ovo je prvo pronađeno pisano pozivanje (na) i pominjanje Šabata, van same Biblije. U Bibliji „Šabat“ se pominje u Knjizi izlaska (Druga knjiga Mojsijeva); 23: 12 „Šest dana radi poslove svoje, ali sedmog dana od posala odmori,...i da odahne sin tvoje sluškinje (robinje, o.a.) i došljak tvoj“.

I drugo: najamnik – radnik se poziva na propis koji je na više mesta pomenut u Bibliji, a odnosi se na zabranu kažnjavanja oduzimanjem ogrtača (odeće-haljine). U Bibliji taj propis susrećemo u Knjizi izlaska (Druvoj knjizi Mojsijevoj); 22: 25- 26 gde piše: „Uzmeš li u zalog bližnjem svom ogrtač (haljinu, o.a.) vrati mu je prije zalaska sunca. To mu je jedini pokrivač kojim zaklanja tijelo svoje i u kojem može spavati. Ako meni zavapi, uslišat ću ga, jer sam ja milostiv“.

Zatim u Ponovljenim zakonima (Peta knjiga Mojsijeva); 24: 12- 15 „Ako je siromah, nemoj lijegati sa zalogom njegovim; o zalasku sunca moraš mu vratiti zalog, da on mogne spavati u svom ogrtaču i tebe blagosiljati... Nemoj zakidati jadnog i bijednog najamnika, bio on tvoj sunarodnik ili došljak...Podaj mu najam njegov isti dan prije nego sunce zađe, jer je siromah i to mu dušu drži...“; 17 „Ne izvrći pravice došljaku ni siroti, i ne uzimaj u zalog haljine udovici.“

I konačno u Knjizi proroka Amosa; 2: 8,gde Bog kao jedno od zlih dela navodi i kritikuje: „I na haljinama (tuđim, o.a.) u zalog uzetim leže...i piju vino kažnjenih...u kući Boga svojega.“

Jazanijev pečat i otisak – 605.g.p.n.e.

1932. godine na lokalitetu mesta Mispa (Zapadna obala) pronađen je pečat i njegov otisak na kojem je na hebrejskom pisalo: „Pripada Jazaniji služitelju kralja“. Kada je vavilonski kralj Nabukodonosor II (Navuhodonosor, 605.-562.g.p.n.e.) mesec dana posle osvojanja Jerusalema zapalio grad i jevrejski Hram (14. avgusta 586.g.p.n.e), postavio je za namesnika i vazalnog upravitelja Judeje Gedalju (Godoliju), Jevrejina plemićkog porekla iz ugledne jerusalemske porodice. A ovaj je, da bi sa tim upoznao svoje vojne zapovednike i velikodostojnike, pozvao ih u Mispu. Među njima Biblija beleži i ime Jazanije. Očito da je on bio služitelj nekog od poslednjih judejskih kraljeva (Joakima ili Joahina) pred sam pad i osvajanje izraelskog kraljevstva i Jerusalema od strane Vavilonaca. Biblija njegovo ime beleži u Druvoj knjizi kraljeva u poglavlju 25; 23 „Svi vojni zapovednici i njihovi ljudi kad saznaše da je vavilonski kralj postavio zemlji za namesnika Gedalju (Godoli-

ju) sina Ahikama, dođoše prednjega u Mispu... (među njima i, o.a.) Mahatov sin Jazanija – oni i svi njihovi ljudi.“

Reprint pronađenog pečata i otiska

Eliakimovi pečati (zatvarači) – 6. vek p.n.e.

Prvi arheološki dokaz i potvrda postojanja pretposlednjeg (pred vavilonsko ropstvo) judejskog kralja Joahina (vladao 597.g.p.n.e.) bio je pronalazak tri zatvarača za čup njegovog služitelja Eliakima. Sva tri grnčarska zatvarača sadržavali su starohebrejski natpis: „Eliakim sluga (služitelj) Jaukinov“. Prvi je pronađen 1928.g. na lokalitetu antičkog grada Lahiša (slika 1), drugi je pronađen 1930.g. kod gradića Bet Šemeša (slika 2) i treći je pronađen 1961.g. na arheološkom lokalitetu palate kod Ramat Rahela (kod Jerusalema) (slika 3).

Slika 1

Slika 2

Slika 3

Upisano ime „Jaukin“ aramejski je izgovor jevrejskog imena koje se fonetski pisano hebrejskim slovima YWYKYN jedino može odnositi na ime judejskog kralja Joahina koji je nasledio presto posle smrti svoga oca kralja Joakima (vladao od 609.- 597.g.p.n.e.), i vladao je samo tri meseca i deset dana pre odvođenja njega, njegove porodice i 10.000 žitelja Judeje u Vavilonsko ropstvo od strane vavilonskog

kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosora, 605.- 562.g.p.n.e.) (tzv „druga deportacija“). Nabukodonosor će imenovati njegovog ujaka Mataniju (vladao 597.- 586.g.p.n.e.) za cara (poslednjeg judejskog cara Davidove loze-dinastije), promenivši mu ime u Sedekija. Joahinovo aramejsko ime „Jaukin“ se pominje i na jednoj kamenoj ploči kraljevskog arhiva u Vavilonu, zajedno sa pet njegovih sinova tokom njihovog ropstva.

Biblija Joahina pominje u par poglavlja: njegovo ustoličenje, život i odvođenje u ropstvo. U Drugoj knjizi kraljeva; 24: 6, 8 govori se o njegovom ustoličenju: „I počinu Joakim kod otaca svojih; a na njegovo se mesto zacari Joahin...Osamnaest godina bijaše Joahinu kad se zacari, i careva tri meseca u Jerusalemu“ i 36: 8 „...i zacari se na njegovo (Joakima, o.a.) mesto Joahin sin njegov“. Njegov odlazak u ropstvo pominje se u odeljku 36; 10 „I...posla car Navuhodonosor, te ga odvedoše u Vavilon sa blagom doma Gospodnjeg...“ Trideset i sedam godina proveo je Joahin u vavilonskom zarobljeništvu, ali uz privilegovan tretman. Oslobodio ga je iz zatvora, po Nabukodonosor-ovoj smrti, njegov sin i naslednik vavilonskog prestola, kraljAmel-Marduk (Evil-Merodah, vladao 562.- 560.g.p.n.e.), ali on i dalje ostaje živeti u Vavilonu. Ovo beleži i Biblija u Drugoj knjizi kraljeva; 25: 27- 30 i u Knjizi proroka Jeremije;52:31- 34.

Otisak Elišaminog (Eliakimovog) pečata – oko 598.g.p.n.e.

Otisak pečata koji je pronađen u Jerusalemu na kojem je na hebrejskom jeziku pisalo: „Elišama, služitelj kralja“. Obzirom na mesto gde je pronađen, kao i na činjenicu da su samo kraljevi dostojanstvenici i služitelji imali pravo na svoj pečat, verovatno je da je reč o otisku pečata pisara Elišame (Eliakima), služitelja judejskoga kralja Joakima (vladao 609.- 598.g.p.n.e.).

Biblija njegovo ime pominje u Knjizi proroka

Jeremije; 36; 9 i 12 „U petoj godini Joakima...kralja judejskoga...siđe on (Mihej sin Gemarijin, o.a.) u kraljevski dvor, u sobu pisarevu, gdje upravo sjedahu svi dostojanstvenici: pisar Elišama,...i svi drugi dostojanstvenici“.

Baruhov pečat (otisak) – 6. vek p.n.e.

1975. godine, na oko 50 kilometara jugozapadno od Jerusalema pronađeno je 250 stvrdnutih glinenih gruda sa otiskom utisnutog pečata na kojima su na starohebrejskom jeziku bila ispisana lična imena.

Ovakve plombe sa otiskom žiga (pečata) utiskivane su najčešće na papirus (svitak) i služile su kao zvanični potpisi pošiljaoca. Četiri od tih imena na pronađenim pečatima su bila imena ličnosti koje se pominju i u Biblijskoj Knjizi proroka Jeremije, posebno u 36 poglavlju.

Na prvom glinenom pečatu, u tri reda, bio je utisnut sledeći tekst: „Pripada Berehijahu/sinu od Nerijahua/pisara“, odnosno „Baruh sin Nerijin, pisar“. Sufiks (nastavak, dodatak) „jahu“ u staro hebrejskom jeziku je oblik imena Jahve (JHWH) što

je hebrejska reč za „Bog“. Ime Baruh (Berehi) znači „blagoslovljen (blažen)“. Dakle, puno ime Berehijahu znači „Blagosloven da je Bog“. Ovaj tekst nam u potpunosti potvrđuje Biblijski tekst iz Knjige proroka Jeremije; 36: 4 koji kaže: „Tada Jeremija dozva Baruha, sina Nerijina, i Baruh napisa na svitak, po kazivanju Jeremijinom, sve riječi koje mu Jahve (Gospod,o.a.) bijaše objavio“.

Biblija Baruha, kao sina Nerijina i pisara Jeremina pominje na još tri mesta: u poglavljima 43:3 i 6 i 45:1-2. Dakle, tekst pečata nam jasno potvrđuje tačnost navoda iz Biblije pominjenjem i imena Baruha, i to da je bio pisar, i ime njegovog oca Nerije.

„Baruhov pečat“ se danas nalazi u Izraelskom muzeju u Jerusalemu. Dimenzije glinene mase u kojoj je utisnut otisak ovalnog pečata su 17 x 16 mm (1,7 x 1,6 cm.), a dimenzije samog otiska pečata 13 x 11 mm (1,3 x 1,1 cm.).

Srebrene svitci sa zapisom – oko 600.g.p.n.e.

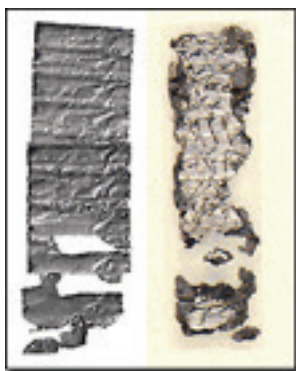
Najstarije poznati autentični fragment iz Biblije (dakle, ne celi tekst Biblije) pronađen je 1979. godine na arheološkom lokalitetu doline Hinom (Ketef Hinom) u blizini Jerusalema. Pronađeni artefakt je dobio ime „Svitak sa zapisom“ i predstavlja deo dobro poznatog biblijskog teksta „Sveštenečki blagoslov“ iz Knjige brojeva (Četvrta knjiga Mojsijeva).

Ovaj fragment iz Biblije čine dva tanka srebrna svitka iz oko 600.g.p.n.e. na kojima se nalazi pomenuti biblijski tekst,

pisan slovima starohebrejskog pisma, što ga čini najstarije poznatim tekstom hebrejske Biblije. Ujedno ovo je i najstrijbi autentični tekst sa ispisom božijeg imena YHWH (Jehova), koje se pominje u prvom svitku 5 puta, a u drugom 3 puta.

Prvi srebrni svitak je širine 27 i dužine 97 milimetara (2,7 x 9,7 cm) i sadrži 18 redova kratkog teksta (zbog oštećenosti delimično nepotpunog) sa odlomcima iz Knjige Izlaska (Druga knjiga Mojsijeva); 20:6; Ponovljenih Zakona (Peta knjiga Mojsijeva); 5:10 i 7:9, sa ponovljenim tekstom: „A činim milost hiljadama onih koji me ljube i čuvaju zapovijesti moje“, i Knjige Nehemijine; 1:5 i Knjige proroka Danijela; 9:4 „I rekoh: Gospode Bože nebeski, Bože veliki i strašni, koji čuvaš zavjet i milost onima koji te ljube i drže tvoje zapovijedi“.

Drugi srebrni svitak je širine 11 i dužine 39 milimetara (1,1 x 3,9 cm). Sadrži 12 redova kratkog teksta sa molitvama iz Knjige Brojeva (Četvrta knjiga Mojsijeva); 6: 24-26 „ Da te blagoslovi Gospod i da te čuva! Da te obasja Gospod licem svojim i bude ti milostiv! Da Gospod obrati lice svoje k tebi i dade ti mir!“

Otkriće ovako starog zapisa teksta, koji se tako podudara sa tekstovima kasnijih primeraka Biblije, nesumnjivo daje veliku mogućnost potvrde autentičnosti i drugih navoda iz Biblije.

Pečat proroka Hananija – početak 6. veka p.n.e.

Četvrte godine, petog meseca kraljevanja poslednjeg judejskoga kralja Sedekije (vladao 597.- 586.g.p.n.e.), na njegovom dvoru je

službovao prorok Hananija.

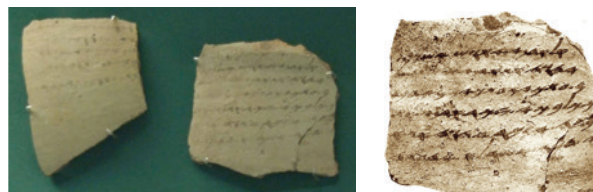

Biblija njegovo ime beleži u Knjizi proroka Jeremije; 28: 1 u poznatom opisu njegove rasprave sa prorokom Jeremijom: „Iste godine... Hananija, sin Azurov

(Azarijev, o.a.) prorok rodnom iz Gibeona, reče mi (proroku Jeremiji, o.a.) u domu Gospodnjem pred svim sveštenicima i svim narodom...“ Otkriveni pečat sadrži hebrejski natpis: „Hananija sin Azarijev (Azurov)“.

Pisma iz Lahiša – 588.g.p.n.e.

Prilikom arheoloških iskopavanja koja su vršili engleski arheolozi na lokalitetu antičkog judejskog grada Lahiš, u vremenu od 1932. do 1938.godine, pronađeno je dvadeset i jedno pismo pisano na ostrakon (krhotini od gline koje služe za pisanje kratkih poruka), ispisano ugljenim (karbonskim) mastilom.

Pisma su pisana na starohebrejskom, jeziku kojim se služio i prorok Jeremija. Datiraju iz 588.g.p.n.e. iz vremena vavilonskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosora, 605.-562.g.p.n.e.) i njegove vojne kampanje osvajanja Judeje i Jerusalema, koja je počela napadima na utvrđene judejske gradove Lahiš i Azek. Pisao ih je vojni zapovednik odbrane Jerusalema, komandir Hošea, vojnom zapovedniku odbrane grada Lahiša, Jaosu. U četvrtom pismu (ostrakon-tablici, 4.10-12), on, Hošea, iznosi svoju zabrinutost Jaosu i kaže: „...vidimo (vaše, o.a.) vatrene signale iz Lahiša...ali ne vidimo iz Azeka“. Ovo je moglo da znači da su

Azek već osvojili Vavilonci ili da se zbog nepovoljnih vremenskih uslova njihov signal ne vidi.

Kao prvi element potvrde navoda iz Biblije, imamo navođenje samih imena dva grada u Judeji - Lahiša i Azeka, kao jakih jevrejskih gradova i utvrđenja. Ovim istim imenima oni se pominju i u Bibliji (kao i u tablicama iz Lahiša) u Drugoj knjizi dnevnika; 11: 5-12 „Rovoam (prvi kralj Judeje, vladao 930.-913.g.p.n.e., o.a.), stolujući u Jerusalemu, počeo dizati tvrde gradove po Judeji. Tako je sagradio...Lahiš, Azeku,...i utvrdio ih vrlo jako...”

Opis ove Nabukodonosorove vojne kampanje napada na Judeju i Jerusalem Biblija detaljno beleži u Knjizi proroka Jeremije; 34:1 „...kad Nabukodonosor car Vavilonski i sva vojska njegova...vojevahu na Jerusalem i na sve gradove njegove...” i 34; 7 „A vojska cara Vavilonskoga udaraše na Jerusalem i na sve ostale gradove Judine, na Lahiš i Azeku, jer samo oni preostadoše od judejskih utvrđenih gradova”. Pisma iz Lahiša se danas nalaze u Britanskom muzeju u Londonu.

Otisci pečata dvojice služitelja kralja Sedekije – oko 586.g.p.n.e.

Reč je o otiscima pečata sa ispisom imena dvojice dostojanstvenika na dvoru i u sviti jevrejskog judejskog kralja Sedekije (Zedakia, vladao od 597.- 586.g.p.n.e. - poslednji vladar Judeje pre vavilonskog osvajanja i razorenja Jerusalema i jevrejskog Hrama), a koji su nosili isto ime – Gedalja (Godolija).

Prvi pečatni otisak otkriven 2008. godine na arheološkom lokalitetu Davidova grada u Jerusalemu, pored zidina Staroga grada, svojim hebrejskim ispisom upućuje na ime „Gedaliah ben Pashur” - (Gedalja sin Pašhurov), jednog od uglednika i zvaničnika iz kraljevog okruženja, od oca Pašhura.

Tog Gedalju i njegovog oca Biblija pominje u Knjizi proroka Jeremije; 38:1 „A Sefatija...i Gedalja sin Pašhurov i Juhal... čuše riječi koje govori Jeremija svemu narodu...” Ovo je epizoda kada kralj Sedekije daje zatvoriti proroka Jeremiju zbog njegovih loših slutnji pred napad asirskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosora) na Jerusalem, što će i završiti razorenjem grada i Prvog Hrama.

Druga ličnost sa istim imenom - Gedalja (Godolija), očito je bio još višeg ranga, član ugledne jerusalemske porodice, koji je služio kao upravitelj i administrator samog kraljevog dvora. Ovaj otisak pečata pronađen je na lokalitetu antičkog grada Lahiša i na njemu je na hebrejskom jeziku pisalo: „Pripada Gedalji koji upravlja Domom (palatom, o.a.)”.

Na toj poziciji uglednog administratora na dvoru judejskog kralja Sedekije (vladao 597.- 586.g.p.n.e.) zatiče ga opsada i pad Jerusalema od strane Vavilonaca, kao i njegovo imenovanje od strane vavilonskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosor, 605.- 562.g.p.n.e.)

(Navuhodonosor, 605.- 562.g.p.n.e.) za vazalnog upravitelja nad Judejom, što Biblija beleži u Knjizi proroka Jeremije; 40: 5, 7 „...možeš početi Gedalji...koga je kralj vavilonski postavio nad gradovima judejskim...Svi vojni zapovjednici, i njihovi ljudi, saznaše da je kralj vavilonski postavio zemlji za namjesnika Ahikamova sina Gedalju...”

Gemarijin pečat (otisak) – 586.g.p.n.e.

Drugi od 4 pronađena (1975. godine) glinena otiska pečata sa imenom osobe – ličnosti koje

se pominje i u Bibliji je tzv. „Gemarijin pečat”. Ovde je reč o dostojanstveniku (knezu) čije se ime, kao i ime njegova oca pisara pominje u Knjizi proroka Jeremije; 36:10- 12 „Baruh svemu narodu pročitaj riječi (proroka, o.a.) Jeremije iz svitka u Domu Jahvinu (Božijem, o.a.), u dvorani Gemarije, sina pisara Šafana...A kad Mihej, sin Šafanova sina Gemarije ču iz knjige sve Jahvine riječi, siđe u kraljevski dvor u sobu pisarovu gdje upravo sjedahu svi dostojanstvenici (knezovi, o.a.):...(pa i, o.a.) Gemarija, sin Šafanov...”

Na glinenom otisku koji je pronađen u arheološkom sloju koji odgovara vremenu neposredno pred vavilonsko osvajanje Jerusalema 587./ 586.g.p.n.e., hebrejskim slovima je ispisano: „Pripada Gemariji, sinu Šafanovu”.

To je, dakle, još jedna arheološka potvrda postojanja dva lika, dve osobe, koje pominje i o kojima piše Biblija.

Jehukalov pečat (otisak) – 586.g.p.n.e.

Još jedan pronađeni otisak pečata iz vremena Prvoga (jevrejskog) Hrama u Jerusalemu, u godini pred vavilonsko osvajanje grada. Otkriven u iskopavanjima koja su vršena 2005. godine na arheološkom lokalitetu „Davidova grada”, sadržavao je ispis u tri reda na starohebrejskom jeziku.

Na otisku je pisalo: „Pripada Jehukalu (sinu) Šelemijinu (Šelemijahu, o.a.) ben (sinu, o.a.) Šovi”.

Biblija na dva mesta u Knjizi proroka Jeremije pominje Jehukala, sina Šelemijina. U poglavlju 37; 3 piše: „I posla kralj Sedekija Jehukala, sina Šelemijina...

k proroku Jeremiji s porukom: pomoli se za nas Jahvi, Bogu našem!” i 38; 1 „...Juhal (Jukal), sin Šelemjin...čuše tada za riječi što ih Jeremija kaza svemu narodu...”

Karakteristika i potpuna neobičnost ovoga otiska pečata i teksta na njemu je, da se osim pominjanja imena imaoca (vlasnika) pečata i imena njegova oca, pominje i ime dede nosioca pečata. Skoro nema slučaja sa sličnom praksom ispisa na pečatima. Verovatno je da je deda imaoca pečata (Jehukala) bio istaknuta i dobro poznata ličnost svog vremena i u svom okruženju, što je davalo dodatnu težinu značaju u njegovom korišćenju.

Broš porodice Tamah – kraj 6. veka p.n.e.

2008. godine izraelski arheolog Eilat Mazar, južno od Brda Hrama pronalazi broš elipsastog oblika, veličine 2,1 x 1,8 cm.

Na njemu je ugravirana slika dva sveštenika sa bradom, okrenutih jedan prema drugome kako podignutih ruku vrše obred nad oltarom. Iznad njih je ugraviran simbol vrhovnog vavilonskog boga Šin, a ispod njih su upisana hebrejska slova tav, mem i het što se čita kao „Tamah”, što sugerise da je broš pripadao nekome iz porodice Tamah, koja se pominje u Bibliji u Knjizi Nemijinoj; 7: 55 „...sinova Tamahovih”.

Reč je o delu Biblije koji govori o „Prebrojavanju Judejaca povratnika iz Vavilonskog ropstva”, koje je predvodio, između ostalih i Nemija. Pobrojane porodice, među kojima i Tamahova, su pripadali Netinejcima (Netineji) uglednim hramskim slugama (službenicima). Možda zato nije slučajno da je pomenuti artefakt pronađen svega nekoliko desetina metara od područj-

na brda Ofel, gde su i službovali Netinejci... Knjiga Nemijina; 3: 26 „I Netinejci koji življahu u Ofelu... u smjeru istoka do Kule visoke“. Takođe, obzirom i da je reč o povratnicima iz Vavilona, vrlo je verovatno da je pomenuti broš urađen još u Vavilonu, pa otuda i ugravirani prikaz simbola vavilonskog božanstva.

Papirusi iz Elefantine – kraj 5. vek p.n.e.

Papirusi iz Elefantine su kolekcija antičkih jevrejskih zapisa koji datiraju iz 5. veka p.n.e., a potiču od jevrejske zajednice sa ostrva Elefantina na reci Nil, blizu granice sa Nubijom (južni Egipat). Prvi pronađeni zapisi iz ove kolekcije su otkriveni 1893. godine od strane njujorškog novinara i egiptologa Čarlsa Edvina Vilboura, a potom su predati Muzeju u Bruklinu (SAD). Jedan od prvih zapisi iz ove kolekcije je i tzv. „Pismo za Pesah“ koje potiče iz 419.g.p.n.e., a pronađeno je 1907. godine. U njemu su date detaljne instrukcije o načinu praznovanja ovog jevrejskog praznika. Ono se danas čuva u departmanu Egipatskog muzeju u Berlinu (Nemačka). Ono po čemu su posebno značajna ova pisma (zapisi) je i činjenica da se u njima pominju i imena dve osobe koje su nam poznate i iz Biblije.

Reč je o Sanbalatu guverneru Samarije (Izraela) koji je bio protivnik Nahemijine namere obnove zidina Jerusalema, čije se ime pominje 10 puta u Bibliji u Knjizi Nahemijinoj; 2: 10, 19 „Kad to ču Sanbalat...Na te vijesti počеше nam se rugati Sanbalat...“ i 4: 1 „Kad su Sanbalat...“

U prevodu Elefantinog zapisa nalazimo sledeći tekst sa posrednim pominjanjem njegovog imena i titule: „...Mi takođe moramo izložiti celu stvar u naše ime...Šelamiji, sinu Sanbalata, guvernera Samarije...“

Drugo ime koje se pominje u ovome tekstu, a poznato nam je i iz Biblije, je ime Johanana sina Elijašibova, Velikog sveštenika jerusalemskog Hrama, zagovornika obnove Jerusalema i Hrama.

U Knjizi Nahemijinoj; 12: 23 piše: „...do vremena Johanana, sina Elijašibova“ i u Knjizi Ezrinoj; 10: 6 „Ezra se udalji ispred Doma Božijeg i uđe u dvoranu Johanana, sina Elijašibova.“

Natpis sa ugaonog stuba jerusalemskog Hrama – 19.g.p.n.e.

Otkriveni ugaoni stub sa jugozapadnog dela Hrama u Jerusalemu, dimenzija 2,43 x 1 metar, sa urezanim kratkim natpisom na hebrejskom jeziku: „ka mestu gde se oglašavaju trube“. To upućuje na mesto u Hramu sa koga su se sveštenici oglašavali hramskim trubama prilikom određenih verskih ili svetovnih događanja. Uklesani natpis je očigledno imao svrhu da radnicima koji su izvodili gradnju ukaže na mesto postavljanja ovog kamenog bloka.

I Biblija u Drugoj knjizi dnevnika na više mesta pominje hramske trube i harfe. U poglavlju 5 „Solomon i gradnja Hrama“, odeljak 12 piše: „Svi Levitski pjevači..stajahu..s cimbali..harfama i citrama...a s njima sto i dvadeset sveštenika koji su trubili u trube. U odeljaku 13 dalje piše: „I dok su trubili i pjevali složno kao jedan i jednoglasno hvalili i slavili Jahvu, podižući glas uz trube...oblak ispuni dom Jahvin“.

U poglavlju 7 Posveta Hrama, Odeljak 6 piše: „Dok su sveštenici stajali na dužnostima, Leviti su instrumentima za Jah-

vine pjesme (misli se na hramske trube i harfe), što ih učini kralj David, slavili Jahvu... Pred njima su sveštenici trubili u trube, dok su Izraelci stajali”.

Motiv truba i harfi, kao hramskih instrumenata, prisutan je i na pronađenim srebrenim novčanicama, hebrejski zvanim zus, koje su kovane i korišćene za vreme Drugog jevrejskog ustanka protiv Rimljana (132.-135.g.p.n.e.) pod vodstvom Šimona Bar Kohbe, čije je ime takođe upisano na tim kovanicama kao „Šim'on vladar (nasi) Izraela“.

Kaifin (Kajafin) kameni sarkofag – 1. vek nove ere

U decembru 1990. godine, na padinama brežuljka doline Hinom, jugozapadno od brda Cion u Jerusalemu, otkriveno je veliko groblje iz vremena kasnog perioda Drugog jevrejskog Hrama (od 1. veka p.n.e. do 1. veka nove ere). Ovo groblje, koje su koristili Jevreji, se sastojalo od usečenih grobnica u kamenim stenama, u kojima su u po 4 grobna mesta u lođama, vršene sahrane. Grobne lođe su verovatno korišćene i kao porodične grobnice, a u njima su bili kameni sarkofazi (kovčezi) u koje su polagane kosti umrlih, i to kosti više umrlih iz jedne

porodice. Ti kameni sarkofazi su najčešće bili ukrašeni sa cik-cak reljefnim motivom uklesanim oko dva kruga sa po pet rozeta, a na suprotnoj strani su najčešće sadržavali ispise imena sahranjenih.

U jednom od njih su pronađene kosti dvoje dece starosti između 2 i 5 godina, zatim kosti dečaka starosti između 13 i 18 godina, kosti odrasle žene i kosti muškarca starosti oko 60 godina. Na bočnoj strani ovog sarkofaga je hebrejski ispis: „Jozef sin Kaifin (Kajafin)“.

Kaifa je bio jevrejski Veliki sveštenik za vreme vladavine rimskog cara Tiberija (14. – 37.g) i upravljao je Sanhedrinom (Vrhovnim jevrejskim verskim sudom) od 18. do 36.g. Pretpostavlja se da je bio iz imućne i ugledne jevrejske porodice jer se oženio ćerkom Velikog jerusalemskog sveštenika Ana (Anasa, Ananusa). Čak i kada je prestao biti Veliki sveštenik, njegov uticaj je bio osjetan.

I jevrejsko-rimski istoričar Jozef Flavije u svom delu Jevrejske starine (18:35) pominje: „Jozefa Kaifu (Kajafu, o.a.) kao jevrejskog vrhovnog sveštenika od 18.-36.godine“, a u 18:95 kao: „Jozefa zvani Kaifa (Kajafa, o.a.), Veliki sveštenik“. Na mesto Velikog jerusalemskog sveštenika je imenovan 18. godine od strane tadašnjeg rimskog guvernera(prokuratora) Valerija Gratusa, što ga je činilo drugom osobom po uticaju

u Judeji, odmah posle prokuratora. Na toj funkciji je dočekaio i sledećeg rimskog prokuratora (guvernera) Poncija Pilata. 37. godine, posle jevrejskih nemira koji su izbili za vreme praznika Pesah zbog rimskog ugnjetavanja verskih sloboda Jevreja, rimski guverner Sirije Lukus Vitelius smenio ga je sa te funkcije i imenovao njegovim naslednikom brata njegove žene, Jonatana (sina Anasovog).

Hebrejski ispis na bočnoj strani: „Jozef sin Kaifin (Kajafin)“

Istorijsku autentičnost Kaife (Kajafe) kao stvarne ličnosti koja je postojala potvrđuje nam i Biblija. Ime Kaife (Kajafe) kao Velikog sveštenika pominje se više puta u Bibliji u Novom zavetu, u jevanđeljima po Mateju, po Luki i po Jovanu, i to posebno u delu koje govori o odvođenju na suđenje Jošue (Isusu Hristu) Ponciju Pilatu.

U Jevanđelju po Mateju; 26: 3 piše: „U to doba skupe se na vijećanju glavari sveštenički i književnici i stariješine narodne u dvoru velikog poglavara sveštenika po imenu Kaifa (Kajafa, o.a.)“....6; 57 „I oni što uhvatiše Isusa odvedoše ga velikom poglavaru svešteničkom Kaifi (Kajafi, o.a.), kod koga se književnici i stariješine skupiše“...Jevanđelje po Luki; 3: 2 „...kad veliki sveštenici bijahu Ana (Anas, Ananus, o.a.) i Kaifa (Kajafa, o.a.), progovori Bog u pustinji Jovanu...“...Jevanđelje po Jovanu; 11: 49 „Jedan od njih, Kaifa (Kajafa, o.a.), koji te godine bijaše veliki sveštenik, reče im...“, 18: 13 „I odvedoše ga najprije Ani (Anasu, o.a.), jer bijaše tast Kaifi (Kajafi, o.a.) koji bijaše veliki poglavar sveštenički one godine.“, 18: 14 „Kaifa (Kajafa, o.a.) je bio onaj koji dade Jevrejima savjet:...“, 18: 24 „tada ga Ana (Anas, o.a.) još

posla svezana velikom svešteniku Kaifi (Kajafi, o.a.)“ 18; 28 „Tada Isusa odvedoše od Kaife (Kajafe, o.a.) u sudnicu (Ponciju Pilatu, o.a.)“, i u Djelima Apostolskim; 4: 6.

Kao što vidimo iz ovih biblijskih zapisa Kaifa (Kajafa) je prvo organizovao saslušanje Jošui (Isusovo) kao okrivljenog za bogohuljenje, ali pošto Isus nije mogao (ili nije želeo) da opovrgne optužbe, Kaifa (Kajafa) ga je predao Rimljanima i guverneru Ponciju Pilatu na suđenje, koji ga je sudio kao „kralju jevrejskom“ pitavši ga u Jevanđelju po Jovanu;18: 33 „Jesi li ti kralj Jevrejski“.

Ovaj kameni artefakt se danas nalazi u Izraelskom muzeju u Jerusalemu.

Novac judejskog kralja Heroda Agripe I - 37.- 44.g.

Jevrejski judejski kralj Herod Agripa I (vladao 37.- 44.g.) bio je sin Aristobula i Bernice i unuk Heroda (Iroda) Velikog (vladao 37.- 4.g.p.n.e.). Njegov savremenik i prijatelj rimski imperator Kaligula darovao mu je titulu kralja i bivše teritorije kojima su vladali njegovi stričevi Herod Antipa i Filip, a poslije i Judeju. U istoriji je poznat jer je dao ubiti Jovanova brata Jakova i utamničiti Petra, što je i zabeleženo u Bibliji u Novom zavetu u Delima Apostolskim; 12: 1-5 „U ono pak vrijeme kralj Herod počeo zlostavljati neke članove Crkve. Mačem pogubi Jovanova brata Jakova.“

Za vreme svoje vladavine kovao je novac u Panei (druge godine svoje vladavine), u Tiberijasu (pete godine) i u Cezareji (sedme godine). Veliki broj pronađenih kovanih novčanica od bronce vrednosti jednog prutota (iz perioda šeste godine njegove vladavine, kovanog u Jerusalemu) predstavljao je direktni fizički dokaz autentičnosti Agripe I kao istorijske ličnosti, pomenute i u Bibliji. Ove novčanice su na prednjoj strani imale tekst na grčkom jeziku ΑΓΡΙΠΑ ΒΑΣΙΛΕΥΣ (Kralj Agripa). Unutar ovoga tekst

je slika kraljevskog zastora (suncobrana) baldahina sa resama, a na poledini novčanice tri klasa ječma koje izrastaju iz dva lista, sa datumom L - S (godina 6 = 42./43.g.) u samom centru kovanice.

Olovni uteg sa imenom judejskog kralja Agripe II – 50.- 95.g.

1965. godine na području arheološkog lokaliteta Migdala (antičkog Magdala) 5 kilometara severozapadno od izraelskog grada Tiberijasa, otkriven je olovni uteg ukošenih ivica veličine 4,2 x 4,2 cm, debljine 6 milimetara i težine 86,44 grama, koji je na pročelju sadržavao grčki ispis u pet redova sa sledećim tekstom: "ΛΜΓ/ΒΑCΙΑ/ΕΩC ΜΕ/ΓΑΛΛΟΥ Α/ΓΡΙΠΠΑ Κ/ΥΡΙΟ - Godina 43 velikog kralja Agripe (našeg, o.a.) gospodara", a na poledini je bio ispis u šest redova: "ΑΓΟΡΑΝΟ/ΜΟΥΝΤΩΝ/ΙΑΕCΑΙΟΥ Μ/

ΑΘΙΟΥ ΚΑΙ ΑΝΙΜΟC ΜΟΝ/ΙΜΟΥ – U mandatu od agoranomoia (ekonomski oblasni upravitelj, o.a.) Isaiaha (sina) Matiasova i Animosa sina Monimosa“.

Iako uz ime judejskog kralja Agripe ne stoji određenje Agripa I ili II, po navedenoj godini u ispisu jasno je da se radi o Agripi II, sinu Heroda Agripe I, čije je puno ime bilo Julije Marko Agripa II, koji je vladao od 50. do 95. godine. Pronalazak ovog olovnog utega sa navodom njegovog imena potvrđuje nam istorijsku autentičnost Agripe (I) kao osobe koju i Biblija (Novi zavet) pominje u Delima Apostolskim; 25:13, 22- 26 i 26:1- 2, 19, 32 „Kad prođe neko vrijeme, dođoše u Cezareju kralj Agripa i Bernika...I ja bi želeo poslušati tog čovjeka - reče na to Agripa...Fest reče: Kralju Agripa i vi svi ovdje s nama prisutni...izveo sam ga pred vas kralju Agripa...”

Preuzeto iz strane štampe

SVJETSKI JEVREJSKI KONGRES

Svjetski jevrejski kongres poziva Savjet UN za ljudska prava da osudi diskriminaciju izraelskih sportista

18. mart 2019.

Ženeva –Gabriel Buznick (Argentina), u ime Svjetskog jevrejskog kongresa, pozvao Savjet za ljudska prava UN da osudi diskriminaciju izraelskih sportista.

Povodom otvaranja Socijalnog foruma održanog u Ženevi u oktobru 2018. visoki komesar Bachelet istakao je da se u sportu zalažu za poštovanje ljudskih prava, posebno vrijednosti kao što su: nepristrasnost, nediskriminacija i jednake mogućnosti.

Međutim, duži niz godina ove vrijednosti se u više navrata uskraćuju izraelskim sportistima time što im nije dozvoljeno da se takmiče u određenim zemljama, uskraćuje im se viza, zabranjuje se sportistima iz drugih zemalja da se takmiče sa njima, odbija se isticanje jevrejske zastave i pjevanje nacionalne himne. Svjetsko prvenstvo u paraplivanju nedavno je premješteno pošto Mala Azija nije dozvolila Izraelcima da učestvuju.

Svjetski jevrejski kongres duboko je zabrinut zbog zloupotrebe sporta u političke svrhe i izražava žaljenje i razočarenje zbog ozbiljnih djela diskriminacije i predrasuda kojima su izraelski sportisti izloženi, čime se krše osnovna ljudska prava i principi sporta.

Duh međunarodnih sportskih takmičenja predstavlja okupljanje sportista iz različitih djelova svijeta koji moraju ostaviti po strani svoje razlike i stvoriti prostor za susret oslobođen od politike i diskriminacije. Zato, pozivamo Savjet i države članice da osude ovakve prakse kako bi poslali jasnu poruku da diskriminaciji nema mjesta u svijetu sporta koji bi zauvijek trebao biti oslobođen od politike.“

SJK u Savjetu za ljudska prava Ujedinjenih nacija uoči Purima: Hamas je još brutalniji od Persijanaca

21. mart 2019.

Ženeva – Predstavnica Svjetskog jevrejskog kongresa Efrat Sopher (UK) upozorila Savjet za ljudska prava UN da se prijetnja Persijskog carstva prije 3.000 godina o eliminaciji Jevreja danas ponavlja kroz genocidne namjere Hamasa.

„Čast mi je da govorim u ime Svjetskog jevrejskog kongresa, organizacije koja predstavlja Jevreje iz preko 100 zemalja.

Rasizam protiv Jevreja je star nekoliko milenijuma. Prije tačno 3.000 godina Persijsko carstvo je imalo namjeru da totalno uništi Jevreje, uključujući i moje pretke. Zahvaljujući odvažnom planu koji je preduzela kraljica Ester, ja danas mogu da branim pravo Jevreja na postojanje. Jevreji u Persiji morali su da se zaštite od kraljevskog dekreta kojim je donesena odluka da se svi pripadnici ovog naroda unište. Njihov opstanak je danas ponovo ugrožen.

Rasistički terorizam ove organizacije je jasan i predstavlja opasnost za moj narod. Hamas je još brutalniji od Persijanaca. Teroristi prerušeni u civile se ubacuju preko izraelske granice, kopaju kanale, koriste otmice, mučenja i nasilje. Hamas koristi svoj sopstveni narod za živi štit, čime pokazuju koliko daleko će ići u namjeri da unište Jevreje.

Rasizam bijesni širom svijeta, mržnja prema Jevrejima se svakodnevno ispoljava. Opšte stanje se pogoršava. Kao što je nekada kraljica Ester reagovala kada je njen narod bio u smrtnoj opasnosti, isto tako i mi danas moramo postupiti.

Akcije koje preduzima Hamas, nasilje, klevete nikada neće dovesti do mira. Savjet mora osuditi ovu genocidnu praksu.“

Saopštenje povodom navodne izjave premijera Poljske da bi restitucija oduzete imovine Jevrejima bila jednaka „Hitlerovoj posthumnoj pobjedi“

20. maj 2019.

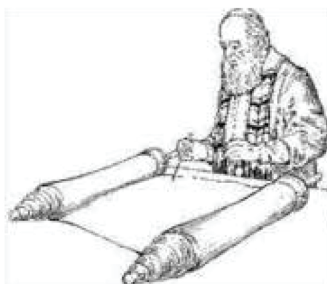
Njujork – Predsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa Ronald S. Lauder oštro je osudio izjavu poljskog premijera Mateuša Moravickog da bi restitucija imovine oduzete Jevrejima tokom holokausta bila jednaka „Hitlerovoj posthumnoj pobjedi“.

„Ovo posebno zabrinjava jer je sama Poljska godinama bila pod okupacijom Njemačke zbog čega nije mogla pomoći jevrejskom narodu kojeg su Njemci smisleno krenuli da potpuno unište. Poljska vlada godinama uporno odbija da prizna materijalne gubitke poljskih Jevreja, tretirajući njihove domove i imovinu kao ratni plijen – iako su pojedini Poljaci i poljske institucije profitirale od ove imovine više od sedam

decenija,“ rekao je Lauder.

„Ta nespornost da se prizna da žrtve holokausta i njihovi nasljednici imaju pravo na zadovoljenje materijalne pravde je zaista nesrećna,“ nastavio je Lauder, „Tvrdnja premijera Moravickog, ako je izgovorena kao što je objavljeno – da bi obeštećenje Jevrejima oduzete imovine bilo „ravno Hitlerovoj posthumnoj pobjedi“ u krajnjoj liniji zabrinjava. Nadam se da je premijer Moravicki pogrešno citiran i da treba dati objašnjenje. U suprotnom, osjećanje na kom počivaju njegove riječi može biti okarakterisano kao uvredljivo i mora u potpunosti biti odbačeno. Kao dugogodišnji prijatelj Poljske i Poljaka, pozivam premijera Moravickog da porekne ili povuče ovu duboko uvredljivu i krajnje nerazumnu izjavu.“

Samo nekoliko dana ranije, u tekstu na naslovnoj strani poljskog dnevnika „Rzeczpospolita“, predsjednik Lauder je pisao o svom dugogodišnjem divljenju Poljacima kao i o svom dugogodišnjem angažmanu u toj zemlji i pozvao poljske političare i religijske vođe da snažno odbace najnovije izlive antisemitizma, uključujući i navode iz knjige „Protokoli Sionskih Mudraca“ od strane biskupa Tarnova u propovijedi vjernicima. Lauder je obećao da će nastaviti sa aktivnom borbom protiv zataškavanja istorije, pozivajući sve one koji iz neznanja ili zlobe kaljaju reputaciju Poljske, sugerisući na krivicu za zločine počinjene u Aušvicu idrugim njemačkim logorima smrti u okupirano Poljskoj.

Svjetski Jevrejski kongres pozdravlja sahranu posmrtnih ostataka jevreja pronađenih u Bjelorusiji, pozivaju vlade širom Evrope da učine isto

22. maj 2019.

Njujork – Svjetski jevrejski kongres zahvaljuje se bjeloruskim vlastima što su prihvatili moralnu odgovornost i spremnost da obezbijede adekvatnu i dostojnu sahranu posmrtnih ostataka oko 1.000 Jevreja žrtava, pronađenih prilikom iskopavanja u Brestu na mjestu gdje je planirana gradnja.

„Vlada Bjelorusije i opština Brest pokazali su krajnju pristojnost u rješavanju ove situacije poštujući sjećanje na jevrejske stanovnike ovog grada koji su hladnokrvno ubijeni na mjestu gdje se trenutno izvode građevinski radovi. Mi zaista cijenimo njihovu saradnju sa Unijom bjeloruskih Jevreja i zajednica, kao i to što priznaju tragediju koja je zadesila ovu zajednicu za vrijeme holokausta,“ rekao je predsjednik SJK Ronald S. Lauder nakon sahrane koja je obavljena u srijedu.“

„Nažalost, ovo je samo jedna od brojnih neobilježenih grobnica širom Evrope u kojima su skrivani posmrtni ostaci Jevreja koji su bili izloženim masovnom istrebljenju. Pojedine lokacije su poznate i istoričarima i očevicima. Važno je da se institucije ozbiljno angažuju u pronalaženju svih takvih mjesta, kao i da se obezbijedi iskopavanje tijela i sahrana u skladu sa jevrejskim zakonima,“ rekao je Lauder. „Sve žrtve zaslužuju da budu dostojanstveno sahranjene i da imaju mjesto vječnog počinka koje će biti simbolično obilježeno.“

„Iskreno se nadam da će sahrana u Brestu poslužiti kao primjer ostalim, ne samo u Bjelorusiji već i širom Evrope, kako bi bili sigurni da će se sve lokacije pažljivo ispitati prije nego što

se odrede za gradnju bilo koje vrste, kao i da sve opštine primijene istu procjenu prije nego se gradnja dozvoli na mjestima koja su istorijski priznata i poznata kao mjesta masovnih ubistava,“ istakao je Lauder. „Moramo uvijek poštovati žrtve nacističke brutalnosti i zaštititi jevrejske zajednice kojepostoje na tim prostorima.“

THE TIMES OF ISRAEL

Vlada Poljske pozvala Vrhovnog rabina da prisustvuje ceremoniji organizovanoj u čast optuženih nacističkih saradnika

7. avgust 2019.

Rabin Mihael Schudrich osudio je ceremoniju organizovanu u čast brigade „Sveti krst“ koja se održava pod pokroviteljstvom predsjednika Poljske; osuđuje „opasni“ istorijski revizionizam.

Poljski predsjednik govori na ceremoniji povodom izraelskog obilježavanja dana sjećanja na žrtve holokausta, Aušvic, 12.04.2018.

Rabin je istakao da je uvrijeđen pozivom Ministarstva poljskih veterana na ceremoniju obilježavanja 75.godišnjice od formiranja brigade „Sveti krst“.

Događaj će biti održan pod pokroviteljstvom predsjednika Poljske, A. Duda.

„Organizovanje ovakvih događaja vrijeda sjećanje na sve poljske građane ubijene u borbama protiv Njemačke“, napisao je Vrhovni rabin u pismu upućenom Janu Kasprziku, ministru za pitanja veterana.

Kasprzik je otvoreno demantovao da je jedinica ikada sarađivala sa nacistima, rekavši poljskom javnom servisu TVP - „Brigada Sveti krst, nikada nije sarađivala sa Njemcima.“

Brigada je bila dio nacionalnihoružanih snaga, ilegalna poljska ultranacionalistička i antikomunistička oružana grupa koja se borila protiv nacista, Crvene armije kao i poljskog komunističkog antinacističkog otpora.

Brigada „Sveti krst“, koja je brojila od 850 do 1.400 ljudi, optužena je za saradnju sa nacistima protiv sovjetske Crvene armije koja je krajem rata napredovala s istoka preko poljske teritorije.

Brigada je bila u sukobu i odbila je da se pridruži domaćoj vojsci, glavnom poljskom ilegalnom antinacističkom pokretu otpora koji je bio u savezu sa poljskom Vladom u egzilu u Londonu.

„Ti antikomunisti ubijali su Njemce, Ruse i Jevrejekoji su bili poljski državljani“, rekao je rabin.

„Ima toliko drugih poljskih junaka, tako da nema potrebe da biramo one koji su ubijali druge Poljake, a u ovom slučaju, mnogi od njih su bili Jevreji“, naveo je Schudrich, nazivajući ceremoniju „opasnim“ istorijskim revizionizmom.

U februaru 2018, poljski desničarski premijer M. Moraviecki, tvrdokorni antikomunista, pokrenuo je oluju kritika kako u Poljskoj tako i u Izraelu, kada je postao prvi poljski zvaničnik

koji je javno priznao brigadu „Sveti krst“ polaganjem vijenca na grobove pripadnika brigade u blizini Minhena.

U međuvremenu, jevrejski lideri u Litvaniji najavili su privremeno zatvaranje sinagoge u Vilnjusu i sjedišta Zajednice usled usijane javne rasprave o obilježjima litvanskih zvaničnika za vrijeme rata za koje Jevrejska zajednica Litvanije tvrdi da su bili umiješani u holokaust.

DIGITAL JEWISH NEW DAILY for Australia and New Zealand

Plakat za predstavu „Dnevnik Ane Frank“ u Melburnu oskrnavljen kukastim krstovima

13. avgust 2019.

By Roz Tarszisz

Reklamni plakat na bilbordu za predstavu „Dnevnik Ane Frank“ koju izvodi pozorište iz Melburna, oskrnavljeno je kukastim krstovima, navodi The Daily Mail.

Predsjednica teatra „Peridot“ iz Melburna, Alison Knight, rekla je da su glumci i cijela ekipa „uznemireni, ljuti i zgroženi“ vandalizmom.

Tokom priprema za produkciju, glumci su posjetili Muzej holokausta kako bi unapredili svoje znanje i svijest o holokaustu.

„Čast nam je ispričati Aninu priču. Kažemo NE mržnji“, navela je Knight.

Predsjednik Komisije za borbu protiv klevete Dr Dvir Abramovich planira da posjeti pozorište „Peridot“ kako bi se susreo sa glumcima i ekipom. „Antisemitska osjećanja i vandalizam postaju zabrinjavajući trend u Melburnu“, izjavio je.

„Ovo sramno i kukavičko sknavljenje sjećanja na holokaust pokreću oni koji mrze i ljudi puni predrasuda sa željom da unište trajno nasleđe Ane Frank kao i njene riječi nade i ohrabrenja koje nadahnjuju širom svijeta“, saopšteno je.

„Ovo je, takođe, udar na sjećanje svakog Australijanca na 1,5 milion ubijene jevrejske djece“, rekla je.

THE JERUSALEM POST

Svjetski vojni lideri posjetili Izrael radi informisanja o bezbjednosti

21. avgust 2018.

by Marcy Oster

Misija grupe je suzbijanje neznanja o Izraelu ljudima širom svijeta“, navodi se u izjavi.

Stručnjaci za međunarodne odnose, vojni i politički lideri posjetili Izrael.

Članovi Kneseta i Vrhovnog suda, čelnici izraelske Agencije za bezbjednost i Nacionalne policije; aktivni i rezervni oficiri Sjeverne komande, pješadijski, vazduhoplovni, tehnološki i logistički stručnjaci Izraelskih odbrambenih snaga kao i diplomate, imali su priliku da in-

formišu učesnike desetodnevne misije „Naš vojnik u Izraelu“ o bezbjednosnim izazovima u Izraelu.

Misiju su činili predstavnici američkih specijalnih snaga, vojne obeveštajne službe i obalske straže; predstavnici Kongresa, pravni službenici iz Senata, zapovjednici Oružanih snaga Švajcarske, predavač Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu, pravni savjetnik Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i predstavnik Vrhovnog suda Tanzanije.

Grupa je posjetila centre suživota Jevreja i Arapa. Upoznati su sa izvještajem o stanju Palesinske uprave i Hamasa, zatim sa situacijom na granici Gaze kao i ostalim važnim pitanjima bezbjednosti. Takođe, upoznati su i sa aktivnostima „Usamljenog teroriste“.

THE ALGEMEINER / ARTICLA

Ministar unutrašnjih poslova Izraela zagovara pravo Jevreja da se mole na Hramovoj gori u Jerusalimu

21. avgust 2019.

by Benjamin Kerstein

Izraelski ministar unutrašnjih poslova odobrio je promjenu statusa kvo (lat. quo) na Hramovoj gori, kada je u utorak u intervjuu nazvao „nepravdom“ to što je Jevrejima dozvoljen ulazak na sveto mjesto, ali je zabranjeno da se mole.

Govoreći tokom radio intrvjua povodom nasilnih sukoba na Hramovoj gori kada su jevrejski vjernici željeli da uđu unutra u nedjelju na Tisha Bav post, izraelska novinska stranica „Walla“ citirala je ministra Gilada Erdana - „Mislim da je nepravедно da status kvo tamo postoji od '67. godine, tako da moramo djelovati kako bi to promijenili.“

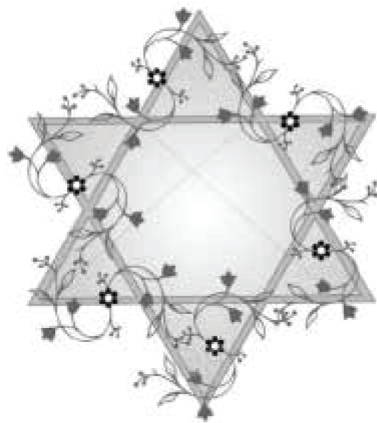
Prema statusu kvo koji je uspostavljen nakon Šestodnevno ratu 1967. Islamski vakuf vrši kontrolu nad svetim mjestom. Posljednjih godina „Aktivisti Hramove gore“, pokret koji je nastao među jevrejskim vjernicima, zahtijeva da se obezbijedi pravo molitve i jednak pristup Gori i za Jevreje.

Erdan – glavni saveznik premijera Netanjahua - izjavio je da status kvo treba promijeniti „kako bi Jevreji ubuduće mogli da se mole na Hramovoj gori, za Jevreje najsvetije mjesto, za islam je na trećem mjestu.“

„Moramo raditi na postizanju uslova u kojima bi i Jevreji mogli da se mole“, dodao je. „Ovo moramo postići političkim dogovorom, a ne silom.“

Aviv Tatarski iz levičarske grupe Ir Amim, koji nastoji da promoviše suživot u Jerusalimu, kritikovao je Erdanovu izjavu rekavši „Većina izraelske javnosti poštuje podjelu u kojoj Jevreji vrše bogoslužjenje kod Zapadnog zida, a muslimani na Hramovoj gori-Haram al-Sharif.“ „Javnost shvata da je ovo ispravna situacija do postizanja političkog rješenja“, dodao je.

„Erdan više voli da se priključi ekstremnoj manjini nacionalne vjerske zajednice i da je ojača u zamjenu za lični politički profit.

BALKAN SIGHT

Neuspjeh u borbi protiv ekstremizma na društvenim mrežama u Bosni

1. avgust 2019.

E. Dizdarević i L. Grebo

Postoje načini da se prepoznaju i uklone ekstremistički sadržaji sa društvenih mreža, ali Bosna ih ne koristi.

Amir Haskić nazvao je sebe „Alahov sluga“, dok je čatovao sa borcima u Siriji putem šifriranih aplikacija za slanje poruka putem Telegrama i Vibera.

Ovo je, pokazalo je suđenje, bio vrhunac njegove radikalizacije, proces koji je počeo kao gledanje islamskih propovijedi na YouTube kanalu i grafičkim video zapisima na društvenim mrežama.

Prije nego je postao „Alahov sluga“, Haskić je bio uzoran student u Bosni koji je uživao da svira gitaru. Sada sa 23 godine, on je iza rešetaka, služi zatvorsku kaznu u trajanju od 18 mjeseci koja mu je izrečena u martu 2019. zbog plana da se pridruži stranoj paravojnoj formaciji.

Za Hani Farida, računarskog eksperta iz Amerike, slučaj Haskić je tipičan za to kako se radikalizam podstiče putem interneta i postepeno prelazi sa otvorenih društvenih mreža na zatvorene sisteme direktnog komuniciranja.

Dakle, terorističke grupe su se samo prebacile sa jedne platforme na drugu“, objasnio je Farid, savjetnik projekta za borbu protiv ekstremizma. Međutim, Bosna i dalje igra igru, izbjegava zakonske okvire za borbu protiv radikalizacije na društvenim mrežama, pokazale su analize. „Država ima moć da traži od društvenih mreža

da uklone takve profile ili sadržaje“, rekao je Sead Turcalo, ekspert za terorizam i profesor na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

Međutim, kada se radi o radikalnom sadržaju, usvojeni strateški dokumenti ne sadrže čak ni definiciju nasilnog ekstremizma ili ekstremizma na mrežama, tako da je teško razviti sistematski pristup ili izgraditi kontranarativ.“

U saradnji sa Projektom za borbu protiv ekstremizma, neprofitnom političkom organizacijom stvorenom za borbu protiv ekstremističkih ideologija, Farid je bio dio tima koji je kreirao program za otkrivanje radikalnih sadržaja na internetu.

Koristeći eGLYPH, Projekat za borbu protiv ekstremizma, sproveo je istraživanje sadržaja interneta u ime BIRN-a, o Islamskoj državi u kontekstu Bosne i Hercegovine i Balkana. Prema rezultatima, količina takvog sadržaja je pala otkad je Islamska Država u usponu, ali eGLYPH je otkrio sadržaj za koji se smatra da podstiče radikalizam i koji je i dalje javno dostupan.

U vrijeme izvještavanja zloglasni video snimak Islamske države pod nazivom „Čast je u džihadu: Poruka Balkancima“ još uvijek je dostupan na websajtu poznatom po objavama informacija grupe.

Jednostavna pretraga na YouTube kanalu takođe vodi do većeg broja video predavanja samozvanog propovjednika u Bosni, Huseina Bilala Bosanca, uprkos činjenici da je osuđen na sedam godina zatvora krajem 2015. zbog podsticanja Bosanaca tokom 2013. i 2014. da se pridruže Islamskoj državi što se u Bosni smatra za zločin.

U jednom video snimku kojije dostupan na YouTube Bosanac govori slušaocima: „Najveće zadovoljstvo Gospodaru robova jeste kada vidi da njegov rob juriša na nevjernika bez oklopa i

bori se sa njim dok ga ne ubije.“ U drugom on kaže: „Najbolji mučenici će pasti u al Shamu“, misleći na Veliku Siriju ili Levant.

Tokom suđenja Bosniću, vještak Vlado Azinović, vanredni profesor na Odsjeku za studije mira i bezbjednosti u Sarajevu, svjedočio je da Bosnićeva predavanja „mogu značajno i čak presudno da utiču “na neku vrstu životnih odluka koje čovjek može da donese „uključujući odluke o odlasku na ratišta u Siriji i Iraku.“

Takođe, u vrijeme ispitivanja BIRN-a, veliki broj brojeva bosanskog izdanja online magazina „Rumiyah“ Islamske države koji poziva na ubijanje nemuslimana, još uvijek je bilo dostupno u popularnoj US digitalnoj biblioteci Scribd. Izdanje br. 11 koje je pronađeno na Scribdu tokom objavljivanja ovog članka, sadrži prijetnje čelnicima zvanične Islamske zajednice u Bosni.

Islamska zajednica saopštila je BIRN-u da kao odgovor na slične sadržaje kreira internet kurs za imame i vjerske učitelje za prevenciju nasilnog ekstremizma koji je u završnoj fazi.

Iako i velike društvene mreže takođe imaju probleme oko uklanjanja sadržaja postoje alati i za to, naveo je Farid.

YouTube je postao bolji u uklanjanju nekih od najstrašnijih video snimka ili pozivanja na radikalizam od strane grupa kao što su ISIL i AL-Qeeda, ali te grupe koriste druge platforme. „Sada koriste tweet za Google Drive link, tako da ljudi gledaju snimak na Google Drajvu. Tehnologiju koju koriste na YouTube, ne koriste na Google Drajvu.

U članku od 16. maja- Rekrutovanje i radikalizacija: Uloga društvenih mreža i nova tehnologija koji je objavljen u časopisu složenih operacija američkog Nacionalnog odbrambenog univerziteta, stručnjak za borbu protiv terorizma i savjetnik Megin Alarid, napisala je

da onlajn radikalizacija i regrutovanje imaju veliku prednost u odnosu na tradicionalne javne komunikacije. Putem interneta terorističke grupe mogu dostići daleko veću publiku.

Novoradikalizovani ne moraju nužno da se pakuju i kreću ka Bliskom istoku – džihadisti podstiču na napade kod kuće kako bi se izbjegao rizik od infiltracije tokom putovanja“, napisala je Alrid.

Turkalo je naveo da su društvene mreže i aplikacije poput Skypa bile prvi kanali za regrutovanje, ali je njihov domet bio ograničen. Društveni mediji omogućavaju potencijalnom regrutu „da se upozna sa situacijom na terenu i sa iskustvima onih koji su ranije otišli na ratišta“, rekao je. Tamo dobijaju „željenu, a ne stvarnu“ sliku fronta.

YouTube, zbog svoje prirode, nikada nije bio ozbiljno oružje za dvosmjernu komunikaciju, ali je služio kao svojevrsna smjernica ljudima koji su u tom okruženju prihvatili radikalni i nasilni narativ prema vlastima.

Ključni razlog za promjenu platformi za dvosmjernu komunikaciju bio je to što Telegram, Signal i sl.nude mogućnost šifrovanog komuniciranja.

Turkalo kaže da je Telegram ostao posebno popularan, ali neka istraživanja sugerišu da se regrutovanje sve više vrši putem čatovanja u onlajn igrama.

Faridov program eGLYPH oslanja se na ljude-posrednike koji procjenjuju da li sadržaj treba smatrati radikalnim, poput slika zlostavljanja djece ili video snimaka na kojima se pokazuje radikalizacija ili instrukcije za pravljenje bombi. „Ljudi procjenjuju, a potom računari preuzimaju na sljedeći način – računar uzme tu sliku, video ili audio snimak iz koga izvlači potpis ili otisak prsta“, rekao je Farid. „Dok sadržaj kruži internetom, potpis uvijek ostaje isti.“

Kada se utvrdi da je sadržaj nezakonit, zaustavite preuzimanje. Nema potrebe da taj sadržaj opet pogledate. To je veoma efikasna tehnologija.“

U svojoj Strategiji za sprečavanje i suzbijanje terorizma 2015-2020, Bosna i Hercegovina je posvetila posebnu pažnju fenomenu onlajn radikalizaciji, o kojoj je BIRN već pisao, ali se pokazalo da je većinu propisanih mjera nemoguće sprovesti.

Rješavanje problema u vezi sa ekstremističkim sadržajima na šifrovanim aplikacijama poput Telegrama ili Vibera uznemirilo je zemlje širom svijeta. Ali sredstva za djelovanje protiv ekstremističkih sadržaja na internetu znatno su napredovala. Međutim, Bosna i Hercegovina zaostaje.

Po Turkalu, zemlja „nema sistematski pristup“ za uklanjanje radikalnih sadržaja sa interneta. „Za tu svrhu, kada se pripremi nova strategija za sprječavanje i borbu protiv terorizma, bilo bi potrebno u zvanična dokumenta uvrstiti neke važne definicije ili pripremiti odvojenu strategiju za sprječavanje nasilnog ekstremizma“, rekao je.

Prema strategiji, odgovornost za regulisanje sadržaja na internet portalima uglavnom pada na bosansku Regulatornu agenciju, CRA. CRA, međutim, kaže da je za vrijeme izrade Strategije rečeno da je Agencija jasno stavila do znanja da je dužnost policije i pravosudnih organa da se bave nasilnim i terorističkim sadržajima.

Nedžad Eminagić, šef CRA sektora za regulaciju tržišta, kaže da je 2002, kada je u Bosni i Hercegovini uvedena regulacija interneta, izričito rečeno da CRA, Regulatorna agencija u Bosni, nikako ne smije da se miješa u internet sadržaje.

„U prvoj licenci za internet provajdera, ugradi-

li smo odredbu da internet provajder ne smije da kontroliše sadržaj interneta, zato što tehnički nije u mogućnosti da to uradi imajući u vidu količinu informacija u opticaju“, rekao je Emi-nagić.

Odredba kaže da je nternet provajder dužan da ukloni određene štetne sadržaje ili blokira pristup prema odluci nadležnog tijela.“

U Bosni samo sud može donijeti odluku o uk-lanjanju takvih sadržaja.

CRA, rekao je, može da se uključi samo ako se izmijeni i dopuni Zakon o komunikacijama u Bosni ili usvoji novi zakon.

„Kada je usvojen Zakon o komunikacijama, on nas je u tehničkom smislu potpuno isključio iz metoda koje se koriste isključivo za potebe javne bezbjednosti i odbrane“, saopštio je Em-inagić BIRN-u.

„Po toj logici ne bismo trebali biti uključeni u borbu protiv terorizma“, rekao je. „To treba da radi policija.“

Farid je priznao da još uvijek nema tehnologije koja automatski i precizno može skenirati tekst, slike, video snimke i audio materijal i utvrditi da li predstavlja prijetnju radikalizaciji, bez ljudsk-og faktora.

Međutim, kazao je za BIRN, „ako se postavlja pitanje da li mi imamo mogućnost da uklonimo neki sadržaj nakon što je identifikovan, odgov- or je apsolutno da.

„eGLYPH i druge povezane tehnologije kao i druge verzije ove tehnologije koje su u upotre- bi, zahtijevaju saradnju ljudi i tehnologije.

EUROPEAN JEWISH PRESS

Napad nožem na Jevrejku u Švedskoj „mora biti tretiran kao antisemitski zločin iz mržnje“

15. maj 2019.

By Yossi Lempkowicz

Politika koju vodi Švedska u vezi sa Bliskim is- tokom može se smatrati faktorom podsticanja i ohrabrenja djelovanja džihadista.

Paris – Šimon Samjuels, direktor za međun- arodne odnose Centra „Simon Vizental“ uputio pismo ministru unutrašnjih poslova Švedske, Mikaelu Dambergu, u kojem je osudio napad na šezdesetogodišnju Jevrejku u Helsingborgu na jugu Švedske.

Teško povrijeđena žena je aktivna članica lo- kalne jevrejske zajednice. Napadač, musliman poznat lokalnoj policiji, navodno je uhapšen u Danskoj gdje je pobjegao nakon napada. Očekuje se njegovo izručenje Švedskoj radi krivičnog gonjenja.

Dok iz Jevrejske zajednice Helsingborg sa- opštavaju da je napad antisemitske prirode, istražitelji ovaj čin ne tretiraju kao zločin iz mržnje. Mjere bezbjednosti su pojačane oko jevrejskih institucija u gradu.

Simon Samjuels primijetio je da: „Policija oč- igledno tretira slučaj kao običan pokušaj ubist- va. Ovim se izbjegava otežavajuća okolnost ako se prizna kao zločin iz mržnje, u ovom slučaju antisemitizma. „Gori od ovoga bili su njeni vapaji za pomoć koje su, kako se navo- di, prolaznici ignorisali,“ dodao je. Naglasio je i da: „Politika koju vodi Švedska u vezi sa Bliskim istokom može se smatrati faktorom podsticanja i ohrabrenja djelovanja džihadista.“

Argentina proglasila Hezbolah terorističkom grupom

27. jul 2019.

By Yossi Lempkowicz

Tačno 25 godina nakon bombaškog napada na zgradu Argentinsko-izraelskog udruženja AMIA u Buenos Airesu, Argentina je označila Hezbolah terorističkom grupom. U napadu vozača samoubice koji se dogodio 18. jula 1994. uništen je centar Jevrejske zajednice, ubijeno je 85, a ranjeno više od 300 ljudi.

Ibrahim Husein Berro, član Hezbolaha, identifikovan je kao bombaš AMIA. Pored toga, u decembru 2017. otkrivena je mreža pranja novca, kao i zločina koje je počinila teroristička grupa Hezbolah, uključujući i druge operacije u Latinskoj Americi koje je Obamina administracija 2015.godine dozvolila kako bi postigla nuklearni sporazum sa Iranom.

„Argentina je danas preduzela veoma važan korak“, rekao je Emanuele Otolengi, starješina u Fondaciji za odbranu demokratije. „Označavanjem Hezbolaha terorističkom grupom, pokazali su spremnost da se bore protiv terorizma i finansiranja terorista.“

Sada su drugi na potezu da slijede primjer Argentine i pokažu da su spremni da se uhvate ukoštac sa ovom prijetnjom,“ dodao je. „Prisustvo Hezbolaha u Latinskoj Americi je evidentno, a ovaj potez je dobrodošla promjena u

dijelu svijeta gdje vlade, uključujući i susjedne zemlje Argentine, već duže vrijeme gledaju u drugom pravcu.“

Državni sekretar Amerike Mike Pompeo pohvalio je potez Argentine. Na sastanku sa predsjednikom Argentine Maurisiom Makrijem u Buenos Airesu pohvalio je Argentinu za njeno regionalno liderstvo jer je ugostila Forum ministara za borbu protiv terorizma zemalja zapadne hemisfere. Ministari su obećali da će nastaviti saradnju u borbi protiv transnacionalnog kriminala i terorizma.

„Dirljiva je bila komemoracija žrtvama bombaškog napada i podsjećanje da ovaj dio svijeta nije imun na ubode stranog terora,“ rekao je Pompeo.

Argentina je okrivila Hazbolah i za napad na ambasadu Izraela u Buenos Airesu 1992. kada je ubijeno 29 ljudi.

Prema izvještaju Washington Posta, u uvodnoj izjavi povodom okupljanja 18 država u glavnom gradu Argentine Pompeo je rekao da međunarodna teroristička grupa kao što je Al Kaida i Islamska država „nastavljaju da traže trajno mjesto na našoj polulopti.“

„Korijeni ovih terorističkih grupa mogu biti miljama udaljeni, ali njihovi ogranci se vrte širom svijeta –sakupljaju sredstva, regrutuju pristalice, ispipavaju naše slabosti, ispituju našu odbranu“, rekao je Pompeo.

„Iran koji podržava Hezbolah“, prava je prijetnja Južnoj Americi pošto je na ovom području prisutan već duže vrijeme gdje se aktivno sakupljaju sredstva, a i aktivni su kada je u pitanju regrutovanje novih članova i boraca iz Paragvaja, Brazila i Venecuele, zemalja susjeda Argentine.

Izrael je poznati centar inovacija, posebno na polju medicine: revolucionarni izum za pomoć ženama sa karličnim problemima predstavljen u Briselu

2.jul 2019.

By Yossi Lempkowicz

Revolucionarni izum

Uroginekolog dr Ziv predstavio je u Briselu, sjedištu institucija EU revolucionarni izum za jednokratnu upotrebu koji će poboljšati kvalitet života milionima žena koje imaju problem sa prolapsom-ispadanjem karličnog organa.

Izrael je rangiran u prvih 10 na listi Globalnog indeksa inovacija američke Svjetske organizacije za intelektualnu svojinu. Tačno mjesto Izraela na listi najboljih 10 za 2019. još nije objelodanjeno. Planirano je da se konačni rezultati objave u srijedu na posebnom događaju koji će WIPO organizovati u Nju Delhiju.

Indeks Izraela raste poslednjih godina. Po inovacijama je 2016. bio na 21.mjestu.

Ovogodišnji WIPO događaj će se fokusirati na inovacije iz oblasti zdravstva. Izrael je izvanredno središte inovacija i inovatora u skoro svakoj oblasti medicine.

Primjer inovacije iz ove oblasti predstavo je u utorak u Briselu dr Elan Ziv, generalni direktor i medicinski direktor izraelske kompanije Con-

TIPI Medical sa sjedištem u Cezareji. ConTIPI razvija neinvazivne uređaje za jednokratnu upotrebu za razne disfunkcije karličnog dna kod žena. Disfunkcija karličnog dna uključuje brojna stanja kod žena, a najčešće su: urinarna inkontinencija, prolaps organa karlice i fekalna inkontinencija.

Preko 50% žena širom svijeta ima najmanje jedan od ova tri poremećaja. U slučaju prolapsa karličnih organa (POP) procjenjuje se da je približno 135 miliona žena sa ovim problemom-28% u Evropi. Broj pogođenih žena je ogroman, a operacija je samo djelimično zadovoljavajuća zbog visoke stope neželjenih posledica. Trenutno je u upotrebi pesar – samo se guma mijenja/silikonsko tijelo za višekratnu upotrebu u većini slučajeva stavlja doktor na period od tri mjeseca nakon čega se vadi, čisti se i opet stavlja na isti period, i tako redom na mnogo godina. Sam proces je praćen bolom, nelagodnom, infekcijom.

„Ovo je za mnoge žene tabu tema“, rekao je dr Ziv koji je došao u Brisel – sjedište EU institucija – kako bi skrenuo pažnju na ovaj problem. „Razmislite samo, ako patite od bilo kog oblika inkontinencije, teško je o tome razgovarati. I ne samo to, ovaj problem utiče i na seksualni život žena.“

„Na ovom polju nije bilo inovacija tokom poslednje dvije decenije“, dodao je.

Ovaj uređaj je malih dimenzija i ubacuje ga sam korisnik sa aplikatorom kod kuće. Može se koristiti do 7 dana nakon čega ga sama korisnica odbacuje.

„Ovo je potpuno novi način razmišljanja, nepoznat medicinskoj javnosti“, objasnio je dr Ziv.

Uređaj je spreman za evropsko tržište sa svim potrebnim sertifikatom, a uskoro će biti spreman i za američko tržište.

EJA NEWSLETTER / HAARETZ

Muzej holokausta u Budimpešti zalaže se za pokretanje pitanja uloge Mađarske u nacističkom genocidu

10. jun 2019.

Ofer Aderet

Novi Muzej holokausta, foto: Bernadett Szabo, Reuters

Kao odgovor na višemjesečne javne kritike, novi Muzej holokausta u Budimpešti obećava da će predstaviti „punu i autentičnu“ priču o uništenju mađarskih Jevreja, uključujući i ulogu tamošnjeg režima i običnih Mađara u holokaustu.

Saopštenje je izdato prošle nedjelje, nakon što je revidirani sadržaj istog odobrila mađarska vlada koja ga finansira. Takođe, vlada je imenovala novi Upravni odbor te institucije.

Iako muzej ima zgradu već nekoliko godina, još uvijek nema eksponata. Muzej je prošle godine bio žarište burne javne rasprave sa optužbama da će pomoći desničarskoj vladi Mađarske da spere umiješanost zemlje u holokaustu. Iste godine, vlada je vlasništvo nad muzejom prenijela na Habad zajednicu koja je poznata pod mađarskim akronimom EMIH.

Prošle nedjelje iz EMIH-a su obećali da će muzej prezentovati ulogu mađarskih vlasti kao

i građana u holokaustu. Takođe, priče o jevrejskom junaštvu i Mađarima koji su spašavali Jevreje biće prezentovane. Muzej planira da uništenje mađarskih Jevreja uključi u „istorijski i evropski kontekst“, posebno antisemitizam koji je na kraju rezultirao uspostavljanjem mađarskog nacističkog režima 1944. godine, jer to što se dogodilo mađarskim Jevrejima nije uticalo samo na Jevreje, već i na mađarsko društvo. U fokusu će biti „složeni odnos“ između mađarskih Jevreja i šireg mađarskog društva. Početkom 20. vijeka, skoro svi mađarski Jevreji sebe su smatrali Mađarima, a i većina Mađara vidjela je Jevreje kao građane sa istim pravima. To što je režim izdao Jevreje 1944. godine je šokantno, navode oni.

Rabin Shlomo Koves, glavni rabin EMIH-a, kaže da je upoznat sa kritikama na račun Muzeja, uključujući i one od dijela Jevrejske zajednice. Novoodobreni plan trebao bi da zadovolji kritičare. „Kada je u pitanju sjećanje na holokaust, nema mjesta pristrasnom ramišljanju“, rekao je.

Glavna promjena u Muzeju je bilo raskidanje ugovora sa Marijom Schmidt koju kritizirali nazivaju „dvorskim istoričarem premijera Viktora Orbana“. Ona tvrdi da Mađari nijesu imali načina da se odupru Njemcima kada su ušli u Mađarsku – tvrdnja za koju je prof. Yehuda Bauer, vodeći izraelski istraživač holokausta, rekao da je „smiješna“.

Muzej holokausta „Yad Vashem“ povukao se sa međunarodnog foruma 2014. koji je organizovala mađarska vlada kako bi kontrolisala muzej, rekavši da se protivi i konceptu i planiranom sadržaju. „Zahtijevamo priznanje Mađara da je cijela zemlja – ne samo ‘nekoliko Mađara’ – sarađivala sa Nijemcima“, izjavio je Bauer za Haaretz prošle godine.

Andras Heisler, predsjednik Saveza jevrejskih zajednica u Mađarskoj, takođe je napustio Forum. Prošle godine je izjavio da EMIH nije os-

posobljen za vođenje Muzeja.

„Habad je došao u Mađarsku prije 15-20 godina bez tradicije, bez korijena i bez iskustva kada je u pitanju holokaust“, rekao je. Njih zanima religija, ne holokaust. Mi, za razliku od njih, imamo stručnjake, intelektualce, arhiv i međunarodne veze.“

Koves je rekao da bi novi plan i novi Upravni odbor trebalo da „stave tačku na dosadašnju priču kao i da stvore mogućnost prevazilaženja razlika iz prošlosti“. Cilj je da se okupe oko „prenošenja važnih poruka budućim generacijama“.

Predsjednik novog Upravnog odbora je Yitzchak Mais, bivši direktor Yad Vashem muzeja koji je pomogao u osnivanju muzeja holokausta u drugim zemljama.

„Kada smo radili na novoj izjavi o viziji, imali smo dva isprepletana cilja“, rekao je u izjavi za štampu. „Prvo, potpuno i vjerodostojno prenijeti istorijsku istinu o holokaustu i mađarskim Jevrejima, uključujući i ulogu vlasti i dijela mađarskog naroda. Drugo, uraditi sve ovo na način koji će najbolje prenijeti aktuelnu, značajnu poučnu poruku svakom građaninu Mađarske koji posjeti muzej.“

Članica Upravnog odbora je istoričarka Esther Farbstein koja je napisala knjigu o holokaustu u Mađarskoj i trenutno rukovodi Istraživačkim centrom holokausta na Michlalah fakultetu u Jerusalemu. „Jedan od ciljeva muzeja biće da pokažemo da ‘žrtve holokausta nijesu išle kao ovce na klanje’, bili su to junaci koji su pokušali da urade sve što je bilo u njihovoj moći kako bi spasili živote svojih porodica i živote ostalih, da sačuvaju svoj jevrejski identitet i svoje ljudsko dostojanstvo“, izjavila je.

U upravnom odboru su David Marwell, američki istoričar koji je ranije bio na čelu Muzeja jevrejske kulturne baštine u Njujorku, sada radi u

Muzeju holokausta u Vašingtonu i Danijel Bodner, predsjednik Univerziteta „Milton Friedman“ u Budimpešti.

Otvaranje muzeja predviđeno je za 18 mjeseci.

Uloga vlasti i običnih građana Mađarske u holokaustu biće prezentovana, saopšteno je iz Muzeja.

Pismo g. M. Mirilašvilija, predsjednika EAJK, u znak sjećanja na hrabrost 18 gruzijskih Jevreja

6. avgust 2019.

Brza pobjeda Izraela u Šestodnevnom ratu uzbukala je cijeli svijet. Osamnaest Jevreja iz Sovjetskog Saveza koji su, činilo se izgubili poslednju nadu, počinjuborbu za pravo na povratak u Izrael.

„Moji sunarodnici, gruzijski Jevreji, predvodili su ovo buđenje. Organizovali su proteste, konkurisali su za izlazne vize, apelovali na sovjetske vlasti, slali na stotine pisama i telegrama, ali sav njihov trud bio je uzaludan.“

U avgustu 1969. godine tačno prije pedeset godina Šabataj Elašvali, rodom iz Kutaisija, okuplja svoje najvjernije prijatelje i saopštava im odluku da će se žaliti Komitetu UN za ljudska

prava, premijerki Izraela Goldi Meir i ambasadoru Izraela u UN-a. Grupa od 18 Jevreja iz Gruzije potpisuje pismo što je mnoge navelo da ovaj čin nazovu velikom hrabrošću.

U pismu je između ostalog navedeno:

“Vrijeme straha je prošlo. Kucnuo je čas akcije...Zahtijevamo da Komitet za ljudska prava UN hitno preduzme korake kako bi u najkraćem mogućem roku dobili dozvolu od vlade SSSR-a da odemo. Kako je moguće na kraju 20.vijeka zabraniti ljudima da žive tamo gdje žele?

Šabataj Elašvili odlazi u Moskvu i tajno predaje pismo holandskom ambasadoru koji je u tom periodu zastupao interese Izraela u SSSR-u. Tako je prvi javni zahtjev sovjetskih Jevreja za iseljenjem u Izrael prešao “Gvozdenu zavjesu” i stigao do naznačenih adresa što je odjeknulo kao bomba.

Komiteta UN za ljudska prava šalje pismo gruzijskih Jevreja kao službeni dokument zbog čega je prevedeno na mnoge jezike i objavljeno u većim svjetskim novinama. Ljudi su čitali ovaj smjeli tekst tokom protesta u znak podrške sovjetskim Jevrejima za povratak kući.

Impresionirani ovom drskom porukom, Kneset i Vlada Izraela na čelu sa Goldom Meir odlučili su da javno podrže pravo sovjetskih Jevreja na aliju. Do tog trenutka zvanične izraelske vlasti uzdržavale su se od otvorenih akcija u nadi da će obnoviti odnose sa Sovjetskim Savezom.

Osamnaest jevrejskih porodice stiže u Svetu zemlju 1971. čime je ostvaren njihov veliki san. Nažalost, Šabataj Elašvili napustio je ovaj svijet iste godine, samo nekoliko mjeseci kasnije.

Pismo 18 gruzijskih Jevreja skrenulo je pažnju izraelske Vlade i jevrejskog svijeta koji kreću sa kampanjom kako bi pomogli da sovjetski Jevreji dobiju dozvole da imigriraju u Izrael.

Zato pamтите Šabataja Elašvilija, pričajte drugima o njegovoj hrabrosti, o njegovim istinskim prijateljima koji su rame uz rame pratili svog vođu ka velikom cilju ponovnog ujedinjenja sa svojim narodom.

Dr Mihail Mirilašvili, predsjednik EAJK

Stvaralaštvo

Intervju sa Amosom Ozom

„Kao mali imao sam želju da, kad odrastem, budem knjiga“

Razgovor sa Amosom Ozom, realizovan u saradnji sa Ambasadom Izraela u Beogradu, vodila je Neda Valčić-Lazović, urednica u redakciji za kulturu RTS-a.

Emisija je snimljena u njegovom radnom prostoru u Tel Avivu.

Amos Oz, rođen je kao Amos Klausner 1939. u Jerusalimu, gde je na Hebrejskom univerzitetu diplomirao književnost i filozofiju. Njegova prva knjiga „Kad šakali zavijaju“, objavljena 1965. godine, proslavila ga je u Izraelu, a roman „Moj Mihael“ u svetu. Slede; Crna kutija“, „Panter u podrumu“, „Fajma“, „Među prijateljima“...

Autobiografska proza, „Priča o ljubavi i tami“, smatra se jednim od najboljih romana XX veka. Na istorijskom fonu stvaranja i izgradnji države Izrael, Oz piše svesremene priče o porodičnim odnosima, usamljenosti, strastima i emotivnom fanatizmu, o prividnom miru i podzemnim strujama građanskog društva u kome ključa jedan bremenit i kompleksan svet. Paralelno sa delima fikcije, Oz piše i veliki broj knjiga dokumentarne proze; „Na padinama Libana“, „Izrael, Palestina i mir“, „Kako izlečiti fanatika“.

Dobitnik je gotovo svih evropskih i svetskih književnih priznanja, a godinama je u užem izboru za Nobelovu nagradu.

Premинуo je u 79. godini, 28. decembra 2018.

Zadovoljstvo mi je što Vas srećem u vašem radnom prostoru u Tel Avivu. Da li biti izraelski pisac danas znači istovremeno biti i javna i politička ličnost?

Amos Oz: Politikom se bavim od svoje dvadesete godine. Ali postavio sam granicu između mog pripovedanja i mojih političkih aktivnosti. Nikada nisam napisao roman s namerom da drugima ukažem za koga da glasaju. Na svom radnom stolu imam dve hemijske olovke. Plavu i crvenu.

Amos Oz: - Tako je.

Amos Oz

Čitala sam o tome. Čemu služi crvena olovka?

Amos Oz: Crvena olovka služi za to da vladi poručim da ide do đavola.

Kako vladi kažete da ide do đavola?

Amos Oz: Napišem ostrašćen članak u kom vladi upravo to poručujem. Dam im do znanja da vuku pogrešne poteze, da idu u pogrešnom pravcu, da naciju nikud ne vode i kažem im: „Draga vlado, idite do đavola!“ Oni pročitaju moje članke ali ne odu do đavola.

Šta kažu?

Amos Oz: „Evo ga opet ovaj!“

Ali pozdrave vas i pozovu na večeru.

Amos Oz: Kažu: „Opet ovaj“. A često me premijer pozove na čaj, kafu ili piće ali i u svoj dom gde razgovaramo u četiri oka. Premijer me tad pita u čemu je ova nacija pogrešila i u kom pravcu treba ići dalje. Moje odgovore uvaži, ali ih i sasvim ignoriše.

U Izraelu vas vide kao proroka, ali Vi ne volite da budete prorok nacije.

Amos Oz: Prorok nisam jer ne umem da proričem budućnost o kojoj ne znam ništa više od ostalih Izraelaca. Samo znam da je davno trebalo da Izraelci mnogo toga urade, ali oni to sve izbegavaju. Nije dobro ni za Izrael, ni za ceo region što Izraelci izbegavaju da učine ono što bi trebalo.

Popričajmo o Vašim delima ispisanim plavom olovkom. Vaš poslednji roman „Među prijateljima“, doživeo je veliki uspeh u Evropi. U Izraelu je postao bestseller. Tu opisujete život u kibucu tokom 50-ih godina 20-og veka. Osam kratkih priča povezano je u jednu romanesknu celinu. Zašto je kibuc tako zahvalna prozna tema?

Amos Oz: Kibuc je mikrokosmos ljudskog postojanja u kom se prepliću ljubav, gubitak, usamljenost, čežnja, smrt, želje, potištenost. Sve se to sažima u kibucu, u jednoj maloj zajednici koja živi u skućenoj sredini, u kojoj se svi znaju, svi sve znaju o svima i nema tajni. To je fascinantna mikrokosmos za proučavanje ljudske prirode.

Kibuc je tipično izraelska zajednica, svojevrsno besklasno društvo, u kojoj nema ni bogatih ni siromašnih.

Amos Oz: Nema. U kibucu nema novca. Svi sve dele. Ali, za razliku od sovjetskog, ili komunističkog, kolhoza, kibuc nikad ne pripada vladi. To nije vladina tvorevina. To je slobodna zajednica pojedinaca koji su odlučili da sve dele i tu žive ravnopravno. To je najzanimljiviji eksperiment 20. veka. To je bila jedina revolucija bez krvoprolića. Nije bilo gulaga, logora, streljanja. U kibucu čak nema ni policijske stanice. U kibucu nikad nije bilo nijednog policajca. Ali postojala su pravila.

Amos Oz: Imali su komitete i pravila. Ali veća moć od svih pravila je da izađete na loš glas. Ukoliko neko u kibucu pogreši, postaje žrtva glasina. Ogovaranje je bilo moćan žandarm koji je upravljao životom u kibucu. Ukoliko nešto zgrešite, ogovaraće vas na sva usta.

U romanu „Panter u podrumu“, pišete o dve vrste ljudi: o onim pohlepnim, „žednim života“, ljudima neobuzdanim i okrutnim i o onim koji se osećaju izgubljenim u ovom svetu. Ti ljudi tragaju za sopstvenim unutrašnjim bićem. Naklonjeniji ste likovima koji se osećaju kao stranci?

Amos Oz: Srce me vodi ka sanjarima. Obožavam sanjare. Znam da su i oni često izgubljeni u ovom svetu. U životu ne postignu mnogo, ali zato imaju svoje snove. Bolje je imati neki san nego taj san i ostvariti.

Mislite?

Amos Oz: Uveren sam u to.

Ali Vi ste svoj san ostvarili?

Amos Oz: Pojedine snove jesam ostvario i ja sam veoma srećan čovek. Neke snove sam ostvario, ali ne sve.

Dosta pišete o usamljenosti.

Amos Oz: Mnogo o tome pišem. Ukoliko mi u

glavu uperite pištolj i od mene zatražite da vam jednom rečju opišem o čemu su sva moja dela, odgovorio bih vam: O porodicama.

I o usamljenosti u okviru porodice?

Amos Oz: Tako je. Sa dve reči, rekao bih: O nesrećnim porodicama.

A tri reči?

Amos Oz: Za to morate da pročitate moje romane.

Trideset godina ste živeli u kibucu.

Amos Oz: Jesam.

U romanu „Priča o ljubavi i tami“, pišete o svom životu u kibucu. Napravili ste spisak svega što treba i ne treba raditi. Odlučili ste da prestanete da sanjate otvorenih očiju i da nećete pisati poeziju. Niste prestali da pišete poeziju?

Amos Oz: Nikada. Nisam mogao. Bilo je to jače od mene. Naprosto nisam mogao. Sa 15 godina pobunio sam se protiv sveta moga oca. Promenio sam njegovo prezime Klausner i uzeo Oz. On je bio intelektualac, a ja sam hteo da budem traktorista. On je bio konzervativac, a ja sam postao socijaldemokrata. On je živio u gradu, a ja sam se preselio u kibuc. Bio je oniži čovek, a ja sam odlučio da budem visok. U tome nisam uspeo, ali sam pokušao. Sasvim sam sam otišao u kibuc rešen da započnem nov život. Posle izvesnog vremena otkrio sam da se nijedan čovek ne može ponovo roditi. Kud god da odete, u sebi nosite i svoje gene, svoje detinjstvo i uvek ste bremeniti svojim roditeljima. U sebi nosite svoje roditelje i ne možete ih se osloboditi.

Sa šest godina ste na vrata okačili list papira na kom ste napisali: „Amos Klausner, pisac“. Kad ste shvatili da ćete postati pisac?

Amos Oz: Čim sam naučio da pišem. Ali i pre toga sam u svojoj dečjoj glavici izmišljao priče koje sam pričao drugarima kako bih zadivio devojčice. Još tada sam postao pisac.

A posle toga ste hteli da postanete vatrogasac?

Amos Oz: Hteo sam da budem vatrogasac iz istih pobuda: da bih zadivio devojčice.

„Priča o ljubavi i tami“ zauzima posebno mesto u Vašem životu. To je roman o detinjstvu, o odrastanju, o istoriji Izraela i njenom uticaju na svakodnevni život. To je i roman o samoći, ljubavi, smrti. Knjiga je veoma lična i intimna.

Amos Oz: Pisao sam je šest dugih godina. Nebrojeno puta sam je pisao i prerađivao. Napisao sam triput više toga nego što je objavljeno. Mnogo toga sam morao da izostavim. Najveći problem pri pisanju „Priče o ljubavi i tami“, bila je kompozicija, ta polifonija, kako s ličnog plana preći na javan i istorijski, a zatim se opet vratiti na porodičnu priču. Kako se prebacivati, i vremenski i prostorno iz sveta deteta u um odraslog čoveka. To je roman s obiljem modulacija. U ovom romanu posebnu pažnju sam posvetio tim prelazima.

Amos Oz: Bilo mi je potrebno vreme da o tome pišem jer se moja majka ubila kada mi je bilo 12 godina. Bio sam ljut na nju jer se ubila. Doživio sam to kao da je bez poruke pobjegla s ljubavnikom. Bio sam ljut na oca zato što ju je izgubio. A bio sam ljut i na samog sebe jer sam verovao da sam bio nevaljao dečak, jer bi, da sam bio dobar, ona ostala. Godinama sam bio do te mere ozlojađen da sam svoju porodicu izbrisao iz svog novog života. Oženio sam se, dobio decu i s njima nikad nisam pričao o svom roditeljskom domu. Ali kako je vreme prolazilo, došao je i oproštaj. „Priču o ljubavi i tami“ pisao sam ispunjem mešavinom saosećanja, humora, znatiželje i strpljenja. Upravo to čini okosni-

cu mog romana. U njemu nema ni trunke ljutnje ili gorčine.

Porodica je središte Vašeg univerzuma. Porodica je nešto veoma tajanstveno, prožimaju je brojne tajne. Možemo li istinski upoznati one s kojima živimo?

Amos Oz: Porodica je centar univerzuma svakog ljudskog bića, svakog ko ima roditelje, ili supružnika i decu. Porodica je središte ljudskog iskustva. To je veoma neobična institucija. Većina nas po prirodi nije monogamna, pa ipak, ta institucija koju čine otac, majka i deca prenosi se s generacije na generaciju, zastajkujući, ispuštajući smešne zvuke, pušeci se, isparavajući, a ipak i dalje opstaje. Porodica postoji kako u Iranu, po ajatolahovim pravilima, tako i u postmodernom Griniču. Ona svuda opstaje. A kako, to je tajna koju ceo život nastojim da odgonetnem.

Veoma mi se dopala rečenica iz Vašeg romana: „Čoveka od čoveka dele hiljade godina tame.“

Amos Oz: Ona govori sama za sebe. Ceo svoj život težimo da se približimo jedni drugima, ali ne previše. Postanemo li suviše bliski, onda jedni druge povređujemo. A ukoliko se previše udaljimo, smrznemo se od zime. To je poput ježeva na snegu. Ježevi imaju bodlje. Ukoliko se previše zbiju, povrede jedni druge. A ukoliko se razidu, smrznu se. Zato se oni stalno primiču i udaljavaju jedni od drugih. To je ples koji svi mi celog života plešemo. Približavamo se drugima, a ipak zadržavamo svoj prostor u kom ostajemo nezavisni i posebni. Taj ples predstavlja ritam ljudskog života.

Kada pišete, znatno se približavate svojim likovima.

Amos Oz: Kada pišem, ne samo da se približavam svojim likovima, već u njih i prodrem.

Kako u tome uspevate?

Amos Oz: Sve je to mašta.

Kako ste prodrli u lik Hane Gonen u romanu „Moj Mihael“?

Amos Oz: Lik Hane Gonen sam stvorio kada sam imao 24 godine. Tad sam mislio da znam sve o ženama. Danas se ne bih usudio jer znam da to ne znam. Ali s 24 godine sam mislio da znam sve. Zamišljao sam je. Pitao sam sebe šta bih uradio da sam ona, kako bih razmišljao, o čemu bih sanjao, kakve bi moje fantazije bile. Tako ja to radim. Ustanem ujutro, popijem kafu, prošetam pustinjom, vratim se u svoju radnu sobu, sednem za radni sto i postavljam sebi pitanja: Šta ako bih ja bio on?, Šta ako bih ja bio ona?, Šta ako bih ja bio oni?, Šta bi oni mislili?, Kako bih se oblačio?, Šta bih jeo?, Šta bi rekli? O čemu bi sanjali? O čemu bih ja maštao? Od toga živim. Time se ja bavim. Zamišljam sebe u cipelama ili u koži drugih.

Vaši ženski likovi su složeniji od muških, sposobniji da shvate druge.

Amos Oz: Ceo život sam opčinjen ženama. Ne samo na očigledan način, već i na druge načine. Često se zapitam šta bi bilo da sam žensko. Zamišljam sebe kao ženu. Uvideo sam da je Bog prvo stvorio muškarca, a onda je ispravio greške i stvorio ženu. Dakle, žena je usavršena verzija ljudske vrste.

Dosta pišete o ljubavi.

Amos Oz: Da.

U romanu „Moj Mihael“, pa i više u „Crnoj kutiji“, ljubav predstavljate kao nešto fantično i egoistično.

Amos Oz: Ljudi, zbog hrišćanskog poimanja ljubavi teže da misle da je ljubav altruistična, da je to potpuno davanje sebe drugima. To je

samo delimično istinito. Ljubav može biti sebična, nesposobna da oprost, fanatična, obuzeta ljubomorom, izuzetno posesivna. Ljubav je neobičan spoj egoizma i altruizma. Sadrži obe ove osobenosti i zbog toga me tako intrigira. Puna je kontradiktornosti.

U Vašim delima ljubav se veoma teško ispoljava.

Amos Oz: Čovek teško ispoljava ljubav izuzev u fizičkom smislu. Ljudi fizički izražavaju ljubav, dodirujući jedno drugo, vođenjem ljubavi. To jeste ispoljavanje ljubavi. Ali rečima je izraziti uvek je veoma teško, upravo zbog toga što je to veoma složena emocija.

Ključno pitanje Vašeg dela je pitanje pripovedača. Roman „Moj Mihael“ pisali ste iz ženskog ugla. „Crna kutija“ je epistolaran roman. „Među prijateljima“ je zbirka priča uobličjenih u roman. „Priča o ljubavi i tami“ je bildungs roman. Vi ste pisac koji se od romana do romana menja. Naročitu pažnju posvećujete strukturi dela.

Amos Oz: Veoma vodim računa o građi romana. Svako delo mora imati svog pripovedača, sopstvenu kompoziciju, polifoniju i perspektivu. Nikad nisam pokušao dvaput da napišem isto delo. Nadam se da od mojih 27 dela nema dva slična.

Čitajući Vaša dela saznala sam mnogo toga o Izraelu. Ne toliko o istoriji, već o izraelskom duhu, mentalitetu, duši, o uticaju istorije na svakodnevni život, kao i razlikama između starih i novih Jevreja. Pominjete i novu rasu Jevreja. Pišete li o tome uz dozu ironije ili ne?

Amos Oz: To je bio san očeva i majki osnivača Izraela. Oni su se nadali da će nastati nova vrsta Jevreja koja će biti upravo suprotna onima iz dijaspe. Oni bi bili čvrsti, snažni, pocrneli, samouvereni, tihi, u odličnoj fizičkoj kondiciji,

sušta suprotnost nekadašnjim Jevrejima. Ovo se, kao i svi snovi, ne može sasvim ostvariti. Ovaj san se može samo delimično ispuniti. Odgovoriću Vam i na pitanje koje mi niste postavili. Izrael je nastao iz sna. Sve ostale zemlje su proistakle iz istorije, geografije, politike, demografije. A Izrael je rođen iz sna. Sve što nastane iz sna, nije savršeno. San ostane savršen i ružičast samo ako se nikad ne ostvari. Čim se san ostvari, on u sebi nosi trunku razočaranja.

Pišete o stvaranju izraelske države, a s druge strane o stvaranju hebrejskog jezika. Taj jezik se morao razvijati jer su mnoge reči nadostajale. To je jedan veoma star jezik, ali i sasvim nov.

Amos Oz: Jeste.

Značajno ste doprineli razvoju hebrejskog jezika.

Amos Oz: Lično sam imao skromnu ulogu u tome. Svaki savremeni hebrejski pisac ima neograničenu slobodu da izmišlja nove forme i kuje nove reči, da stvara nove jezičke zakonitosti. A to je ogromno iskušenje. Savremeni hebrejski jezik je kao elizabetanski engleski, poput engleskog jezika iz Šekspirovog doba. Taj jezik je i dalje kao magma i erupcija vulkana, i dalje se može oblikovati, što je za pisca ili pesnika jedan divan izazov.

Veoma mi se dopada priča o tome kako Vas je deda odveo da slušate Menahema Begin, koji je govorio starohebrejskim jezikom.

Amos Oz: Reč „naoružati nekog“ iz klasičnog hebrejskog na modernom hebrejskom znači, oprostite na izrazu, „tucati nekoga“. Vođa Menahem Begin nije znao šta ta reč u slengu znači. U svom govoru u Jerusalimu istakao je, da svi svetski lideri naoružavaju Egipat, a niko ne naoružava Izrael. Za uho modernog Izraelca to je značilo da svi svetski lideri „tucaju“ Egipat, a

niko Izrael. „Da sam ja premijer“, rekao je, „svi bi tucali nas!“ Kao dečak sam, naravno, počeo da se smejem. Deda me je na to izveo napolje i išamarao. Nisam mogao da se ne smejem. Bilo je veoma smešno.

Tad je rođena Vaša strast prema politici... A pišete politička dela i članke?

Amos Oz: Napisao sam na stotine političkih članaka i nekoliko dela te tematike. Pisao sam o brojnim temama, ali prvenstveno o potrebi za istorijskim kompromisom između Izraela i Palestine, ukazujući da sukobi između Izraelaca i Palestinaca nisu holivudski film u kom učestvuju dobri i loši momci, već da je to tragedija u kojoj se sukobljavaju oni koji su u pravu sa onima koji su u pravu. Palestinci su u Palestini jer nemaju drugu zemlju. Izraelski Jevreji su u Izraelu jer ni oni nemaju drugu zemlju. To je veoma mala zemlja. Za to nema alternative. Ova mala kuća se mora podeliti na dva manja stana.

Bivša Jugoslavija je u krvavom ratu podeljena na više manjih država. Čehoslovačka je mirnim putem podeljena između Čeha i Slovaka. Do toga mora doći i između Palestinaca i Jevreja. Mora postojati država Izrael pored države Palestine koje će živeti u miru i koegzistenciji.

Zalažete se za osnivanje dve zasebne države?

Amos Oz: Tako je.

Mislite li da je to realno?

Amos Oz: To je jedino realno rešenje. Ovde živi oko četiri miliona Palestinaca. Oni nikud neće otići. Ostaće ovde. Ovde živi oko šest miliona izraelskih Jevreja. Ni oni nikud neće otići, već će ovde i ostati. Ne možemo biti jedna srećna porodica jer nismo jedno, nismo srećni i nismo porodica. Mi smo dve porodice i trebaju nam dva stana. To je jednostavna logika i

nema druge alternative, osim da se stvore dve države. A kad će se to ostvariti, ne znam.

Niste prorok.

Amos Oz: Teško je biti prorok u zemlji proročka. Ovdje je konkurencija velika. Ali do toga će jednog dana doći. Uveren sam u to i znam da jednog dana to mora da se desi.

Živite u jednom istorijski značajnom trenutku. Rođeni ste u Palestini, a živite u Izraelu. Da li biste voleli da izađete iz istorijskog vremena i da živite bez tog tereta istorije?

Amos Oz: Voleo bih da tokom mog života zavlada mir. To mi je najveći san. Ako bih svoj osnovni san sažeo u jednu reč, onda bi to bio „mir“.

A da li je mir Vaša utopija?

Amos Oz: Jeste, mir. Ukoliko doživim mir između Izraela i Palestine i mir na Bliskom istoku, znaću da nisam uzalud živio.

I poslednje pitanje: Zašto pišete?

Amos Oz: Pišem jer nemam izbora. Za mene je potreba za pisanjem isto što i potreba za sanjanjem. Ne mogu birati hoću li ili neću sanjati. Noću moram sanjati. I sanjam. Tokom dana ustanim, prošetam se pustinjom, popijem kafu i pišem baš kao što i sanjam. Moram. Nemam izbora.

RABINI SA PODRUČJA BALKANA

RABIN MOJSIJE MOŠE DANON

Rabin Mojsije Moše Danon, zapamćen u tradiciji bosansko-hercegovačkih sefardskih Jevreja po svojoj pobožnosti i pravičnosti, izabran je za Vrhovnog rabina 1815. (5575) godine. Bila je to velika čast, a i dužnost jer je Vrhovni rabin bio učitelj, sudija, savjetnik kao i zastupnik interesa Jevreja kod vezira.

U to vrijeme, bosanski valija u Sarajevu bio je Ruždi-paša, po predanju veoma nezgodan i podmitljiv čovjek. Baš tada je neki Moše Havijo, Jevrejin iz Sarajeva, prešao u islamsku vjeru u Travniku. Kako je bio veoma lukav, uspio je da se uvuče u red derviša i tako dobio ime derviš Ahmed. Neukom muslimanskom stanovništvu izdavao se za čudotvorca kome je Bog dao nadahnuće, pa je narod u njega vjerovao. Ubrzo nakon prelaska u islam, nestao je iz grada.

Valija Ruždi-paša, isam derviš, okrivio je Jevreje da su oni ubili Mošu derviša Ahmeda jer su ga mrzili što je promijenio vjeru, zauzvrat tražeći veliku svotu novca kao krvarinu. Pošto Jevreji nijesu mogli skupiti traženi novac, Ruždi-paša je izdao naređenje da se zatvore ugledni Jevreji, Vrhovni rabin Mojsije i deseterica njegovih najbližih saradnika. U subotu 4. XI (hežvana) 5580 (1820) godine po čaršiji se pročulo da je paša naredio da se taoči ubiju. Jedan od Jevreja dao je nekom muslimanu Ali Asaku koji je inače mrzio pašu da pobuni nezadovoljne sunarodnike protiv Ruždi-paše i tako spasi zatvorene Jevreje. Uspio je da sakupi veliki broj istomišljenika, pa su zajednički provalili u zatvor i oslobodili taoce. Paša je jedva živ izvukao glavu kada je razjarena masa udarila na njegove konake.

Po izlasku iz zatvora, Mojsije Danon je naredio da se od one svote novca koja je bila sakupljena za njihov otkup, a inače je bila premala za Ruždi-pašu sagradi hram kod Bezistana u Sa-

rajevu 5582 (1822) godine. Kako je bilo zabilježeno u knjizi priloga (knjigu prilogu u kojoj su unošene bilješke i događaji od dolaska Jevreja u Bosnu odnijeli su, između ostalog, njemački vojnici za vrijeme II svjetskog rata), sakupljeno je 15.000 dukata. Paša je tražio 500 kesa groša.

Rabin Mojsije Danon zavjetovao se, ukoliko izađe živ iz zatvora, da će otići u Palestinu, a ako na putu umre, da ga na tom mjestu i sahrane. Zaista, na putu u Palestinu smrt ga je zatekla na Vidovom Polju kod Stoca. Njegov pratilac obavijestio je Jevrejsku opštinu u Mostaru jer Jevreja u to vrijeme nije bilo u Stocu. Mostarski Jevreji sudošli u Stolac i ispunili želju Mojsiju Danonu tako što su ga sahranili na Krajšini kod Stoca, na mjestu gdje ga je smrt zatekla.

האבן הזאת הנצבת
תהיה לציון וכמוצבת
קבירת איש האלהים
אשר מעשיו נפלאים
ועליהם יצדק להללו
חסיד קדוש יאמר לו
ה' מור הרב הגדול
ר' משה דאנון זי"ע
נפטר ביום כ' סיון
מש' התק"ז לו

Sarajevska Jevrejska zajednica podigla je Moši Danonu spomenik koji se svake godine u oktobru (4.marhešvana pojevrejskom kalendaru) hodočasti. Običaj je bio da se na taj datum čitaju molitve tokom cijele noći, a ako bi toga dana bilo nevrijeme onda bi se molitve čitale u kući – sastajalištu koje je udaljeno oko 35 metara od Mošinog groba. Kuća-sastajalište, dužine 8,60 m i širine 7,20m, zidana je od kamena i

pokrivena ciglom. Vrata kuće su okrenuta prema sjeveru, a tri prozora gledaju na spomenik. Priča se da je to zemljište otkupio Daniel Mojsije Salom iz Sarajeva zvani Šćuplija, prozvan tako po tome što se doselio iz Skoplja (Turski Uskoplju — Skopljak, a u Bosni se govorilo Uščup). Salom je obnovio spomenik, sagradio zgradu za sastajalište i ogradio zemljište.

Spomenik rabina Moše Danona

AVEN AZOT ANICEVET
TIJE LECIJUN ULMACEVET
KEVURAT IS AELOIM
ASER MAASAV NIFIAIM
VAALEM JICDAK LEALELO
HASID KADOŠ JEAMER LO
ALO U MORENU VERABENU ARAV AGADOL
RABIN MOŠE DANON ZEHTO JAGEN ALEUM
AMEN
NIFTAR BEJOM KAF SIUAN
MIŠENAT ATAKAC (5390) LIFRAT GADOL.

OVAJ KAMEN KOJI JE OVDJE PODIGNUT
NEKA BUDE KAO ZNAK I SPOMENIK
UKOPA JEDNE SVETE OSOBE
ČIJA SU DJELA ČUDESNA
I O KOME SE MOŽE KAZATI
DA JE BIO POBOŽAN I SVET.
ON JE NAŠ GOSPODIN UČITELJ I VELIKI RABIN.
RABIN MOŠE DANON. NJEGOVA DOBRA DJELA
NEKA NAM POMOGNU. AMEN!
ODIJELIO SE OD OVOGA SVIJETA DANA
20 SIUANA GODINE 5390 (1830)

Vremeplov

**Tekstovi preuzeti iz JEVREJSKOG ALMANAHA br. 1957-58, br. 1959-60,
koje je objavio Savez jevrejskih opština Jugoslavije**

DVA CARA I JEDNA KRALJICA

Jedna Hagada iz Kladova — sećanja na Aliju „B”

I priča ova ima svoj nastavak...

Bio je mutan dan, kada su dva cara i jedna kraljica stigli do krajnje tačke putovanja. Tamo negde, u blizini Bezdana, na otvorenom Dunavu. Ni reči o nekom „plavom” Dunavu, čiju je slavu proneo širom sveta veliki kompozitor. Sipila je sitna kiša, koja kvasi do srži. Duvao je oštar i hladan vetar, kao što to obično biva krajem oktobra. Bilo je to 1939.

Mala flotila, sastavljena od tri putnička broda — „Car Dušan”, „Car Nikola” i „Kraljica Marija” bili su spremni da u svoje utrobe prime oko 1000 duša, ljudi, žena i dece, koji su na gostoljubivim brodovima Jugoslavije, na teritoriji Jugoslavije, trebalo da osete, posle teških hitlerovskih progona, da su ponovo ljudi, koje neko voli, ceni; da se neko za njih brine, da su slobodni od straha i progona, i zverstava, koje su poslednjih godina preživeli.

Sem brodskog osoblja i pretstavnika policije, nikoga više nije bilo na tim brodovima.

Pretstavnik Saveza, koji je došao sa brodovima iz Beograda, spremio je sve da prijem bude bratski topao i srdačan. Poslanica Saveza, na nemačkom jeziku, pozdravljala je dobrodošlicom njihov dolazak. Sve je bilo spremno: tople stvari, odeća i obuća, toplo jelo, rezervna hrana, spremna ambulanta sa najnužnijim instrumentima, za dugo morsko putovanje, koje je moglo da traje oko tri meseca. — Kao i kod drugih stvari u životu, trebalo je i ovde malo sreće.

Ali, i ova priča ima svoj nastavak...

Flotila je bila spremna i mirno čekala na otvorenom Dunavu, ali je njena posada bila nervozna, uznemirena. Ugovoreni čas sastanka je prošao. „Saturnus” je trebalo da stigne oko dva posle podne, a sad je već šest. Ogromno zakašnjenje, neuobičajeno. Da nema teškoća? Da nije, u poslednjem momentu, sve propalo, i izjavile se nade mnogih njegovih putnika? Počeo je i mrak da se spušta. Ovaj jesenji dan sa svojom hladnoćom, vetrom i kišom, — a sada i mrakom — uvlačio je brigu, zebnju, pa čak i strah, da se prebaci-

vanje ljudi iz broda u brod, na otvorenom Dunavu, kao što je bilo dogovoreno, neće moći sprovesti u redu. — Sve je trebalo biti preduzeto, kako bi se „Saturnus” još iste noći, a najkasnije zorom, vratio u Austriju. Časovi su prolazili monotono i sporo.

Flotila je već bila spremna da se vrati na bezdansko pristanište i pokuša da iz Beograda dobije potrebna obaveštenja, — kad sa komandantskog mosta osmatrač javi da se na vidiku pojavila svetlost. Svetlost! Nije bilo više sumnje da je to „Saturnus”. Redovni brodovi, po ovakvom vremenu, ne produžuju put preko granice...

Uobičajene brodske formalnosti izvršene su brzo. Počelo se sa prebacivanjem ljudi. U savršenom redu, prvo je „Kraljica Marija” primila oko 400 mladića i devojaka iz hehaluca. Svi su oni već bili prošli dvogodišnju hahšaru. Vođa puta bio je Jukl Dorfman, mladić od 22 godine, čija su braća već bila u Palestini. — „Car Dušan” je primio oko 350 ljudi, žena i dece, većinom mladih bračnih parova. Joži Šehter, vođa puta na „Caru Dušanu”, imao je dosta „muka” da u malobrojnim kabinama i salonima smesti svoje štićenike. — „Car Nikola” je bio namenjen pobožnima, koji su zahtevali košer kuhinju. Smeštaj na „Caru Nikoli” nije zadavao gotovo nikakve brige njegovom vođi Emilu Šehteru.

Sa osvitkom zore, praćen gromkom Hatikvom, „Saturnus” se okrenuo „na levo krug”, i brzo se izgubio, uzvodno, preko granice.

Naša mala flotila, sastavljena od dva cara i jedne kraljice, sa oko 1000 ljudi, nastavila je put niz Dunav. Određeni pravac je bio Sulina, na delti Dunava u Crno More. U ovom momentu niko nije mogao ni pomisliti da će se ovo putovanje pretvoriti u tragičnu odiseju...

Jesenje vreme nije obećavalo prijatan put. Kiša i vetar nisu dopustili da se iskoristi sav prostor broda. Paluba je bila prazna. Zbijeni u „salonima” broda, posle oporavka od prethodnih teških dana i toplih obroka, počeo je novi život. Flotila je punom parom „grabila” prema jugu. Trebalo je što pre stići u Sulinu. Morski brod je već trebalo da bude na mestu. Nije se smelo ništa izgubiti u vremenu, ni s obzirom na vremenske prilike, a još više zbog političke situacije u ovom delu sveta. Nemci su već bili u Rumuniji. Susretali smo ih na Dunavu. To je bilo vreme kada su prebacivali svoje građane iz Besarabije, koja je bila okupirana od strane Sovjetskog Saveza.

Osim dva kratka zastanka, u Vukovaru i Beogradu, da bi se „fasovao” ugalj i voda, putovalo se i danju i noću. Trebalo je proći i Derdap, koji svojom izvanrednom lepotom privlači mnoge turiste. Mnogi su znali i željno očekivali „Gvozdena vrata”, — ali rđave vremenske prilike nisu dopustile da se uživa u izvanrednoj panorami.

U Vukovaru i u Beogradu predati su prvi džakovi pošte. Na hiljade pisama i karata, poslata u široki svet, rođacima i prijateljima, nosili su poruku da je 1000 ljudi, žena i dece, iščupano iz Hitlerovih kandži, na putu za novu domovinu. Poštanski pečat je govorio o tome da se oni nalaze u slobodnoj Jugoslaviji, kao slobodni ljudi, koji su mogli slobodno da pišu sve što im je ležalo na srcu. — Srdačni,

kratki prijemi i pozdravi, Saveza i opština, u Vukovaru i Beogradu, davali su sigurnost da se neko brine o transportu i potrebama ljudi u njemu; da ima neko u Jugoslaviji, i u drugom velikom jevrejskom svetu, koji pruža garanciju da sve ovo nije san, nego stvarnost, koja ih vodi određenom cilju.

Svi ti Jevreji iz Nemačke, Austrije, Čehoslovačke i slobodne teritorije Danciga, koje je Hehaluc organizovao u Beču, gledali su u Dunavu, toj međunarodnoj reci, blagoslov i blagodet prirode, koja daje vedru perspektivu za jedan novi život, za jedan početak iz početka. Trebalo je baciti u zaborav sve iluzije prošlosti: zaboraviti komforne stanove, sa mnogo soba, velike i male kancelarije i ordinacije, kao i tehničke biroa, velike i male radnje i radionice, kao i velike i male fabrike, i početi se uljuljkivati u lepi ali teški život u budućoj otadžbini, gde će, kao slobodni ljudi, početi nov slobodan život, pun sunca i vedrine, pun zelenila i zadovoljstva...

U tim mislima prolazili su dani bez briga za svakidašnji život. Brodsko osoblje, od kapetana do matroza, brinuli su se za nesmetano funkcionisanje brodske opreme, kuvari za dobru hranu, a lekari i sanitetsko osoblje za zdravstveno stanje putnika. Mirne prilike su omogućile da se, pomalo, misli i na sebe. Na putu je bilo i venčanja, i rađanja, kao što je bilo i razvoda! Sve je to bilo prirodno. Bio je to jedan ploveći grad, sa 1000 stanovnika, podeljen u tri kvarta: dva cara i jedna kraljica. —

Ni kulturni život nije usahnuo. Bilo je krasnih pozorišnih prikaza, kao i šaljivih i muzičkih večeri. Sve je bilo u duhu ideje koja ih je okupila na ovakav zajednički put.

Poslednja tačka u Jugoslaviji trebalo je da bude izlazna stanica na Dunavu — Donji Milanovac. Tu su kapetani brodova imali da prime putničke isprave i nalog za izlazak preko granice Jugoslavije. — Po ugovoru, koji je Savez sklopio sa Rečnom plovidbom, uslov je bio sa jugoslovenske strane da će brodovi napustiti teritoriju Jugoslavije, kad se dobije telegrafska potvrda kapetanije u Sulini da je tamo spreman brod da primi putnike. — Telegram je imao biti upućen na kapetaniju u Donjem Milanovcu.

I priča ova ima svoj nastavak...

Za našu malu flotilu, i sve njene stanovnike, vest da nije stigao željeni telegram delovao je kao bomba. Munjevitom brzinom je prošla, kao jeza, obavest voćstva puta da kapetanija čak ne zna ni za naš dolazak. Stavljen je u „pogon” telefon. Pretstavnik Saveza, pod pritiskom putnika, tražio je „hitno” Beograd. Kapetani brodova su tražili Rečnu plovidbu. To nije bilo samo izraz iznenađenja i nestrpljenja. Radilo se o nečem gorem i težem.

Zima je već bila na pragu. Brodovi sa Donjeg Dunava već su se počeli upućivati u zimovnike. Saobraćaj tek što nije obustavljen. Sve ove činjenice govorile su o groznoj neizvesnosti. Šta će biti dalje? — bilo je pitanje na koje niko nije mogao da odgovori. Svaki dan, pa i svaki čas, bio je dragocen. Ne bude li se brzo našlo rešenje, postoji bojazan da brodovi neće nastaviti put. Razloga je bilo mnogo. Bilo

da će zbog navale leda biti objektivno nemoguće nastaviti put, bilo da vlasti, po ugovoru, neće pustiti brodove u inostranstvo. Postojala je bojazan, zbog zimskog vremena, da se brodovi neće moći vratiti, a i zbog teške političke situacije. Već je bio počeo prelaz Nemaca iz Rumunije u Bugarsku.

Kao grom iz vedra neba prostrujalo je obaveštenje iz Beograda da se mora čekati. — Koliko? — glasilo je pitanje iz hiljadu grla, očiju i izraza lica. Daleko od toga da je vladalo panično raspoloženje, a još dalje je od ljudi bila apatija, — ali činjenice su tvrdoglave. One govore same za sebe. Sve diskusije i savetovanja su ostali bez rezultata, bez izlaznog rešenja.

Sve je bilo mirno u okolini. Kroz zamagljene i zamrznute prozore naše flotile mogle su se samo nazirati konture kapetanijske zgrade. Naselje je malo, i nešto udaljeno od obale. Potmulo udaranje talasa o utrobu broda opominjalo je ljude da se nalaze usred bure života, čiji ishod niko nije mogao da dokuči iz ove sure perspektive na obali Dunava.

Tiho i potajno približavao se novembar svome kraju. Nikada Donji Milanovac nije primio toliko pošte, noseći širom celog sveta, u svih pet kontinenata, tragičnu vest da je nastavak puta prekinut. Mnoge čežnjive nade na skori sastanak dece sa roditeljima, roditelja sa decom, žene sa mužem, ili muža sa ženom, počele su da blede, da nestaju.

Svakog dana su podnošeni kratki telefonski izveštaji i primana obaveštenja iz Beograda. Tako iz dana u dan.

Led se već počeo da hvata ne samo na površini Dunava nego i u srcima ljudi. Uzaludna je bila sva briga za svakodnevni život putnika. Želelo se napred, iako je već bilo jasno da su otpale sve objektivne mogućnosti za nastavak puta...

I priča ova ima svoj nastavak...

Došao je decembar. Iznenada je mala flotila, sastavljena od dva cara i jedne kraljice, okrenula „na levo krug”. — To je bio prvi rđav znak. Kao što su se putnici radovali „Saturnovu” „na levo krug”, kada je „grabio” prema severu, tako je „na levo krug” flotile iskrivio lica i najvećih optimista.

Razlog je bio jednostavan: moralo se ići na „fasovanje” uglja u Prahovo. Iako je to značilo korak unazad, još je postojao tračak nade, pošto je i odlazak za Prahovo govorio da flotila ostaje „na drumu”.

Imajući odličnu železničku vezu preko Niša, Zaječara i Negotina, gotovo jednovremeno sa prispećem flotile u Prahovo, stigao je, sav utučen i tužan, a i umoran od dugog zimskog puta, Šime Spicer, generalni sekretar Saveza. Njegove reči su, donekle, uspele da umire flotilu i da ponovo ožive nade na dalji nastavak puta, — ali je velika doza skepticizma ostala u vazduhu.

Prvi sneg je već bio pao, sitan i vodnjikav, kada je iznenadno, pod najdramatičnijim okolnostima, kroz maglu, bez ikakvog prethodnog obaveštenja, stigao iz Turn-Severina jedan ogroman prekooke-

anski šlep, vučen jednim malim remorkerom. Jednovremeno sa njegovim dolaskom, primljeni su telefonski nalozi iz Beograda, da se šlep ima u roku od 48 sati da osposobi za prijem putnika. Angažovati sve stolare u Negotinu — glasilo je uputstvo — koji će u četiri velika magacina montirati 6-7 spratova ležišta, uvesti dovoljan broj peći i sve potrebno za nastavak puta. — Ponovo, iznenada, jedna velika nada, koja će se istog dana izjaloviti. Zajedno sa već dovezenim građevinskim materijalom i oko 30 radnika i majstora, još isto posle podne, kapetanu rumunskog remorkera prispeo je telegrafski nalog za povratak u Rumuniju. — Kakva neumitna i tragična vest!

Vesti iz Beograda su svakodnevno javljale da su propala sva nastojanja jevrejskih organizacija u svetu za obezbeđenje broda za nastavak transporta. Unapred čartovani panamski brod, koji je već trebalo da bude u Sulini, doživeo je havariju na putu od Istanbula za Sulinu. Turske je brodove angažovala Engleska. Gotovo celokupna crnomorska rumunska flota okupirana je od strane Nemačke. Svi raniji ugovori i obaveze su poništeni. Nigde spasa!...

Zimovnik u Kladovu je već bio primio oko stotinu remorkera i šlepova sa Donjeg Dunava, kada je flotila, čudna i neobična po svome sastavu, stigla na određeno mesto. To je bio ozbiljan znak da se flotila mora spremati za jednu zimu, dugu i monotonu, u „zimovnik“, koji se nalazio na tri kilometra severno od Kladova. Mnogostvo ljudi na flotili odavalo

Grupa vođa puta, sa autorom

je vidan i čudan kontrast mirnom i jednoličnom životu na susednim remorkerima i šlepovima. Na njima jedva da su se videli ljudi. Dežurno osoblje u zimovniku pažljivo je pratilo kretanje leda, i velikim čakljama ga razbijalo. Sem flotile, samo je „Kajmakčalan“ — najveći i najjači tadanji đerdapski brod, oko 1.500 konjskih snaga — bio pod parom. On je bio na čelu zimovnika. Svojim ogromnim gvozdenim lopatama vršio je sitna pomeranja u mestu, da led ne pritisne brodove. Nešto slično, kao kad deca skaču u mestu, preko konopca. „Kajmakčalan“ i njegov uvek veseli i simpatični 28-godišnji kapetan, Stanko Petej, „stari“, oprobani dunavski vulk, učiniće veliki herojski podvig, kada će mesec dana docnije, po snegu, ledu i vejavici, u okolnostima da se ni prst ispred nosa nije mogao videti, —

morati da preduzmu vratolomni put do Prahova, da za dva cara i jednu kraljicu dovezu šlep uglja! (Ali, o tome, možda, drugi put!)

Šime Špicer je ponovo prevalio železnicom isti put. Razlika je bila samo u tome što je od Negotina do Kladova, oko 100 kilometara (za odlazak i povratak) seoskog puta imao da prevali u saonicama. U prostim, otvorenim, seoskim saonicama. To je bio natčovečanski podvig, koji se ne preduzima ni u najtežim prilikama. Reči utehe ni ovoga puta nisu mnogo izmenile situaciju. Gruba stvarnost, koja je uvek tako neumoljiva, vraćala je svakog pojedinca na redovan rad. Kulturni život nije bio prekinut. Rad u kvucama*) se nastavljao svom intenzivnošću!

Priredbe su svom oštrinom i nemilosrdno karikirale opšte stanje u flotili. Sa čežnjom se očekivalo lepo proleće. Približavala se svome kraju 1939 godina, koja je obećavala nove nade!...

Ulazak flotile u Kladovo razvio se pod vrlo uzbudljivim okolnostima. Zima je bila u jeku... Mesno stanovništvo, koje je brojalo oko 3000 ljudi, izražavalo je bojazan zbog dolaska tako velikog broja novih, nepoznatih, njima stranih ljudi. Traženje sreskog lekara da se proglasi karantin, usled navodnog oboljenja od tifusa, brzo je i energično odbijeno, molbom Sreskom načelstvu da obrazuje sanitetsku komisiju, koja će pregledati brodove. Izvanredna lekarska služba, koju su vodili sjajni lekari sa svojim osobljem, brzo je uklonila sve prepreke. Odmah je uspostavljen kontakt sa gradom radi organizovanja ishrane, kao i veza sa Beogradom.

Svakog dana su podnošeni izveštaji i primana uputstva. Svakog dana je iz grada dovoženo na hiljade pisama, karata, novčanih uputnica i paketa, iz celog sveta. Kao preko noći, Kladovo i Jugoslavija su postali poznati u celom svetu, gotovo na svih pet kontinenata. Jedno malo mesto u Jugoslaviji postalo je centar briga jevrejskih organizacija u Ženevi, Njujorku, Jerusalemu i Beogradu. 1000 ljudi, žena i dece, na santama leđa, na otvorenom Dunavu, na flotili, sastavljenoj od dva cara i jedne kraljice, provode jednu tešku i neizvesnu zimu, sa nadom u bolju budućnost.

Odnosi i veza sa mesnim vlastima su bili korektni, ljudski. Kada su nastale potrebe da se izvestan broj ljudi, zbog hirurških intervencija prebaci običnim ribarskim čamcima u Turn-Severin, nađen je put da se svi problemi prelaza, lečenja i izdržavanja reše povoljno i na najveće zadovoljstvo. — Nije bilo nijednog smrtnog slučaja.

Pretstavnik Joint-a, gđa Džekopson, koja je isto tako prebačena običnim ribarskim čamcem iz Turn-Severina, nije mogla da veruje da je jedina veza flotile sa ostalim svetom — telefon! Usamljenu i otsečenu od sveta, našla je jednu ornu grupu ljudi, željnu da nastavi svoju odiseju, i pod najtežim okolnostima. Jedine žalbe su bile da se jedna grupa intelektualaca iz Berlina, na čelu sa dr Birnbaumom, nije mogla da pomiri sa sudbinom, a da ne naglasi da je teško živeti u ovim i ovako skućenim i skromnim okolnostima,

*) Hebrejski: grupama.

pominjući, možda naivno, raskošne i mnogosobne stanove, velike ordinacije i kancelarije, koje su ostavili u Hitlerovoj Nemačkoj. Žalosna sudbina i neumitna posledica svake emigracije!...

Pojačano nadiranje Nemaca u Rumuniju i njihov prelaz u Bugarsku onemogućili su dalji ostanak flotile u Kladovu. Brodovi su morali da se oslobode za pretstojeću redovnu službu. Ljudi su prešli, ne bez vidnog pasivnog otpora, u šlepove. Iako su oni bili uređeni, taj prelaz je i u psihološkom pogledu doneo nelagodnosti, koje su bile shvatljive i razumljive. — Samo za pričinjenu štetu na brodovima, od dugog stanovanja, Savez je platio Rečnoj plovidbi oko 2 miliona dinara.

U leto 1940, krajem avgusta, cela ova flotila, sada sastavljena od tri šlepa, vučena remorkerom, imala je da prevali dugačak put od 1800 kilometara, unazad, uzvodno. Ponovo još jedan „na levo krug“! Umesto Suline, cilj flotile bio je Šabac, u čijoj će neposrednoj blizini, u selu Zasavici, zajedno sa oko 50 Jevreja iz Šapca, naći tragičnu smrt oko 700 ljudi, žena i dece, odmah neposredno posle okupacije Jugoslavije od strane Hitlerove Nemačke.

Jedan seljak iz Zasavice otkrio je istinu komisiji za ispitivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača u Šapcu. Po nalogu Nemaca, svi Jevreji u Šapcu bili su sakupljeni u logor, onda prebačeni preko Save, i kraj velikih, zajedničkih raka streljani, u odelu. Posle rata su otvorene te zajedničke grobnice, u prisustvu predstavnika Saveza Avrama Mevoraha i Morica Abinuna, i na osnovu pasoša i drugih dokumenata koji su nađeni kod svakog pojedinca, sačinjen je spisak žrtava. To je tragedija Zasavice, i Jevreja u Šapcu.

Vredno je, makar i jednom reči napomenuti da su jugoslovenske mesne vlasti, i u najtežim danima, bile na visini. Verovatno je da je, pred sam ulazak Nemaca u Šabac, Sresko načelstvo izdalo svakom licu njegov pasoš, koji je inače bio deponovan kolektivno, od samog dolaska u Šabac. Veoma zanimljiv momenat, koji treba naročito naglasiti. To jasno pokazuje težnju vlasti da emigrantima pomogne u rešavanju ličnih problema. Ima pojedinih slučajeva da je bekstvo uspelo. Zajedničke grobnice u Zasavici, sa skromnom tablom, rečito govore o zverstvima Hitlerove Nemačke, tih „kultur-tergera“ XX veka.

Tu bi moglo da prestane naše pričanje, iako ono ima nastavak. Moraju se ostaviti po strani mnogi slučajevi, i tragični i veseli, i mnoga uzbudljiva sećanja i reminiscencije.

A šta je sa „Kladovskom hagadom“? Gde je ona ostala? Nju još nisam našao u Izraelu. Možda se nalazi na domaku ruke, u arhivi ili biblioteci Sohnuta, a možda se nalazi na Skopusu, u nacionalnoj biblioteci, među stotinama hiljada vrednosnih knjiga, koje spakovane u sanducima čekaju na videlo dana, na svoje oslobođenje i ponovnu upotrebu. Kao i „Sarajevska hagada“ — daleko od pomisli na sadržajno i umetničko upoređenje — možda će i ona, kroz nekoliko stotina godina, pričati istoričaru i naučnom istraživaocu o stradanjima i uništenju ogromnog dela evropskog Jevrejstva od strane

faraona XX veka. Jer ona je to: napisana na pergamentu, ukrašena mnogim izvanrednim crtežima i slikama u boji, ukoričena u skupocenoj koži, njeni su pisci, Joži Šehter, pisac i kompozitor, i Rihard Reberger, napisali Hagadu u Kladovu, koja na narativnom nemačkom jeziku priča o tragediji nemačkog Jevrejstva, o odiseji ovog transporta, o životu ljudi, tragičnim i veselim doživljajima njihovim, sve u duhu i u stilu tradicionalne Hagade. Nisu izostavljeni ni uobičajeni napevi sa harmonizacijom, u sjajnim, lakim stihovima. Gotovo svako slovo, svaki stav, pretstavlja jedno izvanredno ukrašavanje „ala raši“, sa svima detaljima koje ovakvo pisanje zahteva. Svaka čast izvanredno čistom pesničkom nadahnuću.

Vrlo je čudnovat put kako je ova „Hagada iz Kladova“ stigla u tadanju Palestinu i predata namenjeniku.

Još nije bio istekao ni „medeni mesec“, u septembru 1940, odmah po povratku u Beograd, posle skoro jednogodišnje odiseje, trebalo je „žurno“ putovati u Kuršumlijsku Banju, da se ispituju mogućnosti za smeštaj 600 izbeglica. Već su uveliko postojali „sabirni logori“ u Brčkom i Bijeljini, u Sremskoj Mitrovici i Rumi. — Tragedija „burgenlandskih Jevreja“, koji su dugo vremena u najnepovoljnijim vremenskim prilikama proveli na „ničijoj zemlji“, već je bila našla svoje rešenje u Podravskoj Slatini. 24-časovna vratolomna automobilska trka sa Moše Abravanelom, između Beograda i Niša i natrag, zbog slučaja „Djekenješ“ — propust tranzitni za 800 Jevreja — i „lovljenje“ Dragiše Cvetkovića, tadanjeg predsednika Vlade, već je prošla dozvolom za ukrcavanje na Sušaku. Zbog havarije na brodu, ljudstvo je docnije moralo da se prekrcava na otvorenom moru!

I priča ova ima svoj nastavak...

Početkom februara 1941 stigla je obavest Savezu da je odobreno oko 250 certifikata, u okviru „alijat hanoar“, i još oko 50 individualnih certifikata za odrasle. Zadatak je bio obezbediti tranzitne vize preko Bugarske i Turske, kako bi useljenici železnicom stigli u tadanju Palestinu, preko Sirije i Libanona. Druge mogućnosti nije bilo. Bugari su, jednostavno, odbili da izdaju tranzitne vize, pošto su već duboko bili zagrizli u savez sa Nemačkom. Ostala je još samo Grčka. Nije bilo mnogo vremena za razmišljanje, a ni druge mogućnosti. Međunarodna situacija je iz dana u dan rasla u tragičnim akcentima. Trebalo je mnogo srčanosti i odgovornosti za odluku preko Grčke. Prema redu vožnje, koji je prostudiran sa „Putnikom“, grupa je morala prenoćiti u zatvorenom plombiranom vagonu, u Solunu. Rat je već uveliko besneo između Grčke i Albanije. Gotovo svake noći su bila bombardovanja u Solunu. Šansa se nije mogla ni smela propustiti. Certifikati su morali biti iskorišćeni ili vraćeni. Pala je sudbonosna odluka: putovati!

Stari, iskusni, malo nervozni konzul Grčke, ne malo je bio iznenađen, kada je tražen tranzit. Gotovo da je bio zaprepašćen od čuda konzula. Ovakvu molbu on nije primio za sve vreme njegove dugosti. Šta traži ovaj golobradi žutokljunac od njega, starog i iskusnog

konzula? Ovakvu molbu on nije primio za sve vreme njegove dugogodišnje konzulske karijere. Tranzit ljudi kroz zemlju koja je u ratu, prenoćiti u vagonu, i to plombiranom, na otvorenoj stanici koja se svake večeri bombarduje. Ne! To je van ljudskog domašaja!

Dobro, čovečansko srce staroga konzula je popustilo. Ugovoreno je da će dati odgovor za nekoliko dana. — Ne gubeći ni sekund vremena, tražena su potrebna dokumenta za putovanje od Sreskog načelstva u Šapcu!

Telefonski izveštaj konzula Grčke Savezu bio je pozitivan. Molba je u Atini primljena i odobrena. Ostvarenje plana je bilo prosto: grupa od 50 dece, u pratnji vođstva puta, u zatvorenom pulmanovom vagonu biće priključena brzom vozu za Solun. Nakon provedene noći, grupa će nastaviti put iz Soluna, Donjom Trakijom, vozom koji vezuje Grčku sa Turskom. Kod prelaza grčko-turske granice, vođa puta će predati, na grčkom jeziku, unapred pripremljeni telegram, na adresu konzulata u Beogradu, kao dokaz da je grupa napustila grčku teritoriju.

Za oko 250 dece iz „Alijat hanoar”*) zemaljski „Wizo” u Zagrebu spremio je kompletnu opremu, koje dete treba za boravak u kibucu ili mosadu, za najmanje dve godine. Svako je dete dobilo kofer, ranac i denjak. Rublja, odela i obuće po meri i posteljenu. Troškovi opreme iznosili su oko 500.000 dinara. Svaki komad je bio označen imenom i prezimenom deteta kome pripada. To je bila jedna od najuspešnijih akcija cionističkih žena Jugoslavije.

Neobičnu živost u Savezu je izazvao svaki poziv konzula Grčke. To je bio najbolji znak da je transport srećno prešao grčko-tursku granicu.

Poslednja grupa ovih srećnika napustila je beogradsku železničku stanicu, tačno nedelju dana pre tragičnog 6 aprila 1941, kada su prve Hitlerove zlikovačke bombe pale na slobodoljubivi Beograd.

Sa prvom grupom mladih useljenika, iz flotile dva cara i jedne kraljice, stigla je u tadanju mandatorsku Palestinu i „Hagada iz Kladova.”

I priča ova ima svoj nastavak...

*) Omladinska alija

BOGDAN A. POPOVIĆ, BEOGRAD

O TEODORU HERCLU

U Budimpešti, kraj hrama u ulici Dohanj, u kući ukrašenoj dorskim stubovima, 2. maja, pre 100 godina, ugledao je Teodor Hercl svetlost dana. Ta kuća već odavno ne postoji, ali je na njenom mestu podignuta, na visokim arkadama, jevrejska palata kulture u kojoj je počasno mesto zauzimala Herclova krilatica: „Natrag ka Jevrejstvu“. Iz te kuće vodio je petkom uveče Jakov Herci, svečano ozbiljan, svog sina Teodora u veliki hram koji će jednom gordo nositi ime tog dečaka. Iz te kuće je Žanet, rođena Dijamant, žena finog produhovljenog lika, sanjalačkih očiju, tiho pratila svog sina u susednu ulicu do jevrejske osnovne škole gde se upoznao sa prvim jevrejskim slovima.

Kao đak realke maštao je o tehničkim čudima i o Lesepsu koji je gradio Suecki kanal, a iza njegovog imena u školskim dnevnicima ne može se baš utvrditi đачка eminentnost. Njegove misli bile su na sednicama „Književnog društva“ koje je već u četvrtom razredu osnovao i vodio, razume se u tajnosti.

Tu u Budimpešti, u ulici Marije Valerije u kojoj su kasnije stanovali, održao je Teodor svoje prvo predavanje kada je postao „sin zakona“. Roditelji, rođaci, rabineri, domaći učitelji jezika i klavira, gosti i školski drugovi, prvi su slušaoci predavanja koje je održao ovaj mali „bar-micva“. On nije morao da priprema govor. Vec tada je vičan slovu i reči, već tada je zaručnik muze pesništva. Jedino što je morao da vežba bilo je proročko poglavlje „Maftar“-a, tu drevnu melodiju koja sa dečijih usana tako toplo ispunjava dubine hrama. Da li je već tada, dok je zvonkim glasom pred vernima u hramu pevao, razumeo reči: „Smiluj se nad Sionom jer je dom života našeg“?

Teodor Hercl je prvu mladost proživio tu u Budimpešti, u njenim lepotama, čitajući mađarsku literaturu, s naročitim naklonostima prema Aranju i Jokaiju. Porodica Hercl spadala je u gornji sloj Jevreja u Budimpešti. U školskom listu kao zanimanje Teodorovog oca bilo je napisano: direktor banke. On se bavio uglavnom posredničkim i berzanskim poslovima. Njegova energija nije dozvoljavala besposličenje, tako da želja njegove porodice da izvuče svoj imetak i živi privatnim životom, nikad nije bila ispunjena. U jednoj transakciji izgubio je sav

novac, a u školskom listu Teodorovom očevu zanimanje za tu godinu je: „privatnik“. Vrednoćom i preduzimljivim duhom ubrzo je nadoknađio sve gubitke, a njegova supruga Žaneta pružala mu je svojom pažnjom i nežnošću veliku podršku.

Teodor je nesumnjivo od majke nasledio ljubav, onu ljubav punu obožavanja prema roditeljima, a i prema poeziji. Od nje je nasledio dobrotu i taktičnost, a od oca je morao naslediti čvrstinu i izdržljivost — što mu je omogućilo da ne poklekne pred mnogim nevoljama — i naklonost prema poštovanju svečanosti, forme i ceremonije.

Okolina u kojoj se van škole vaspitavao bila je prožeta francuskom i nemačkom kulturom. Teodorov otac, Jakov Hercl, bio je potomak španjskih Jevreja. Jedan njegov predak, koga je španska inkvizicija silom pokrstila, postao je kaluđer da bi se, posle nebrojenih teškoća i opasnosti, vratio svojoj veri. Njegov deda dobio je od Evgenija Savojskog, za vojničke zasluge, dozvolu da se naseli u Zemunu koji je tada pomno čuvan. Otac Jakovljević, ded Teodorov, Simon Hercl, oženio se ćerkom zemunskog rabina Bilica. Ovaj Simon je još u svojoj 88-oj godini čitao Kol-Nidre i s lakoćom je o Novoj godini duvao praznični šofar. Bili su to visoki, koščati, izdržljivi i uporni ljudi. Simon je često odlazio u posetu sinovima koji su se preselili u Budimpeštu i verovatno je subotom uveče pričao o zemunskom romantičnom starom hahamu Jehudi Alkalaju, koji je često odlazio u Jerusalim i sa tamošnjim kabalistima tražio praktične načine da se Palestina vrati Jevrejima. Proputovavši ceo svet, iz svih velikih gradova slao je na sve strane svoje letke o naseljavanju Svete zemlje. Organizacija za kolonizaciju, Šekel, nacionalni fond, kongres, samooporezivanje, osnivanje banke, zajam, diplomatski pregovori, misli o podizanju moderne Palestine, pozivi vladarima celog sveta da pomognu otkupljivanje Izraela, da posreduju kod sultana da zemlju Izrailja vrati sinovima Izrailja za ugovorenu kupovnu cenu ili pod večni zakup; to i još mnogo drugih priča punilo je Zemun kad bi se haham vratio sa svojih tajanstvenih putovanja. Simon Hercl bio je jedan od odanih poklonika i učenika hahamovih, i nema sumnje da je o svemu tome podrobno pričao prilikom svojih boravaka u Budimpešti. A Teodor, dete bujne fantazije, mora da je žudno slušao svaku dedinu reč. Ove predstave upile su se u podsvest deteta da bi ih decenijama docnije na površinu iznela ruka istorije. Odblesak ovih podsvesnih predstava sigurno je bilo i to što se dete uzbunilo zbog ravnodušnosti kojom je učitelj pričao o Mojsijevom eksodusu iz Egipta, a i to što se dvanaestogodišnjak nosi mišlju da napiše ep o Mojsiju.

Vreme je položilo nove naslage na um ovog deteta. Mesijanske fantazije su potisnute u stranu novijom lekturom. San o njegovoj budućnosti promenio se: Proseći će Panamski kanal da bi otvorio put između dva velika okeana. Detaljno je razradio planove i pokazao ih ocu s molbom da ne oda tajnu „da ga niko ne bi preduhitrio“. Ali, i tehničke planove je kasnije potiskivala literatura. Njegovi ideali bili su Hajne i Lenau. Prvome je poreklo jevrejsko, a drugome mađarsko, pa

ipak, obojica su osvojila nemački Parnas. Možda će i on dospeti na vrh kraj njih. U to vreme kao da mu je bio bliži Luter nego Mojsije. U jednoj svojoj poemi 26. januara 1875. on piše:

*„Iz duge noći,
Kroz Luterove ogromne moći
Probudio se nemački duh
i zlatno svetlo slobode
osvetljava likove probuđenih —
U Kanosu ne idemo mi“.*

Na jednu svoju školsku svesku beleži kao moto dva stiha iz Helderlinove pesme: „Wir sind nichts, was wir wollen ist alles“ (Mi smo ništa, što mi hoćemo to je sve).

27. februara 1874. godine osnovao je književno društvo „Wir“ koje, kako mu ime već kazuje, kao svoj cilj postavlja negovanje nemačke literature, mada su se pojavljivali i prevodi sa mađarskog. Sam Hercl, učenik nižih razreda realke, pokazuje se kao mnogostran i vrlo plodan pisac. Kao sedmoškolac piše recenzije o knjigama i pozorišne kritike u „Pester Journal“-u, razume se u tajnosti, da ne bi dospeo pred disciplinski sud škole. Tad je otpočeo svoju ulogu „inostranog dopisnika“. Bečki „Leben“ objavljuje njegove živo i spretno pisane crtice o mađarskom parlamentarnom životu. To su preteče njegovih sjajnih kasnijih parlamentarnih beležaka pisanih u Parizu. Mali Teodor svesno se pripremao za pisca.

Vernost jevrejskoj tradiciji i sećanje na vreme primanja u članstvo Svetog društva, kad su se između plamenova sveća i lelujavih zavesa svetilišta starci redom rukovali s dečakom govoreći: „Ohinu ato“ — „brat si nam“, kroz ceo život pojačava mladićev prkos i njegova urođena gordost. Kad god bi u realci, ili kasnije u evangelističkoj gimnaziji, poneki učenik grdio Jevreje, „suvonjavi crni Jevrejčić“ ustajao bi u odbranu samopouzdanu, ali uvek u finoj formi, u nepristupačnom čistom oklopu. Grubost je njemu isto tako strana kao i reč raskalašnost. Ali katkad kao da se mera prevršila i čaša prelila.

Tad opet blesne mašta koja drema pod pragom svesti. Kada je pročitao huškaški antisemitski govor Štekera iz Beča i kad je ovo javno nagrdivanje njegovog naroda nateralo krv u lice dečaku, ovaj upisuje u svoj dnevnik: „Zapravo, Jevreji su glupi kad ovako šta trpe i ne trude se da sebi pribave državu . . .“ No, iz ovakvih naglih uzbuđenja on još ne izvlači konsekvence.

Posle smrti Teodorove sestre Pauline preselili su se Herclovi u Beč, da bi za njihovog sina bio „otvoren svet“. I tako je on ujesen 1878. god. postao slušalac Pravnog fakulteta Bečkog univerziteta. Pravo je on smatrao samo praktičnim azilom, a ideal mu je i nadalje ostala literatura. Najrevnosniji je čitalac u akademskoj čitaonici, a kasnije rukovodilac literarnih večeri. Istakao se time što je u „knjizi želja“ pravim malim zaokrugljenim raspravama obrazlagao potrebu pojave kakvog novog časopisa ili dela. Vođstvo čitaonice iznenađeno je univerzalnom obrazovanošću svog novog člana. Oko njega se skupljaju poglavito mla-

dići s literarnim sklonostima, među kojima se nalazi i Herman Bar, koji se i posle 50 godina jasno seća čari što je zračila iz ličnosti mladoga Hercla: „visoki stil, nadmoćnost duha i viteštvo njegovoga bića, imali su neodoljiv uticaj”. Ova neodoljivost otvara mu vrata zatvorenog kruga „Burschenschaft”-a. Tako Teodor Hercl postaje član „Albie”. Šarenu kapu koja se u to doba puni staronemačkim idejama u čijem centru stoji Bizmark kao ideal, nabija i on na svoju glavu. Jevrejin je postao ljubimac svojih hrišćanskih drugova. Svojom pojavom i otmenim načinom ophođenja svakoga je pridobijao. Opšte obrazovanje nije nikad isticao niti se svojim svestranim znanjem hvalio. Tihe naravi, više se predavao posmatranju. Povučen u sebe i ćutljiv, dobio je nadimak „Velika ćutalica”. Njegov um zanimaju Hegel, Šekspir i Spinoza. Ali on nije povučen učenjak. Sprema se za život, voli eleganciju koju je od kuće poneo, voli visoki stil. Vredno vežba mačevanje, i pucanje u cilj. Obe discipline savlađuje odlično, a one mu među hrišćanskim drugovima stvaraju veći respekt nego sve njegovo znanje. Hercl je bio srećan nemački đak. Ali odjednom ga posred glave pogodi jevrejsko pitanje. Talas antisemitizma koji je na početku 80-tih godina prohujao Evropom nije mimošao ni Austriju. Najpre su studenti prihvatili „novu ideju” koja je na sve strane dobijala nove opasne agitatore. Diringova knjiga „Jevrejsko pitanje” bila je od velikog uticaja na dalji stav ovog gordog i samopouzdanog mladića. 9. februara 1882. beleži on u dnevnik svoje misli o jevrejskom pitanju. Antisemitizam je još tada smatrao prolaznom pojavom. On sam bio je onaj izuzetak koga su drugovi ne samo trpeli već možda i voleli. No, da se on tada družio s poljskim Jevrejima na Bečkom univerzitetu, saznao bi da je buđenje antisemitizma urodilo buđenjem novog jevrejskog duha, saznao bi da je iste godine dr Pinsker u svojoj „Autoemancipaciji” već duboko sagledao suštinu jevrejskog pitanja i probleme njegovog rešenja, saznao bi da je Perec Smolenski u Beču svojim člancima o jevrejskoj zori i vaskrsenju večnog naroda oduševljavao istočnu omladinu. Hercl je od svega toga bio veoma daleko. Kad je jedan kolega želeo da ga obavesti o novim palestinskim naseljima, on jednim skeptičnim osmehom rešava stvar. Njega, budućeg nemačkog pisca, u prvom redu nemački problemi interesuju. Ljudi sa berze koji su se u njegovom domu kretali nisu u njemu budili velike simpatije, ili mu nisu poslužili kao izvor sa kojeg bi crpao jevrejsku sadržinu. Povremeno s ocem odlazi u sajtenšteter hram u kojem je govorio najveći propovednik veka dr Jelinik, ali njegov mladi duh nije primao tuforstvo vere. U to doba on je svoju gustu, kovrdžavu, crnu bradu pustio da raste i tako se šetao bečkim ulicama kao neki gordi beduinski šejk koji je sklopio savez sa Evropom, kao neki princ kome su se grudi nadule od zapadnog liberalizma.

Ali tada je došao i drugi udar koji je duboko pogodio ne samo Jevrejstvo već i samog Hercla. Početkom 1883. studentska društva u Beču priredila su proslavu Riharda Vagnera iz koje se izrodila manifestacija nemačke rasne borbe i antisemitizma. Kako je u svemu ovome učestvovala i „Albia”, čiji je Hercl bio član, on je zatražio časno otpu-

štanje iz članstva zbog neslaganja s ovakvim postupcima. Kao odgovor obavešten je da je brisan iz članstva društva i da društvene značke u roku od osam dana ima da vrati.

I opet se u njemu javlja hiljadugodišnja zamisao: vratiti se u Erec -Jisrael i pretvoriti ga u jevrejsku državu. Ali ova zamisao samo ga za trenutak hvata. Uljuljuje se mišlju da su za antisemitsku akciju krivi stari Jevreji berzijanci koji svojom škrtošću i gomilanjem blaga izazivaju mržnju društva. Zato on dalje mirno piše pozorišne komade i pokušava da ih plasira — sa malo uspeha. Najzad polaže i poslednji rigoroz, no kako mu literarni rad ne donosi plodove, to stari Hercl, zadovoljan položenim ispitom, spremno podnosi troškove jednog putovanja u Švajcarsku. Tu pod uticajem bregova, jezera, glečera i vodopada piše članke i šalje ih na sve strane. Odasvud mu ih vraćaju neštampane. U maju 1884. Hercl je položio doktorat. Radi odmora putuje u Pariz. Pozorište, Sara Bernar, Renanova predavanja o Psalmima, skupštinske sednice i sudske rasprave zauzimaju mu sve vreme, a pisma majci puna su oduševljenja i raspoloženja. Vrativši se u Beč, postaje sudski praktikant. Kad mu otac zbog bolesti mora duže da boravi u Halu, Teodor, vođen sinovljom nežnošću, traži premeštaj u Salzburg kako bi što češće mogao biti kraj oca. Tu u Mocartovoj varoši, kako sam kaže, proveo je najsrećnije časove. Tu bi se najradije i nastanio, ali kao Jevrejin ne dobija sudijsko mesto. Zato se oprostio od Salzburga i od pravnih nauka podjednako.

U Beču je saznao radosnu vest da mu je jedan članak na konkursu „Wiener Allgemeine Zeitung“-a, „odličnošću svoje forme i sadržine“ pobrao pohvalu. Odsad je čest gost uredništva ovog lista. Putuje po Belgiji, Holandiji i Nemačkoj. Iz Berlina šalje zanimljive crtice listovima u Beč. I tada uspeh dolazi s druge strane mora. U Njujorku je s ogromnim uspehom igran njegov komad „Tabarin“. Iako nije želeo veliki publicitet, telegrami iz Amerike učinili su svoje. Hercl je odjednom postao traženi pisac kako u Beču tako i u Berlinu. Otad su pred njim otvorena sva vrata. Jevrejsko pitanje je veoma daleko od njega. On je nemački pisac koji želi da pobere nemačke lovorike i čija je najtoplija želja da se njegov komad igra u Hofburgteatru u Beču. Sav se posvećuje literaturi. Prima stalno uredništvo „Wiener Allgemeine Zeitung“-a. Odlazi u Englesku i otuda šalje članke za bečku „Presu“. Tada je zajedno sa Hugom Vitmanom napisao komad „Zverokradice“ koji je s velikim uspehom davan u Hofburgteatru. Autori su bili anonimni, a kada se posle godinu dana anonimnost otkrila, pozorišta su i druga njegova dela davala. Hercl se osećao na vrhuncu svojih snova. U to vreme se oženio i dalje je putovao po svetu. A krajem novembra 1891. otpočeo je rad kao dopisnik „Prese“ iz Pariza. Novi članci, pisani specifično, puni finih opažanja, žive fantazije, privukli su mnogobrojne čitaoce ovom listu. Otvorenim očima i ušima prolazio je kroz život Pariza. I u tom zbrkanom žagoru zapažao je ne samo boje i melodije već i ružnoće i disonance. Njegove beleške o političkim mahinacijama u Burbonskoj palati, o intrigama vlade i poslanika, o istaknutim figurama parlamenta,

ostaće trajan kulturni i istorijski dokument. Pod naslovom „Persijsko pismo“, poput Monteskijsa, Hercl kao čovek sa Istoka čudi se sistemu Zapada u kome svako za svoje interese brine, a o dobrobiti naroda niko. Sve se više u njemu rađa želja za političkom moći koju bi upotrebio u korist naroda, ali ne ovde već u Austriji čiji je on državljanin. Naročito proučava stanje različitih društvenih slojeva, a ponajviše proletarijata. Sve ovo još nisu jevrejske misli. To je Hercl kao Nemač, Austrijanac ili možda kao svetski građanin. Tokom jednog razgovora u uredništvu „Prese“ njemu se čak javlja misao: „jedno stado — jedan pastir“. Zatražiće audijenciju kod pape, zaključiće s njim jevrejski svetski mir, svi će se Jevreji pokrstiti. Ima on u to doba čak i razumevanja za antisemitizam. Veruje da su Jevreji, živeći u getu, primili mnoge loše navike, ali ne svojom krivicom. Ta nekad su oni kao ponositi ljudi sa oružjem u ruci branili svoju domovinu. Proganjanja su unakazila i deformisala njihov karakter itd. itd. Stvarnost mu je na prvom koraku dobacila „Saujud“ (svinja-Jevrejin). Ta se reč svakog dana sve više čula, a njene varijante iskrsavale su iza svih uglova francuske prestonice u kojoj se pre 100 godina pojavila parola „Liberté, Egalité, Fraternité“. Jevrejsko pitanje postaje predmet oratorskih megdana čak i u Burbonskoj palati. U to vreme on ne razmišlja o nekom posebnom rešavanju jevrejskog pitanja. Kad je 1892. u Rio de Žaneiru od žute groznice umro Herclov prijatelj Osvald Bokser, koga je Centralni odbor za pripremu kolonizacije ruskih Jevreja poslao u Braziliju, Hercl se divnim člankom oprostio od svog prijatelja. Ali ideja za koju je Bokser mučeničkom smrću umro, nije Hercla interesovala. Nisu ga zanimale ni konferencije, ni savetovanja koja je u Parizu držao Rusko-jevrejski komitet sa baronom Hiršom, engleskom i nemačkom elitom u cilju kolonizacije Palestine... Štaviše, ocenjujući 1894. jedno delo od Dime, Hercl piše ove čudne redove: „Dobri Jevrejin Daniel hoće da pronade domovinu svoga roda i tamo da sakupi svu svoju raštrkanu braću. Ali baš ovakav Daniel zna da Jevrejima ne može da pomogne njihova domovina. Detinjasto je istraživati geografski položaj te države... Pa i ako bi se Jevreji 'vratili kući', sutradan bi otkrili da već odavno ne spadaju jedan uz drugog. Stolećima su oni pustili korenje u svojim novim domovinama, odnarodili se, postali različiti, a njihove karakterne sličnosti formirao je samo pritisak koji ih svuda okružava...“, Hercl se u to doba nije iz oportunizma postavio nasuprot „povratka kući“. On je bio čovek sa kraja XIX veka, i na njega je uticao „fin de siècle“, i oko njega je hujao vihor ideja koje su dominirale u Parizu. Video je kako se stvaraju novi društveni pokreti, kako ovladavaju nove ideje i kako se Jevrejstvo svuda deli po svojim klasnim interesima. Saznanje da duh stoleća plete forme popuštanja pritiska i priprema potpuno utapanje Jevrejstva, i utvrđivanje da u Jevrejstvu postoje unutrašnje vrednosti i težnje koje očekuju iskupljenje — to je u ono vreme bilo daleko od Hercla, a još dalje je bila pomisao da će on biti snaga koja će ove divergentne interese i shvatanja ujediniti, iskupiteljska snaga koja će iskovati istoriju.

A ipak pitanje Jevreja stalno je iskršavalo pred njim i uznemiravalo ga.

*

A sad stojimo pred najtežim delom zadatka ove monografije. Trebalo bi hronološkim redom opisati stvaralački rad „najvećeg među velikima“. Samo hronološko ređanje suvoparno je i ne daje reljefnu sliku njegovog dela. Međutim, ono je toliko grandiozno da će i samo nabranje u najkraćim crtama omogućiti mladima da se bar donekle upoznaju sa doktorom Teodorom Herclom i njegovim delom, a starijima da se podsete na ono što su znali, a što je pod udarcima svakodnevnih tegoba potisnuto u zadnje pregrade svesti.

Od 21. X. do 8. XI. 1894. nastaje preokret. Za nepune dve i po nedelje Hercl je napisao pozorišni komad „Novi geto“, u kojem obrađuje jevrejsko pitanje, i poslao ga u Beč Arturu Šnicleru da ga ovaj pod pseudonimom preda raznim pozorištima. Istina, ovaj komad ne donosi rešenje, ali se Hercl nada da će njime uskovitlati i podstaknuti duhove. Komad nigde nije primljen.

Dok je Hercl u Parizu odvojen od sveta pisao „Novi geto“, na ulicama je počela da hara paklena oluja. Mržnja je obasula metropolu francuskog Gloire-a. U licu jednog nevino optuženog generalštabnog oficira Jevrejina hteli su nevernošću i izdajom domovine da okaljaju celo Jevrejstvo. „Smrt Jevrejima!“ urlala je masa demonstranata. To je bila opšte poznata Drajfusova afera. Hercl je bio u sudnici u koju su se i strani dopisnici jedva ugurali. Bio je i na mestu gde je mali kapetan uz svu vojničku pompu degradiran. Zašto gomila kliče? Zašto niko nema ni trunke sažaljenja prema Jevrejinu koji naglašava svoju nevinost? Šta je, dakle, Jevrejin koga lažnim optužbama ovako žigošu, koga odasvud žele da isključe? I šta daje Jevrejinu snage da ovakvu sudbinu izdrži? Prastara rasa koju u njenoj rasutosti zajednička sudbina i zajednički neprijatelj skivaju u jedan narod. Nema li u njemu dovoljno snage da iskupi sebe samog?

Čovek od pera pretvorio se naglo u čoveka od dela. Grozničavo, skoro nesvesno počinje da izliva beleške za „Judenstaat“. Kao kod svih judejskih proroka misija je došla naglo, čudesno ozaravajućim priviđenjem i duhovnim nadahnućem. Odsad iz njegove duše ni za trenutak se nije uklonila težina priviđanja. Sad je jedino izvršenje misije imao pred očima. Kako? Šta? Planovi se ređaju filmskom brzinom i on pristupa njihovom ostvarenju. S koliko uspeha — to je svaki put posebno pitanje. Svestan svoje istorijske misije, Hercl smatra važnim sve što po višoj inspiraciji piše ili radi. Od 1895. on piše dnevnik u koji unosi sve iz svog života, svaki događaj, svako pismo, svaku ideju, ukratko sve što se pojavljuje u vezi sa jevrejskom stvari. Ovaj dnevnik, koji je u toku preostalih 9 godina života porastao do 18 knjiga (u štampi 1894 strane) može se smatrati glavnim Herclovim književnim delom, koje pokazuje trnovit put borbe, patnje i uzdizanja jedne izabrane duše.

Da zapečati svoju vezu sa jevrejskim narodom i njegovom istorijom, Hercl je otišao u hram. To je bio njegov prvi korak ka Jevrejstvu. Crkvenim blagoslovom, novom promocijom stečenom u potvrđenom saznanju da pripada velikoj jevrejskoj porodici otpočeo je s ostvarivanjem svog velikog dela. Sve što je u vezi sa jevrejskim duhom on sada sasvim drugim očima gleda. Otići će velikima... to je odluka. U njenom ostvarenju piše baronu Hiršu tražeći od njega moralnu i materijalnu podršku, a ovaj mu zakazuje sastanak u Parizu i podleže čarobnom Herclovom uticaju. Spreman je da učini sve.

Smatrajući svoje beleške, koje su prerastale u knjigu, izrazom istorijskog nadahnuća, Hercl ih zaključava u sef jedne banke i o tome obaveštava prijatelja Šniclera — „za slučaj da se jedne noći udalji”.

Beleške se nižu: „Niko nije mislio na to da Obećanu zemlju traži tamo gde ona jeste, a tako je blizu. Tu je — u nama! Jedan deo Obećane zemlje svak nosi sobom i u sebi. Jedan u glavi, drugi u ruci, a treći u imetku. Obećana zemlja je tamo kuda je mi odnosimo!”... „Jevrejska država je svetska potreba. Dakle, ona mora nastati... Mislim da je za mene prestao život i da počinje istorija sveta.”

Brzo se odlučuje da piše Bizmarku, tražeći da ga „gvozdeni kancelar” primi. Na sve strane piše prijateljima koji ga nikako, ili sasvim malo shvataju. Sprema se čak i samom nemačkom caru da piše. Grozničavo radi, ali planovi se slabo ostvaruju. 27. jula iste godine napušta Pariz. Tu se završava prva knjiga njegovog života. Počinje nova. Koja? To ni on sam ne zna.

U Minhenu se sastaje u jednoj kafanici sa Majer Konom i Gidemonom i čita im memorandum koji je spremio za Rotšilda. Oni su oduševljeni, ali i skeptični. Posle ovog sastanka i on smatra da memorandum ne treba slati, dolazi do uverenja da on sam mora da bude apostol svojih ideja. Posećuje ekonomiste, direktore banaka; nebrojeno je mnogo takvih sastanaka, konferencija, uveravanja.

Pred jednim skupom odličnika — ponovo u Parizu — izlaže svoje misli. I pored oduševljenja saradnici se slabo pridružuju. Prvi koji mu beskompromisno prilazi je Maks Nordau, što Hercl smatra najdragocenijim osvajanjem. Nordau predlaže da centar rada bude Klub Makabejaca u Londonu, gde će otpor biti manji nego u Parizu.

Vraća se u Pariz i grozničavo priprema brošuru, ali izdavača nema. Niko ne želi da bude jevrejska ekspozitura. Čak ni oni koji su se dosad za Herclova dela otimali. Najzad, izdavač se našao, ali na odgovornost pisca. 14. februara 1896. izašla je brošura „Der Judenstaat” — Jevrejska država ili država Jevreja. Podnaslov je umereniji: „Pokušaj modernog rešenja jevrejskog pitanja.” Odzivi su raznoliki. O brošuri se govori čak i po hramovima. Recenzije su pohvalne, ali zato ne izostaju ni zajedljivi epiteti: „Jevrejski Žil Vern”, „Novi jevrejski humorista”, „Nekrunisani kralj Jevreja”. Neki ga smatraju utopistom a drugi veruju da će stvoriti čuda. Brošura izaziva čitav niz sukoba. Hercl sve to nervozno čita, a srce mu pojačano kuca i on teško diše. Ali točak istorije se pokrenuo. U čijoj je vlasti da ga zaustavi? „Niko mi ne pomaže, naprotiv

svi pokušavaju da me spreče, pa čak i oni koji će se verovatno, kad dođe uspeh, prikazivati kao moji saradnici. Boriću se snažno, a oni koji pođu sa mnom upisaće svoje ime u istoriju" — čitamo u njegovim tekstovima.

Izvesno vreme je pod teškom depresijom. Olakšanje dolazi u vidu prisećanja na misiju. U klubovima se smeju, na berzi nerviraju, ali volja Herclova raste. Primerak svoje brošure šalje na sve strane, a oduševljeni odgovori stižu odasvud. Ne samo omladina, već i stariji, pa i čitave opštine javljaju mu o svojoj jednodušnosti da ga slede i šalju mu sredstva za ostvarenje grandiozne zamisli.

Osećajući umor zbog velikog napora, obraća se starom domaćem lekaru dru Beku, koji mu kaže: „Velika uzrujavanja izazvala su oboljenje srca. Ne razumem zašto se bavite jevrejskim pitanjem" . . . a ni Jevreji s kojima se sastaje ne mogu da ga shvate. Tragedija počinje. Životne snage Herclove bile su pod žrvnjem jevrejskog pitanja.

U to vreme nailazi hrišćanin-državnik koga je veliki sanjalica pred širom otvorenom kapijom istorije očekivao. Jednoga dana došao je k njemu Viljem Hehler, kapelan engleskog poslanstva u Beču. Veza između njih dvojice mogla bi da bude predmet posebne obrade. Pomoću ovog sveštenika Hercl je sklopio mnogobrojna poznanstva i veze koje su mu olakšavale ostvarivanje njegove ideje. Hehler mu je pripremio sastanak s velikim knezom badenskim. Posle ovog sastanka u vozu, gledajući mapu Palestine, posmatrali su granice jevrejske države. Na severu do Kapadokijskih brda, a na jugu do Sueckog kanala. „Treba izdati lozinku: Palestina kao u vreme Davida i Solomona." Posle ovoga dolazi put u Carigrad sultanu i razgovor o samoupravi buduće jevrejske države. U povratku poseta Sofiji. Svuda trijumfalni dočeci od strane tamošnjih Jevreja. U stalnom je pokretu: putovanja u London i Pariz. „Makabejcima" drži veliki govor, a zatim ide i na istočnu stranu Londona, gde se sastaje s Rotšildom koji Herclova izlaganja ne razume i postavlja mu pitanje: „Šta tražite od mene?" „Ništa" — odgovara Hercl. — „Hoću samo da vam pružim priliku da se pridružite mome radu pod izvesnim uslovima . . ." Ovaj sastanak završio se bez uspeha.

Omladina na sve strane oduševljeno razvija zastavu, a Hercl, prihvatajući je, razvija borbu za mase. Viđa se s bugarskim carem. Hehler ugovara nove sastanke, ali sve brojnije teškoće gone fantastu u granice stvarnosti. Na sednici koju je pripremila „Jevrejska unija" u Beču Hercl je govorio: „Cionizam ne znači da Jevreji skupe svoje prnje i da se ise. Ja ne želim toliko da oštetim antisemite . . . Neću vam izlagati šta znači kad kažem da sam cionista. Vi ste svi cionisti. I iznenađeni ste što vam neću reći ništa novo." Širokim potezima opisao je istorijski razvoj Jevrejstva i antisemitizma i njihovu strogu povezanost. Ovaj govor bio je ratni poklič i program. Još pre cionističkog kongresa, radeći na osnivanju „Jevrejskog nacionalnog fonda", pokrenuo je ideju „Keren Kajemet L'Jisrael"-a.

Na drugoj strani prvog broja novoosnovanog lista „Die Welt" objavljuje da će se održati kongres. Trebalo je da se održi u Minhenu,

ali je docnije odlučeno da se održi u Cirihi. Javljaju se novi protesti i napadi s jevrejske strane; rabini govore da je cionizam u suprotnosti s mesijanskim nadama Jevrejstva. U toku tih borbi pala je odluka o konačnom premeštanju kongresa u Bazel, gde je održan 1897. 3. septembra Hercl piše u svom dnevniku: „Osnovao sam jevrejsku državu”. Kongres je potvrdio ciljeve cionizma, koji odsad nosi naziv „Bazelski program”. Krajnji cilj je pravno osigurana domovina za one Jevreje koji se više ne mogu asimilovati.

Osnivač Crvenog krsta Dinan telegrafisao je: „50 godina čekam na cionistički kongres! Celim svojim srcem sam u Bazelu.” Vesti o sjaju kongresa uzbudile su dušu ortodoksnog Jevrejstva. Stari rabini koji su bili na kongresu objavljuju da je „otpočelo iskupljenje”. Svetska štampa nedeljama piše o cionističkom kongresu.

Vest da se nemački car sprema u posetu turskom sultanu dopire do Hercla, koji u tome vidi nove mogućnosti za ostvarenje zamisli. Hehler se trudi da pripremi za Hercla audijenciju kod nemačkog cara. A i pripreme za II kongres su na dnevnom redu. Još pre otvaranja kongresa 16. avgusta 1898., na dan sv. Jakova, narod koji se vraćao sa crkvenih svečanosti, prolazeći pored zgrade kongresa, spustio je svoje zastave na pozdrav. Ulica se prolomila od poklika „Živeli Jevreji!” Slobodan narod je uputio pozdrave drugom slobodnom narodu. Prvi put posle 2000 godina. Tri dana dok je kongres trajao Hercl je bio pre-srećan, a odmah iza toga otputovao je zajedno sa Hehlerom velikom knezu badenskom; na tom sastanku bilo je govora o poseti nemačkog cara Carigradu, o jevrejskoj državi i o drugim problemima.

Posle pokušaja da u Parizu poboljša materijalnu stranu pokreta, Hercl se vraća u Beč da bi se pripremio za put u Jerusalim. Usput, u Carigradu, imao je prvo viđenje sa carem Nemačke, koji je pokazao puno razumevanje za njegovo izlaganje. Prijem je ponovljen 2. novembra u Jerusalimu, gde je Hercl pred carem izgovorio jedan od najk-lasičnijih govora jevrejske istorije. Odgovor je bio umeren, bez ikakvih obećanja. A kominike nemačke vlade upravo porazan. Saradnici su uzbuđeni i demoralisani. Jedino Hercl ne popušta. Ako ne može nemački protektorat, biće engleski. Svu svoju pažnju posvećuje osnivanju banke, jer svaka stopa stare-nove domovine mora se kupiti, a novac treba pribaviti. Slede beskrajni pregovori sa svetskim finansijerima, ali sa vrlo malo uspeha. A svoj lični imetak Hercl naglo umanjuje trošeći ga na opšte stvari.

Nestrpljivo očekuje vesti o traženom prijemu kod ruskog cara. Hercl se bavi mišlju da osnuje „Chartered Company” pod pokroviteljstvom velikog kneza badenskog, čime bi posredno došao i do pokroviteljstva nemačkog cara. Iz sopstvenih sredstava plaća troškove osnivanja „The Jewish Colonial Trust”-a.

U ovoj borbi za stvaranje finansijskih sredstava (u međuvremenu je putovao u London jer je upisivanje akcija takoreći propalo) dočekan je i III kongres u Bazelu na kojem su potvrđena pravila organizacije. Pri-padnost organizaciji, kao nekad prilikom biblijskog brojanja naroda,

potvrđena je davanjem šekel-a. Plod ove borbe je u zanosu pisani cion-roman, kojem je dao naslov: „Alt-Neuland“ — Stara-nova domovina. Ispod naslova je moto: „Ako to hoćete, onda nije priča.“

Posle svakog kongresa, gde se oseća kao na krilima, Hercl se vraća na rad u „Presi“ kao na robiju, ali to je jedino što obezbeđuje opstanak porodice. Materijalne brige sve više ga more (za osnivanje banke dao je svojih 50 hiljada forinti). Kao i svi sanjari, i on se nada neočekivanom rešenju. Kad bi samo sultan hteo da ga primi! Veruje da bi ga ubedio i našao put sporazumevanja. Ali to se teško ostvaruje.

Kao da sve preči slomom, kao da će pod sobom da sahrani junaka i njegov roman. Hercl je već pripremio svoj sopstveni epitaf: „Suviše dobro mišljenje imao je o Jevrejima.“

Na četvrti kongres u Londonu, posle bezuspešnih pokušaja da se sastane sa sultanom, Hercl odlazi bolistan. Prikuplja svu svoju snagu i licem gorućim od groznice pojavljuje se na kongresu. Stari i mladi prilaze ljubeći mu ruke i odelo. Hor peva jevrejski pozdrav, a Hercl samopouzdan govori: „Nosio sam zastavu koja će jednom u drugim rukama da leprša nad srećnim Izraelom...“

17. maja 1901. Hercl najzad sedi nasuprot Abdul-Hamida. Stvarnih rezultata ovaj razgovor nije dao. Za dobijanje charter-a potrebno je 2 miliona funti, a to ni londonski ni američki Jevreji nisu bili spremni da stvore.

Novembra 1901. god. održava se velika demonstraciona skupština u Londonu. Tada je Cangvil uzviknuo: „Vratite narodu bez zemlje — zemlju bez naroda!“ A Bernar Šo je rekao da treba poslati najbolje Jevreje, jer Palestini će trebati mnogo mozgova. „A Jevrejin je čovek mozga.“ Pesnik Hol Kejn ovako je govorio: „Da sam Jevrejin, bio bih gord što pripadam tako staroj rasi koja je čovečanstvu podarila toliko velikih ljudi; bio bih gord na narod koji tako vidnu ulogu igra u svetu mada nema ni prestola, ni kralja, ni vojnika, ni pedlja svoje sopstvene zemlje; bio bih gord na literaturu koja se uzdigla na nedostižne visine uzvišenog, gord na priliku da Palestinu iz pustinje pretvorim u zemlju kojom će teći med i mleko, a najviše gord što mogu pomoći svojoj ugnjetavanoj braći po najrazličitijim državama, kako bi se ostvarila nada koja ih je tri hiljade godina održavala.“

Na V kongresu Hercl je izjavio: „Član Izvršnog odbora cionizma ni platu ni druge materijalne vrednosti od pokreta ne može imati. Doći će možda vreme kad će to biti moguće, ali ja tad u Izvršnom odboru neću biti. Cionizam nije svakodnevna prilika za rad.“ Nekoliko dana kasnije u Beču beleži u svoj dnevnik: „Cionizam je bio subota mog života... Mislim da svoj uticaj vođe mogu zahvaliti tome što sam ja, kao čovek i pisac nesavršen i pun grešaka, u cionističkoj stvari uvek bio nesebičan i čista srca.“

Februara 1902. pozvao ga je sultan k sebi u Carigrad. Posle mnogih besplodnih razgovora Hercl upisuje u svoj dnevnik ove proročke reči: „Dobićemo je jedared u nepredviđenom trenutku. Možda posle podele Turske od strane velikih sila...“

Engleska vlada je pristala da dâ teritoriju pod uslovom da novac stvore sami Jevreji. Uz pomoć Rotšilda osnovana je „The Jewish (Eastern) Company”. Posle sporazuma sa engleskom vladom o kolonizaciji na Sinajskom poluostrvu Hercl putuje u Kairo, ali pregovori sa egipatskom vladom završavaju se bez uspeha. El-ariška ekspedicija je potpuno propala jer guverner nilskih voda nije bio spreman da ustupi ni kap vode — a bez vode nema naselja.

Posle pogroma u Kišenjevu u Herclu sve više sazreva misao o poseti ruskom caru i ministru unutrašnjih poslova. Skreće pažnju da tragični događaji gone očajnu jevrejsku omladinu u krilo revolucije dok bi joj vaskrsnuće Siona moglo dati nove ideale. Dobija poziv iz Moskve i za nekoliko dana u razgovorima sa ministrima Pleveom i Viteom postiže sve što je želeo. Uz carevu saglasnost vlada je izdala zvaničnu deklaraciju po kojoj Rusija u pitanju Palestine ostaje neutralna. Štaviše Hercl dobija obećanje da će stvar jevrejske kolonizacije u Palestini ruska vlada kod sultana podupreti, a rad cionista ne samo da će trpeti već će ga i pomagati.

Ovo što je u Rusiji obavio smatrao je velikim uspehom i odličnim materijalom za VI kongres koji je sazvan za 23. avgust. U Bazel je otputovao već s ozbiljnim srčanim oboljenjem. A tu je doživeo teška razočaranja. Napadali su ga zbog svega što je uradio, a vrhunac je bio kada mu je dobačeno: „Izdajico!” Posrćući napustio je govorničku tribinu i dovukao se do predsedničke sobe, gde ga je očekivala majka koja ga je dopratila na kongres da bi mu brižno stavljala led na srce, kako su to lekari preporučili. Duhovi su bili uzbuđeni do te mere da ni troškove el-ariške ekspedicije nisu hteli da priznaju. Mnogi su kršeći ruke odlazili sa uverenjem da je sve propalo. Hercl, pak, vraća se među one koji su se odvojili, praštajući kao otac i umirujući, pridobija ih da se vrate na kongres. Završni govor na VI kongresu bio je poslednja njegova reč pred javnošću. Uzvišene rečenice iz kojih zrači duhovna čistota i obviija se kao slava oko čela odlazećeg heroja nizale su se: „Neka ovaj kongres i nadalje ostane naša najlepša organizacija, sve dok ga ne preselimo u zemlju naših otaca, koju ne treba prethodno istražiti da bismo je voleli... Nijednog časa, nijednom mišlju ne napuštajmo Bazelski program. Treba li mi jamac? Možda prva neskromna reč koju na ovom mestu iskazujem: Jamac sam ja.” A tad je podigao ruke k nebu kao na zakletvu i u tom trenutku njegova figura izdužila se kao da se diže u krug legendi, i dok je cela dvorana drhtala kao da je osetila da svog vođu čuje poslednji put, glasno je rekao: „Neka mi se osuši desnica ako te zaboravim, Jeruslime!”

Sa VI kongresa otišao je bolestan. U materijalnoj borbi, u velikoj beskorisnoj svađi sa ruskim Jevrejima koji su tvrdili da je vođa izneverio ideale, u bezuspešnim pokušajima da stvori neku sigurnu osnovu, Herclove snage potpuno su se iscrple. Odlučio je da jevrejskom narodu uputi proklamaciju i da se povuče iz pokreta. To je i učinio. Njegovi prijatelji su osetili da se bliži kraj.

Velika konferencija Izvršnog odbora održana je u Beču od 11.—15. aprila 1904. Hercla su sumnjičili da želi da postane vicekralj Ugande.

Na pitanje iz čega pokriva troškove svojih diplomatskih akcija i putovanja on nije hteo da odgovori. Rekao je samo: „Mnogo moram da vam oprostim, gospodo, mnogo ste grešili prema meni.“ Na sve je blago odgovarao. Bleda lica, bela čela izgledao je kao neko ko već sa onoga sveta maše oproštajnim zastavicama. Pušu zadovoljštinu dobio je od vođe ruskih Jevreja Členova, koji je po uvidu u Herclove intimne beleške izjavio da ga čini srećnim lično stečeno uverenje da je stvar cionizma u najboljim rukama.

Po završetku konferencije lekari ustanovljuju teško srčano oboljenje i preporučuju lečenje u banji. Hercl ne prekida rad sve do odlaska u Edlah. Na pisaćem stolu ostavlja pisma, pokriva ih hartijom na kojoj zapisuje: „In mid of life comes death.“

1. jula njegovo stanje je već beznadežno. Borba između života i smrti je otpočela. Kad god bi došao sebi, Hercl je ponavljao zapovest da ga održe u životu dok mu ne dođe majka. Kad ju je ugledao, rekao je sakupivši poslednje snage: „Lepo je što si tu, draga majko, dobro izgledaš, ja ne izgledam tako dobro, ali biće bolje. A sad idi, hoću da se odmorim.“

Svom sinu upućuje poslednju poruku: „Braća su ti razasuta po celom svetu, ako budeš hteo, naći ćeš ih. I ja sam ih našao jer sam ih tražio. Misli na to i ne zaboravi da su tvom narodu potrebne mlade i zdrave snage, a ti si naslednik imena Hercl.“

4. jula 1904. god. u nedelju u 5 sati po podne zaklopio je oči zauvek: „Prestao je život a počela je istorija sveta.“

Sahrana je bila veličanstvena. Govora nije bilo jer je to branio testament, ali zato, kao da je ogromna masa bila vođena jednom mišlju i jednim osećanjem, svi su podigli ruke, a sa usana čula se poslednja zakletva: „Neka mi se osuši desnica ako te zaboravim, Jerusalime!“

BIBLIOGRAFIJA:

- Boehm, Adolf: Die zionistische Bewegung, Berlin, 1920.
Edracht Davis: Theodor Herzl und der Judenstaat, Wien, 1921.
Haas, Jacob de: Theodor Herzl, Bibliographical Study, The Leonard Company, Chicago- New-York, 1927.
Hagani, Baruch: Le Sionisme et son fondateur. Th. Herzl, Paris, 1928.
Kellner, Leon, Prof.: Th. Herzls Lehrjahre, Wien, 1920.
Marcus, Aron: Dr. Theodor Herzls Judenstaat, Hamburg, 1897.
Neuman, L.: Der Neue Messias, Dr. Theodor Herzl, Wien, 1897.
Patai, József: Herzl, Budapest.
Reden des Dr. Theodor Herzl und Max Nordau, Wien, 1897.
The Tragedy of the Jewish Immigration, New-York, 1900.
Herzl Theodor: Der Judenstaat. 1896.
„ „ Alt-Neuland, 1902.
„ „ Der Basler Kongress, 1897.
„ „ Zionistische Schriften, Berlin, 1905.
„ „ Tagebücher 1896—1904, Berlin, 1922.

Jevrejska kultura, tradicija i istorija

Status Jevreja u osmanskome i habzburškom Beogradu (XVII–XVIII vek):

Dr Haris DAJČ, istoričar,

Maja VASILJEVIĆ, istraživač na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

STRANCI, MANJINE ILI SARADNICI?*

Cilj ovog rada je da kontekstualizuje poziciju Jevreja u Beogradu pod osmanskome i habzburškom upravom. Pažljivom selekcijom izvora, autori nastoje da pruže kako teorijsko-kritički pogled, tako i nadogradnju dosadašnje diskursa o ovoj zajednici u Beogradu. Autori ovog rada se zalažu za produbljeno posmatranje statusa Jevreja i kritiku judaizma o jevrejskoj zajednici posmatranoj za sebe, odnosno van društvenog konteksta.

Naime, tokom (XVI) XVII i XVIII veka, i Srbi kao jedne od najvećih zajednica, i Jevreji kao jedna od niza manjina u Beogradu, kao i Turci, bili su iz različite perspektive posmatranja „stranci” u Beogradu. I sama uprava, osmanska ili habzburška, bila je etnički raznovrsna čime su se dodatno usložnjavali međuljudski odnosi u gradu naraskršću velikih carevina. Smatramo da se, s jedne strane, tek mapiranjem dinamične etničke mape rano modernog Beograda može razumeti status jevrejske zajednice u njemu. S druge strane, praćenjem osobenih kulturnih vrednosti i normi svojstvenih ovoj zajednici, institucija i zasebnih istorija njenih članova, može se na način dostići produbljeno naučno razumevanje njihove pozicije u Beogradu.

* Rad je rezultat istraživanja na projektu Modernizacija zapadnog Balkana (br. 177009) koji se realizuje uz podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

STRANCI U BEOGRADU

Uvod: Jevreji kao stranci u Beogradu

Jevreji su verovatno stranci sa najdužom istorijom u Beogradu. Ona po pojedinim izvorima traje od XI ili XIV veka kada obrazuju zasebnu etničku koloniju (Barišić 2006, 74) ili posmatrano po elementima njihove službe u beogradskoj sinagogi,¹ čak od vremena rimskog kasta.² Period na koji su Osmanlije osvojile Beograd 1521. je najvažniji događaj u novovekovnoj istoriji Jevreja

¹Budući da se na praznik Purim čita priča o Ester i drugog dana praznika (15. dana). Taj običaj propisuje Mišna samo za jevrejske stanovnike tvrđava koje su postojale još u vreme jevrejske države (Ignjat Šlang i M. S. Mirču prema: Rajner 1992, 204). Takođe, pominje se i progon ugarskih Jevreja 1376. u vreme kralja Lajoša, te naseljavanje Aškenaza na Balkansko poluostrvo (Rajner 1992, 205)

²Kako nema dovoljno izvora, osim što se u dosadašnjem diskursu o ovoj temi ponavljaju podaci, primećujemo da je niz autora ponudio i pretpostavke za preciznije datiranje njihovog prvog dolaska u Beograd, te ima niz „istorija” po tom pitanju (izdajemo sledeće: Barišić 2006; Храбак 1971, 2009; Jovanović 1992; Lebl 1992, 2001; Rajner 1992; Šlang 1926).

ja u Beogradu, jer tada počinju da se doseljavaju u većem broju (Храбак 2009, 29; videti takođe o istoj temi u: Храбак 1971; Jovanović 1992; Lebl 1992, 2002). Nakon toga, Beograd će sa prekidima, odnosno, dve habzburške uprave (1688–1690 i 1717–1739), pripadati Osmanskom carstvu sve do XIX veka. Međutim, često se zapostavlja činjenica da su XVII i XVI II vek periodi velikih seoba Srba koji naseljavaju različite gradove Balkanskog poluostrva usled gubitka sigurnosti u rura nim krajevima. Oni se sele u planinske predele radi bavljenja stočarstvom ili odlaze u razne habzburške i ruske gradove (o čemu posebno pišu izvori na turskom: Gilles Veinstein i Bruce McGowan prema Ustundag 2006, 32–33). Navodise i da su u XVI II veku Srbi, Albanci i Grci zamenili Jevreje i muslimane u gradovima Balkanskog poluostrva (Ustundag 2006, 33).

Nesumnjiva je zanimljivost ili provokativnost istorije Jevreja u Beogradu tokom XVII i XVI II veka. Ipak, postoji niz činjenica koje otežavaju istraživanje ove teme i obratno. Olakšavajuća okolnost je postojanje obilja građe usled povoljnog geostrateškog položaja Beograda, čime je postao po nekim istraživačima važna destinacija diplomatskih misija (videti detaljni je u: Kocić 2013) ili različitih putnika koji su ostavili svoje izvešta je o njemu, posebno dragocene po pitanju opisana čina života stanovništva i izgledu njihovih kvartova (vi de ti npr. sta vo ve francuskih putopisaca u: Самарџић 1961). Tu je i važno pojačano interesovanje Habzburga za Beograd tokom XVI II veka kada su njihovi podanici ozbiljnije pisali o ovom gradu, i što je još važnije, načinili su niz planova grada i gravira. S tim u vezi, u pojedinim odlomci a postoji čak i polemičan diskurs o doseljavanju Jevreja i prvoj etapi njihovog života u Beogradu do dostizanja građanske samostalnosti, koji je objavljivao u nizu publikacija Jevrejskog muzeja i jevrejskih opština sa ovog prostora (videti npr. Barišić 2006; Храбак 1971, 2009; Jovanović 1992; Lebl 2001; Шланг 1926; Živančević 1992). Takođe, za naše istraživanje je posebno značajna praksa beogradskih rabina da detaljno beleže podatke o aktivnostima zajednice, u vidu „responzi” (he br. Šeelot utešuvot tj. „Pitanja i odgovori”). Činjenica koja značajno otežava istraživanje je dramatična i promenljiva slika stanovništva Beograda izazvana različitim osvajanjima grada, razaranjima institucija i naseobina, te rasipanjem samih članova jevrejske zajednice tokom kontinuiranih dolazaka i odlaza a iz grada, a time i često rasutost memoarske građe o ovim događajima.

Osim na istoriju jevrejske zajednice, u ovom radu se istražuje odnos „vladajućih” struktura prema njima. S tim u vezi, ističemo na samom početku da je Osmansko carstvo tj. sultan Bajazit II načinio suštinski ili istorijski korak u prihvatanju Jevreja u trenutku progona iz inkvizitorske Španije i Portugalije posle 1492, korak koji će, sudeći po novijoj literaturi, omogućiti njihov veliki trgovački uzlet i uopšte razvoj jevrejskih zajednica na osmanskome Levantu (detalj nije o uspešnoj jevrejskoj trgovini u: Kocić 2014) ili jednostavno njihov veliki značaj u trgovini uz Grke, Jermene i Turke (videti detaljnije npr. u: Inaldžik 2003, 204 i dalje). Na i me, „Tokom petnaestog i šesnaestog veka, Turci su podsticali doseljavanje Jevreja iz Evrope, smatrajući ih elementom koji razvija trgovinu i donosi bogatstvo. [podvukli M. V. i H.D.] Za vladavine Mehmeda Osvajača, u Caigradu se bilo naselilo toliko Jevreja da su oko 1477. godine, iza muslimana i Grka, zauzimali treće mesto među gradskim stanovništvom.” (Inaldžik 2003, 219). Povodom odnosa Osmanlija prema Jevrejima, pozivamo se na još jedan opšti zaključak istaknutog turskog orijentaliste Halila Inaldžika: „Islam je hrišćanima i Jevrejima garantovao život i imovinu pod uslovom da budu pookorni i daplaćaju danak. Dopuštao im je da slobodno ispovedaju svoja verska ubeđenja i da žive u skladu sa sopstvenim verskim zakonima. Budući da je njihovo društvo bilo pograničnog tipa i da su se slobodno mešali sa hrišćanima, Osman li je su ove principe islama primenjiva i sa najvećom široko grudošću i trpeljivošću” (Inaldžik 2003, 10).

Tako, tokom perioda na koji se odnosi ovaj rad, smenjivale su se samo naizgled „prijateljske” i „neprijateljske” veze sa Jevrejima. Međutim, kada se dublje prouče izvori iz referentnog perioda, otkrivaju se zapravo mnogo složeniji odnosi različitih uprava prema jevrejskoj zajednici. S tim u vezi, najpre se razmatra složenost susreta istorije različitih uprava u Beogradu XVII i XVI II veka sa istorijom migracija Jevreja, da bi se u narednom segmentu rada pratile osobenosti jevrejskog preduzetništva, a tek po tom institucija i elemenata kulturne upečatljivosti koje su, takođe, određivale odnos vladajućih struktura prema ovoj zajednici. U zaključnom delu, biće sumirane ključne tačke u pozicioniranju Jevreja u Beogradu, te predlažemo moguće pravce daljih istraživanja ove teme.

Susret istorije Beograda i istorije Jevreja

Migracije Jevreja ka Beogradu su po pravilu bile legalne usled pomenutog Bajazitovog proglasa, a predstavljale su složene procese koji do danas nisu integralno sagledava i. U to u XV i XVI sve a, ili pre a pojedinim autorima i u XIV veku (Barišić 2006, 75), odvijale su se migracije iz pravca severa, Ugarske, sve do pada Beograda, da bi se zatim odvijale u značajnijem broju iz pravca Soluna, Sofije i Carigrada (Храбак 2009, 27).³ Aškenazi se doseljavaju i posle progona sa prostora austrijskih naslednih zemalja, Vojvodine Koruške (Herzogtum Karnten) i Tirola (odnosno iz današnje Slovenije) u XVI veku. Tako se od XVI veka u Beogradu mogu pratiti i sefardska i aškenaska zajednica. Međutim, u periodu kada je Beograd bio orijentalna varoš, Sefardi su bi li brojni i (upor. Lebl 2001). Tačnije, oni su brojčano dominirali tokom čitavog perioda kojim se bavimo u ovom radu, osim za vreme druge habzburške uprave.

U toku prvog habzburškog osvajanja Beograda, pod Maksimilijanom II Emanuelom (1662–1726) bavariskim knezom-izbornikom, koga su Osmanlije nazivale „Plavi kralj” (tur. Mavi kralj), deportovanje najveći broj sefarda u Osijek i druge habzburške gradove (Храбак 2009, 127).⁴ Ženi Lebl navodi da su se odselili u gradove Osmanskog carstva, uglavnom u Vidin, Nikopolj, Solun i Carigrad (Lebl 1992, 188). Prvo habzburško osvajanje Beograda 1688. godine, kako navodi Ženi Lebl bilo je „tragično” za istoriju Jevreja u Beogradu (detaljnije o tom događju u: Lebl 1992, 183–200). Ta da su prvi put kao brojna i uticajna zajednica bili raseljeni, a Beograd je mogao izgubiti bilo kakav trag njihovog prethodnog boravka (Шланг 1926, 50). Ipak, tragične sudbine najviđenijih Jevreja Beograda u tim godinama ostale su sačuvane u svedočanstvima Edut bi-Yehosef (1711–1733) Jicaka Almosnina, sina poznatog beogradskog rabina Josefa Almosnina (1642/3–1689) jednog od mnogih odseljenih u moravski Nikolsburg, gde je i preminuo,⁵ kao i u nizu zasebnih memoarskih diskursa od kojih su pojedine pronašli domaći istraživači (videti npr. u: Lebl 1992).

Oni Jevreji koji su pre pada tvrđave napustili grad i potražili sigurnost u južnijim mirnodopskim predelima Osmanskog carstva izbegli su opasnost da postanu plen. Pri tom, trgovina ro

³Pitanje statusa Srba u Ugarskoj je posebno interesantna tema koja bi nažalost prevazišla obim ovog rada. Videti literature o ovoj temi koja se navodi u : (Đorđević 2013, 15 – 16).

⁴O raseljenim Jevrejima u moravski grad Nikolsburg, današnji Mikulov u Češkoj, videti: (Miller 2010; Lebl 1992, 183–200).

⁵Primeru radi, Jicak Almosnino pripoveda o pomenutom događju: „Poznato je kako smo surovo oterani iz svoje zemlje. Neprijatelj nas je iznenada zarobio i oterao. Svaki je odred terao svoje zarobljenike na drugu stranu. Decu i žene, mladiće i devojke, starce i starice, siročad i udove, svaki je terao svoje. U našem odredu behu četiri do pet Jevreja, među njima moj veliki otac.” (Šlang 1926, 39)

bljem u to vreme bila je veoma popularna jer se značajan deo prihoda mogao ostvariti putem otkupljivanja (Шланг 1926, 39). Trgovina robljem je, ironično, bila jedan od unosnijih poslova i za Jevreje u Beogradu u toku prve polovine XVI veka kada, nakon Mohačke bitke 1526. i ofanzive Sulejmana Veličanstvenog na Beograd, počinju da se slivaju karavani robova. Posrednici u trgovini robljem bili su i Jevreji koji su preko svojih mreža u Ugarskoj omogućavali otkup robova pre njihovog transfera na jug u Jedrene, Carigrad, Solun, Skoplje i druge gradove Osman skog car stva. Me đ u tim, pri li kom za u zi ma nja gra do va, postala je vremenom uobičajena društvena praksa da se Jevreji nađu u ulozi „taoca” i da se od njih očekuje prikupljanje novca za otkup, te su počeli da oformljuju posebne „Kase za otkup zarobljenika”, hebrejski (o otkupljivanju Jevreja raseljenih 1688. videti: Lebl 1992).

Najzad, Jevreji koji su sa verom u nosioce „zapadne kulture” ostali u Beogradu, budući smatrani „neprijateljima” Habzburške monarhije a „prijateljima” Osmanskog carstva, već prvih dana okupacije, zajedno sa zarobljenim Turcima „naterani su da raščišćavaju ruševine prouzrokovane bombardovanjem i ratnim operacijama i da vade leševe ispod ruševina” (Schudt iz 1714. prema Lebl 1992, 188).

Nisu se još ustalili novi odnosi u Beogradu pod Habzburzima, a Osmanlije su ponovo zauzele Beograd 1690. Jevreji su se tada vratili kao novi/stari „stranci”, pri čemu većina onih koji su se doselili posle ovog događaja nije imala veze sa jevrejskim stanovništvom iz vremena pre 1688. Takve migracije će se dešavati i kasnije prilikom promena uprava Beograda.⁶ Ratna dejstva u Beogradu su prestala sklapanjem Karlovačkog mi a 1699, nakon čega dolazi do kratkog uzleta trgovine, koji se nažalost prekida novim sukobom između dva carstva završenim Požarevač kim mirom 1718. (Petrić 2011, 180).

Požarevački mir je bio naročito značajan zbog donošenja trgovačkih sporazuma između dva carstva nedugo nakon potpisivanja pomenutog primirja (Petrić 2011, 182). Oba carstva su se nadala da će trgovačkim ugovorima koji su omogućavali trgovinu podanika obe strane sa fiksnom dažbinom od 3% od vrednosti celokupne robe ostvariti benefit za sopstvene po danike (Petrić 2011, 181). Habzburška monarhija je članom 4 Trgovačkog ugovora uspela čak da obezbedi isti položaj za svoje trgovce koji su imali i trgovci iz drugih evropskih država sa kojima je Osmansko carstvo potpisalo kapitulacije (Elibol i Kucukkalay 2011, 160). Ipak, očekivanirezultat merkantilističke politike Habzburške monarhije je izostao jer su u narednih nekoliko decenija upravo podanici Porte bili ti koji su najviše koristili rasterećene carinsko-poreske stope u robnoj razmeni dva carstva (Petrić 2011, 183; upori u: Pešalj 2011).Jevreji su pored hrišćanskih podanika Osmanskog carstva bili trgovci koji su najviše time prosperirali (Elibol i Kucukkalay 2011, 161). Veoma dobar primer korišćenja trgovačkih ugovora u prilog svojih podanika može se uočiti u slučaju Jevreja koji su trgovali sa Habzburškom monarhijom kao osmanski podanici. Njihov položaj je bio daleko lakši za ostvarivanje profita nego što je to bio slučaj sa Jevrejima podanicima Habzburga. Iz tograzloga su habzburške vlasti želele da nametnu sefardskim podanicima Porte status koji su imali njihovi aškenaski podanici. To se moglo pratiti na prime u Beograda i Zemuna iz korespodencija koje su sačuvane u Zemunskom magistratu, danas u Istorijskom arhivu Beograda.⁷

⁶U XVIII veku se dešavalo kao posledica ratova između dva velika carstva, dok je u narednom veku to bio rezultat borbe između Porte i srpskih ustanika.

⁷Fond 10, IAB-ZM (Istorijski a hiv Beograda, Zemunski magistrat) od 1749. nadalje.

Od 1720. do 1739. godine uspostavljeno je „Kraljevstvo Srbije” (Konigreich Serbien) koje je funkcionisalo pod upravom princa Karla Aleksandra Virtemberškog (Prinz Karl Alexander von Wurttemberg, 1684–1737) „prezesa Srbije”. Period „Kraljevstva Srbije”, odnosno druge habzburške uprave Beogradom, značajan je ne samo zbog daljeg razvoja trgovine, već i zato što su uspostavljeni novi trgovački putevi koji su povezivali Beograd sa ostalim delovima ovog carstva severno do Save i Dunava, a oni su dovodili i trgovce iz Italije, Dubrovnika i Venecije (Храбак 2009, 152). Kako je Beograd do ove habzburške uprave bio dominirajuće orijentalnavaroš, može mo se složiti da je ovaj period označio „prekretnicu u društvenom i privrednom životu Beograda” (Пауновић 1971, 213) ili jednostavno prvu veliku promenu u izgledu i široko shvaćenom životu grada, ali i dinamici odnosa različitih zajednica. Tadašnji orijentalni Beograd je trebalo da izraste u naselje srednjoevropskog tipa (Samardžić 2011, 255; Jovanović 1992, 117).

U Beograd su došli nemački kolonisti iz Pfalca, a mnogi od njih bili su zanatlije, građevinci, pivari i staklari (upor. Пауновић 1971). Osim dominirajućih Srba, a potom Nemaca, u Beogradu su tokom druge administracije Habzburgovaca žive li Grci, Cincari, Vlasi, Jermeni i Jevreji (Пауновић 1971, 213). Takođe, kako se uočava u aktuelnim planovima grada, bilo je i Albanaca tj. Arnauta koji su živeli i gradili groblja u blizini Jevreja i Grka.⁸ Sudeći po tome da su Romi živeli po čitavoj Evropi od XI II veka, može se pretpostaviti da ih je bilo i u rano modernom Beogradu. Jedino što se nisu bavili trgovinom i zanatima kao ostale zajednice (po popisima u Banatu 1718. ih je b lo 1.9 % celokupnog stanovništva, u: Achim 2004, 70). Svi pomenuti su imali svoje kvartove i bili jasno deifnisani u mapi ranomodernog Beograda, sa slobodom kretanja i bavljenja trgovinom i zanatima koji su bili u skladu sa datom zajednicom (videti npr. pomenutu mapu iz XVI II veka u: Пауновић 1971, 214–215).

Austrijanci su u Beogradu zatekli Jevre je u Dunavskoj varoši, gde se od druge polovine XVI veka razvijala jevrejska četvrt. U popisu iz 1717. je zabeleženo oko 250 Jevreja među 5.000 stanovnika, svega 34 sefardske i 13 aškenaskih porodice koje su uglavnom bile siromašne (Uporedi: Barišić 2006, Шланг 1926, 51; Jovanović 1992: 117; Поповић 1964, 81). Aškenazi su smešteni u jedan stari han („Jenihan”) ko ji se graničio s „turskim Jevrejima” kako su nazivani Sefardi. O njihovoj poziciji dovono svedoči podatak o plaćanju takse i kirije za život u hanu, koja im je nametnuta kao nepodobnoj vrsti ljudi koja se bavi sumnjivim poslovima (upor. Jovanović 1992, 118; Шланг 1926, 51). Važno je primetiti da su se u ovom periodu strogo zahtevale putne isprave, a službenici su primećivali da „Srbi, Jevreji, Vlasi, Romi i njima slični kreću po zemlji sa svojom robom bez pasoša i da predstavljaju ološ” (Ђорђевић 2013, 94; Храбак 1991, 83).

Istoričar Miloš Ђorđević u svojoj doktorskoj disertaciji primećuje povodom statusa Jevreja sledeće: „Iako nisu u državnom budžetu učestvovali sa značajnom sumom, tak sa za toleranciju Jevreja (nemačkih) – Teutsche Judenschat harač za turske Jevreje – Judenschat Haratzi Rome – Zigeuner Haratz(4 forinte godišnje) bio je pokazatelj njihovog položaja u odnosu na ostale etnije. Jevreje je austrijska uprava smatrala za nužno zlo, zbog čega je avgusta 1719. godine objavljen tzv. Toleranz-patent, kojim je predviđeno da Jevreji uz plaćene dažbine mogu stanovati samo u Beogradu. Pored toga svi Jevreji su plaćali stanarinu i druge takse u zavisnosti od posla kojim su se bavili.”⁹ (Ђорђевић 2013, 73).¹⁰ Nažalost, pomenuta disertacija daje samo obrise istraživanja

⁸Videti npr. na mapi iz XVI II veka oficira F. B. Bruša u: (Пауновић 1971, 214–215),

⁹Isti autor zaključuje ipak da ih je bilo u Paležu i drugim rudarskim mestima (Ђorđević 2013, 73)

¹⁰Premazvaničnim podacima Glavnem komorske uprave: „Za 1722. i 1723. godinu naplaćivano je po osnovu tolerancija za Jevre je po 1400 forinti, jevrejskog harača po 260 forinti i ciganskog harača po 630 forinti.” (Ђorđević 2013, 73–74).

odnosa habzburške uprave prema Jevrejima i drugim zajednicama. S tim u vezi, treba imati na umu da je u toku najvećeg dela XIX veka bilo ograničeno naseljavanje Jevreja u druge gradove Srbije. Tek su nakon Berlinskog kongresa u Srbiji poništeni diskriminatorski zakoni. Međutim, oni su se i dalje primenjivali do druge polovine 1880-ih godina.

Dakle, politika Beogradske administracije prema Jevrejima je bila pragmatična i višestruko usmer na na prikupljanje kapitala. Zatečenim Jevrejima je bilo dozvoljeno da ostanu samo u Beogradu, a vremenom se njihov broj uvećao najviše zahvaljujući do seljavanju Aškenaza, zapra o nemačkih Jevreja iz Požuna, Praga i Manhajma (Barišić 2006, 75) ili uopšte ne posmatra o iz habzburških naslednih zemalja i mađarskih županija (upor. i u: Ђорђевић 2013, 73). Međutim, njihov broj kao i kretanje se kontrolisalo, a administraciji je bilo najvažnije da putem dažbina može ostvarivati profit zahvaljujući trgovini u kojoj su učestvovali Jevreji (Храбак 2009, 147).

Princ Aleksandar Virtemberški, tolerisao je Jevreje i nije se strogo pridržavao svih propisanih ograničenja koja su važ la za ovu zajednicu. Moguće da je na to uticalo njegovo prijateljstvo i saradnja sa dvorskim bečkim Jevrejinom Jozefom Openhajmerom Zisom (Храбак 2009, 147).¹¹ Osim Zisa, u referentnom periodu bila su aktuelna još dvojica veoma značajnih prestoničkih Jevreja: rabin Samson Verthajmer (Samson Wertheimer, 1658–1724) i Mozes Lopes Pereira alias baron Dijego D'Akvilar (Moses Lopez Pereira alias baron Diego D'Aguilar, 1699–1759). Verthajmer je bio iz izuzetno bogate porodice i je an od najznačajnijih kreditora Habzburga koji je 1703. dobio dozvolu da u narednih dvadeset god na vrši kreditiranje, nabavke i finansijske poslove za državu bez oporezivanja. Njegove povlastice potvrdili su Jozef I i Karlo VI. D'Akvilar je bio značajan kao najugledniji predstavnik talasa migracija Sefarda iz Osmanskog u Habzburšku monarhiju. Primera radi, D'Akvilar je u periodu 1725–1747. Imao monopol u austrijskoj industriji duvana (Studemont-Halevy i Collin 2008, 149).

Kako je i sama monarhija bila multietnička, i u vladajućim stukturama tzv. beogradske administracije „Kraljevstvom Srbije”, našle su se ličnosti različitoetničkog porekla i odnosa prema aktuelnim okolnostima zauzimanja Beograda. Pomenimo samo kao primer da je zapovednik privremene vojne vlasti 1717–1720. i kasnije komandant beogradskog garnizona, carski general grof Džon Odvijer (John O'Dwyer) koji je bio irskog porekla (vidi detaljnije u: Абрамовић 2013)¹² i saznajemo da je imao specifično strog odnos, čak i prema Nemcima koji su se doselili u Beograd (uporedi: Паун вић 1971, 208–209). Kritikovao je doseljene nemačke porodice zbog osobenog „nadobudnog i ponosnog” ponašanja, dok je štitiio domaće stanovništvo i čak isticao da će pre uspeti sa njima da realizuje značajne građevinske projekte koje je Habzburška monarhija preduzela u Beogradu. Navodi se čak da se, narednom periodu zbog posebne strogosti u odnosu Odvijera, smanjio broj nemačkih porodica u Beogradu sa 251 na 82 (Пауновић 1971, 209).

Osim eventualnih beneficija usled povezanosti habzburških vladarskih struktura sa jevrejskim preduzetnicima, postoji niz tvrdnji o umeću, ali i o manama jevrejskog trgovačkog preduzetništ

¹¹Šelomo/Jozef Openhajmer Zis (Joseph Suss Oppenheimer, 1630–1738), finansijer guvernera princa Aleksandra Virtemberškog, bio je veoma značajan kao osoba u koju ne samo da je princ imao poverenje, već mu je uvek mogao obezbediti novac (Храбак 2009, 147). Kada je princ Aleksandar preminuo, regentstvo naslednika je optužilo Zisa za različite zloupotrebe ili malverzacije i on je osuđen na smrt (Храбак 2009, 170).

¹²U domaćim, ali i nemačkim izvorima prisutan je niz verzija njegovog imena koje skrivaju pravo poreklo, npr. udomaćoj literaturi je „Jozef von Odvajer” ili samo „Odvajer” (Пауновић 1971, Ђорђевић 2013) ili u stranim izvorima „Johann Joseph Anton Odoyer” ili samo „Odoyer”, „Odwyer” i slično. Videti preciznije podatke u: (Абрамовић 2013).

va u Beogradu. Tako, beogradski rabin Ignjat Šlang navodi da su i pored ne tako velikog broja, jevrejski trgovci uspešno trgovački parirali Srbima i Nemcima, naročito u vezi sa proizvodnjom i prodajom alkohola. To je važan primer jevrejskog preduzetništva u Beogradu i Srbi i pod austrijskom upravom jer su njihova privatna ulaganja (Шланг 1926, 55) bila jedna od najvećih u Beogradu pod Habzburgima. Srpski istoričari starije generacije, kao što su Trajan Stojanović i Dušan Popović, smatraju da su hrišćanski trgovci, podanici Porte, bilispremiji da „torbare” odnosno zalaze i u manja i udaljenija mesta, te da su usled veće žilavosti bili konkurentija jevrejskim trgovcima, sa kojima Jevreji nisu mogli da se porede u manjim mestima (Поповић 1950, 253). U odnosu na pomenute trgovačke konkurente, Jevreji su napravili još jedan veliki propust neangažovanjem u trgovini tekstilom zahvaljujući kojoj su grčki i srpski trgovci stekli ogromno bogatstvo (Dajč 2008, 20). Osim toga hrišćanski trgovci, podanici Porte, trgovali su i duvanom, uljem i naročito stokom. Time što nisu trgovali istim proizvodima jevrejski trgovci su u toku XVI II Razvoj Beograda u vreme „Kraljevstva Srbije” pod rukovodstvom princa Aleksandra veka izgubili” trgovačku trku sa hrišćanskim trgovcima (Stojanovich 1960, 310). Virtemberškog i podela varoši na „Savsku”/„Srpsku” i „Dunavsku” /„Nemačku” je, takođe, negativno uticala na razvijanje trgovine među beogradskim Jevrejima usled toga što je savska luka, kao i priobalje bila trgovački značajniji deo grada u kojem su trgovinu kontrolisali uglavnom hrišćani koji su u ovom i (Dajč 2010, 12).

Najzad, Bogumil Hrabak smatra da se beogradski Jevreji mogu podeliti u tri najveće grupe na osnovu njihove poslovne delatnosti: 1. krupne finansijere; 2. Sitne trgovce i dućandžije koji su vodili bakalski pazar; 3. siromašnije Jevreje koji su uglavnom bili posluga. Jevreja zanatlija i naročito Jevreja lekara kojih je u tursko vreme bilo veoma mnogo skoro uopšte nije bilo tokom austrijske uprave (Храбак 2009, 155).

Poslovni beogradski Jevreji su krupne poslove mogli da ostvare najlakše oslanjanjem na vojsku, odnosno, na državu kao najsigurnijeg partnera. Primera radi, Aharaon Hiršl je već od 1722. ušao u unosne poslove nabavki za vojsku Habzburgovaca u Beogradu (Храбак 2009, 160). Vojni liferanti su ostvarivali najunosnije zarade, tako je naprimer za potrebe isporuke drva za izgradnju beogradskih utvrđenja bio angažovan Hiršl. Značajna mogućnost zarade je ležala u koncesijama za pečenje rakije, za koju su se borili i jevrejski i hrišćanski trgovci (Храбак 2009, 160). Međutim, „pivarska afera” sa braćom Kepiš (Abraham i Lev) je naročito uzbukala beogradsku čaršiju: pivarska udruženja iz Pešte i Beča zajedno sa nekim članovima pivarskog ceha iz Beograda su u periodu od 1725. do 1728. godine pokušavali da onemoguće rad Kepišove pivare. Smrt Abrahama Kepiša, kao i nagomilani dugovi i neplaćeni krediti onemogućili su dalji razvoj pivare nakon 1728. godine (Храбак 2009, 163). Bogumil Hrabak, čak čitav period 1688–1739. jevrejskog preduzetništva prati preko aktivnosti Jevreja u vezi sa otkupom monopola u proizvodnji piva i rakije (detalj nije u: Храбак 1991).

Za istraživanje statusa Jevreja tokom XVII i XVI II veka značajni su i podaci o broju stanovnika iz 1738. godine prema kojima se uočava veliko povećanje broja Jevreja u Beogradu. Zahvaljujući izveštajima beogradskog biskupa upućenih Vatikanu, može se zaključiti da Beograd među popisanim 9.500 stanovnika ima 500 Jevreja, koji posle Srba (kojih ima 6.000) čine najveću pojedinačnu zajednicu (Jačov 1983, 280). Na samom kraju austrijske uprave Jevreji su činili preko 5% beogradske populacije, tako visok procenat nikad ranije u Beogradu nisu imali na osnovu poznatih izvora. Porast broja Jevreja sa manje od 50 porodica koliko ih je zatečeno 1717. na

preko 500 Jevreja u Beogradu nije bio rezultat po veća nog nataliteta, već stalnog doseljavanja, uglavnom Aškenaza.

Period „Kraljevstva Srbije” naglo je prekinut 1739. neočekivanim porazom od Osmanlija; posledica je bio Beogradski mir i ponovni prelazak Beograda u turske ruke. Prilikom ovog povlačenja vojske Habzburške monarhije iz Beograda najveći broj Jevreja se povukao s njima. U migraciju su učestvovali i Aškenazi i Sefardi. Postoje različita tumačenja migracija nakon leta i jeseni 1739, te tako rabin Ignjat Šlang koji se bavio istorijom Jevreja u Beogradu smatra da su Jevreji bili prinudno raseljeni i da su pri tom ponovljene surovosti i nesreće koje su doživeli prvi put od Austrijanaca 1688. godine (Шланг 1926, 58; detaljnije o ovoj temi videti fusnotu 5 ovog rada). Drugi istraživači čiji je predstavnik Bogumil Hrabak i njegovo kapitalno delo o istoriji Jevreja u Beogradu do 1878. godine (Храбак 2009), smatraju da je selidba bila dobrovoljna i da je u najvećoj meri rezultat trgovačkih interesa i uspešne integracije, s jedne strane, Sefarda u Habzburšku monarhiju. S druge strane, pominju se veoma dobre veze, uglavnom Aškenaza, sa Temišvarom i drugim gradovima kao što su Osijek i Novi Sad kao razlog za odlazak velikog broja Jevreja (Храбак 2009, 175).

Zaključak koji možemo da donesemo na osnovu građe iz Zemunskog magistrata jeste da su se Jevreji nakon 1739. selili u različite habzburške gradove među kojima je i Zemun.¹³ Promena uprave Beograda je, dakle, bila značajna za širenje jevrejske zajednice u Zemun, jer će on nakon tog perioda predstavljati značajnu jevrejsku opštinu sve do 1941. godine. Povratak Osmanlija u Beograd značio je i da je grad dobio dominantno sefardski identitet. Time su Aškenazi u Beogradu izgubili značaj, a njihova najbliža opština formirana je u Zemunu (Fogel 2002, 4).

Važni uslovi za razvoj trgovine su bili omogućeni i nakon Beogradskog mira iz 1739. Trgovački odnosi između dve carevine nisu bili značajno promenjeni osim što je došlo do povećanja carine sa 3% na 5%. Ono što je bilo značajno za trgovinu jeste da su nju u daleko većoj meri počeli kontrolisati hrišćanski osmanski podanici: Grci, Srbi, Jermeni i ostalo romanizovano balkansko stanovništvo. Migracije Jevreja su bile u senci migracija pomenutih trgovačkih konkurenata i tek u poslednjim decenijama XVI II veka trgovci Jevreji su po obimu svojih poslova uspeli da se primaknu svojim hrišćanskim kolegama.

Migracije iz pravca juga ka severu trajale su sve do kraja XVI II veka i početka dugog ciklusa Napoleonovih ratova. Međutim, u periodu koji je prethodio veliki broj podanika sultana sa trgovačkim beneficijama bio je primoran da prebaci svoje stalno prebivalište u Austriju (Dajč 2008, 14). Beograd postaje važan kao poslednja stanica trgovcima podanici ma Porte, pa i Jevrejima. Poslovne veze sa Skopljem, Solunom, Jedrenom, Sofijom i Carigradom se razvijaju veoma brzo. Za razvoj trgovine u Beogradu postaje sve više značajan Zemun koji je nakon dekreta od 8. oktobra 1755. postao slobodan grad za Jevreje u kome su mogli da ostanu da žive i rade, ali i dalje sa ograničenom mogućnošću doseljavanja (Fogel 2002, 4).

Jevrejska zajednica u Beogradu se brzo oporavljala nakon promena iz 1739. Tako je jedna od prednosti osmanske administracije bila upravo mogućnost razvijanja jevrejske mahale koja je nastavila da se širi u dunavskom delu varoši (Илић 1973, 429). Uvećanje broja Jevreja tokom

¹³Fond 10 ZM, sign. IAB-10-1415-2-258.

pete i šeste decenije tog veka i kasnije se može pratiti i zahvajujući širenju jevrejskog groblja na Paliluli (Шланг 1926, 60). Trgovina beogradskih Jevreja jača sedamdesetih godina XVIII veka u velikoj meri usled izostanka Dubrovčana sa beogradskog tržišta (Храбак 2009, 197). Koliko se obim poslova uspešno širio svedoče i narudžbine iz Beograda za pšenicu i raž, pa je na primer nekoliko jevrejskih trgova a iz Beograda i Zemuna ugovorilo 1774. Uvoz iz Zemuna u Beograd količinu od skoro 3.000 tona pšenice i raži (Ilić 1973, 429).

Duhovni život jevrejske zajednice u Beogradu je nakon 1739. godine obeležio rabin Šelomo Šalem koji se doselio iz Soluna ubrzo posle uspostavljanja turske vlasti pomenute godine. Šelomo je bio poznat i kao talmudista i kao besednik i teolog, što potvrđuje podatak da ga je u Amsterdam pozvala za rabina bogata sefardska opština (Шланг 1926, 58). Rabin Šelomo Šalem je prihvatio poziv amsterdamske opštine, ali je nastavio da se potpisuje kao rabin „amsterdamski i beogradski” sve do svoje smrti 1781. godine. U približno isto vreme proslavio se i aškenazi rabin beogradske opštine, rabin Natan Gincburg. On je došao na mesto poznatog rabina Jerušalmija Levija koji je otišao iz Beograda nakon 1739. godine (Шланг 1926, 59). Međutim i rabin Natan je bio poznat i cenjen od svojih savremenika, tako da je i on prihvatio poziv koji mu je ugledna i bogata opština uputila i 1754. se preselio u Budim (Шланг 1926, 59). U istom periodu, beogradski rabini su se primili rabinata u nekim od najbogatijih i najuglednijih opština. Takva čast je mogla da pruži najbolju sliku o ugledu i stručnosti beogradskih rabina u tom vremenu.

Događaji iz 1788. i novi rat između Habzburške monarhije i Osmanskog carstva nužno su uticali i na život beogradskih Jevreja naročito po okončanju ratnih dejstava i potpisivanju mira u Svištovu avgusta 1791, koji je vratio Osmanliju grad. Pre njihovog povratka, veliki broj Sefarda koji se prethodno nisu povukli sa njima, napustio je Beograd sa habzburškom vojskom. Emigrirali su u Temišvar, Budim, Beč i druge gradove Monarhije (Храбак 2009, 202). Obogaćeno jevrejsko stanovništvo je predstavljalo dobru metu za pljačku do koje i dolazi u februaru 1792. kada su 50 uglednih i bogatih Jevreja ubili beogradski Turci. Zanimljivo je što taj masakr nisu izveli janičari koji su ovladali Beogradom tek krajem oktobra iste godine. Istraživači koji su se bavili istorijom Jevreja u Beogradu ne navode pravi razlog za masakr osim da ga nisu izveli janičari (Храбак 2009, 203). Pretpostavlja se da je do njega došlo usled tenzije koja je postojala u Beogradu, ali i u celom pašaluku u vezi sa položajem janičara i njihovom borbom za kontrolu (Храбак 2009, 203). Uprkos ratnim godinama, u Evropi se trgovina veoma dobro razvijala na granici dve carevine i to se lako može pratiti preko poslovnih veza beogradskih i zemunskih jevrejskih trgovaca.

Usled ratova, ali i povećanog obima trgovine, kuga je u nekoliko navrata pogodila Beograd decembra 1793, jula 1794, kao i aprila i septembra 1796. godine. Na osnovu broja umrlih Jevreja, inače približnog broju umrlih hrišćana, možemo pretpostaviti da je u Beogradu u toku poslednje decenije XVIII veka bio približno isti broj/odnos Jevreja i hrišćana. Poslednja decenija kao i prve godine XIX veka su bile veoma značajne za trgovinu u razmenu robe između Habzburške monarhije i Osmanskog carstva. Za trgovce podanike Habzburga, stoka, naročito svinje, koje su se preko Beograda i Šapca izvozile na sever, bile su od velikog značaja (Milić 1980, 34), kao što je pšenica bila veoma važna za osmansku stranu. Beogradski Jevreji su uspešno razvijali svoju trgovačku delatnost i osim kuge jedino su ih janičari i dahije ugržavali u poslovnim planovima. To su bili razlozi povećanih migracija u Zemun koje su najzad dovele do zabrane doseljavanja turskih podanika u Zemun 29. januara 1794. godine, sem ukoliko Turci ne polože zakletvu da se neće baviti trgovinom. Međutim, čak i u Zemun, Jevreji su se suočavali sa zabranama, te im

je 1791. odredbom Privrednog ureda bilo zabranjeno da se bave jednim od njima tradicionalnih poslova – trgovinom jagnjećom kožom koja im je bila važna oblast prehrane, kako se navodi u jednom dokumentu.¹⁴ Oni u citiranom dokumentu iz 1794. godine podnose tužbu protiv ćurčija koji su pomenutom uredbom jedini mogli da se bave trgovinom kože.

Beogradski Jevreji su početkom XIX veka uspešno učestvovali i u krijumčarenju robe zajedno sa turskim, austrijskim, srpskim i drugim ortacima i uprkos nestabilnoj političkoj situaciji u Srbiji razvili svoje trgovačke poslove, naročito između Beograda i Zemuna (Храбак 2009, 208). U međuvremenu se jedan broj uspešnijih zemunskih Jevreja pomerao dalje ka severu i selio u Beč. Pri tom, Sarajevo je postalo značajniji centar sefardske kulture u odnosu na Beograd nakon 1788 (videti doktorat sarajevskog rabina: Levi 1969).

Oslobođenje Beograda januara 1807. je predstavljalo jedan od najvećih pogroma u istoriji jevrejskog života u Beogradu. Jevreji su podsećali ustanike na Turke, neki ih nisu ni razlikovali, a pojedini ustanici su ih smatrali konkurencijom u trgovini. Sinagoga je uništena, a zajednica razorena. Deo zajednice koji se sklonio u Ze mun je uspeo da izbegne ubistva, rasejanje i ropstvo koje ih je dočekalo u Beogradu nakon januara 1807 (Храбак 2009, 225). Poštujući važan podatak da su Jevreji u Karađorđevom „srpskom” Beogradu „predstavljali pravu retkost” (Jovanović 1992, 121),¹⁵ a i uvažavajući složenost i različitost istorije Jevreja pod Srbima u odnosu na osmansko-habzburške uprave, Prvi srpski ustanak je događaj na kome se završava razmatranje u ovom radu.

Zaključci o „stranosti” Jevreja u Beogradu XVII i XVIII veka

Kako se rad ne odnosi na istorijske osobenosti „stranosti” Jevreja kao zajednice koje bi nas odvele u relativizaciju ovog problema, došli smo do konkretnih zaključaka o njihovom statusu. Naime, fokusiranjem na poziciju Jevreja u konkretnom periodu i prostoru, uočeno je da su se vlasti u odnosu prema njima rukovodile najpre zakonskim odredbama uređenja života manjinskih zajednica koje suprimenjivali u matici. Osmanske vlasti su se tako rukovodile u osnovi prema šerijatskim zakonima, a Habzburzi prema uredbama o toleranciji Jevreja, Toleranz-patenti dr. Pored zakonskih, njihov odnos su odredila još dva kriterijuma. S jedne strane, „strana” im je bila kulturna osobenost tj. različitost Jevreja čak i u vizuelnom smislu često prožeta i stereotipima o ovoj zajednici. Ova „stranost” Jevreja dovela je do konstruisanja osobenog odnosa habzburgovaca i podanika Porte prema njima. S druge strane, i jedno i drugo carstvo bili su rukovođeni materijalnim interesima u odlukama prema Jevrejima.

Osim što je opšta činjenica da Jevreji nisu učestvovali u ratnim sukobima tokom XVII i XVIII veka što je značajno odredilo njihov status u opsadnim ili mirnodopskim periodima, zbog osobenosti života koji su zagovarali gradili su različite odnose sa drugim zajednicama u Beogradu. Dodatna složenost postojala je i u različitim interesima dve jevrejske zajednice. Životi sefardske i aškenaske zajednice su se prožimali, ali su očigledno imali i relativno odvojene tokove. Važno je pomenuti i istraživati dalje njihove nesuglasice, ali i saradnju, kao u slučaju sa rabinom Morenom koji je vodio sefardsku opštinu ili Moše Amarilja i prožimanja i nadovezivanja

¹⁴Fond 10, ZM, IAB-10-1531-12-58.

¹⁵Jovanović navodi da su podaci i objašnjenja oskudna čak i kod istaknutih autora ove teme (upor. Šlang 1926, 65–68; Popović 1964, 316–318).

funkcija rabina.¹⁶ Važna tačka sa radnje dve ju opština odnosila se na zajedničku kasapnicu – šahteraj.

Naime, ne treba zapostavljati značaj nabavke hrane u svakodnevnom životu zajednica u rano-modernom Beogradu. Nabavka hrane, ili konkretno mesa, dovela je do različitih nesuglasica ili saradnje među zajednicama. Primera radi, Ženi Lebl izdvaja važan segment tretmana Jevreja po šerjatskim zakonima, te navodi da su Jevreji iako u grupi „zimija” (nemuslimanskih manjina) bili posmatrani zasebno, reklo bi se čak zajedno sa muslimanima po pitanju ishrane ili drugih elemenata života. Ona pretpostavlja da je razlog, rekli bismo, eventualnog „prijateljstva” Jevreja i muslimana u tome što su imali slične običaje: obrezivanje, mada ne na isti način i u isto doba života, zabranu da se jede svinjsko meso, pa su imali zajedničke klanice i ritualna kupanja, te su mogli da koriste osmanske amame (upor. Lebl 1992, 183). Verovatno im je u Beogradu kao orijentalnoj varoši bilo dozvoljeno kupanje u brojnim amamima.

Ipak, u kasnom XVIII veku dešavalo se, međutim, da u Zemunu pod Habzburzima 1791. godine, -jevrejska opština tuži „mesarske arendatore” koji „neće da ih snabdevaju goveđim i jagnječim mesom”.¹⁷

¹⁶Pretpostavlja se da je rabin Moša Amariljo usled nesuglasica u samoj sefardskoj opštini gde su se bogatiji članovi zajednice odvojili od svog rabina, rešio da ode u Jerusalim (Шланг 1926, 55). Međutim, pre odlaska je zamolio članove zajednice da se pokore rabinu Leviju Jerušalmiju dok im ne pristigne drugi sefardski Jevrejin iz Carigrada. Rabin Levi je usled nedolaska rabina iz Carigrada zadržao rabinat u obe jevrejske opštine do ponovnog uspostavljanja osmanske administracije u Beogradu (Шланг 1926, 56). Pre Levija, beogradski rabin je bio Volf (Benjamin Ziv) Jofe Margalio (Šlezinger), poreklom iz jedne od najčuvenijih bečkih aškenaskih porodica. Njegov dolazak na mesto rabina nove aškenaske opštine je bilo od velikog značaja za ovu zajednicu u Beogradu (Watchste in 1917, 160). Njegov naslednik, rabin Levi se povukao sa austrijskom vojskom iz Beograda i preselio u Temišvar, grad sa kojim je beogradska Aškenazi opština imala veoma razvijenu saradnju (Храбак 2009, 175).

Može se pretpostaviti da je jedina sinagoga koja je sa većom sigurnošću postojala u Beogradu bila sefardska. Ipak, na osnovu izvora je očigledno da to nije sprečavalo pripadnike druge opštine da vrše službu ukoliko su imali „minjan”.¹⁸ Takođe, ne treba zapostaviti činjenicu da su mnogi istraživači konsultovanjem različitih izvora, posebno brojnih putopisa iz ovog perioda, konstatovali postojanje čak nekoliko sinagoga tokom XVII veka ili često rušenje, obnovu ili izgradnju sinagoga koje je potrebno dodatno istražiti.¹⁹ Drugo, jevrejska četvrt ili više njih nazvanih „mahale” ili kako su ih predstavnici drugih zajednica nazivali „čifuthana” ili u planovima Austrijanaca samo ulice „Gassen” (videti detaljnije u: Lebl 1992; Пауновић 1971) i jevrejske verske škole „Ješive” u XVII veku koju istraživači smatraju vrhuncem razvoja jevrejske zajednice u Beogradu.

Pri tom, Jevreji su u Beogradu imali svoju ulicu koja se kontinuirano pronalazi u planovima grada (videti detaljnije: Đurić–Zamolo 1992, 1997, 181–203; Rajner 1992; Jovanović 1992; Lebl 1992; Пауновић 1971). U referentnom periodu koji posmatramo pominje se i nekoliko jevrejskih gr blja, i najzad, nekoliko jevrejskih četvrti (iz „dunavsku” koja ima jasan kontinuitet pominje se još jedna „savska”), a opisi ovih institucija prilično variraju.

Odnos Jevreja sa drugim zajednicama bitno je određivala i zatvorenost/otvorenost ostalih zajednica, ali i činjenica da u Beogradu nisu formirali četvrt tipa „geta” koji je postojao u nekim centrima po uzoru na Veneciju i njen jevrejski „geto” sa izrazito zatvorenom jevrejskom zajednicom (opširnije o getu i jevrejskim četvrtima videti u: Holmberg 2012). Međutim, iz prethodnog poglavlja, očigledna je dinamičnost trgovačkih odnosa i konkurencije koja je postojala u Beogradu, ne tako bogatom a osiromašenom nizom razaranja. Iz složenih odnosa za jednicu, te složenih interesa koje su zastupale različite vlasti u Beogradu XVII i XVIII veka, razvijali su se i neprijateljski/ prijateljski odnosi prema Jevrejima. Međutim, „stranci” su postajali svi, a posebno je važno istaći da su i Srbi bili stranci za habzburšku i osmansku vlast sve do Prvog srpskog ustanka. Smatramo da tek razumevanjem ove guste urbane mape sa sukobom različitih interesa i različitih zajednica koje su se borile za svoje mesto i opstanak u Beogradu, može razumeti pozicija Jevreja. Time je ovaj rad najava budućih, integralnih istraživanja ove teme.

U dugom periodu (XVI) XVII–XVIII veka, jevrejska zajednica u Beogradu je imala dinamičan život sa, u osnoui, kontinuiranim insistiranjem na očuvanju svojih kulturnih vrednosti. Jevreji su se u rano modernom Beogradu bavili nizom profesija tradicionalno namenjenih ovoj zajednici tj. u skladu sa njihovom osobenom istorijom. Uspevali su da očuvaju društvene norme kako u pogledu religijskih obreda, specifičnog sudstva i to nezavisnog (sa sudijama dajanima). Jevrejska zajednica u Beogradu je kontinuirano insistirala na izgradnji sopstvenih institucija.

Život Jevreja u Beogradu pratio je periode kada se grad bogatio i širio, a neretko su postajali žrtve njegovih brojnih razaranja. Vrlo često su obe sukobljene strane oko Beograda, turska i austrijska, gledale na Jevreje kao na zajednicu koja ima potencijal da im donosi dodatni izvor prihoda, što je značajno odredilo status ove zajednice. Takođe, to je suštinski razlikovalo tretman Jevreja u odnosu na sve druge zajednice i oblikovalo odnos vlasti prema njima pod svim upravama tokom XVII i XVI II veka.

¹⁷AB, Fond 10, 1459-12-29

¹⁸Neophodan broj od deset muškaraca da bi služba mogla da se održi.

¹⁹O izgradnji sinagoga različitog broja o čemu i dalje traju polemike istraživača, videti npr: (Rajner 1992, Hrabak 1971).

HASMONEJCI

Nasi Simon je činio velike napore da obnovi zemlju koja je pretrpela velike gubitke za vreme tridesetogodišnjeg rata i razaranja. Radio je na obnovi poljoprivrede na selu i trgovine u gradovima. Izgradio je luku u Jafi, koju je osvojio od Sirijaca, i tako je opet uspostavio vezu između Jerusalima i sredozemne obale. Ovaj poduhvat doneo mu je ponovo rat sa sirijskim kraljem Antiohom Sidetom. U to vreme Simon je već bio star i rat su vodili njegovi sinovi, od kojih se najviše istakao Johanana Hirkan. Simon je imao zeta Ptolemeja, koji je bio starešina grada Jerihona. Ovaj helenizirani Jevrejin, pošto se sporazumeo sa Antiohom, pozvao je na jednu svečanost u gradu Jerihonu nasija sa ženom. Svojim gostima dao je mnogo vina i tako ih opio, te je naredio slugama da ubiju nasija, a njegovu ženu odvedu u jerihonsku tvrđavu. Vest o ovom nasilju brzo je doprla do nasijevog sina, Johanana Hirkana. Ovaj se sa svojom vojskom odmah uputio u Jerihon da bi se dočepao ubice. Međutim, Ptolemej je naredio da se Johananova majka izvede na istaknuto vidno mesto na zidinama tvrđave i zapretio da će je baciti u ponor ukoliko se opsada ne digne. Da bi spasao svoju majku, Hirkan je bio prisiljen da se povuče u Jerusalim, gde je proglašen za nasija i prvosveštenika. Plašeći se njegove osвете, Ptolemej je kasnije pobegao u Siriju.

Johanana Hirkan, koji je vladao trideset godina, bio je prvi nasi iz kuće Hasmonejaca koji je osnovao potpuno nezavisnu državu. Zemlja je bila očišćena od Sirijaca, oslabljenih mnogim ratovima. U samoj Palestini, razna mala plemena, koja su često prilazila neprijateljima Jevreja, bila su prisiljena da se pokore Johananu Hirkanu. Ovaj je kaznio Samarićane, koji su živeli u centralnoj oblasti države blizu grada Sihema i sraunio sa zemljom hram na bregu Gerizim. Mali edomljanski narod, naseljen u južnoj Palestini, takođe je priznao njegov suverenitet, pa je čak i primio jevrejsku veru. Međutim, i pored

toga što su prešli na jevrejsku veru, Edomljani su smatrani samo polujevrejima.

Hasmonejsko kraljevstvo

Johanana je uveo dalekosežne reforme u upravu zemlje. Ustanovio je Veliki državni savet ili Veliki sud, koji se na grčkom zvao Sanhedrin, a na hebrejskom Bet-Din-Hagadol. Ovaj savet ili sud je imao 70 članova i jednog predsednika, koji se zvao Av-Bet-Din (otac suda). Sanhedrin je raspravljao o svim zakonima koje je trebalo doneti na osnovu propisa Tore. Bet-Din, u izvesnom smislu parlament Judeje, bio je u isto vreme i vrhovni sud zemlje. U okviru samog Sanhedrina često je dolazilo do nesuglasica između dveju stranaka, koje su se u to vreme obrazovale u Jerusalimu i bile poznate kao sadukeji i fariseji. Prvi, nazvani po Cado-ku, glavi sveštenečke porodice, predstavljali su svetovnu (sekularističku) političku struju, koja je po svom programu želela da se Judeja razvija u državu sličnu drugim državama. Prema njihovoj zamisli trebalo je da Judeja ima jaku vojsku, kako bi mogla da vodi agresivnu politiku, da proširi svoju teritoriju i poveća svoju moć u svetu. Oni su prihvatili Toru kao osnovni zakon jevrejske države, ali nisu bili za to da se Tori dodaju novi verski propisi, kako se ne bi

stvorila „ograda oko Tore”, članovi ove stranke većinom su pripadali „višim” slojevima društva, a to su bili imućniji ljudi i državni činovnici. „Srednje” klase su pripadale drugoj stranci, farisejima (prušaim), čije je ime označavalo da se oni drže „po strani” od drugih naroda. Po njihovoj teoriji Jevreji, kao duhovni narod, kao narod božji, treba da imaju svoj sopstveni način života i da se razlikuju od ostalih naroda, a zakonodavstvo, na koji se god vid života odnosilo, treba da ima korena u Tori ili u njenim tumačenjima. Smatrali su da propisi treba da budu sve strožiji, kako bi se sprečilo mešanje Jevreja sa drugim narodima. U tu svrhu bilo je potrebno izučavati Toru, poznavati svaki njen propis i tumačiti svaku njenu reč, kao što su to pre fariseja činili soferim. Dok je, dakle, učenje sadukeja priznalo državi najviše mesto, fariseji su davali prvo mesto narodu, a državi drugorzredni značaj.

Nasi Johanan Hirkan je i sam više naginjao sadukejima nego farisejima. Jednom prilikom, za vreme neke svečanosti, upitao je vođe dveju stranaka, da li je prema njihovom mišljenju on veran Tori i njenim zakonima. Uglavnom je dobio potvrđan odgovor, ali je jedan od prisutnih fariseja, Eleazar, uzviknuo: „Nije li ti dovoljno da budeš nasi? Zašto želiš da budeš i prvosveštenik?” To je očito značilo da prema mišljenju fariseja nije podesan da se pred bogom pojavi kao duhovni vođa naroda onaj koji vodi ratove. Hirkan je bio teško pogođen ovom primedbom i otad se više približio sadukejima, nastojeći da ovi imaju većinu u Sanhedrinu. Naslednici Hirkanovi, njegova dva sina Aristobul i Aleksandar Janaj, bili su potpuno na strani sadukeja. Stariji (koji se prvobitno zvao Jehuda, ali je ovom imenu dodao grčko ime Aristobul) proglasio se kraljem umesto nasijem. On je poveo ratove protiv susednih naroda, ali, slabog zdravlja, rano je umro. Njegov brat Aleksandar Janaj bio je pravi ratnik, pravi vojni starešina i odlučan protivnik fariseja. Za vreme svoje duge vladavine, koja je trajala dvadeset i sedam godina, vodio je oštru borbu ne samo sa Sirijci-

ma i Arapima, već i sa sopstvenim narodom ili, bolje rečeno, sa onim njegovim delom, koji je bio na strani fariseja. U ratovima sa spoljnim neprijateljima bio je promenljive sreće ma da je pri kraju njegove vladavine teritorija Judeje bila isto tako velika kao u njenim najslavnijim danima. Borba na unutrašnjem frontu bila je uporna i tragična. Kralj je imao uza se vojsku, sveštenike i bogataše koji su pripadali sadukejima. Srednje klase i siromašne mase, pristaše fariseja, bile su protiv njega.

Razmimoilaženja i međusobni sukobi dveju stranaka razvili su se, pri kraju Janajeve vladavine, u građanski rat. Počelo je u samom hramu za vreme proslave praznika Sukota. Prvosveštenik Aleksandar Janaj, koji je u isto vreme bio i kralj, vršio je službu božju. Pomoćni sveštenici pružili su mu pehar vode da njome poškropi oltar, kao što je to bio običaj kod fariseja. Ali kralj je vodu prosuo na tle, da bi pokazao da ne prihvata taj običaj. Okupljeni vernici su tim kraljevim postupkom bili toliko razdraženi, da su svoje etrogim bacili na kraljaprvosveštenika. Pristalice dveju stranaka su se podelile i došlo je do nereda. Jedan odred vojske upućen je u hram; ubijeno je mnoštvo naroda; izbila je otvorena pobuna protiv nemilosrdnog kralja. Građanski rat je trajao šest godina, a protivničke stranke su bez ikakvog ustručavanja tražile pomoć stranih najamnika. Pred svoju smrt kralj je zažalio što je došlo do razmimoilaženja između njega i naroda i savetovao svojoj ženi da uspostavi mir sa farisejima koji su uza se imali većinu naroda. Kraljica Saloma Aleksandra držala se saveta svog muža. Postavila je za predsednika Sanhedrina svog brata Simona ben Setaha, vođu fariseja. Novi Sanhedrin je ponovo osnažio zakone koje je sadukejski Sanhedrin bio ukinuo. Najstariji kraljičin sin, Hirkan, pristalica farisejskog učenja postavljen je za prvosveštenika. Njen drugi sin, Aristobul, bio je sadukej i kao vojni starešina imao mnogo pristalica u vojsci, u kojoj su sadukeji bili veoma jaki. U 33 danima kada se očekivala kraljičina smrt, bilo je

opšte mišljenje da će Hirkan postati kralj, ali je njegov brat Aristobul organizovao vojnu zaveru u nameri da zauzme presto i zavlada zemljom uz pomoć sadukeja i vojske. Kada je kraljica umrla, sukob između dva brata bio je već u punom zamahu. Hirkan, čovek mekušac nije bio sposoban da upravlja državom. Njegov brat je, naprotiv, bio i suviše ratoboran, pa je bilo verovatno da će i on biti uzrok mnogih nemira, kao što mu je to bio i otac Aleksandar Janaj. Prvi ratni sukob između dvojice braće završio se pobedom Aristobula i Hirkan je bio primoran da se odrekne prestola u korist svog brata. Uskoro posle toga Hirkana su prijatelji nagovorili da pobjegne arabijskom kralju Aretasu i traži njegovu pomoć za ponovno zauzimanje prestola. Arabljani su zajedno sa Hirkanovim pristalicama upali u Jerusalim i opkolili Har Habajit koji su držali Aristobul i njegove pristalice. To se dogodilo za vreme Pesaha i pošto stanovnici opsednutog grada nisu imali dovoljno ovaca za prinošenje prazničkih žrtava u hramu, bili su primorani da od svojih neprijatelja kupe još onoliko ovaca koliko im je bilo potrebno. Bilo je ugovoreno da će oni sa zidova spuštati korpu sa novcem, a da će im opsađivači u zamenu slati ovce. Jednom prilikom umesto ovce poslali su svinju. Gnev opsednutih bio je toliki, da su borbe ponovo oživele. Među Hirkanovim vojnicima bio je i neki pobožan čovek po imenu Onije, koga su smatrali svecem i za koga su verovali da mu molitve dopiru do neba. Starešina napadačkih trupa pozvao ga je da se pomoli za uništenje Aristobidove vojske. Dobri čovek je upravio pogled ka nebu i ovako se pomolio: „Gospode, i napadači i opsednuti su deca tvoja. Nemoj stoga dopustiti da se dogodi ono što oni jedni drugima žele.”

U to vreme desili su se važni događaji koji su iz osnova izmenili položaj Azije. Pompej, vođa jake rimske armije, pošao je da osvoji Siriju i celu seleukidsku državu. Posle Persijanaca i Grka, došao je red na Rimljane da postanu gospodari sveta. Mali narod Italije počeo je da širi svoju vlast prema zapadnoj Evropi, na jednoj strani,

i prema Aziji i Africi, na drugoj. Pošto je osvojio Siriju, Pompej se sa svojom vojskom zadržao u Damasku, glavnom gradu Sirije na granici Palestine, i počeo sa pripremama za osvajanje judejske zemlje. Na ovu vest došla su mu braća Hirkan i Aristobul i zamolila ga da odluči koji od njih dvojice ima pravo na presto. Pompej je obećao da će im odgovor kasnije saopštiti, a u međuvremenu je naredio svojim legijama da krenu na Judeju. Jerusalim i utvrđenja hrama zauzeti su baš na Jom Kipur, kada je narod bio okupljen u hramu, a sveštenstvo zaokupljeno službom. Rimski vojnici ubili su više sveštenika i neke Aristobulove ljude koji su pružili otpor. Judeja je proglašena rimskom provincijom, a Hirkan postavljen za prvosveštenika i etnarha. Aristobul, koji je pripremao pobunu protiv novih osvajača, zarobljen je i odveden u Rim zajedno sa svojom porodicom.

Tako je, 63. godine pre nove ere, pala nezavisna kraljevina Hasmonejaca, pošto je postojala jedva osamdeset godina.

JUDEJA POD RIMSKOM VLAŠĆU - KRALJ HEROD (IROD)

Judeju je ponovo zauzela strana sila. Hirkan je morao da sluša zapovesti Rima. U ovako kritičnom vremenu on nije mogao da sam upravlja zemljom, pa mu je stalno pomagao njegov ministar Antipater, koji je pripadao polujevrejskim Edomljanima. Antipater nije mnogo mario za dobro jevrejskog naroda, smatrajući za sebe mnogo korisnijim da ispunjava želje Rimljana, vrhovnih gospodara Judeje, pa je u Hirkanovo ime činio mnoge stvari koje su bile štetne po interese jevrejskog naroda. Dok je Pompej bio gospodar u Aziji, Antipater mu je bio veran, ali kad se Julije Cezar domogao vlasti, Antipater je prišao Cezaru, kome je u njegovim ratovima pomagao slanjem jevrejskih trupa. U znak priznanja za ove usluge, Cezar 34 ga je naimenovao epitropom, to jest zaštitnikom ili regentom Judeje, i poverio mu nadzor nad upra-

vom i nad samim Hirkanom.

Antipater je upravu severnog dela Judeje, to jest Galileje, poverio svom sinu Herodu, sposobnom i energičnom mladom čoveku koji je imao mnogo više veza među Rimljanima i Grcima nego među Jevrejima. U Galileji je još bilo grupâ jevrejskih rodoljuba, koji su hteli da oslobode Judeju od tuđinske vlasti. Herod je uhvatio njihovog vođu Hezekiju i njegove prijatelje i naredio je svojim ljudima da ih ubiju. Zbog toga je Herod pozvan pred Sanhedrin i od njega je traženo da objasni zašto su ti rodoljubi ubijeni bez suđenja. Okružen svojim vojnim pratiocima, Herod je prkosno stajao pred Sanhedrinom i odbijao da odgovori. Sanhedrin se nije usudio da ga osudi. Samo jedan farisej, po imenu Šemaja, ustade i reče: „Sada se plašite da sudite Herodu, ali će doći dan kada će on sve vas pobiti.” Ovo predviđanje se kasnije obistinilo.

Herodov cilj bio je da uz pomoć Rimljana postane kralj Judeje. Ali je imao jednog takmaca, hasmonejskog princa Antigona, sina Aristobula koji je umro u zarobljeništvu u Rimu. Antigon je želeo da oslobodi Judeju rimske vlasti i postane kralj nezavisne države. Pomoću judejskih ustanika i persijskih najamnika uspeo je da Heroda i njegove ljude izгна iz Jerusalima li da četiri godine zadrži presto. Tada se Herod vratio sa jakom rimskom vojskom i zauzeo glavni grad. Rimljani su zarobili Antigona i odseklі mu glavu, a Heroda proglasili kraljem Judeje. Pošto je zadovoljio svoju ambiciju, Herod je otpočeo sa proganjanjem pristalica Hasmonejaca i raspustio Sanhedrin.

U to vreme su se u Rimu često menjali gospodari, vojskovođe su preotimali vlast jedni od drugih. Julija Cezara su ubili u Rimu njegovi neprijatelji; rimsku republiku je ubrzo zamenila imperija, a Avgust Oktavijan je postao prvi rimski „cezar” (car, imperator), gospodar mnogih zemalja u svim delovima antičkog sveta: Evrope, Azije i Afrike. Da bi se mogao održati na presto-

lu Judeje protiv volje naroda, Herod se morao prilagođavati novim gospodarima, morao im je laskati i kupovati njihovu milost novcem i vojnom podrškom.

Heroda su mrzeli i članovi njegove sopstvene porodice. Da bi dokazao da je zakoniti naslednik Hasmonejaca, oženio se lepom hasmonejskom princezom Marijammom, unukom bivšeg kralja Hirkana. Cela njena porodica — ded Hirkan, mati Aleksandra i brat Aristobul III — čuvana je u palati pod Herodovim nadzorom, da bi se sprečilo da sa rodoljubima kuje zaveru i organizuje nov ustanak. Svog šuraka Aristobula, nežnog sedamnaestogodišnjeg mladića, postavio je za prvosveštenika, nadajući se da će na taj način zadovoljiti ambicije svojih hasmonejskih rođaka. Međutim, Aristobul je postao ljubimac naroda. Ali to nije bilo ono što je Herod želeo, pa je postao ljubomorani i podozriv. Za vreme praznovanja Sukota, Herod je pozvao goste u svoju palatu u Jerihonu. Bio je topao dan, pa je Aristobul sa nekim svojim mladim prijateljima pošao na reku da se okupa. Dok su se mladići kupali, mladog, u narodu omiljenog prvosveštenika su neki kraljevi gosti gurnuli u vodu i držali pod njom dok nije izdahnuo. Proturena je vest o nesrećnom slučaju, ali je narod optuživao Heroda da se na ovaj način hteo osloboditi svoga u narodu preveć omiljenog šuraka.

Od toga dana Herod nije više našao mira u svojoj porodici. Kraljica Aleksandra, njegova tasta, mrzela ga je odavno i optuživala ga u Rimu. I kraljica Mariamna se posle smrti svog brata udaljila od njega, a kasnije, kada je saznala i za neke njegove druge ubilačke planove, još ga je više omrzнула. Herod je dvaput bio pozivan u Rim, da bi se opravdao za dela koja je počinio. Svaki put pre odlaska iz Jerusalima naređivao je nadzorniku svoje palate da za vreme njegovog odsustva Marijamnu i njenu majku Aleksandru drži zatvorene u palati kao taoce za njegovu bezbednost. Trebalo je da budu ubijene ako bi se njemu u Rimu nešto dogodilo. Međutim, on se oba puta vratio u Judeju. Žene, saznajući za

njegova uputstva data nadzorniku palate, još su ga više mrzele.

Porodični život Herodov bio je pun sumnji, mržnje i straha, Herod se bojao da će neko od preživelih Hasmonejaca pokušati da mu otme presto. Zato je naredio da se ubije osamdesetogodišnji bivši kralj Hirkan, koji je uz pomoć svojih prijatelja pokušao da pobjegne iz kraljevske palate, gde je živio pod nepodnošljivim uslovima. Zatim je Herod optužio kraljicu Marijamnu da je pomoću jednog slugu pokušala da ga otruje. Marijamna je osuđena na smrt i odrubljena joj je glava. Ista je sudbina zadesila i kraljicu majku Aleksandru, koja je do kraja života čekala na priliku da se osveti Herodu zato što joj je uništio porodicu.

Narod je gorko proklinjao Heroda, „edomljanskog roba” ili „polujevrejina” kako su ga nazivali. On je znao da ga mrze i pokušao je da odobrovolji narod time, što je ponovo sagradio jerusalimski hram, koji je sad opet postao veličanstven i lep kao što je bio za vreme kralja Solomona. Međutim, na vratima hrama blistao je veliki zlatni orao, simbol Rimske carevine, što je predstavljalo uvredu za jevrejska nacionalna osećanja. Gradio je pozorišta i cirkuse u kojima je omladina imala mogućnosti da se bavi sportom po uzoru na Grke, ali su se pobožni ljudi Jerusalima gnušali toga i još se više udaljavali od njega. Dizao je i nove gradove i davao im rimska imena u čast raznih rimskih careva. Tako je sagradio luku Cezareju u kojoj su se nastanili uglavnom Rimljani i Grci. Grad Samarija dobio je novo ime Sebast u čast cara Avgusta.

Herod je imao dece od više žena, ali je svojim pravim naslednicima smatrao sinove Aleksandra i Aristofoula, decu kraljice Marijamne. Mada su vaspitani na carskom dvoru u Rimu, oni nikad nisu zaboravili da su deca hasmonejske kraljice, osuđene na smrt zbog svoje vernosti narodnoj dinastiji. Herod je zapazio da ga njegovi najmiliji sinovi ne vole, a to je

pružilo dobru priliku Antipateru, sinu jedne od njegovih drugih žena. Antipater, veoma ljubomoran zbog povlašćenog položaja svoje polubraće, lako je ubedio svog oca da Aleksandar i Aristobul pripremaju njegovo ubistvo, da bi se osvetili za smrt svoje majke. Herod je izveo oba sina pred sud i oni su osuđeni na smrt, a Antipater je proglašen naslednikom prestola. Međutim, ubrzo je Herod otkrio da se i Antipater želi osloboditi oca. Zato je i Antipater ubijen. Priča se da je rimski car, čuvši za smrt trećeg Herodovog sina, uzviknuo: „U kući jevrejskog kralja sigurnije je biti svinja nego kraljev sin”, (jer Herod je žrtvovao svoje sinove, dok je žrtvovanje svinja bilo kod Jevreja zabranjeno).

Herod je umro nakon vladavine od 32 godine. Pre svoje smrti kraljevinu je podelio među svoja tri preživela sina, koji su morali poći u Rim da bi im imperator Avgust potvrdio njihove titule. Imperator je najpre bio na to pristao, ali kada je čuo da su u Judeji izbili nemiri, odlučio je da upravu zemlje preda rimskim činovnicima, kojima je data titula „prokurator”. Tako je Judeja postala provincija Rimske imperije.

Izvor: Kratka istorija jevrejskog naroda, Simon Dubnov

Jevrejski simboli i predmeti

Magen Tora (hebr.): štit Tore, ukras koji se stavlja na Sefer Tora.

Obično je napravljen od srebra. Najčešći motiv na ovom ukrasu su dva lava koji pridržavaju ploče saveza sa Deset Zapovijesti.

Mahzor (hebr.): molitvenik za praznike.

Postoje tri vrste mahzorim:

Mahzor za šaloš regalim,

Mahzor za Roš ha-šana,

Mahzor za Jom ha – Kipurim.

Arba kosot (hebr.): četiri čaše, odnosi se na četiri čaše vina koje se piju u toku seder večere kao uspomena na četiri različita glagola koja Tora upotrebljava opisujući Izlazak. Svi prisutni obavezni su da popiju četiri čaše vina ili soka od grožđa, koje mora biti košer.

Prva čaša pije se na početku sedera (kiduš).

Druga čaša pije se na kraju Hagade, prije pranja ruku i jedenja macot.

Treća čaša pije se nakon birkat ha-mazon (Molitva zahvalnica nakon jela).

Četvrta čaša pije se nakon čitanja Psalama, i ona označava kraj sedera.

Blagoslov za vino izgovara se nad svakom čašom posebno, i glasi:

„Baruh Ata, Adonaj, Elohenu, Meleh ha-olam, bore peri ha-gefen“.

Čaša mora sadržati reviit (zapreminska mjera za tečnost – malo manje od decilitra i po) i sva četiri puta mora se popiti „rov ha-kos“ (većina čaše). Dozvoljeno je piti vino između prve i druge, te druge i treće obavezne čaše – ali ne i između treće i četvrte.

Ako neko popije reviit i više prilikom bilo koje od četiri obavezne čaše, a siguran je da neće uživati vino između jedne i druge čaše – dužan je blagosloviti blagoslov koji se govori nakon uživanja vina.

Aron ha - metim (hebr.): mrtvački sanduk. Mrtvački sanduk se pravi od ravnih, neobrađenih dasaka, bez ukrasa, i bez upotrebe metalnih eksera.

Jevrejska kuhinja

RIBA ZA ŠABAT

Dobro je poznat običaj da se riba jede u vrijeme Šabata. U stvari, obrok na Šabat počinje hranom koja se sastoji od ribe. Ovaj običaj se djelimično praktikuje i zbog priče „Josef Mokir Šabat“.

U Talmudu postoji priča o izvjesnom siromašnom Josefu koji je uvijek poštovao Šabat, pripremajući najbolju moguću hranu. U njegovom komšiluku živio je bogati Gentilo. Lokalni gatari su upozoravali bogatog Gentila da bi Josef mogao jednog dana steći sve njegovo bogatstvo. Ne želeći da vidi kako teško zarađena imovina završava u vlasništvu nekog drugog, bogati Gentilo odlazi i prodaje svu imovinu i od prihoda od prodaje kupuje dragi kamen. Kako nije želio da se odvaja od dragulja, odlučio je da ga smjesti u šešir. I tako, dok je jednom prilikom prelazio preko mosta, dunuo je vjetar i odnio mu šešir - dragi kamen je ispao u rijeku, pravo u usta ribe.

I onda jednog petka popodne siromašni Josef je šetao pijacom. Prodavac ribe koji je očajnički pokušavao da proda najbolji ulov prije nego što počne Šabat, prišao je Josefu. Vjeran svojoj tradiciji, Josef je zaista kupio veliku i ukusnu ribu u čast Šabata. Po dolasku kući, dok je čistio i sjekao ribu pronašao je dijamant – dijamant bogataša - u stomaku ribe. Mudraci nas uče da je Josef istrajnošću u poštovanju Šabata zaslužio da dobije ovaj dijamant za koji je rečeno da vrijedi trinaest soba punih zlata.

Riba je posebno pogodna da se pripremi za petak veče iako je idealno poslužiti je za sva tri šabatna obroka. Ako imate ribe dovoljno samo za jedan obrok čini se da je bolje da je saču-

vate za šabatski dnevni obrok, mada pojedini tvrde da je treći šabatni obrok odlično vrijeme da se riba posluži.

Možda je pripremanje ribe za vrijeme Šabata popularno i zbog činjenice da slova u riječi riba („dag“) imaju numeričku vrijednost - „gematria 7“, što sugeriše da ćemo jesti ribu sedmog dana. A šta će neko jesti u vrijeme Šabata zavisiti i od ličnih gastronomskih afiniteta.

Postoje brojna dodatna pojašnjenja za običaje u vezi konzumiranja ribe na Šabat. Jedno od njih je da konzumiranje ribe predstavlja kontinuitet od tri dijela u redoslijedu stvaranja: riba je stvorena u četvrtak, čovjek u petak, a Šabat u subotu. Poznavaoći običaja sugerišu da jesti ribu na Šabat predstavlja gozbu koja će se desiti u Olam Habi, narednom svijetu gdje će se služiti riba levijatan.

SEFARDSKA ZAČINJENA RIBA U CRVENOM SOSU ZA ŠABAT

6 porcija

Riba:

- 1 kašika maslinovog ulja,
- ulje u spreju,
- 2 isjeckana paradajza srednje veličine,
- 1 crvena paprika - tanko isječena na trake,
- pola glavice bijelog luka (6-7 česni) - oljuštiti i isjeckati,
- 1 kašičica paprike,
- so po ukusu,
- oko 2,5 kg ribe, isječene na komade (smuđ, losos, bakalar, oslić ili druga vrsta ribe sa niskim procentom masnoće),
- voda po potrebi.

Sos:

- pola kašike maslinovog pikantnog ulja,
- pola šolje vode,
- 1 kašika paprike,
- korijander ili veza peršuna, sitno isjeckan,
- so po ukusu.

Upustvo za pripremu:

Zagrijati ulje i sprej za kuvanje u velikom tiganju. Dodati paradajz i crvenu papriku. Pirjati 5 minuta. Dodati ljutu papriku (možete dodati cijelu paprika tako da je nakon kuvanja možete izvaditi), bijeli luk i začine. Pirjati još minut. Pažljivo sa lukom da ne izgori. Ribu oprati, posušiti, a zatim pažljivo staviti na mješavinu povrća. Kuvati na pari 10 minuta. Po potrebi doliti vodu.

Pomiješati prva četiri sastojka i preliti ribu. Provjeriti da li je potrebno dosoliti, zatim prekriti sa isjeckanim korijanderom. Kuvati 30 minuta pokriveno, a zatim još 10 minuta otkriveno dok se tečnost ne smanji na pola.

Varijacije:

Prije nego što dodate ribu u lonac staviti isjeckanu kelerabu. Slijediti uputstva iz recepta, a desetak minuta pred kraj dodati pola šolje isjeckane mrkve.

EATING FISH ON SHABBAT

There is a well-known custom to eat fish on Shabbat. Indeed, the Shabbat meal frequently begins with a first course consisting of fish. This is no doubt partly due to the story of “Yosef Mokir Shabbat”.

The Talmud tells the story of a certain impoverished Yosef who always honored the Shabbat with the best possible foods. In Yosef's neighborhood there lived a wealthy Gentile. Local fortunetellers warned this wealthy Gentile that Yosef would one day acquire all of his wealth. Not wanting to see all his hard earned possessions end up in the ownership of someone else, he went and sold everything – purchasing a precious stone with all the proceeds. He kept this precious stone set in his hat so that it should be with him wherever he went. Once, as he was crossing a bridge, a wind came and blew off his hat and jewel sending it into the river below, and the man watched as his jewel was swallowed by a fish that then disappeared. One late Friday afternoon Yosef was walking in the marketplace. A fish merchant desperately trying to sell his best catch before the onset of Shabbat approached Yosef surveying his interest in buying the fish. True to his reputation, Yosef did indeed purchase the large and tasty looking fish in honor of Shabbat. Upon arriving home and slicing open his fish in preparation for cooking, Yosef found a diamond – the rich man's diamond – in the belly of the fish. The sages teach us that it was in the merit of Yosef's extensive honoring of the Shabbat that he merited to receive this diamond which we are told was worth thirteen roomfuls of gold.

Fish is especially appropriate for the Friday night meal, although it is ideal to partake of fish at all three Shabbat meals. If one only has enough fish for one meal, it seems preferable that it should be saved for the Shabbat daytime meal. Some authorities argue that the third Shabbat meal is actually the ideal time to eat

fish. The popularity of fish on Shabbat may be due to the fact that fish ("dag") is the gematria of "7", suggesting that we are to eat fish on the seventh day. As with anything one eats on Shabbat – one's personal gastronomic preferences and conveniences take priority.

There are a number of additional explanations for the custom of eating fish on Shabbat. One explanation has it that eating fish represents a three-part continuity in the order of creation: Fish were created on Thursday, Man on Friday, and Shabbat on Saturday. Others suggest that eating fish on Shabbat represents the feast which will take place in Olam Haba, the next world, in which the Leviathan fish will be served.

SEPHARDIC SHABBAT SPICY FISH IN RED SAUCE

6 Portions

Fish:

- 1 tablespoon olive oil
- non-stick cooking spray
- 2 medium tomatoes, chopped
- 1 red pepper, seeded and thinly sliced into strips
- 1-2 fresh hot peppers, seeded and cut into strips (optional)
- 1/2 head garlic (6-7 cloves), peeled and chopped
- 1 teaspoon paprika
- salt to taste
- 11/2 pounds fish cut into 3-inch pieces (perch, flounder, salmon, cod, hake or any low-fat fish)
- water as needed, to prevent scorching

Sauce:

- 1/2 tablespoon olive oil, hot-flavored (if available)
- 1/2 cup water
- 1 tablespoon paprika

- 1/2 bunch cilantro or parsley, finely chopped
- salt to taste

Directions:

In a large skillet, heat olive oil and non-stick cooking spray. Add tomatoes and red pepper and sauté for about 5 minutes. Add hot pepper (you might want to leave the hot pepper whole so that it can be removed after cooking), garlic and spices, and sauté for another minute. Be careful not to let garlic burn. Rinse and dry fish; carefully place on top of vegetable mixture. Steam for 10 minutes on low heat, adding water only as needed. Combine the first 4 topping ingredients and pour over the fish. Taste to see if the mixture needs more salt, and then cover fish with chopped cilantro. Cook for 30 minutes covered, and then for an additional 10 minutes uncovered, until liquid is reduced to half and thick.

Variation:

Before adding fish, line pot with sliced kohlrabi. Continue as above, and add 1/2 cup sliced cooked carrots in the last 10 minutes.

IN MEMORIAM

Dr Juraj A. Bujanić (1937 – 2019)

Dr Juraj Bujanić

Juraj Bujanic je rođen 28. septembra 1937. godine, od majke Elizabete Zoor i oca Aleksandra Bujanica, lekara stomatologa i lekara hirurga, u Čakovecu, Međumurje.

To je mali, lepi pogranični grad, gde su Mađari ušli za vreme II svetskog rata, tako da je Juraj izbačen iz prvog razreda osnovne skole, kao i njegova starija sestra, jer su bili jevrejske krvi. Morali su nositi žutu zvezdu i svaki dan je otac morao da ih vodi na policiju da se jave.

Devojčica koja je radila kod njih, sklonila ih je u selo kod jedne porodice tako da nisu bili odvedeni u logor zajedno sa njihovom majkom, koja

se posle rata vratila iz Sarvaša.

Osnovnu školu je privatno učio. Gimnaziju je završio u Varaždinu, pre 63 godine. Medicinski fakultet Univerziteta u Zagrebu završio je u roku i posle staža i vojske došao je Beograd, gde se oženio Ljubicom Blagojević.

Tu je na II Hirurškoj klinici Medicinskog fakulteta završio specijalizaciju hirurgije kod poznatog hirurga, prof.dr Vojislava Stojanovica.

Duže vreme je radio na II Hirurškoj i posle dve godine provedene u Švajcarskoj, vraća se u Beograd u Klinički centar u Zemunu, gde je radio kao šef Odseka, odnosno Odeljenja za vaskularnu hirurgiju.

Po potrebi posla neko vreme je proveo u Nigeriji radeći ne samo sa radnicima Energoprojekta, već mnogo više za stanovništvo tog siromašnog i zapuštenog kraja.

Kao stipendista francuske vlade 1979. g. bio je na subspecijalizaciju iz vaskularne hirurgije kod prof. Natalie-a u Parizu, u bolnici La Salpetrier-Pitie.

Do svog odlaska u Crnu Goru bio je načelnik hirurgije Kliničkog centra u Zemunu.

Raspad Jugoslavije ga je zatekao na tom radnom mestu, ali nacionalistički istupi pojedinih organizacija i pojedinaca su ga naveli da napusti Klinički centar u Zemunu i dođe u Specijalnu bolnicu "Vaso Čukovic" u Risnu, da formira hirurgiju, gde je radio do svog penzionisanja 2005. godine.

Ima publikovano oko 60 stručnih radova iz oblasti abdominalne i vaskularne hirurgije.

Kao ličnost od integriteta, znanja i poštenja bio je cenjen u svojoj sredini i među kolegama. U više navrata je vršio razne funkcije u Srpskom Lekarskom društvu i Udruženju hirurga Jugo-

slavije. Bio je član Udruženja angiologa u član Lekarske komore Crne Gore.

Takodje je bio i član International College of Surgeons and Swiss Assosiation of Doctors.

Uvek se zalagao za poštovanje znanja i ličnosti svih kolega i koleginica i nikada nije pravio razliku ni po kojem osnovu, nacionalnom ili verskom.

Nikada nije zaboravio kroz šta su prošli kao deca Jevreja. Bio je deo Jevrejske zajednice u Beogradu, a i Jevrejske zajednica u Crnoj Gori od kada je formirana i tu je svojim prisustvom pružao potporu njenom radu i razvoju.

Dr Juraj Bujanić preminuo je 12.avgusta u 82.godini.

Sahrana je obavljena na mesnom groblju Sv.Mateja, u Dobroti, Kotor, Crna Gora, u krugu porodice i prijatelja.

Izdavač: **Jevrejska zajednica Crne Gore**

Za izdavača: **Đorđe Raičević**

Urednik: **Ljiljana Vuković**

Tekstovi: **Članova Jevrejske zajednice Crne Gore, prijatelja Zajednice i saradnika**

Fotografije: **U vlasništvu Jevrejske zajednice Crne Gore**

Dizajn: **Nina Ofner Bokan**

Štampa: **Pro File**

Tiraž: **250**

Ul. Filipa Lainovića br.19, stan 17

81000 Podgorica

+382 20 622 930

e-mail: **jevzajcg@gmail.com**

www.jevzajcg.me